MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXLVI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXLVI

146

ПРАЦІ ФІЛЬОЛЬОҐІЧНОЇ СЕКЦІЇ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ

КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО

ЛЬВІВ 1927

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN L'EMBERG
BAND CXLVI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXLVI

ПРАЦІ ФІЛЬОЛЬОҐІЧНОЇ СЕКЦІЇ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ

КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО

ЛЬВІВ 1927

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Склад і друк „Записок Н. Т. ім. Ш.“ т. CXLVI почато дня 20 березня 1927 р., а скінчено 10 серпня 1927 р. Працю виконано під зарядом Івана Криловського. Складали складачі: Олександер Панас, Юрій Фрончек й Вячеслав Алтинський. Друкував машиніст Адам Жихевич. Переплетчик: Стефан Гевак.

Зміст CXLVI тому.

Inhalt des CXLVI Bandes.

„Милость Божія“,

українська драма з 1728 р.*)

Студія *Ярослава Гординського.*

VI. „Милость Божія“ і козацькі літописи.

Попри історичні обставини спричинив написаннє „Милости Божої“ — по згаданим словам самої драми — також той історичний дух, яким драма перенята. Ще на початку XVIII в. нарікав Теофан Прокопович на занедбання нашої історії[1]), а вже 1728 р. маємо цілий ряд визначних українських історичних творів. Без сумніву причинилася до того немало й згадана туга за старими часами підчас тяжкого панування Петра І. Українські історики починають цікавитися перед усім козацькими часами й так входять у круг того оригінального й нового циклю літописів, що витворився від кінця XVI в. під впливом козацьких рухів і польської учености й літератури.

Події того часу підпомагали розвиткови літописного діла і так повстав ряд літописів, дневників і под.[2]) Найважнійші з них є літописи: Самовидця, Грабянки й Величка. На їх звязок із „Милостію Божою“ вказували вже нераз дослідники. Але близший розслід показує що иншого: згадка про ті самі події в ріжних творах не вистарчає до признання впливу одних памяток на другі, бо відомости про ті події є спільним добром ріжних людий і ріжних часів.

Самовидець, що оповідає про події від 1648 до 1702 р.,[3])

---

*) Гляди Записки Т. 136—7.

[1]) Гл. у згаданій моїй праці про »Владиміра« Т. Прокоповича у Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. СХХХ, ст. 28.

[2]) В. С. Иконниковъ: Опытъ русской исторіографіи. Т. II. Кн. II. Київ, 1908, ст. 1560—61.

[3]) Я мав у руках виданнє Куліша-Бодянського: Лѣтопись Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго.... (Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Рос. при Москов. Универс. № 1 і 2. Москва, 1846). Найновійші праці про літопис Самовидця дали рівночасно: М. Петровський:

ріжниться дуже від „Милости Божої“ вже самим зясованнєм причин повстання Богдана Хмельницького. У тім літописі немає негодовання проти польсько-шляхотського стану. Причиною повстання Хмельницького уважає Самовидець тягарі, наложені козакам; але се діло не всеї козацької маси, а тільки реєстрових, признаваних Польщею. Ціле зло бачить Самовидець тільки в тім, що не самі пани управляли маєтками на Україні, а віддавали їх в аренду старостам і Жидам, котрі усему винні. Тому війни Хмельницького є в його очах Божою карою за гріхи; в них бачить Самовидець тільки ряд жорстокостий черни супроти державців. Козацька верства не тішиться його прихильностю, він противний злуці козацтва з поспільством. Також не долюблює він Запорожців. Відносно до польського правительства у Самовидця видні шляхотсько-роялістичні традиції; опісля переносить він свої симпатії на російських царів. Близше порушили його хиба релігійні відносини на Україні, котрі він уважає одною з причин воєн Хмельницького. Та все таки йому не подобається жорстоке поведеннє з католиками й католицькими святинями. Супроти Б. Хмельницького він здержаний у похвалах.[1]) Та помимо того видно у Самовидця безсумнівний, хоч своєрідний патріотизм, що виявлявся у всеж таки прихильній оцінці повстання Б. Хмельницького. А ті погляди літописця поясняють дослідники тим, що він належав до значнійшого козацтва, а навіть пізнійше до козаків — земельних власників. Вказують навіть на назву автора сего літопису, яким мавби бути колишній козак Ніжинського полку Роман Ониськович Ракушка-Романовський.[2]) Так між літописом Самовидця й „Божою Милістю“ може бути хиба мало схожого.

Але є також спільні точки. Про війни Хмельницького оповідає Самовидець, що їх причиною було „отъ Ляховъ на православіе гоненіе и козакамъ отмщеніе... отъ жидовъ... кривда“, й великі їх „чинши..., поволовщины, дуди, осыпъ, мѣрочки сухіе, зъ жорновъ плату и иное отниманіе фолварковъ“.[3]) Останні

До питання про певність відомостей літопису Самовидця й про автора літопису (Романа Ракушку-Романовського). Записки Ніжинського Інституту Народньої Освіти. Кн. VI (1926 р.). Ніжин, 1926, ст. 1—80, і Ол. Оглоблін: До питання про автора Літописа Самовидця. Записки істор.-філ. відділу У. Т. Н. Київ, 1926.

[1]) Иконниковъ: op. cit., ст. 1562—7. Докладнійше про сі погляди Самовидця говорить Петровський, op. cit., ст. 61 і д.

[2]) Тому питанню й присвячені згадані праці Петровського і Оглобліна. [3]) Лѣтопись Самовидца, ст. 6—7.

слова нагадують жалоби Хмельницького в драмі (II, 1) на очкові й под. Слова літопису: „лѣпшое пошановання абы жидищевѣ спроскому было, анѣже найлѣпшому христіяниновѣ Русиновѣ“[1]) — дуже подібні до слів Хмельницького в драмі (II, 1):

„Козака и за Жида не важатъ: милѣйшій
Имъ Жидъ, нижели Русинъ, и весьма честнѣйшій.“

Вкінци Самовидець згадує, що коли Хмельницький потягнув аж під Замость, „Орда съ козаками по самую Вислу пустошили“.[2]) Се нагадує оповідання Вісти (III, 2): „А по Вислу границу тебѣ закопавши.“ Але тих місць із літопису Самовидця за мало, щоби говорити про його вплив на нашу драму. Автор „Милости Божої“ не знав літопису Самовидця — ріжниці між тими творами надто великі.

Літопис Григорія Грабянки обіймає події на Україні від найдавнійших часів до 1709 р., але оповідає головно про Хмельницького. Причиною його повстання признається гніт України й унію, про котру говориться з погордою. Хмельницький являється ідеалом.[3]) Такі погляди зближають Грабянку де в чім до „Милости Божої“. Для нас важно піднести, що Грабянка — по власному признанню — користувався й польськими письменниками, між иншими поемою Самуїла Твардовського „Woyna domowa“.[4])

Але спільних точок між літописом Грабянки й нашою драмою також небогато. В оповіданню про Хотинський бій говориться коротко про се, як козаки здержували турецьку силу, як впали в турецький табор і приневолили Турків до мира.[5]) Одначе се оповіданнє надто загальне й тому годі сказати щось близше про його відносини до „Милости Божої“. Згадуючи про обиди України з боку Поляків, пише Грабянка, що вони „отъ всякого бидла и пчелъ десятое взимаху“ і т. д.[6]) Хоча і Хмельницький у драмі вичисляє подібні тягарі, всеж таки ясне, що не Грабянка був тут жерелом нашої драми. Більше вже зближається до тексту „Милости Божої“ вичисленнє кривд України після козацьких рухів з 1638 р.: „и въ тѣхъ часѣхъ поставиша дани; дуди нѣякись, повивачное и пороговщину, подимное и поголовщину, очковое, ставщизну, поемщизну, сухомельщину“.[7]) Але се оповіданнє Гра-

[1]) Idem: ст. 10. [2]) Idem: ст. 12.
[3]) Иконниковъ: op. cit., ст. 1576—9.
[4]) Лѣтопись Григорія Грабянки. Изд. Врем. Коммис. для разб. др. акт. Київ, 1854, ст. XIX.
[5]) Idem: ст. 27. [6]) Idem: ст. 32. [7]) Idem: ст. 29—30.

бянки опирається на чужому жерелі. Дальше оповідає літопис, що Хмельницький, побачивши насильства з боку Чаплинського, сказав: „Ляхи насъ Козаковъ озлобляютъ, еще Козацкая не умерла мати!“ А коли його випустили з темниці, промовив він: „Живъ Богъ и козацкая не умирала мати! Не все еще Чаплинскій у мене побралъ, когда шаблю въ рукахъ маю.“[1]) Хоча сі слова згоджуються місцями дослівно із словами Хмельницького в „Милости Божій“, вони не можуть служити доказом впливу літопису на нашу драму. Подібні слова стрічаємо й у инших літописців і всі автори черпали із спільного третього жерела. Епізод із потопленнєм Поляків у Дніпрі розказаний і у Грабянки,[2]) але в драмі він має деякі инші подробиці. Натомість Грабянка подає промову Хмельницького до Запорожців,[3]) подібно, як „Милость Божія“, хоч арґументація Хмельницького у Грабянки зовсім инша. У бою під Пилявцями здобули козаки — по словам літопису“ — „сто тысящъ фурмановъ кованихъ... рисѣ, пупки, соболѣ, спряти покоевіе, обитя и начиня отъ злота и сребра столовое, ванни, конви, имбрики, мѣдници, наливки, пашти, цукри, фарини, клѣіоне, поливки“ й ин.[4]) Вичисленнє здобутих предметів докладнійше, як у драмі. Вкінци літопис порівнує нераз Поляків із заяцями, подібно як драма.

З усего видно, що „Милость Божія“ не користувалася літописом Грабянки (н. пр. літопис числить польського війська під Пилявцями 60.000,[5]) а драма більше 30.000).

Літопис С. Величка[6]) заховався неповний. Загинули між иншим отсі частини: на самім початку 10 сторін; початок універсалу Остряниці про гніт із боку Поляків; конець I части й цілі II, III, IV й V частини, що обіймають події 1648 — 1652 рр.[7]) Свій літопис написав Величко 1720 р., а довів його до 1700 р. Його характеризує схолястицизм і вітієватість, унаслїджені по Київській Академії. Величко виводить від Польщі всі нещастя України: упадок обичаїв, церкви й ин. Він хотів зобразити лицарську відвагу й геройські подвиги сармато-козацьких предків. Героєм українського народу вважає він Богдана Хмельницького, котрого на-

---

[1]) Idem, ст. 34. [2]) Idem, ст. 42.
[3]) Idem, ст. 43—4. [4]) Idem, ст. 55—6.
[5]) Idem, ст. 53.
[6]) Його видала »Временна Комиссія для разбора древнихъ актовъ« п. н.: Лѣтопись Самоила Величка. Томъ первый. Києв, 1848.
[7]) Idem: ст. I—III.

зиває другим Мойсеєм. Про Україну каже, що се „мила отчизна, матка наша".[1])

На се, що автор „Милости Божої" міг користуватися літописом С. Величка, вказував вже Петров, бо оповіданнє нашої драми про Хотинську війну згідне з оповіданнєм Величка.[2]) Але Петров не заглянув до тексту літопису, а покликався тільки на переповідженнє його М. Максимовичем.[3])

Сам Величко признається до користування поемою Самуїла Твардовського „Woyna domowa", виданою в Каліші 1681 р.[4]) зазначуючи, що: „оминувши непотребства панигиричніе и поетицкіе... самое точію военное (якъ слѣпій держачися плоту) виводилемъ дѣйствіе; и любо для трудности вѣршовой сенсъ Твардовского въ нѣкоторихъ мѣсцехъ перемѣнялемъ, гисторіи еднакъ и дѣйствія военного истности не перемѣнилемъ; развѣ чого въ Твардовскомъ не ставало, тое... доложилемъ"[5]) Сі слова важні для оцінки тексту літопису. Заходами Величка й переклав частину поеми Твардовського писар Лубенського полку Стефан Савицький.[6]) Сей переклад поміщено у збірнику, написанім 1728 р. з припоручення Величка.[7])

Найважнійшою причиною воєн Хмельницького признає Величко, як і „Милость Божія", гніт Українців. І, згадавши, подібно як і драма, що Хмельницкий „за волности Козако-рускіе поднялъ войну противъ Поляковъ",[8]) оповідає Величко, що „панове державци Польскіе и ихъ дозорци... своимъ неситимъ желаніемъ, зъ людскимъ утѣсненіемъ и обидами... чинили удовлетвореніе".[9]) А коли уже те бачив Хмельницький, то він „братерскимъ а праве отческимъ на тое уболѣвалъ сердцемъ, и всегда мислилъ о способѣ томъ, чрезъ которій би возмоглъ... полезнѣйшое що погибающой Украинѣ сотворити".[10]) Тут пригадується нам стать Хмельницького

[1]) Иконниковъ: Опытъ русской исторіографіи. Т. II. Кн. II. Київ, 1908, ст. 1584—1592.

[2]) Пѐтровъ: Очерки, ст. 265.

[3]) Максимовичъ: Собраніе сочиненій, ст. 369—70 (із статі: »Сказаніе о гетманѣ Петрѣ Сагайдачномъ«).

[4]) Samuel ze Skrzypny Twardowski: Woyna domowa z Kozaki y Tatary і т. д. ч. I і II. Каліш, 1681.

[5]) Лѣтопись Самоила Величка, I ст. 5—7.

[6]) Величко: Лѣтопись, IV, ст. VI.

[7]) Величко: Лѣтопись, IV, де сей переклад надрукований на ст. 1—84.

[8]) Величко: Лѣтопись, I, ст. 21—2.

[9]) Idem: ст. 23. [10]) Idem: ст. 27.

з нашої драми, котрого так вражають кривди козаків і котрий продумував над тим, як би то Україну ратувати. А як ідеально думав Величко про Хмельницького, се видно із отсих його слів: „Ибо Всемогущій Богъ и всея твари Содѣтель, видяй зъ имперею, отъ найвишшого слави Своея престола, возносящаяся до небесъ Капернауми и титули Полскіе, и озлобленіе, аки люду Израилскому Египетское, вѣрнихъ въ Православіи непозиблемомъ застаючихъ Малоросіянъ, рабъ своихъ: посла имъ яко Мойсея того, о немъ же пишемъ, Богдана Хмелницкого, и даде ему смислъ и разумъ, чрезъ которій би возмоглъ отъ такъ тяжкого ига Лядскаго волній Малоросійскій народъ освободити, и въ вожделѣнную таки пріоблекти свободу. Чрезъ тотъ убо отъ Бога собѣ данній разумъ, онъ Хмелницкій“ і т. д.[1]) А немов парафразуючи сі слова, говорить Україна в „Милости Божій“:

„Иже древле съ Моусеомъ милость сотворивый,
И тѣмъ Израильское племя свободивый
Отъ работы Египта, провелъ по пустыни
Столпомъ сугубымъ: ты самъ, ты тожде и нынѣ
И Богдану моему яви неизмѣрну
Благодать твою! Буди вожду правовѣрну
Столпъ крѣпости, отъ лица враговъ заступая
И правовѣрныхъ его воевъ защищая“... (III, 1.)

Се місце дійсно зближає літопис Величка до „Милости Божої“. Але порівнаннє з Мойсеєм може бути також locus communis, зачерпнений обома авторами із св. Письма.

Між причинами повстання Хмельницького підчеркнено в літописі дуже також релігійні справи, заведеннє унії; а ми бачили, з якою ненавистю відноситься до унії „Милость Божія“.

Сцену (II, 1), в котрій Хмельницький промовляє до Запорожців, а вони годяться устами кошового станути по його боці, розказано у Величка ледви кількома словами: „тогди заразъ единими усти и единимъ сердцемъ все войско Хмелницкого Гетманомъ своимъ назвало... а въ замислахъ его военнихъ противъ Поляковъ стояти при немъ всегда до остатной утрати живота своего обѣщалося“.[2]) Визначну ролю в приготованнях Хмельницького до війни відограє кошовий отаман,[3]) а він у драмі відповідає Хмельницькому іменем Запорожців.

Безпосередно по сім іде в драмі жива сцена, в котрій Хмельницький допитує козаків, що прибули до нього. Величко оповідає про се докладнійше, але відмінно, як у драмі. Видно, що

[1]) Idem: ст. 31. [2]) Idem: ст. 51. [3]) Idem: ст. 51 і д.

не Величко був тут жерелом для нашого автора. В літописі є також згадка (хоч зовсім загальна й коротка) про те, що козаки готові піти з Хмельницьким, „недбаючи на тую присягу, которую Гетманамъ по неволѣ и подъ оружіемъ виконати мусѣли“.[1])

У XVII розділі I части подає Величко універсал Хмельницького, розісланий по Україні зпід Білої Церкви. Там говориться між иншими й про се, що Поляки заборонили Українцям і розмовляти, а тоє „устъ заключеніе, поневажъ милость Божая всемогущая благословила и помогла намъ оружіемъ нашимъ военнимъ отсѣкти и отомкнути, побѣжденіемъ знаменитимъ... Поляковъ, супостатовъ нашихъ, теди да будетъ отъ толь присно хвалимо и превозносимо имя Божественное, яко презрѣ бѣдъ и утисковъ, воздиханія и слезъ Вашихъ, чрезъ Поляковъ пролитихъ и проливаемихъ“.[2]) Згадка про Божу Милість нагадує основний мотив нашої драми, а дальші слова літопису подібні до слів Хору III-ої яви, де співається похвальну пісню Богу за побіди Хмельницького і де маємо й вислів, що Бог „призрѣвъ на бѣдну свыше сиротину“. Свій універсал звертає Хмельницький до всіх, „кому мила вѣра благочестивая, отъ Поляковъ на Унѣю претворяемая; кому зъ васъ любима цѣлость отчизни Вашой, Украини Малороссійской и честь Ваша шляхетская отъ Поляковъ ругаемая, уничтожаемая, весма посмѣваемая и попираемая“[3]) — збираючи тими словами коротко причини війни. Дальше в тім універсалі сказано про згадувану вже присягу, що козаки „слушне тую присягу свою скасовавши, которую на вѣрность Гетманамъ Короннимъ... подъ оружіемъ Лядскимъ яко неволники и плѣнники виконати были принуждени: когда сами Поляки до зломання тоей присяги суть виною и початкомъ, сами первѣе поламавши“...[4]) Се місце могло піддати авторови „Милости Божої“ гадку вложити в уста Хмельницького виясненнє, що повстаннє козаків на ділі не є зломаннєм присяги. Тільки Хмельницький у драмі йде дальше й не признає тут зовсім ніякого зломання присяги.

До I тому літопису Величка додані ще виїмки з дневника Матія Титлевського, доповнені иншими жерелами, про Хотинську війну.[5]) Деякі уступи сего дневника уважає Петров (покликуючись на Максимовича) — як згадано — важними й для ґенези „Ми-

[1]) Idem: ст. 61.
[2]) Idem: ст. 84.
[3]) Idem: ст. 85.
[4]) Idem: ст. 86—7.
[5]) Idem: Приложеніе, ст. 5 і д.

лости Божої“.¹) І справді, се обширне оповіданнє говорить, подібно як і „Милость Божія“ (II, 1), про численні напади Турків і Татар на козацький табор, про кількакратний напад козаків на турецький обоз, про мир з Османом і про подяку короля козакам. Але в дневнику Титлевського поставлені заслуги козаків у тім бою на рівні із заслугами Поляків, нічого тут не згадано про виратування Польщі козаками і, розуміється, про яку небудь неохоту з боку Поляків супроти козаків. Замітне також, що в драмі не згадано ні словечком про Сагайдачного й про його рани, одержані під Хотином. Так на загал не можна бути певним, чи „Милость Божія“ користувалася тут Величком, бо вістки про бої під Хотином могла вона взяти й з иншого, може якого загально відомого жерела. Не переконує мене й згадка Величка про загін козаків від Чорного Моря аж під Царгород,²) про що також згадується в „Милости Божій“. Як покажу дальше, наша драма користувалася в оповіданню про Турків і Татар справді иншим жерелом. На загал бачимо, що літопис Величка має деякі замітні анальоґії (навіть у фразеольоґії) до „Милости Божої“. Але тому, що ті подібности стрічаються власне там, де можна припускати третє жерело, не можна з усею певностю говорити про вплив літопису С. Величка на нашу драму.

VII. Вплив народніх пісень і книжних віршів.

Коли справу впливу козацьких літописів на „Милость Божію“ — як дуже непевну й сумнівну — належить полишити на боці, то далеко більше реального мають у собі вказівки Антоновича й Драгоманова на звязок нашої драми з народніми піснями про Хмельницького.

Хор І дії поставили Антонович і Драгоманів у звязок із двома піснями³): із піснию про битву над Жовтими Водами⁴) і з піснию про побіди Перебийноса.⁵) Воно справді можливо, що й форма сеї хорової пісні в драмі повстала під деяким впливом народніх пісень (вона н. пр. зближена подекуди до галиць-

¹) Максимович зазначує, що свое оповідання про Хотинську війну взяв із літопису С. Величка, котрий опираеться на рукописних козацьких літописцях. (Сочиненія, ст. 370.)
²) Величко: Лѣтопись, I, Приложенія, ст. 11.
³) Антоновичъ и Драгомановъ: op. cit., ст. 143.
⁴) Idem: ст. 18—20 — у трех варіянтах.
⁵) Idem: ст. 39—42 — у 5 варіянтах.

кого варіянта пісні про бій над Жовтими Водами.[1]) А слова Хору, що колись будуть Поляків

„По лѣсахъ гонити,
По рѣкахъ топити,
Зъ склеповъ выдирати,
Ажъ за Вислу гнати“ —

нагадують дійсно слова народньої пісні про се, як то під Жовтими Водами „не один лях лежить головою в воду“[2]) або як то Перебийніс „решту топить водою“[3]) і як

„Загнали ляхів за річку Вислу,
Що не вернуться і в три роки!“[4])

При жалобах Хмельницького на поневіряння України Жидами (II, 1) вказують Антонович і Драґоманів на паралєлі з думами про гніт України Жидами-арендарями[5]) й про Корсунську битву.[6]) Одначе звязок нашої драми з тими думами тільки загальний. В думах, подібно як у драмі, згадується про се, як то козаки мусіли Жидам кланятися, але з одного боку в драмі не згадано про таку характеристичну річ, як арендованнє церков Жидами, а з другого боку в сих думах не говориться про се, що Жид милійший Полякови над Русина-козака, як се сказано в драмі. Тому можна сумніватися, чи автор драми користувався тими думами.

При кінці своєї промови говорить Хмельницький у драмі до Запорожців, починаючи словами пісні Мазепи:

„Только вы всѣ въ еденъ гужъ со мною тягните,
А отчизны и вѣры своей не дадите
Православной до конца отъ нихъ пропадати
И козацкой на вѣки славѣ исчезати.“

Антонович і Драгоманів добачують тут анальоґію до дум про Хмельницького й Барабаша[7]) і до згаданої думи про гніт України Жидами. І справді при сих словах драми нагадується зазив Хмельницького в думах: „Віри своєї християнської у по-

[1]) Idem: ст. 19—20. [2]) Idem: ст. 18.
[3]) Idem: ст. 39. [4]) Idem: ст. 40.
[5]) Idem: ст. 20—30 — 3 варіянти. У Філярета Колесси: Українські народні думи. Львів, 1920, ст. 137—140.
[6]) Антонович і Драгоманів: op. cit., ст. 32—6. Колесса: op. cit., ст. 134—6.
[7]) Антонович і Драгоманів: op. cit., ст. 3—15. Колесса: op. cit., ст. 129—133.

ругу вічні часи не подайте!"[1]) Зрештою замітнійших анальоґій між тими думами й драмою не має.

Вкінці оповідання Вісти (III, 2) про страх поміж Поляками й про радість на Україні з приводу повстання Хмельницького — ставлять Антонович і Драгоманів у звязок[2]) із згаданими піснями про побіди Перебийноса, про побіг шляхти з України[3]) й про очищеннє України від Поляків.[4]) В пісні про Перебийноса співається, як то „ляцькую славу загнав під лаву", як „лях від страху вмирає".[5]) Перебийніс — се Максим Кривоніс, про якого згадує й наша драма. Згадка в пісні про страх Поляків має свою анальоґію в живих образах драми, якими вона зображає перестрах Поляків. Також пісня про очищеннє України висловлює радість, подібну як у „Милости Божій":

„Та не має лучше, та не має краще,
Як у нас на Вкраїні:
Та не має ляха, та не має жида,
Не має Унии.[6])

Тільки в „Милости Божій" тая радість України висловлена богато ширше.

Вже з тих кількох прикладів видно, що наша драма стоїть без сумніву під досить значним впливом народніх пісень. Таких анальоґій більше від тих, що їх зазначили Антонович і Драгоманів.

В думі про битву над Жовтими Водами говорить Хмельницький: „А я ляхів не боюся і гадки не маю"[7]) згідно з легковажним відношеннєм Хмельницького до Поляків у драмі.

В однім варіянті думи про гнет України Жидами-арендарями співається, що Хмельницький

„старими жидами орав,
А жидівками боронував,"[8])

що підходить до слів Хору І дії про те, як то Поляків будуть „въ ярмо закладати".

У варіянті пісні про Перебийноса співається:

„Не попустимо ляхви із Польщі,
Поки нашої жизности."

А Кошовий у драмі (II, 1) немов парафразує сі слова:

---

[1]) Антонович і Драгоманів: op. cit., ст. 7.
[2]) Idem: ст. 153. [3]) Idem: ст. 48—9.
[4]) Idem: ст. 49—51. [5]) Idem: ст. 40.
[6]) Idem: ст. 49. [7]) Idem: ст. 18. [8]) Idem: ст. 28.

„Поки силы нашея, поки духа стане,
Будемъ себе боронити, вельможный гетьмане!“

І дальше:

„Будемъ себе и матку нашу боронити,
Аще намъ и умерти, будемъ Ляховъ бити!“

І про козацьку славу, на яку в драмі кладеться таку вагу, співають народні пісні про Хмельничину, як н. пр. у варіянті пісні про очищеннє України від Поляків:

„Гей щоб наша червона китайка, гей, гей не злиняла,
Та щоб наша козацькая слава, гей, гей, не пропала.
Гей щоб наша червона китайка, гей, гей, червоніла,
А щоб наша козацькая слава, гей, гей, не змарніла.“[1])

В иншій пісні говорить Ничай:

„Як я маю, козак Ничай, звідси утікати,
Славу свою козацькую марне потеряти?“[2])

Та не тільки у звязку з народніми піснями стоїть наша драма; вона знала й сучасні писані вірші, як се показує хочби й отсей уривок вірші про Жовтоводську битву, де говориться про Поляків:

„Милішъ вамъ жиди збойці,
Ніжъ запорожці молодці,“[3])

подібно, як у драмі жалується Хмельницький (II, 1), що для Поляків милійший Жид, як Русин.

Ще більше матеріялу для нашої драми доставили сучасні Хмельничині польські, а може й латинські вірші, з яких „Милость Божія“ бере просто цілі фрази й уступи. Про се легко переконатися хочби з гарної збірки Івана Франка, де надруковано й обговорено 30 таких вірш.[4])

Як і наша драма, признають і сучасні польські вірші головною причиною повстання козацтва — безсовісні угнітання підданих і приязнь панів із Жидами.[5]) Хмельницький нарікає нераз у драмі на непошанованнє чести козаків і „Русинів“ взагалі; потверджуючи ті слова, називають сучасні польські вірші козаків такими епітетами, як: „nieprzyiaciel sprosny“, „zła czerń“, „kozak brzytki“, „śmiecie wzgardzone“.[6]) Сучасні Поляки відчували також виразно свій релігійний антагонізм до козацької маси, а козаків

---

[1]) Idem: ст. 50. [2]) Idem: ст. 56. [3]) Idem: ст. 136.
[4]) Іван Франко: Хмельницина 1648—1649 років у сучасних віршах. У Львові, 1898.
[5]) Idem: ст. 10. [6]) Idem: ст. 21.

до себе. Тому латинська вірша п. з. „Wiersze kozakowi Chmielnickiemu przypisane“ каже:

„En Schizmatici, cohors Tartarici
Necant rebelles, clerum ac fideles!“[1])

А й самі події Хмельничини малюють сучасні польські вірші словами подібними, як і „Милость Божія“. Вірша „Na uciekaiących z pod Pilawiec“ говорить про польських жовнірів як про „kopę zaiąców“[2]) — вислів, з яким ми зустрічалися і в літописі і в нашій драмі. А „Żałosny lament na rozproszone woyska pod Piławcami“ так згадує про втеку Поляків за Вислу:

„Leda wiatr wionie na serca lękliwe,
Obumieraią z strachu ledwo żywe,“[3])

що „Милость Божія“ парафразує (III, 2):

„А ляхамъ такъ страшно, что гдѣ либо повѣютъ
Вѣтры, всѣ, же Хмельницкій идетъ, разумѣютъ.“

А до слів драми, що Поляки під Пилявцями:

„Знову всѣ въ безвѣстная мѣста повтекали,
Якъ тилько въ полю въ очи Хмельницкому стали“

маємо анальоґію в словах вірші „Nagrobek xiążęciu Dominikowi“:

„A potem pod Pilawce przyszedłszy ochotnie,
Widząc nieprzyiaciela uciekał sromotnie.“[4])

і в „Epitaphium Ducis Dominici“: „Hostem vidit et fugit“.[5]) Коли драма згадує про се, як то „зъ ксендзовъ живыхъ шкуры, якъ зъ барановъ лупили“, то й „Pieśń o kozackiey woynie anno 1648“ знає подібне:

„Bo xięży w mazi smażyli,
Z drugich wyciągali żyły,
Pasy darli z katolików.“[6])

Так бачимо, що автор „Милости Божої“ знав народні думи, пісні й сучасні Хмельничині вірші та черпав із них нераз, додаючи тим свойому творови більше живописности й сили слова.

VIII. Поема С. Твардовського — головним жерелом драми.

Одначе головним жерелом історичних відомостий нашої драми була згадана польська поема Самуїла Твардовського „Woyna domowa“, що вийшла повним виданнєм у Каліші 1681 р.

---

[1]) Idem: ст. 21, 57 і 58. [2]) Idem: ст. 80.
[3]) Idem: ст. 86. [4]) Idem: ст. 92.
[5]) Idem: ст. 93. [6]) Idem: ст. 96.

Се був твір загально відомий на Україні. „Милость Божія“ декуди тільки парафразує цілі місця сеї поеми.

Згадуючи про давні славні діла козаків, оповідає Твардовський (затримую правопис оригіналу):

„A dzieł ich dawnieyszych
Tu nie licząc, Co mogło naszych lat poźnieyszych
Turkom bydź strasznieyszego? iako kiedy dali
Nád tysiąc mil w — Azyą samę zaiezdzali?
Wyśćinali Trapezunt, Synop zgruntu znieśli,
I pod Konstantynopol nie raz sam podeśli,
Prętkośćią niesłychaną mury okurzywszy:
Ale nie mniey i źiemią bywali szczęśliwszy.
Nádewszytko, z — Ossmanem, gdy nam wszytko Czoło
I przed mur wytrzymali.“[1])

Майже дослівно місцями парафразує сі слова „Милость Божія“ (II, 1):

„Я не воспоминаю
Древнихъ оныхъ дѣлъ нашихъ, како же ихъ маю
Изрещи, не вѣмъ, ибо не токмо ихъ полно
Было на земли, но и на морѣ довольно.
Свѣдѣтель есть Трапезонтъ на пень посѣщенный,
Свѣдѣтель есть и Синопъ, зъ землею смѣшенный.
Являютъ и оные славные подходы
Ажъ подъ Константинополь“ —

і дальше про Османа:

„А козаки первые когда мужественно
Выдержали инкурсы“ —

Але у польському письменстві є й ціла велика поема, присвячена Хотинській війні 1621 р., п. н. „Wojna Chocimska“, написана по 1673 р. Вацлавом Потоцьким, як нині загально признано. Друком видано її уперве що йно 1850 р.,[2]) але в рукописі була вона певно відома може й незабаром по написанню. В нашій драмі є виразний слід познайомлення з сею поемою; бо в оповіданню про походи козаків під Константинополь читаємо:

„или и народы
Самые тамошніе, ихъ же веси, гради,
Хутори, егда и самъ Салтанъ, вертогради
Своя обходяще, зрѣлъ, иные спалили,
Иные же въ нивочто тако разорили,

---

[1]) Twardowski: Woyna domowa — і т. д. Woyny domowey pierwszey z Kozaki i Tatary Począwszy od Korsuńskiego aż do Pakt Zborowskich. W roku 1648 i 1649. Część pierwsza. Punkt I, ст. 4.

[2]) Гл. про се: І. Франко: Студії, стор. 255.

Что который пихою надменъ, обладати
Цѣлымъ свѣтомъ мнѣлъ себе, обаче признати,
Радъ не радъ, истинную храбрость превелику,
Козакамъ понужденъ былъ."

Се місце живо нагадує слова „Wojny Chocimskiej":

„Z drugiej strony kozacy, naród także ludny,
Spadłszy mskłemi z porohów swego Dniepru sudny,
Oświecą Czarne morze, i tej, co Podole,
Orda, trwogi nabawią Konstantynopole.
Ci pobrzeżne fortece i portowe zamki,
Których podziśdzień sterczą okropne ułamki,
Głębiej, niźli na pięć mil w krąg zapadłszy w ziemię,
Ogniem i mieczem niszczą bisurmańskie plemię.
Często po swych dzardynach, gdzie się Flora poci
Balsamem, gdzie rozkoszne pomarańcze złoci,
Częstokroć po zwierzyńcach przechodząc się hardy
Sułtan, gdy patrząc na lwy cieszy się i pardy,
Razem ognie kozackie urażą go w oczy."[1])

Та повернім до поеми Твардовського. У згадці про заслуги козаків для Польщі (про се говорить із притиском також наша драма) каже Твардовський:

„pokiśmy się złotym
Cieszyć mogli pokoiem, i bespiecznie sobie
Koło Dniepru i Suły, na uszy spać obie".[2])

Останні слова повторяє до слова й драма, коли каже про Поляків (II, 1):

„А они за нами, якъ за муромъ, стояли,
Или и на обѣдвѣ уши еще спали,
Ворочуячися."

А як у драмі I, 1 кінчиться знаменними словами:

„Не отобрали еще Ляхи намъ остатка:
Живъ Богъ, и не умерла козацкая матка" —

так се тільки переповідження слів польської поеми, де сказано про Хмельницького:

„Ze miał szablę w — ręku:
Ani ieszcze Czapliński pobrał mu ostatka:
Zyie Bog: i Kozacka nie umarła Matka".[3])

Очевидно відси дісталася тая фраза й до козацьких літописів — тому й не дивно, що вони годяться в тім місці з нашою драмою.

---

1) Wacław Potocki: Wojna Chocimska, Poemat w 10 częściach. Варшава, 1880, ст. 90.

2) Twardowski: op. cit., ст. 5. 3) Idem: ст. 6.

А ось що Твардовський оповідає про події, представлені в II, 2:

„Więc skoro dni chwalebne Wielkonocne miną,
A od Słońca zagrzane lody się rozpłyną,
Za porą tą podaną i wdzięczną pogodą,
Zeby mogł[1]) tym sposobniey i źiemią i wodą
Zbiega swego nagonić, wsadziwszy w—Baydaki,
Regestrowe wyprawi Dnieprem wprzod Kozaki.
A iednákże i tedy, coś iuż zrozumiawszy
Ponich z—Cery, przysięgę od nich odebrawszy.
Z—dwiema zaś Ochotnika przebrańszych tysięcy,
Każe w—pole Synowi. Sam także co pręcy
Pospieszyć ma za niemi.“[2])

І дальше:

„Owi także przysiężni radźi tey pogodźie,[3])
Ná Woyskową Starszynę gwałtem się rzuciwszy,
I oraz ich ze Znáki w—Dnieprze potopiwszy;
Do niego się kinęli.[4])

Тут, здається, драма опиралася на иншім жерелі або переробила се оповіданнє Твардовського зовсім свобідно.

Оповідаючи про бій під Корсунем, згадує Вість у драмі (III, 2), що Хмельницький загнав тут ворогів у ліс. Се, здається, свобідна перерібка вістки Твардовського:

„Tym czasem Nieprzyiaćiel zasiekł lasy wszędy,
I przekopy pokopał. Jednakże i tedy
Drą się gwałtem.“[5])

А челядь утікла з кіньми „Gzie po lásách, po ługach, Chłopi ie zbierali.“[6])

У неволю попали під Корсунем — по Твардовському: гетьман, Сінявський, Бігановський, Яскольський, Одрживольський, Балабан;[7]) драма знає: гетьманів Потоцького й Калиновського, Сінявського, Бігановського, Яскольського й „инни тамъ многіе“.

Колиж дальше у Твардовського сказано:

„W—ostatku znakomitszy wszyscy pomani,
Dostali się Tatarom. A społ i Hetmani
Poszli z—sobą do Krymu“[8]) —

то мов відгомін тих слів говорить Вість у драмі: „Пошли въ слѣдъ Шембрака и Сапѣга искати.“

---

[1]) Гетьман Потоцький. [2]) Twardowski: op. cit., ст. 7.
[3]) На вістку про бій під Жовтими Водами.
[4]) Twardowski: op. cit., ст. 7—8.
[5]) Twardowski: op. cit., ст. 10.
[6]) Ibidem. [7]) Ibidem. [8]) Ibidem.

В Нестерварі — по Твардовському — заперлося богато шляхти: „Cokolwiek z—pod Korsunia uszło nie dobitych“[1]); а в драмі Ґанджа і Остап „Ляховъ недобитыхъ подъ Корсунемъ добили“ — знов тільки перерібка слів польської поеми.

Видані шляхтою Жиди в Нестерварі боронилися три дні, аж:

„Wyścinani nakoniec zarownali trupem
Przykop wszytek,“[2])

що в драмі перероблено досадно: „Глубокій ровъ Жидовскимъ стервомъ заровняли.“

По здобуттю Нестервару Остапом допускалися побідники великих звірств, між иншим:

Z—skor wyzuwszy Xiężą
Zabiiáli dopiéro“[3]) —

а в драмі: „Зъ ксендзовъ живыхъ шкуры, якъ зъ барановъ лупили.“

Драма згадує про утечу Поляків за Вислу, а й Твардовський говорить про се насмішливо:

„Toż dopiero z—przykłádu i Klęski tey cudzy
Po wszytkiey Vkrainie zabali się drudzy.
Ze w żadne nie ufaiąc Twierdze i Ostrogi,
Ku Wiśle się co żywo posunęło wnogi.“[4])

А про Кривоноса знає польська поема таке:

„Aż z Podola nowina, o wziętym iuż Barze
Swieżo od Krzywonosa“,

а по здобуттю Бару:

„Toż po Domach, po Sklepach, a naypilniey Lachow
Z—pochodniami szukaiąc, tych z—pod strzech i dachow
Mizernie wywłoczyli.“[5])

В драмі перероблено се місце досаднійше:

„Кривоносъ въ Барѣ взятомъ отъ себе гуляетъ,
Ляховъ въ склепахъ и домахъ зъ свѣчками шукаетъ,
А инныхъ зъ подъ стрѣхъ тягнетъ, якъ воробціовъ много.“

Драма подає число польського війська під Пилявою на більш як 30.000. Те саме каже й Твардовський:

„ktorego bydź więcy
Nad trzydźieśći popiszą do boiu tysięcy.“[6])

А втікали Поляки по Твардовському так:

„Ci Zbroie, ći Kopie, o źiemię rzucali.
Owi ze snu porwáni, co komu do ręku,

---

[1]) Ibidem: ст. 13. [2]) Ibidem: ст. 14. [3]) Ibidem.
[4]) Ibidem: ст. 15. [5]) Ibidem: ст. 24. [6]) Ibidem: ст. 26.

Ten konia, ten dopadł Száble, uzdy, łęku,
Wozy, ranne, i chore wszytkie porzućiwszy,
A procz zdrowia nadźiię nogom powierzywszy",[1])

що „Милость Божія" парафразує декуди дослівно: „Кто коня, кто шабли, кто узды, кто кульбаки" дірвавшись, поспішав за Вислу, „не отягощенъ ничемъ".

Як добича дісталася козакам:

„Rysie, Pupki, Sobole, sprzęty pokoiowe,
Obićia, i naczynia od Srebra Stołowe:
Wanny, Konwie, Imbryki, Miednice, Nalewki,
Paszty, Cukry, Faryny, kliione polewki,
I innych nieskończonych apparencyy wiele
Do pompy i widoku..."[2])

А драма повтаряє се з невеликими змінами:

„ибо тамо рисы,
Соболи, горностаи, кункы, волки, лисы,
Сѣбирки, ванны, конвы, имбрики, паштеты,
Цукры, кредeнсы столы, скрини зоставляли,
Окованныхъ возовъ сто тысящъ покидали."

Останній рядок звучить у Твардовського:

„Wozy same uważyć, ktorych sto tysięcy
Okowanych liczono..."[3])

В дальших частинах „Woyny domowey" розказано, що як Хмельницький підступив під Львів, то

„Zaczym mu zrzućiwszy
Summę pewną, i sukna przytym pozwoliwszy
Kilkadziesiąt Postawow, tym go ukoili,"[4])

подібно, як і „Милость Божія" оповідає, що Хмельницький відступив від Львова,

„Когда сукна на барму козакамъ прислали,
И повелѣнну денегъ сумму поскладали."

Вкінци згадує Твардовський про

„Oczkowe, Rogowe, Arendy, Stawszczyźny,
Poiemszczyny, Presudy, i Suchomelszczyzny!"[5])

А в II, 1 Хмельницький жалується:

„Коль тяжко угнѣтили
Бѣдную Украину тыми очковыми,
Поемщизнами тыми, такожъ роговыми.
Повымышляли къ тому уже и ставщизны,
А при иныхъ поборахъ и сухомельщизны."

[1]) Ibidem; ст. 32. [2]) Ibidem: ст. 33. [3]) Ibidem.
[4]) Ibidem: ст. 37 (із: Woyny domowey Pierwszey z — Kozaki i Tatary Pvnkt II.). [5]) Ibidem: ст. 54.

Із тих численних цитатів бачимо понад усякий сумнів, що поема Твардовського була, як згадано, головним жерелом історичних відомостий „Милости Божої“. Розуміється, наша драма брала з польської поеми тільки зверхні факти; слідний на кождім кроці ворожий козацтву дух Твардовського не найшов ніякого відгомону в драмі. Зрештою скорочував автор події,[1]) промовчуючи неодно — з історичного підкладу вибирав він тільки се, що могло ліпше зобразити Хмельницького героєм. Загалом сей вибір матеріялу з мистецького боку такий щасливий і замітний, що вказувавби на досвідне письменницьке перо. Можна сміло сказати, що в тих пропусках виявив автор „Милости Божої“ найбільше артистичної творчости.

IX. Звязок „Милости Божої“ із старою українською драмою.

„Милость Божію“ виставлено в київській академії й так входить вона в круг київських шкільних вистав. Відомо, що такі вистави почалися в київській школі ще в першій половині XVII в. й були там постійною, а навіть обовязковою проявою. Учителям поетики кладено в обовязок писати шкільні драми й приготовляти їх виставу. Текст драми мав написати сам учитель, а ученики могли тільки деколи додавати інтерлюдії[2]) й брати участь у виставі драми. Але не є певне, чи „Милость Божію“ писав учитель поетики й чи не були йому при тім помічні й ученики. Так було н. пр. у шкільній драмі польських Єзуїтів, під якої впливом стояла й українська шкільна драма. Там писали драми звичайно професори реторики. Вони намічували тільки плян, а опрацьованнє поодиноких дій і яв поручали ученикам як клясові задачі. Найкраща праця входила в склад драми, викінчувалась професором і йшла на сцену.[3]) Таке могло бути й з „Милостю Божою“. Може тут належить шукати причини, що драма анонімна. Зрештою подібну спільну працю стрічаємо в попередній історії київської шкільної драми. „Declamatio de Sanctae Catharinae genio“ напи-

---

[1]) Докладно представлені ті події в VIII-ім томі відомої »Історії України-Руси« Михайла Грушевського.

[2]) Д. Вишневскій: Кіевская Академія въ первой половинѣ XVIII столѣтія. Київ, 1903, ст. 130.

[3]) В. И. Рѣзановъ: Къ исторіи русской драмы. Экскурсъ въ область театра Іезуитовъ. Ніжин, 1910, ст. 300—301.

сана по польськи 1703 р. збірним трудом 29-и студентів київської Академії.[1])

„Милость Божія“ визначається з одного боку прикметами, які запевняють їй зовсім окреме місце в історії української драми, бо ніяка українська драма до кінця XVIII в. ані перед нею, ані після неї не має їх; з другого боку являється вона витвором української київської шкільної драми й вяжеться тому тісно з її історією.

Розглядаючи українські драми до 1728 р. разом із тими, які повстали під їх впливом (на Московщині), бачимо, що на яких понад 30 драм знайдеться ледви кілька, де не булоби бодай частинного моралітетного характеру й алєґоричних фіґур. Тому, коли „Милость Божія“ виводить алєґоричні чи радше персоніфікаційні стати: України, Вісти й Божого Смотрінія, — то вона тільки пристала до того круга драм, який панував у київській колєґії-академії від яких 100 літ.

Навіть титулову фіґуру драми, Милость Божію, котра одначе на ділі в самій драмі не виступає, бо замість неї бачимо Смотрініє Божіє, — подибуємо нераз і в попередних київських і некиївських драмах, н. пр. у „Царстві натури людской“ з 1698 р., у „Свободі“ з 1701 р., у „Рождественській драмі“ з 1702 р., приписуваній Димитрію Ростовському; в московських драмах: „Ужасная измѣна“ з 1701 р.; „Торжество міра православнаго“ з 1703 р.; в київській драмі „Торжество Естества человѣческаго“ з 1706 р.

Стать Милости Божої була відома віддавна в українських драмах і у їх московських посестрах. Тільки в усіх вичислених драмах відограє вона визначнійшу ролю в драматичній акції; а в нашій драмі вона згадана тільки в заголовку — в самій драмі її заступає, як згадано, Смотрініє Божіє.

Полишаючи на боці алєґоричну стать „Вісти“, котра також появлялася нераз передтим на українській сцені, н. пр. маємо її в „Успенській драмі“ Димитрія Ростовського, звернемо увагу на фіґуру „України“. Тая політично-алєґорична стать являється перший і останній раз на сцені старого українського театру. Ніяка инша стара українська драма не виводить сеї фіґури. Одначе сценічні персоніфікації инших країв, чи частий світа були відомі в київській та московській шкільній драмі. Вже в київській драмі з 1672 р. „Алексѣй, Божій человѣкъ“ промовляють до Тимофія Афин-

[1]) Драму видав Вл. А. Розов у статі: Южнорусская школьная драма о св. Екатеринѣ. (Чтен. въ Общ. преп. Нестора лѣтоп., кн. XVIII, впп. III і IV.)

ського: Земля Беоція, Проуенція Лацедаймоня й Земля Евбонія.[1]) В московськім моралітеті з 1702 р. „Страшное изображеніе втораго Пришествія Господня на землю“, що переховався тільки в афіші,[2]) вставлено епізод політичного характеру, в котрім виступає „Ґеніюш Польський“, „Королівство Польське“ й „Марс Роксолянський“. У московській драмі з того самого року „Торжество Міра Православнаго“ виступає Луна Таврикійская — себ то Кримські Татари.[3]) В закінченню московської драми з 1704 р. „Ревность православія“ являється Росія.[4]) А в иншій московській драмі з того самого року „Царство міра“ виступає Мір із чотирма своїми частями: Европою, Азією, Африкою й Америкою.[5]) В українській драмі не має „Милость Божія“ з того боку попередників — персоніфікація краю являється тут уперве на сцені поважної української драми. Тільки в московській драмі з 1705 р. „Свобожденіе Ливоніи и Ингерменляндіи“ виступали побіч тих країв також „три Росії“ — між ними, здається, й Україна.[6])

Що до стати Богдана Хмельницького, то українська драма має вже його попередника в князеви Володимирови з драми Теофана Прокоповича. Зверхня техніка у виведенню Володимира й Богдана Хмельницького де в чім подібна. Як Прокопович представляє Володимира зразу світським, ще й до того поганином (хоч не виводить його тоді перед очі видців), а опісля показує нам його перенятого наскрізь побожним духом,[7]) так і „Милость Божія“ представляє Хмельницького зразу перенятого наскрізь світським, козацько-патріотичним духом, а опісля побожним знарядом Божої Милости.

Додатиб іще, що та побожність веде за собою звязок нашої драми із св. Письмом та богослуженнєм. Так н. пр., коли Хмельницький, складаючи Богу подяку (IV, 1), говорить:

„...ни на лукъ, ни на стрѣлы,
Ни на инши якіе уповахомъ силы“,

то ті його слова й загалом ціла та благодарственна молитва нагадує „Ектенію о побѣдѣ на вся враги“, де співається між иншими: „Господи Боже нашъ, силный и крѣпкій въ бранехъ... Не на лукъ свой оуповаемъ, ни оружіе наше спасетъ нас, Господи,

[1]) Н. Тихонравовъ: Русскія драматическія произведенія 1672—1725 годовъ. I, Спб., 1874, ст. 11.
[2]) Тихонравовъ: Рус. драм. произв. II.
[3]) Idem. [4]) Idem. [5]) Idem.
[6]) І тая драма переховалася тільки в конспекті.
[7]) Гл. згадану мою працю.

но твою всемогущую помощ призываем, и на твою силу дерзающе на враги наша, ополчаемся, и имя твое вѣрно призываем".[1])

X. Звязок із теорією української драми.

Всі перші київські поетики, починаючи від найстаршої відомої „Fons Castalius" із 1685 р.[2]), заявляють, що виведеннє світлих мужів (viri illustres) належить до трагедії; тільки домагаються, щоби трагедія виражала „calamitates et miserias, ut excitet in audientibus vel commiserationem vel indignationem,[3]) хоч і додано: „potest etiam et tragaedia habere finem laetiorem"[4]) („Fons Castalius"). У поетиці з 1688/9 р. „Camoena in Parnasso" являється між драматичними родами також „tragico-comaedia" (про неї згадується вже в незахованій „Liber artis poeticae" з 1637 р.)[5]), що має конець „laetum aut tolerabilem ex tristi principio".[6]) Одначе аж Теофан Прокопович дав не тільки теорію траґікомедії, але й впровадив її практично на сцену 1705 р. своїм „Владиміром". У нього — в теорії й практиці – „traicocomaedia" се мішаний рід драми, де „res ridiculae et facetae cum seriis aut tristibus, personaeque viles cum illustribus permiscentur."[7]) Дальше київські поетики йдуть в означенню траґікомедії звичайно за Прокоповичем, тільки скорочують його. Тудиж прямує Митрофан Слотвинський у свойому курсі поетики з 1726/7 р.[8])

Згідно з українською драматичною теорією можнаби назвати „Милость Божію" траґікомедією, бо вона починається сумним настроєм (змальованнєм тажкого стану козацтва й України), а кінчиться веселими тонами (святкованнєм побіди повстання). Але від часів Т. Прокоповича вимагається в тім драматичнім роді ще змішання річий смішних із поважними, чого в „Милости Божій" нема, бо тут послідовно й без змішання переведено зміну сумного настрою на весело-святочний. Зрештою „Милость Божія" не знає зовсім комічного елєменту за виїмком кількох саркастичних висловів. І тим ріжниться наша драма основно і від Прокоповиче-

---

[1]) Леітургіаріон. Львів, 1691 р., ст. 26 об.

[2]) В. И. Рѣзановъ: Изъ исторіи русской драмы. Школьныя дѣйства XVII—XVIII вв. и театръ іезуитовъ, ст. 7. (Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Рос. при Москов. универс. 1910, кн. 233.)

[3]) Ibidem. [4]) Ibidem: ст. 8.

[5]) Н. И. Петровъ: Кіевская Академія во второй половинѣ XVII в. Київ, 1895, ст. 136.

[6]) Рѣзановъ: op. cit., ст. 10—12.

[7]) Рѣзановъ: op. cit, ст. 28. [8]) Ibidem: ст. 41.

вої теорії і від його „Владиміра“. Обі драми належать просто до зовсім відмінних стилів творчости. З огляду на добір осіб у „Милости Божій“ (гетьман-полководець, козацька старшина, Запорожці) требаби, ідучи строго за згідною теорією української драми, добачувати в нашій драмі виключно трагічний елемент, бо власне трагедія має виводити viros illustres, між якими все вичисляється й полководців. Тільки розклад настрою дає право зачисляти „Милость Божію“ між трагедокомедії.

Наша драма розділена на 5 дій із 4 хорами й епільоґом. Поділу на 5 дій домагалися українські теоретики вже в XVII в., як н. пр. київська поетика з 1686/7 р.[1]) Але аж Т. Прокопович впровадив практично той поділ у своїм „Владимірі“. І „Милость Божія“ була чи не першою українською драмою, що пішла з того боку за Прокоповичем. Одначе розклад яв у ній инший, бо драма має в поодиноких діях яв: 1—2, разом 8 (чи 9); „Владиміръ“ не знає зовсім дій з одною явою, а має їх: 2—5 на дію, разом 16, в двоє стільки, що „Милость Божія“. Хорів в обох драмах по 4, але у „Милости Божій“ один виступає в середині дії, чого „Владиміръ“ не знає. До того є у „Владимірі“ прозовий прольоґ, а в „Милости Божій“ прозовий епільоґ. З того бачимо, що у зверхній будові мають обі драми не богато спільного; „Милость Божія“ не йшла тут сліпо за Прокоповичем, а була доволі самостійна.

Що до частий драми, признаваних нашими поетиками XVII—XVIII в., то прольоґ чи протасіс „Милости Божої“ обіймає тільки І дію, як того вимагали звичайно наші поетики. II дія „Милости Божої“, де починається справжня акція з її непевними наслідками, се типова епітасіс наших поетик. III дія — се катастасіс. У „Милости Божій“ маємо в III дії справді добре підчеркнену „perturbationem“, вимагану поетиками для катастасісу. Тільки тая „perturbatio“ виступає в нашій драмі не в акції, а в оповіданню. V дію — по теорії української драми — повинна займати катастрофа, себто зворот в акції до кінця щасливого чи нещасливого. Такої катастрофи „Милость Божія“ не знає, бо й вона не знає справжньої акції. Катастрофа наступає тут вже в III дії. Епільоґ, що по теорії поетик замикає драму й має досить ріжнородний зміст, виправдує в нашій драмі її виставленнє.

Не вповні відповідає вимогам нашої теорії механічний стиль „Милости Божої“. Її змістом є „historia vera“, то й вислів повиненби бути дібраний до того, як у трагедії: „elocutio tragaediae

[1]) Ibidem: ст. 9.

debet esse tropis, figuris referta, plena affectuum, debet trahere sensum per aliquot versus“, як домагається „Fons Castalius“ 1685 р.[1]) Хоч наша драма тягне нераз „sensum per aliquot versus“, хоч тут можнаби деколи говорити про піднеслі афекти, то вона має мало тропів і фіґур; її вислів доволі простий.

Так „Милость Божія“ стоїть у тісному звязку з теорією української драми та з її шкільними взірцями, але задержує досить ориґінальности в будові. Бо, беручи строго, вона не належить до ніякого із родів драм, подаваних нашою теорією. Ще найбільше зближається вона до траґедокомедії, але не видержує її вимог до кінця. В першій частині пішла вона в обмеженню алєґоричних фіґур ще дальше, як Прокопович, що домагався обережности у виводженню таких статий; але в дальших частинах алєґоричні фіґури зовсім опановують сцену. І боротьба поміж старим напрямком у розвою української драми й її реформаторськими течіями, слідна так виразно в „Милости Божій“, покінчилася тут бодай формально побідою старого напрямку: над новітним духом, яким перенята ціла драма, взяла формально верх стара привичка, виказуючи заразом наглядно свою неживучість супроти нових вимог.

XI. Звязок з європейською драмою.

Вже В. І. Рєзанов показав, що київська теорія драми й самі драматичні твори стоять у тісному звязку з теорією й практикою єзуїтської драми в Европі. Тільки звертаючи увагу на теорії драми у Єзуїтів, треба завважати, що і єзуїтська теорія не була так зовсім ориґінальна й що вона була тільки дальшим розвитком її попередниць. І справжнього жерела тих теорій належить шукати не так у тих письменників, на яких Єзуїти покликуються найчастійше (Арістотель, Горацій), як радше там, де було жерело загалом майже усіх поетичних теорій Европи аж до XVIII в.: в теорії поезії італійського ренесансу. Там треба шукати першого жерела також українських теоретичних мірковань про поезію — полишаючи на разі нерішеним непрослíджене питаннє про те, оскільки Українці черпали з того жерела безпосередно чи посередно (через єзуїтську, чи яку иншу теорію). Для прикладу вкажу тут на деякі італійські поетики XVI в., що можуть мати близший, або дальший звязок із „Милостю Божою“.

Основою ренесансової теорії траґедії є дефініція траґедії,

[1]) Ibidem: ст. 8.

подана Арістотелем у VI розділі його Поетики,[1]) де сказано, що траґедія — се „наслідуваннє ділання гідно визначного змісту й зовсім викінченого перебігу, що має означений обсяг, в артистично заправленій мові, якої заправа кожда для себе приходить в ужиття в ріжних частинах траґедії, виведене тепер ділаючими особами, а не в оповідаючім звідомленню; що доводить вкінци через милосердя й страх до очищення чуттєвих вражінь того рода“. Під „артистично заправленою мовою“ розуміє Арістотель: ритм, гармонію й спів. Ся дефініція траґедії перейшла з відповідними змінами і до теорії італійського ренесансу перед усім із того часу, як Алєссандро де Пацці видав 1536 р. переглянений і порівняний з ориґіналом переклад Арістотелевої поетики.[2])

Так у XVI в. розуміли в Італії траґедію, як наслідуваннє поважного ділання, яке називали: illustris. Та се розуміннє змішано рівночасно з правилами, виведеними не з Арістотеля, а з траґедій Сенеки й загальної практики клясиків і висловленими 1536 р. у творі Данієлля „Poetica“, де ще не видно впливу Арістотеля. По сим правилам траґедія повинна представляти смерть королів і руїни великих імперій, а комедія — родинні й домашні справи, сказатиб, низкі; обох родів не належить мішати. Від тих правил не відступали письменники XVI в. У Данієлля поважний характер траґедії вимагає, щоби з неї виключити усе невідповідне, жорстоке, або неблагородне, як того хоче й Горацій (Ars poetica, 182 sq.). Дальше повів ті гадки Джіральді Чінтіо (Giraldi Cintio), котрий в „Discorso sulle commedie e sulle tragedie“ (1543) заявляє, що акція траґедії є світла не тому, що вона чесна, чи грішна, а тому, що се акція осіб найвисшої верстви. Так у ренесансі і в цілім клясицизмі (передовсім французькім) устійнилася гадка, що акція сама по собі не мусить бути світла й визначна; усе зависить від осіб, що виступають. Подібно пише й Робортеллі (1548), а коментатор Поетики Арістотеля Маджджі (1550) домагається, щоб траґедія виводила королів та героїв. Тая концепція про степень характеру, що відріжняє траґедію від комедії, не є, як згадано, Арістотелева, бо у нього траґедія має тільки представляти ліпші й благороднійші характери.[3]) Ранґа не творить у нього ріжниці між траґедією й комедією; він вимагає моральної благородности. Але се відріжнення було загально приняте

[1]) Joel Ellias Spingarn: A history of literary criticism in the Renaissance with special reference to the influence of Italy in the formation and development of modern classicism. Ню Йорк, 1899, ст. 60.

[2]) Ibidem: ст. 19. [3]) Н. пр. Aristoteles: Poet., XV, 8.

в середніх віках і у старині аж до Арістотеля (де його нема). Бачимо його у Теофраста й у Римлян, де н. пр. Донат хоче бачити в трагедії могутні персонажі. Діомед у III кн. своєї „Artis grammaticae“, основаної на трактаті Светонія „De poetis“ (II в. по Хр.) знає в трагедії тільки: героїв, великих провідників і королів, а мають там бути виставлені переважно: ляментації, вигнання, кровопролиття. Подібно говорить Ісидор із Севіллі (VII в.), Йоганнес Януенсіс де Бальбіс (1286). Одначе з другого боку називано також трагедією кожду поему, що написана у піднесенім стилю й починається весело, а кінчиться страшно; противно як у комедії. Тому н. пр. Данте назвав свою поему комедією. Так у часі поклясичнім і ренесансовім витворилася не Арістотелівська концепція трагедії, в якій трагічними характерами признавано: королів, князів, великих провідників; трагічними акціями: страшні події; трагічною формою: щасливий початок, а страшний конець при піднесеній та високій дикції й стилю, при сюжеті історичнім із вигнаннями та кровопролиттєм. За тими гадками пішов у головному й Джіральді Чінтіо, але він допускає й видуману акцію, аби вона тільки будила жаль і страх. Та для нас важнійше, що подібно думає й Скалігер (1561), що мав такий великий вплив на дальші покоління. У нього трагедія — се наслідуваннє світлої події, з нещасливим кінцем, у поважнім стилю й у віршах; справжня трагедія є зовсім серіозна; „mortes aut exilia“ — ось відповідне товариство трагічної катастрофи; характерами є тут: королі й князі; мова — поважна, гладка й противна фаміліярній; вид річий неспокійний: грізьби, вигнання, смерть; типові теми трагедії: поручення королів, бої, розпука, екзекуції, вигнання, різні, втрата родичів, сльози, трівога, убиття родичів, кровосумішка, пожари, втрата зору, плачі, похорони, епітафії, погребові пісні; головний зміст і характери зачерпнені з історії. — Коли Мінтурно (1559) тільки парафразує Арістотеля, то Кастельветро (1570) дає найповнійшу теорію драми, нераз независиму від Арістотеля, розсліджуючи її з огляду на театр і глядачів; але і в нього відріжнення родів драматичної поезії зависиме від ранги. — Цікава дискусія про мету трагедії розвелася в часі ренесансу в навязанню до Арістотелевої *κάθαρσις*. Так у Скалігера трагедія, як і уся поезія, має тільки чисто етичну мету. Поет навчає при помочі акції: радість злих обертаєсь у трагедії в смуток, журба добрих у радість; при чім Скалігер доводить до екстрему погляд про поетичну справедливість (подібне бачимо й у Шекспіра). Моральна мета осягається непрямо виведеннєм вкінци покараного

зла та нагородженої чесноти й прямо: моральними науками із сцени. Подібно виражається Мінтурно й пізнійше Мільтон.[1])

Полишаючи на боці дальший розвиток теорії траґедії в італійськім ренесансі XVI в.,[2]) бачимо вже із сказаного, як тісно звязана тая теорія з драматичною теорією й практикою Єзуїтів, з українською шкільною драмою й її теорією взагалі, а дальше і з „Милостю Божою".

Єзуїти, опираючись у головному на теорії й практиці драми італійського ренесансу, тільки розвинули її дальше й примінили до своєї мети. Так уже французький Єзуїт Николай Коссен (Caussin) у своїх „Tragediae sacrae" (1620) йде у внішній формі своїх драм за Скаліґером, приймаючи поділ на 5 дій, хор по перших 4-ох діях і ин. Крім того бачимо у нього свобідне відношеннє до жерела, з якого береться основа змісту драми тільки в найзагальнійшім виді (як того домагалися й деякі італійські теоретики, н. пр. Джіральді Чінтіо й ин.). На єзуїтському ґрунті виступають такі прикмети Коссенових драм, як фанатичне привязаннє до католицької віри й майстерні сценічні ефекти.[3]) Вплив Скаліґера слідний також у єзуїтських драмах, виставлених у парижській Collège Louis le Grand.[4]) Тут виставляли з кінцем року перед усім траґедію й балєт. У балєті виводжено алєґоричні фіґури, а одною з улюблених його сюжетів було торжество Правди над ворогами. А в 1680 р. виставлено балєт „La France victorieuse sous Louis le Grand", де Франція побіджає не тільки збруєю, але й красними штуками.[5]) Так витворився ряд типічних рисів єзуїтської драми, між якими її дослідник Цайдлєр (Zeidler) вичисляє також: святочні монольоґи, сцени із шкільного життя, а в техніці: 5 дій, брак трех єдностий; виступали тут також мітольоґічні й алєгоричні фіґури.[6])

Теорія єзуїтської драми виробилася перед усім в Італії. В 1631 р. видає в Римі Єзуїт Александер Донаті „Ars poetica". Тут дефінює він траґедію подібно як Арістотель. Її зміст повинен бути зачерпнений з історії й тоді виводяться знамениті історичні

[1]) Spingarn: op. cit., ст. 60—81.

[2]) Траґедія ренесансу схарактеризована у відомій книжці: Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas II т., 1 ч. Галле, 1901, ст. 369 і д.

[3]) В. И. Рѣзановъ: Къ исторіи русской драмы. Экскурсъ въ область театра Іезуитовъ. (Извѣстія Истор.-Филол. Инстит. кн. Безбородко въ Нѣжинѣ, тт. XXV і XXVI, 1910 і 1911), ст. 57—59.

[4]) Idem: ст. 59—60. [5]) Idem: ст. 76—87.

[6]) Idem: ст. 92—3.

особи під власними іменами; але й можна вивести тільки одну або дві такі особи, а решту видумати. Героєм повинна бути особа сильна, знатна, могуча. В драмі повинна бути одна головна особа, а її образ має бути простий. Розвязка може бути й щасливійша. За Скалїґером признано поділ драми на 5 дій із хорами в антрактах; за Скалїґером відріжняється части трагічної квантитативности: протасіс, епітасіс і т. д. у тім розумінню, як се знаходимо в українських поетиках. Хор не є частиною фабули.[1]) Звязок з італійською теорією драми очевидний тут не тільки з огляду на користуваннє Скалїґером, але й тому, що Донаті опирається на Арістотелеви й Горацієви. Тут видно відразу, що єзуїтська теорія драми взорувалася в своїй основі на теорії італійського ренесансу.

Подібне треба сказати й про німецьку єзуїтську драму. Зазначу передусім, що в монахійських драмах виступає нераз Amor Divinus (Милость Божія), як н. пр. у драмах „Deus Homo“ (1689) або „Imago sextae Aetatis ab Amore Divino proposita“ (1666).[2]) Талановитий монахійський Єзуїт Яків Бідерманн (1577—1639) любується в персоніфікаціях совісти, пристрастий і под. А що не всі сучасники одобряли манєру вводити на сцену алєґоричні фіґури, по приміру середньовічних моралітетів, то видавці Бідерманнових „Ludi theatrales“ (1666) намагаються оправдати такі „personas fictas“.[3]) У Мінхені виставлено також 1626 р. „Comaedia Agon Christianus“, де виступає Divina Providentia (Боже Смотрініє).[4])

У Відни розвивається єзуїтська драма дальше й за італійським звичаєм переходить у парадні алєґоричні представлення „ludi caesarei“.[5]) Так н. пр. у драмі Николая Аванціна (1612—1685) „Pietas victrix“ маємо у V дії величавий вїзд Константина Великого. В иншій драмі „Cyrus“ виступає Divina Providentia. А в „Pax imperii“ переведено гадку, що невинність буває угнетена, але її ніколи не здавлять.[6])

Німецькі Єзуїти дали також обширну теорію поезії (й драми), якої автором був Яків Понтан (Spanmüller) п. н. „Poeticarum Institutionum libri tres“ (1594 й д.) Її великий вплив на українську теорію драми виказав уже основно Рєзанов. У теорії драми опирається Понтан також на Скалїґері й Арістотелеви; без сумніву знав він і инших італійських ренесансових теоретиків. Подаючи відому дефініцію траґедії (по Арістотелеви), ділить Понтан драму

[1]) Idem: ст. 97—108. [2]) Idem: ст. 117—125.
[3]) Idem: ст. 132—5. [4]) Idem: ст. 154.
[5]) Idem: 161—2. [6]) Idem: ст. 162—200.

(за Скаліґером) на 5 дій, з котрих: I — materiam seu argumentum fabulae comprehendit; II — res in actum deducit; III — impedimenta et turbationes; IV — viam monstrat, qua res implicitae salvantur; V — res implicitas artificiose dissolvit. Дія може (хоч дуже рідко) складатися тільки з одної яви. Сюжети траґедії — як у Скаліґера. Не усе належить представляти на сцені; надто жорстоких подій не треба виводити перед очи видців. Героями траґедії бувають: знамениті мужі, женщини, вельможі, царі, військові начальники. Вислів повинен бути: вишуканий, підвисшений, повнозвучний, величавий. Конець траґедії буває злощасний, але й може бути щасливійший.[1])

Инший теоретик Яків Масен у творі „Palaestra eloquentiae ligatae dramatica“ (1664) висловлює також подібні погляди на траґедію. Він поручає виведення алеґоричних фіґур, хоч не надто часто й не без розбору. А в своїм „Speculum imaginum veritatis occultae“ (1650) зібрав він у поазбучнім порядку богато описів алеґоричних і символічних зображень для драматургів і костюмерів. Тут маємо персоніфікації країв (Египту й ин.); тут є й „Милость Божія“: „Amor Divinus — alatus capite coronam, cui supersit sol, manu aram et sagittam inauratam gerat“; Смотрініє Боже має виглядати так: „Providentia Divina — hastam leva, sceptrum dextra, cum mundo ad pedes, cui aquila insideat; vel hastata cum clypeo insistens globo, in quo aquila depingatur“; тут же й описані фіґури богів. — Масен відраджує драматурґам брати теми із св. Письма, а радить їм сягати до історії славних мужів. Наголовок твору береться „vel a primaria persona, vel ab eventu, vel a loco aliove adjuncto“. Головна частина драми, що містить важнійші моменти акції, повинна мати історичну основу, фантазія повинна виступати тільки в менше важних частях драми. Не вільно зміняти в драмі самої історії, відомої у своїх подробицях.[2]) У подібнім дусі (себ-то за Арістотелем, Горацієм і Скаліґером) зложені й инші поетики, як: Ґерарда Йоана Фосса (1647), Мартина Du Cygne (1705).[3])

В польській єзуїтській драмі також бачимо неодно анальоґічне до нашої „Милости Божої“. Так н. пр. у драмі „Nowy raj drzewem życia zasadzony“ (1688) виступає також Miłość Boska,[4]) котру бачимо й у виленській драмі „Smiertelne grzechow po-

---

[1]) Idem: ст. 247—261.
[2]) Idem: ст. 263—289.
[3]) Idem: ст. 289—290.
[4]) Idem: ст. 297.

strzały“ (1697)[1]) і в драмі (без дати) „Akt Miłości Boga“.[2]) Теорія поезії „Poetica practica anno Domini 1648“ допускає в хорі драми й поганських богів, як ось Муз, Аполльона. Теорія траґедії — оперта на Арістотелю й відомих нам поетиках. Сюжет її найліпше брати з історії. Допускаються й алеґоричні фіґури.[3]) Инші теоретики, як ось Іван Ворнілович (1680) держалися Понтана.[4]) — В 1623 р. представлено в єзуїтській колеґії в Познані польську драму в трех частях у честь прибуття короля Жигмонта, де виступала олицетворена Польща, втішена Хотимською побідою.[5]) Олицетворення Австрії, Угорщини, Палестини, Риму виступали в драмі, виставленій у варшавській єзуїтській колеґії 1685 р. „Obraz zwycięstwa najjaśniejszego niezwyciężonego Jana III-go, króla polskiego.“[6])

Але не тільки в ренесансовій італійській та в єзуїтській драматичній теорії й практиці знайдемо анальоґії, а може й попередників нашої „Милости Божої“; знайдемо їх також в инших драмах европейської літератури. Слово „репрезентованная“ в наголовку „Милости Божої“ може бути латинсько-італійського походження — воно нагадує італійську реліґійну драму „Sacra Rappresentazione“, що розвинулася з „Devozione“ зразу у Фльоренції в XV в.[7]) й стала незабаром дуже популярна в цілій Італії. Ті драми були з початку — від часів Фео Белькарія (1410—84) — короткими сценками на святі теми,[8]) але вже скоро поставлено їх у звязок із політикою.[9]) Складано їх усе віршами.[10]) Такі репрезентації представляли молоді хлопці, що називалися voci, під проводом Festajolo.[11]) В тій цілі гуртувалася молодіж у побожні товариства, що займалися такими представленнями.[12]) У 1507 р. з нагоди прибуття французького короля до Медіоляну виставили там Rappresentazione, де виступала Італія, окружена великою сітю на знак, що вона ціла у власти короля.[13]) Також у венецькій процесії 1495 р. являлася Італія, здається, в образі.[14]) А в римськім карнавалі 1513 р. крім Італії виступали ще й ріжні італійські

---

1) Рѣзановъ: Школьныя дѣйства, ст. 161 і д.
2) Idem: ст. 166 і д.
3) Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 302—371.
4) Idem: ст. 373—4. 5) Idem: ст. 382. 6) Idem: ст. 394.
7) Alessandro D'Ancona: Origini del teatro italiano, I, Турин, 1891, ст. 207. 8) Idem: ст. 259.
9) Idem: ст. 271. 10) Idem: ст. 392.
11) Idem: ст. 401. 12) Idem: ст. 405—6.
13) Idem: ст. 225. 14) Idem: ст. 298.

міста.[1]) Вкінци в „Comedia Veronae habita“ (1512) є латинський діяльоґ, що його веде Senex та Italia.[2])

В Анґлії удомашнилося вчасно замилування до алеґорії при допомозі християнської Біблії, що загалом визначається схильностю до алеґорії. Вплив західної, перед усім французької літератури (Confrérie de la Basoche) сприяв дальшому розвиткови алеґоричного письменства в Анґлії, що держалося тут аж до часів Відродження. Із розширеннєм ідей та інтересів, дякуючи ренесансови, починають і моралітети тратити характер релігійного поучення й звертаються до роздумувань фільософічних, політичних і под. Так стають вони що раз більше світські. Колиж в Анґлії почала завмирати релігійна драма, що тут ніколи не мала надто великої популярности, то абстрактні фіґури моралітетів почато лучити з конкретними персонажами національної минувшини або з типами сучасного життя. Таким способом тоє середньовічнє алеґоризованнє (перший раз стрічаємо його в більших розмірах у широко відомій середньовічній поемі Пруденція „Psychomachia“, ок. 400, в драмі аж із кінцем XIV в.) лучиться з національним життєм у минулому й сучасному. Одначе з політичних англійських моралітетів не богато заховалось до наших часів. В одній такій драмі п. з. „Albion“ з пол. XVI в. (заховалася тільки в уривку) виступає персоніфікована Анґлія, що є предметом спору між алеґоричними представниками добрих і злих сил. Більше маємо драм на релігійні теми, бо моралітет давав нагоду до виведення на сцену великих церковних контроверсій (перша така драма, звернена проти Лютра, походить із 1528 р. й написана по латинськи). В пізнійших драмах стрічаємо горячу ненависть папства, н. пр. такі драми писав у часах Кромуеля John Bale. Одначе вже в часах Єлисавети упадають моралітети. Додатиб, що їх комбіновано також з історичними мотивами.

Та анґлійську історичну драму в новітному, Шекспірівському розумінню дав аж Christopher Marlowe в 1593 р. Се була вже справжня history супроти дотеперішніх chronicle plays, яких перші приміри бачимо у 80-их рр. XVI в. У писанню тих chronicle plays бачимо три напрями: або вони мали дидактичний чи сатиричний характер; або патріотичний як вислів сильної національної свідомости в політичних прямуваннях Єлисаветинської Англії, побудженої силою прозових писань на політичні теми; або роман-

[1]) D'Ancona: Origini, II, ст. 82—3.
[2]) Idem: ст. 115.

тичний, що показує зацікавленнє історією, бо вона дає артистичний реліф сучасних відносин.[1])

І в польській неєзуїтській драмі знайдемо неодно, що можнаби поставити у звязок із „Милостю Божою", як се видно хочби з того, що нераз стрічаємося з тою фіґурою на сцені. Так н. пр. між девоціями, що їх виставляли на піст, або у великий тиждень, знаходимо драму „Amor divinus seducit peccatorem a nexu"[2]) (по польськи). Amor divinus виступає також у „Żałobnej tragedyi de Passione Christi na Piątek Wielki" (III—V дії).[3]) А в 1700 р. в Кракові виставили студенти драму „Depozyt łask i miłości Boskiej św. Jan Chrzciciel", де одначе, здається, не виступала сама Милість Божа.[4]) Подібне бачимо в драмі, виставленій у Величці в 1656 р. Яном Вавржиньцом Солярським п. н. „Wizerunek dobrotliwej miłości Boskiej".[5])

Сказаного досить, щоби зрозуміти, що перед усім у своїй другій части показує „Милость Божія" тісний звязок з европейською релігійною драмою взагалі. Коли „Милость Божія" стоїть, як се показано, зовсім під впливом української шкільної теорії драми, то жерела сеї теорії (опертої на Арістотелеви, Горацієви, Сенеці й практиці клясичних драматурґів) бачили ми не тільки в єзуїтській драматичній теорії й практиці, але і в теорії та драмах італійського ренесансу, який загалом перший поширив гадки Арістотеля про драму. Бо н. пр. протягом цілого XVI в. Арістотель був у Польщі майже невідомий.[6]) Досить численні паралелі з чужими літературами в побожній части „Милости Божої" вказують, що її автор знав (посередно чи безпосередно) европейську релігійну драму й взорувався на ній. Блискучі ефекти драми можуть бути випливом обзнайомлення перед усім з єзуїтською драмою. Те саме треба сказати і про її релігійні погляди — тільки в єзуїтській драмі вони звернені в бік католицизму, а в „Милости Бо-

[1]) The Cambridge History of English Literature, ed. by A. W. Ward and A. R. Waller. T. V. Кембрідж 1910, ст. 21—23, 51—65, 145—152, статі: A. W. Ward-а, W. Creizenach-а, John-а W. Cunliffe-а, G. George-а Smith-а. Про анґлійські moралітети гл. ще: John Addington Symonds: Shakespere's predecessors in the english drama. Льондон, 1884, ст. 144 - 183.

[2]) St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce (Rozprawy Akadem. Umiej. Wydz. filolog. Ser. II, T. XXI. Краків, 1904, ст. 48. [3]) Idem: ст. 104.

[4]) Idem: ст. 127—8. [5]) Idem: ст. 129.

[6]) Wiktor Hahn: Literatura dramatyczna w Polsce XVI w. Львів, 1906, ст. 29.

жій“ вони обертаються перед усім проти унії й в обороні православя.

Історична частина драми, хоч оперта в головному на польському жерелі, є витвором українського духа, при чім автор оріґінально розумів свобідне користуваннє історичним жерелом, роблячи тільки доцільний вибір в історичному матеріялі та даючи йому відповіднє освітленнє.

Львівське „Studium Ruthenum“.[1])

Написав ***Амврозій Андрохович.***

VI.

Університетські і ліцейні власти в часі існування studii rutheni (1787—1809).

Studium ruthenum від 1787—1809 підлягало так само університетським властям, як і studium latinum. Тому для повноти образу тої виховної і научної іституції подаю коротенький огляд університетських і ліцейних властей за увесь час існування studii rutheni. Буде то й полекша для дальших дослідників, бо у проф. Фінкля, в його цінній історії львівського університету, вістки про ті власти порозкидувані по цілім творі.

Від р. 1784 до 1792 управляв університетом академічний сенат, т. зв. консисторія, зложена з професорів університету. Складався отже сенат з ректора, 4 деканів виділів, котрі рівночасно були й директорами студий і з 4 сеніорів виділів. До компетенції сенату належало застановлятися і поладнувати всі справи, що доторкались університету, причім рішано все більшостю голосів. Введеннє в життє рішень сенату було обовязком синдика, канцеліста і педеля. Рівночасно видав Йосиф II в р. 1784 інструкції для ректора, деканів і сеніорів, синдика, канцеліста і педеля, в яких очеркнено точно круг ділання, права і обовязки кождого з них. Сенат був начальною, верховною властю. Справами кождого виділу завідував сам виділ, т. є вчительський збір (Lehrerversammlung) з директором, себто деканом на чолі. Виділови проводив директор,

---

1) Гляди Записки Т. 136—7.

себто декан, а в його неприяві сеніор. Канцелярію кождого виділу вів директор (декан), а в його неприяві сеніор, секретарем виділу (actuarius) був професор вибираний зпоміж збору, звичайно наймолодший. Виділ мав назву: Facultas sc. theologica, philosophica і т. д. а по німецьки: theologische, philosophische і т. д. Facultät, або Lehrerversammlung. Спершу ведено діловодство в латинській, а потім у німецькій мові. Уряди ректора і директорів були виборні щорічно. Вибір затверджувала ґубернія і придвірна комісія.

Ректорами в часі від 1786—1792 були: 1787: Шіверек (Schiverek); 1788: Вреха; 1789: Віммер; 1790: Амброз; 1791: Капуано. Директорами, себто деканами виділів від 1787 до 1792 були: на богословю: від 1787 до 1791 включно Фінзіґер; на фільософії: 1787: Вреха; 1788: Ценмарк (Zehnmark); 1789: Кодеш (Kodesch); 1790: Ганн (Hann); 1791: Вреха; на правничім виділі: 1787: Пфлеґер (Pfleger); 1788: Кифіль (Köfil); 1789: Борзаґа (Borzaga); 1790: Пфлеґер; 1791: Амброз (Ambros). Узгляднюю лиш ті 3 виділи, бо studium ruthenum вязалось тільки з ними.

В р. 1792 переведено реорґанізацію шкільництва. Придвірний декрет з 4 жовтня 1790 виданий під девізом, що управа шкільництва має належати до загалу учителів, завів нову надзірну інституцію в галицькім шкільництві: „consessus studiorum“ (Studienkonsess, ławica naukowa, научна рада). Консесс, як найвисша шкільна маґістратура в краю, мав нагляд і над університетом. В склад консессу входили представники (репрезентанти) всіх факультетів, ґімназійних студій, народних шкіл, христіянських і німецько-жидівських, а провід у консессі належав до ректора університету. Була се посередна інстанція між придвірною комісією просвіти і учительськими зборами. Ґубернія і окружні уряди виконували тільки розпорядки консессу. Факультети, правда, дістали самоуправу, але нова інституція, що почала урядувати від 1792, загорнула помалу всі шкільні справи в свої руки і самоуправа учительських зборів залишилася незабаром тільки на папері.[1]) Консесс існував від 1792 до 1802 р.

Ректори університету і предсідники консессу від р. 1792—1802: В р. 1792: Ганн; 1793: Потоцький; 1794: Кифіль; 1795: Прессен; 1796: Гольфельд; 1797: Ангеллович Антін, а замість него проректором був М. Гарасевич; 1798: Ґжембський; 1799: Шіверек; 1800: Шпорк (Spork); 1801: К. Кіцкий, а за него проректором Гофман; 1802: Борзаґа.

---

[1]) Моя розвідка: Op. cit. ст. 58.

Репрезентантами до консессу з богословського виділу були: 1792—1795: Ангеллович Антін; від 1796—1802: М. Гарасевич; з фільософічного виділу: 1792—1802: Кодеш; з правничого виділу: 1792 і 1793: Борзаґа; 1794—1799: Пфлеґер; 1800 і 1801: Маркс; 1802: Ґоч (Gotsch).

Деканами і директорами студій 1792—1802 були з богословського виділу: 1792: Віммер; 1793: Роттер; 1794: Скородинський; 1795: Потоцький; 1796: М. Гарасевич; 1797: Радкевич; 1798: Шанковський; 1799: Шанковський; 1800: Гриневецький; 1801: Гриневецький; 1802: Франц Ксав. Захаріясевич; з фільософічного виділу: 1792: Ценмарк; 1793: Уліх (Uhlich); 1794: Гільтенбранд; 1795: Умлявф (Umlauf); 1796: Земанчик; 1797: Лодий; 1798: Вреха; 1799: Гольфельд; 1800: Кіршбавм; 1801: Wuchich; 1802: Гольфельд; з правничого виділу: 1792 і 1793: Амброз; 1794: Борзаґа; 1795: Борзаґа; 1796: Кифіль; 1797: Амброз; 1798: Маркс; 1799: Беер; 1800: Церґоль (Zergoll); 1801 і 1802: Амброз.

В р. 1802 зніс цісар Франц II консесс, щоби знов взяти в руки уряду керму над цілим прилюдним вихованнєм. Придвірний декрет з д. 22/9 1802 зносив консесс і завів знов директоріяти студій, а директорами студій заіменував цісар архиепископів, політичних і судових урядників. Академічний сенат остався, що вправда, як верховна власть, але складався з ректора, вибираного щорічно зпоміж професорів або достойників зпоза університету, а опісля ліцею і з 5 директорів студій: богосл., фільос., правн., медич. і ґімназ. Директори студій управляли виділами, скликували професорів на засідання після своєї вподоби, а заступали їх до 1805 р. то є до кінця існування університету декани, а від р. 1805 у ліцею по знесенню деканів сеніори виділів. Від 1802—1805 мали ще виділи право вибору деканів, а від 1805 по заведенню ліцею втратили те право і від р. 1805 кермували директори студій своїми виділами абсолютно, зносячися просто з ґуберніею, звідки діставали прикази.

Тому подамо тут спис університетських властей від 1803—1805, а потім дальший спис ліцеальних властей від 1805—1809:

Ректорами були в р. 1803: Масох; 1804: Земанчик; 1805: Скородинський, а проректором за него М. Гарасевич.

Деканами були з богословського виділу: 1803: Шанковський; 1804: Радкевич; 1805: М. Левицький; з фільософічного виділу: 1803: Вреха; 1804: Кодеш; 1805: Гольфельд; з правничого виділу: 1803: Маркс; 1804: Аппельтавер (Appeltauer); 1805: Амброз.

Директорами студій богословських 1802—1805 був: Шимо-

нович; фільософічних: Ертль, а правничих: Борзаґа 1802—1804; 1805: Арбтер.

Ліцеальні власти були ось які від 1805 до 1809 р.:

Ректорами були в р. 1806: Амброз; 1807: Прессен; 1808: Oechsner; 1809· Гофман.

Директорами студій були: богословських: від 1905—1811: Шимонович; фільософічних: 1806: Ертль, а від 1806—1823: Гіттер (Hütter); а правничих: 1805—1817: Арбтер.[1])

Управа ґенеральної семинарії (ректорат) 1783—1809.

Тільки фільософічні виклади відбувалися в studium ruthenum в університетськім будинку, а богословські разом з викладами studii latini в будинку гр. кат. ґенеральної семинарії. Вправді управа над ними підпадала під фільософічного і богословського директорів та деканів, одначе силою факту ректорат ґенер. семинарії мав дуже великий вплив у всіх справах, що доторкалися studium ruthenum. Адже заснованнє studii rutheni властиво переперли і орґанізацію його перевели ректор М. Щавницький і його наслідник Антін Ангеллович. Вплив семинарицької управи на долю й недолю studii rutheni тривав дальше. Директори і декани фільософічного і богословського виділу не знали звичайно української мови і придвірна комісія та ґубернія іменували їх заступниками ректорів ґенер. семинарії; приміром Ангеллович, а опісля Сабатовський заступали директорів у проводі при іспитах слухачів studii rutheni. Віцеректори і префекти студій були не тільки наставниками питомців studii rutheni дома, але майже кождий з них був рівночасно учителем studii rutheni. В кождій справі, що відносилась до studium ruthenum, мав ректорат дуже важний голос і або сам з власної спонуки, або на візвання ґубернії, чи придвірної комісії висказував свою думку і звичайно уряд з тим числився. Studium ruthenum було наче дитиною ґенер. семинарії; в її мурах почалося, жило і в її мурах також погасло.

Тому подаю склад ректорату від 1783 до 1809, а длятого від 1783, бо час від 1783 до 1787 був підготовною стадією до утворення studii rutheni: Антін Ангеллович був ректором вперве від 1/9 1783 до 1/9 1784; по нім став ректором Михайло Щавницький від 1/9 1784 до 1/9 1787. Вдруге обняв ректорат Антін Ангеллович від 1/9 1787 і управляв ґенер. семинарією до 14/2 1796, т. є до інституції на епископську катедру в Перемишлі. Від 14/2 1796 до 20/8 1796 провізоричним ректором з приказу ґубернії

[1]) Finkel: Op. cit. 345.

був львівський ґенер. вікарій Микола Скородинський. Дня 20/8 1796 обняв управу семинарії, як ректор, перемиський крилошанин Яків Лапчинський, що помер нагло дня 19/9 1796. Від 19/9 1796 до 1/2 1797 був знову на приказ ґубернії провізоричним ректором Скородинський. Від 1/2 1797 до кінця року 1806 був ректором львівський крилошанин Константин Сабатовський. По його уступленню з ректорства провізоричним ректором від 1/1 1807 до 12/2 1808 був Федір Фединкевич. В часі межи 12/2 1808 а 1/7 1808 заступав ректора віцеректор Іван Гарасевич, а від дня 1/7 1808 став ректором Федір Мохнацький і за його ректорства погасло studium ruthenum.

Віцеректори: Спершу був лиш один віцеректор, з кінцем 1785 двох, а від 1796 аж 3. (Третого віцеректора Самійла Вулькана і його наслідника на становищи віцеректора, Василя Філіпана, призначених головно для румунських питомців не беру під розвагу. Всеж таки подаю їх життєпис.)[1])

[1]) Самійло Вулькан, Румун, роджений у Balas Falva в Семигороді, в комітаті Альба д. 11/10 1760 р. Його батько був визволенцем з кріпацтва. Вступив 28/10 1779 з великоварадинської дієцезії на II р. фільософії у Barbareum, скінчив 5/5 1784. Про него писав ректор: »Вдачі доброї, супокійної і веселої, поведення доброго, спосібностий найліпших, пильности визначної. В науці зробив знамениті успіхи. Віддавався науці французької, грецької, німецької і італійської мови з похвальним вислідом.« (Арх. дух. сем. 1783.) Висвятившись став він префектом студій у загребській семинарії (in Agriensi seminario). Дня 17/9 1785 іменувала його придвірна комісія префектом студій ґенер. семинарії у Львові, де учив питомців Румунів ритуалу в румунській мові. Небавом став він віцеректором.[1]) Від 1787 переводив з угорськими питомцями гомілетичні й катехитичні вправи в румунській і угорській мові. Придвірним декретом з д. 28/4 1788 іменований крилошанином при великоварадинській капітулі.[2]) У Львові перебував до 1/7 1792. Разом з угорськими питомцями відїхав в р. 1792.[3]) Із слухачами, галицькими уродженцями не мав нічого до роботи. Став опісля варадинським епископом, де поширив унію. Помер 1840.[4])

Василь Філіпан, Румун, роджений 1765 як син шляхтича-пароха в селі Kissud у Семигороді. Вступив до Barbareum і докінчив богословські студії у ґенер. семинарії у Львові.[5]) Вже на посліднім році богословя став префектом студій від 1/9 1788 для питомців II року.[6]) В р. 1789 зложив докторат богословя; знав угорську, румунську, лат., нім. і французьку мову.[7]) Дня 30/6 1792 відїхав з угорськими питомцями.[8])

[1]) Нац. Муз. 96. [2]) Арх. дух. сем. 1787. Ґуб. з д. 29/12 1787, ч. 114, р. 1788. Ґуб. з д. 16/5 1788, ч. 11.097. [3]) Ibid. 1792. Ґуб. з д. 21/6 1792, 17.959. [4]) Як. Головацький: Op. cit. [5]) Арх. дух. сем. 1784. [6]) Ibid. 1788. [7]) Ibid. 1791. [8]) Ibid. 1792. Ґуб. з д. 25/5 1792, ч. 16.192.

Від 1/9 1783 до 14/3 1885 був віцеректором М. Скородинський. По нім став віцеректором Константин Сабатовський; зразу був він одиноким віцеректором, а коли з кінцем 1785 іменував цісар другого віцеректора Якова Левинського, став Сабатовський першим віцеректором і був ним до 23/2 1791. Яків Левинський був II віцеректором до 6/2 1788. По Левинськім II віцеректором, а по уступленню Сабатовського першим, став Василянин. Теофан Голдаєвич і на тім становищі витривав аж поза рік 1809, в котрім погасло studium ruthenum. Посаду II віцеректора по Голдаєвичеви, котрий став I віцеректором, заняв дня 23/2 1791 Федір Захариясевич і був ним аж до своєї примусової резиґнації дня 11/4 1805. Його місце спершу провізорично від 11/4 1805, а від 18/3 1807 на стало займив Іван Гарасевич і оставав II віцеректором ще й поза 1809 рік.

До обовязків ректора належав перед усім економічний заряд так складної і великої інституції, як ґенер. семинарія, а був сей обовязок через те важкий і відвічальний, що ректор відповідав своїм майном за всі неправильности в економічнім заряді за себе і за своїх підчинених. Економічний заряд забирав ректорови дуже много часу, так що на другий плян мусів сходити його властивий обовязок, а саме виховна праця. До ректора належало удержуваннє карности і в тих справах був він верховною інстанцією в семинарії, нагляд над домашною наукою питомців, нагляд над віцеректорами і префектами студій і правильне веденнє семинарської канцелярії. Ректор мусів висказувати свій погляд у всіх справах, що доторкалися богословських, чи фільософічних студій, будьто на жаданнє уряду, або й із своєї спонуки. Він мав утримувати лад в авдиторіях ґенер. семинарії, в котрих відбувалися богословські виклади. За все те він одинокий був відвічальний. Але власть його була від р. 1783 до 1807, а властиво 1809 дуже обмежена з боку ґубернії і придвірної комісії, бо в тім часі семинарія оставала під безпосередною властию уряду, так що ректор мав руки зовсім звязані, а відвічальність дуже велику. В кождій найдрібнійшій справі мусів він засягати одобрення з боку ґубернії, яка нераз у своїй короткозорости хибно, по бюрократичному, поладнувала семинарицькі справи. Ректор просто переписувався з ґубернією, бо від консисторії був незалежний. Консисторія, не маючи юрисдикції над ним, стежила за всіми надрібнійшими промахами питомців, префектів, віцеректорів і ректора, роздувала те до великих розмірів, щоби ґубернії і придвірній комісії виказати, що треба піддати семинарію під її власть. В виду сего міг ректор дуже легко попасти в кон-

флікт з консисторією, своєю духовною властию. З другої сторони знову не хотів уряд випустити із своїх рук виховання клиру і все кінчилася така справа тим, що жертвенним агнцем ставав ректор. Кождий майже розпорядок ґубернії, чи придвірної комісії, містив у собі або упімнення, або догану для ректора або загрівав його до ревнійшої праці. Треба було дуже тактовного, із здоровими нервами, досвідного, обережного і гладкого чоловіка, щоби серед таких обставин між справжньою Скиллею а Харибдою, як уряд і консисторія, кермувати судном семинарії без шкоди для себе і заведення. Не диво отже, що протягом 26 літ (1783—1809) було 10 змін на тім відвічальнім становищи; тільки Антін Ангеллович і Сабатовський зуміли бути по 9 літ ректорами.

Від р. 1787/8 до обовязків I віцеректора належала наука співу і церковно-словянської мови та обрядів, а також, мабуть, наука рільництва питомців studii rutheni, участь в економічнім заряді, дисциплінарні справи і нагляд над домашною наукою. До обовязків другого віцеректора належав заряд над бібліотекою, участь в економічнім заряді, дисциплінарні справи і нагляд над домашною наукою. Ректор побирав спершу 600 злр. з удержаннєм; Щавницький виборов у центрального уряду 1.200 злр. без удержання, а для віцеректорів по 500 злр. з удержаннєм. Віцеректори мали їсти з питомцями і діставали о одну страву більше. В разі неприяви, або хороби ректора заступав його I або II віцеректор.

З префектів відмічу тільки замітнійших. Префекти мали визначатися замітними спосібностями і виявляти охоту до обняття катедри. Що пів року предкладав ректор їх кваліфікаційну табелю (tabella individualis praefectorum). Від р. 1789 мали бути 4 стійні посади префектів для 4 курсів богословських, а по вкороченню студій до 3 літ 3 сталі посади. Їх обовязком було відбувати щоденно із своєю клясою коррепетиції, наглядати над пильностю і поведеннєм, утримувати дома карність, їсти разом із питомцями собі порученими, ходити з ними на прохід і до церкви. Діставали за те префекти ціле удержаннє, одіж і 100 злр. річно, а від р. 1808 200 злр.[1]) Ректори уживали часом префектів до помочи в економічнім заряді, пр. до ведення рахункової книжки видатків на направу і виріб обуви для питомців (Schusterbücher). Ґубернія противилась тому і звертала увагу ректорови, що те не входить в обсяг їх діяльности.[2]) А що нераз годі було звербувати

---

[1]) Zschokke: Op. cit. ст. 992; Арх. дух. сем. льв. Ґуб. з д. 13/2 1808, ч. 5023. [2]) Арх. дух. сем. льв. 1797 Ґуб. з д. 21/7 1797, ч. 7.150.

префектів з укінчених питомців, ще в р. 1787 дозволила придвірна комісія д. 7/9 1787 настановляти префектами спосібних питомців з послідного курсу і часом признавала їм за те платню 100 злр. платну з долу.[1]) В р. 1787 поставив ректор Щавницький внесок, щоби іменовано префектів для фільософів; ґубернія відмовила, „бо постанова, що приймається і фільософів до семинарії, є тільки провізорична і устане з хвилею, як буде достаточне число кандидатів духовного стану“. Так само жадав тоді Щавницький, щоби установити окремих префектів для studium ruthenum. На те наспіла рівнож відмовна відповідь: „З тої самої причини, не можна назначити ніякого окремого префекта студій для питомців studii rutheni, бо богословський інститут з руською мовою є рівнож тільки провізоричним заведеннєм, котре має знову устати, як тільки зголоситься відповідне число кандидатів свідомих латинської мови.“[2]) Префекти студій були звичайно кандидатами до богословських катедр. В разі недуги, або відпустки професора, заступали вони катедру і в тім зглядї відповідали теперішним доцентам. На їх домашну науку з питомцями звалювали завсігди научні пляни обовязок поясняти, або доповняти шкільні виклади професорів. В р. 1790 поручила ґубернія ректорови на основі придвірного декрету з д. 12/12 1789, щоби все присилав чи то тези префектів, чи їх інавґураційні промови, бо ґубернія хоче знати про їх поступи у приписаних літературних вправах, о скільки вони стараються здобути собі основне і повне знання.[3]) Коли префект відїздив, покидаючи семинарію, одержував 50 злр. на кошти дороги.[4]) Префектами для studium ruthenum були звичайно питомці studii latini, хиба виїмково та рідко попадав тут і питомець studii rutheni. Про одного такого заступника префекта знаємо, а був ним Левандовський Іван. Вступив він на І рік фільософії studii rutheni у шк. роцї 1787/8 а скінчив богословські студії 2/7 1792. Мав він із всіх предметів протягом цілої науки все першу клясу з відзначеннєм (prima eminens). Належав до львівської епархії. У шкільнім роцї 1791/2 заступав префекта похвально („vices Praefecti studiorum obibat laudabiliter“).[5]) Замітнійшими префектами 1787—1809 були: Михайло Дудинський, Михайло Могильницький, Модест Гриневецький, Йосафат Мохнацький, Матвій Шанковський, Іван Амос Яворський, Андрій Ангелло-

---

1) Ibidem, 1787. Ґуб. з д. 4/10 1787, ч. 22.864.
2) Арх. дух. сем. 1787. Ґуб. з д. 4/10 1787, ч. 22.864.
3) Ibidem, 1790. Ґуб. з д. 25/1 1790, ч. 2.142.
4) Ibidem, 1789. Ґуб. з д. 11/12 1789, ч. 29.250.
5) Арх. льв. дух. сем. 1792. Tabella exeuntium ad domum Presbyt.

вич, Іван Дудкевич, Михайло Левицький, Іван Лаврівський, Іван Гарасевич і т. п. Переважно займали вони опісля катедри studii lat. i ruth.[1])

З черги подам короткі життєписи ректорів: М. Щавницького, Антона Ангелловича, М. Скородинського, Я. Лапчинського, К. Сабатовського, Ф. Фединкевича, Ф. Мохнацького і віцеректора Т. Голдаєвича, бо життєписи инших, що були професорами studii rutheni, подаю окремо. В життєписах звертаю увагу на їх студії і виключно на їх виховну працю в семинарії, не входячи широко в инші царини їх діяльности. З хвилею їх уступлення з семинарії уриваю точний життєпис, хиба що вони дальше впливали на долю і недолю studii rutheni.

1. Михайло Щавницький. 1/11 1754.

Другим з черги ректором ґенер. семинарії був від 1/9 1784 до 1787 Михайло Щавницький. Цікава се і замітна індивідуальність. Його памяти заподіяно рішучо у нас кривду. Наші дослідники, пр. Іван Ом. Левицький, опираючись на безкритичних споминах такого хиткого чоловіка, як Фесслер, кількома словами збув його справжні заслуги коло подвигнення ґенер. семинарії і всі його заслуги записав на рахунок Антона Ангелловича. Між тим безпосередні жерела, а не спомини і то з пізнійших літ, що иншого говорять про него. Якби не його 3-літна діяльність у Львові, ґенер. семинарія не булаби дійшла пізнійше до такого, будь що будь розвитку, за ректорства Ангелловича і Сабатовського; якби не він, не булоби і studium ruthenum. На самих споминах сучасних йому галицьких уродженців, чи Фесслера годі спускатися, бо вони вважали Щавницького зайдою, небезпечним соперником до висших церковних чинів.

Уродився Михайло Щавницький д. 1/11 1754 в селі Ґез (Gezs) на Угорській Руси, в ужгородськім комітаті, як син тамошнього пароха. Дня 28/10 1775 вступив він по укінченню фільософії на І рік богословя у Відни, висланий з мукачівської епархії до Варвареум. Дня 12/1 1776 висвятив його епископ Андрій Бачинський на четця. Ще в вересни 1779 став він префектом студій спершу для низших курсів, а потім для висших у Варвареум і одержав платню 200 злр. з удержаннєм. В маю 1780 іменовано його ІІ віцеректором з платнею 300 злр. Богословські студії скінчив 27/9 1780, висвятився, зложив докторат богословя і став екзамінатором у віденськім університеті, т. є питав докторандів.[2]) В р. 1781 іменовано-

[1]) Життєписи їх подаю низше. [2]) Арх. дух. льв. сем. 1783; Нац. Муз. 96; І. Левицький: Op. cit. ст. 4.

вано його віцеректором. Рівночасно був він тоді й корепетитором, бо відчувано велику недостачу підручників. Переймився він зовсім кличами „освічення“ і в дусі нових ідей розвивав широку діяльність і аґітацію в ґенер. семинарії при церкві св. Варвари. Чванився він опісля тим і уважав своєю великою заслугою, що за час побуту в Варвареум пильно уважав, щоби погляди 3 ректорів, котрі були в тім часі в ґенер. семинарії, незгідні з поглядами урядових кругів, не приймалися між семинарицькою молодежию. Під його впливом оставали тоді Антін Ангеллович, Микола Скородинський, Яків Лабчинський, Василь Госсаковський, Константин Сабатовський, а з молодших Михайло Гарасевич, Федір Захариясевич і др. Що 3 неділі правив він для питомців богослуження і учив їх дома співу та обрядів. Підчас посту сповідав віч жовнірів греко-католиків з Угорщини і Галичини (найменше 600).[1]) У Відни підпав Щавницький під безпосередний вплив спосібного співробітника Йосифа II на полі реформи богословських студій і властивого їх реформатора. опата Стефана Равтенштравха, в котрім найшов опісля прихильного собі опікуна і завдяки його сильним впливам вспів не одно перевести для подвигнення ґенер. семинарії у Львові. З секретарем Равтенштравха, Debrois лучила його тісна дружба і у всіх важнійших справах уживав потім Щавницький заєдно посередництва приятеля до Равтенштравха.[2]) Зовсім у дусі Равтенштравха, одного із стовпів „освічення“ ділав Щавницький у Відни, а опісля у Львові, а все те вийшло, без сумніву, на добро ґенер. семинарії. Дня 14/2 1784 вніс Щавницький просьбу о посаду директора богословських студій і верховного надзору над обома ґенер. семинаріями у Львові. В просьбі подавав він висше згадані обставини із свого життя і діяльности у Відни, зазначував, що знає грецьку, латинську і німецьку мову, дещо французьку, і що уміє „руську мову, котрої там (у Галичині) загально вживають“ (russicam linguam, cuius ibidem communis usus est), що знає грецький обряд, практику і діловодство церковного суду. Придвірна комісія поставила його, що правда, кандидатом на директора богословських студій у Львові і інспектора обох ґенер. семинарій, але тому, що саме тоді задумувано знести директорати, Щавницький дістав тільки посаду ректора в заснованій роком передше гр. кат. ґенер. семинарії у Львові з платнею 600 злр. і удержаннєм, одначе доки Ангеллович не дістане якої иншої посади, він мав остати у Відни. Дня 14/5 1784 просив Щавницький

[1]) Нац. Музей 96. [2]) Ibidem.

о зрівнаннє його в платні з иншими ректорами, котрі є рівночасно каноніками. Цісар визначив йому 1.200 злр., але без харчу від дня обняття ректорату у Львові. Вскорі дістав він приказ, щоби проводив 11 галицьких питомців, котрі з Відня з початком вересня 1784 мали відїхати до львівської ґенер. семинарії. На кошти подорожи для себе і питомців дістав 400 злр.[1]) Прибув до Львова 27/9 1784, а обнявши з днем 1/11 1784 управу семинарії, забрався Щавницький енерґійно до праці. Тут протягом своєї три літної діяльности вспів не один свій плян, чи думку в життє перевести, при помочи Равтенштравха, а по його смерти (†30/9 1785.) через барона Кресселя, не оглядаючись на університет, епископа Білянського і ґубернію. Його заслугою було: введеннє суворої карности в семинарії, а було те доконче потрібне, бо з початком шк. року 1785/6 прибули питомці з Угорщини, дуже буйний і горячокровний елемент. Перевів він також перебудову семинарицьких будинків, уладив для питомців спальні (dormitoria) і комнати до науки (musaea), завів підручні бібліотеки для музеїв. Костел, призначений на семинарицьку церкву, перестроїв відповідно до вимогів грецького обряду. Виборов посаду II. віцеректора, що мав бути неначе домовим учителем питомців послідного практичного курсу. Постарався о підвисшеннє платні ректорови з 600 на 1.200 злр. Не допустив до перенесення ґенер. семинарії до монастиря Бернадинів, коли ґубернія хотіла помістити у відновленім і перебудованім ним будинку кримінал. Для докторандів богословя виєднав він увільненнє від високої іспитової такси за докторат. Виєднав огород для проходу питомців. Дбав дуже о ґиґієнічне уладження семинарії. Стягнув від станіславівського циркулу вежовий годинник із скасованого Манявського Скиту. Як загорілий представник „освічення“ клав собі те у велику заслугу, що „вкінци вибив з голови питомцям забобонний погляд на пости“ („demum superstitiosam jejuniorum ideam alumnis exemit“). Налягав часто на побільшеннє числа питомців з Галичини до ґенер. семинарії, бо боявся, що епархіяльна семинарія підкопає існування ґенеральної. Жалувався на епископа Білянського, що висвячує неукінчених, або прогнаних з ґенер. семинарії питомців. Жадав знесення епархіяльних семинарій, а побільшення за те числа питомців у ґенеральній семинарії.[2]) Його голос чимало заважив у тім, що віденський уряд рішився вкінци знести епархіяльні семинарії і завести studium ruthenum, а Щавницькому поручив підготовити все до введення того інституту

[1]) Нац. муз. 96. [2]) Нац. Муз. 96.

в життє. Щавницький забрався енерґійно до праці, підготовив і перевів орґанізацію „studii rutheni“ так, що його наслідник Ангеллович начате ним діло тільки дальше повів.[1]) Дня 1/9 1787 Щавницький уступив, а його твір studium ruthenum власне того самого дня почало своє існуваннє.

І. Левицький, покликуючись на так непевне жерело, як спомини авантуриста Фесслєра, оповідає про усунення Щавницького ось що: „Дня 13 мая 1787 прибув Йосиф II до Львова, їдучи до Херзону на стрічу з Катериною II. Недавно перед тим заіменував був Щавницького епископом Велико-Варадинським, котрий своїми інтриґами випер був з посади ректора Ангелловича чоловіка гідного і праведного. Той клеветник, чоловік дуже неспокійного духа, не мав за собою доброї слави, а строгим і нелюдським поступованнєм з питомцями занеприязнив їх собі у найвисшій степени. Щоби на нім пімститися, списали питомці на него жалобу, представили в ній його чоловіком нелюдським і неморальним і передали жалобу цісареви. З тої причини звидів Йосиф II несподівано обі семинарії. В гр. к. семинарії *застав усе в ладі*,[2]) але Щавницький йому не подобався. Дня 15/5 візвав цісар Фесслєра і радився його, хто бувби найвідповіднійший на ректора. Фесслєр вказав на Ангелловича. Дня 18 мая відїхав цісар, а в 3 дні опісля оголошено його розпорядок, котрим усунув Щавницького у приватне життє, а Ангелловича заіменував ректором семинарії“.[3]) Що Щавницький інтриґами не випер Ангелловича в р. 1784 з ректорства, доказом на те слова Білянського, що головним приводом його усунення був за молодий вік (27 літ).[4]) Придвірна комісія заіменувала вже була Щавницького директором богосл. студій і інспектором обох ґенер. семинарій, а коли инакше прийшлось їй поступити, немов відшкодовуючи його, заіменувала ректором. Отже, хотяй би не знати хто був ректором тоді у Львові, не то молодий Ангеллович, був би мусів уступити. Не Щавницький, а придвірна комісія усунула Ангелловича.[5]) Дальше строгий осуд: „клеветник, чоловік неспокійного духа, не мав за собою доброї слави“ рівнож незгідний з правдою. Щавницький відплачував своїм ворогам і суперникам тим самим оружєм, яким вони проти него воювали. Ще не прибув він до Львова, а вже Білянський, на вість про його іменованнє, писав до Відня, що „іменований зістав якийсь Щав-

[1]) Cfr. про те широко в розділі „Заснованя studii rutheni“.
[2]) Моє підчеркнення. [3]) Іван Левицький: Op. cit. ст. 4.
[4]) Нац. Муз. 80_5 ч. 48, 49. [5]) Нац.. Муз. 96.

ницький народности угорської, чужинець, що він не знає мови, звичаїв і обичаїв краю“.[1]) Коли в р. 1786 вніс Щавницький просьбу о посаду ґенер. вікарія, кваліфікував його Білянський: „Щавницький по 1) не знає плавно руської (ruthenam) мови, котрою говорить тутешне населеннє, рівнож доси не володіє польською мовою, до чого сам признається. 2) Як чужинець не знає обичаїв і звичаїв тутешнього населення. 3) Не належить до сеї епархії. По іменованню Щавницького ректором жалувалось багато людей на Білянського, що підтримує чужинців, хоть є багато спосібних тубильців. 4) Багато питомців по укінченню семинарії покидає духовне званнє, боячись, що як Щавницький стане ґенер. вікарієм, буде мститись на них за те, що вносили на него жалоби. У тій справі скликувано навіть комісію по причині жалоб. Його управою семинарії епископ зовсім похвалитися не може. 5) Не був він ніколи парохом. Не то на вікарія, але й на крилошанина не надається“. Так виправдувався Білянський, коли йому докоряла ґубернія, чому Скородинського, Ангелловича і Щавницького не помістив між кандидатами на ґенер. вікарія.[2]) Якби справді Щавницький був займався клеветами, або якби був неморальний, не тільки ґубернія, котра його не любила, бо проти її промахів з успіхом відкликувався завсігди до Відня, а тим більше Білянський булиби використали з певностию його найменшу похибку. Одинокий закид, що правда, можнаби против него піднести, се за велика строгість. Але й тут він не мав свобідної руки, бо в кождій найдрібнійшій справі рішала ґубернія: вона приймала, карала і виключала питомців. Забували тодішні галицькі верховоди про справжні його заслуги, а щоби його збутися, робили йому ту лиху славу, про яку пізнійше дослідники старовини, опираючись па їх споминах, згадують. Що не всі тодішні діячі були тої гадки про него, доказом Лаврівський, котрий зберіг його портрет у капітульній бібліотеці в Перемишлі і мабуть сам умістив на портреті слова: „a 1 Septembris anni 1784 usque ad 1 Septembris itidem 1787 Generalis Seminarii Primus Rector et tum Ecclesiae ad ritum Graecum Reformator quam Seminarii Instaurator.[3])

Деякі, незасліплені особистою анімозією, тодішні діячі виділи його заслуги в тім, що пристроїв семинарицьку церкву після вимогів грецького обряду і признавали, що властиво він, а не Ангеллович був основником семинарії. Про дальшу долю Щавниць-

[1]) Нац. Муз. 156. ч. 55. [2]) Нац. Муз. Ibidem.
[3]) Іван Левицький: Op. cit. стр. 4.

кого мало знаємо. Обовязком його життєписця (а на окремий життєпис заслугує та не буденна індивідуальність) буде пояснити, чому Йосиф II відкликав його іменуваннє на Велико-Варадинського епископа і чому його усунув з ректорства. Опісля був Щавницький у Мункачи крилошанином, спершу професором, а опісля заступником директора духовного ліцею мукачівського, асесором суду ужгородського комітату, а вкінці тамошним архидіяконом.[1]) В р. 1794 без успіху добивався епископської катедри в Перемишли. Літературною працею Щавницький за час свого побуту у Львові не займався. Підготовлюючи шкільні підручники для studium ruthenum, обіцяв зладити переклад граматики еврейської мови, написаної Фесслером. Чи зладив переклад і що з ним сталося, не знаємо. Писав у латинській мові якісь твори мабуть богословські.[2])

2. Антін de Ангеллович * 14/4 1756 † 9/8 1814.

Уродився д. 14/4 1756 в Гриневій, бобрецького повіта, де його батько Яків був парохом. Родина Ангелловичів була шляхоцька.[3]) Вказують на те слова метрики уродин його молодшого рідного брата Андрія: „Ego infrascriptus Parochus testor Nobilem Andream Angełłowicz“...[4]) Ґімназіяльні науки скінчив Антін у львівській академії Єзуїтів, бо, як шляхтич, дістався до їх шляхоцького конвікту. Своїми спосібностями звернув він на себе увагу епископа Льва Шептицького, котрий став його затрудняти в ординаріятській канцелярії. Дня 18/12 1775 дістався Ангеллович на I рік фільософії у віденськім університеті висланий до Варвареум епископом Шептицьким з львівської епархії і таким чином належав він до перших галицьких вихованків сеї семинарії.[5]) В р. 1778 був уже там педелем II року богословя і дуктором низшого музея.[6]) Скінчив богословські студії у Відни дня 20/7 1781. З фільософічних і богословських предметів одержував переважно „першу клясу з відзначеннєм“ (primam cum eminentia). Ректор Варвареум так записав про него: „вдачі доброї, поведення взірцевого; в пильности виявляв першу клясу з відзначеннєм“. (indolis bonae, morum exemplarium; diligentia 1-ae classis cum eminentia.) Знав мову руську, польську, латинську, грецьку, німецьку, румун-

[1]) Ів. Левицький: Op. cit. ст. 4.
[2]) В. Бирчак: Литературнѣ стремлѣня Подкарпатськоѣ Руси. Ужгород 1921, ст. 42.
[3]) Арх. льв. дух. сем. 1783; Ів. Левицький: Op. cit., ст. 1 ss.; Finkel: Op. cit., ст. 83. [4]) Арх. дух. сем. льв. 1783.
[5]) Арх. льв. дух. сем. 1783. [6]) Ibidem, 1778.

ську, італійську і французьку.[1]) З замилуваннєм віддавався особливо вивченню грецької мови і 2 роки вчив потім товаришів сеї мови. („Professor ejusdem Linguae in dicto Seminario per 2 annos“.)[2]) Вернувши до Львова, дістав з рук епископа Білянського низші священня дня 2/4 1781 а висші (пресвитерат) 2/4 1783. Занятий був він тоді при боці Білянського поладнуваннєм консисторських справ. Скоро спливали на него почести. В р. 1783 заіменував його Білянський крилошанином. Коли на основі придвірного декрету з д. 12/5 1783 покликано при ґубернії комісію для духовних справ, цісар заіменував його членом комісії з титулом ґуберніяльного радника. Та номінація послідувала на просьбу гр. кат. клиру, котрий домагався, щоби до неї покликано когось зпоміж гр кат. духовенства в тій цїли, щоби радники, покликані з латинсько-польського клиру не затївали чого на шкоду грецького обряду і клиру.[3]) Але небавом розвязав уряд комісію. Дня 8/10 1783 заіменував його цісар ректором новозаснованої гр. кат. ґенер. семинарії від 1/11 1783 з платнею 600 злр. і удержаннєм.[4]) Начався отже перший період ректорської діяльности Ангелловича від 1/11 1783 до 1/11 1784. Віцеректором був його товариш з Варвареум, Никола Скородинський; отже зійшлися два товариші із шкільної лавки, котрі себе завсїгди і всюди опісля підтримували. Питомців було всего 50 а ті ще поволи стягалися. Будинок — скасований монастир Домініканок при вул. Широкій, тепер Коперника ще не був майже зовсім адаптований; одним словом — 27-літний ректор з 26-літним віцеректором мали тяжку працю в закладанню і вводженню в життє дуже складної інституції. Дня 13/12 торжественно витав Ангеллович епископа Білянського, коли той оглядав семинарію.[5]) Незабаром одначе наспіла з Відня вістка, що на місце Ангелловича заіменовано ректором ґенер. семинарії якогось Щавницького, народности угорської“ („quidam Szczawnicki natione Hungarus“). Епископ Білянський вніс негайно спротив проти сеї номінації в письмі до якогось радника у Відни. „Висші церковні уряди“, писав він, „повинні діставати тубильці, щоби молодіж бачила в тім заохоту і спонуку до висших студій; питомців повинен виховувати галицький уродженець, котрий знає мову, звичаї і обичаї Галичини. Між тим вихованка Варвареум, крилошанина і консисторського радника, що сповняв усе ревно

[1]) Ibidem, 1783; Liber ordinatorum, т. IV, ст. 20.
[2]) Ів. Левицький: Op. cit., ст. 2.
[3]) Harasiewicz: Annales Ecclesiae Ruthenae, ст. 611—12.
[4]) Арх. льв. дух. сем. 1783, Ґуб. з д. 18/11 1783.
[5]) Нац. Муз. 96; 72.

свої обовязки, хоча не допустився ніякої похибки і хоча у нічім неповинний, усуваєть ся, а на його місце іменуєть ся чужинця, несвідомого ані мови, ані звичаїв та обичаїв сего краю." Епископ побоюєть ся, що сей факт буде знеохочувати тутешню молодіж до висших студій.[1]) Одначе заходи епископа остали без успіху. Номінація Щавницького устоялась з тим застереженнєм, що, доки Ангеллович не одержить иншого приміщення, має остати на посаді ректора. Саме тоді розписав уряд конкурс на катедру II части догматики на львівськім університеті на день 1/6 1784. Зголосилось 9 кандидатів, а між ними й Ангеллович, що зложив конкурс з відзначеннєм, при чім 6 кандидатів одержало другу клясу, а 2 першу. В його кваліфікаційній табелі записано тоді вислід конкурсу: „prima classis cum eminentia" і що володіє окрім польської мови ще єврейською, латинською, літературною грецькою, німецькою і французькою. Катедру дістав отже Ангеллович зовсім заслужено без протекції.[2]) Дня 1/11 1784 передав Ангеллович Щавницькому управу семинарії і обняв катедру II части догматики побіч В. Діханіча, котрий учив I части догматики в новозаснованім Йосифінськім університеті. Ангеллович просив 17/8 1786, аби йому, яко професорови догматики, оставлено 600 flrh., які він підчас свого ректорства діставав. Ощадний уряд відмовив його просьбі.[3]) Коли в р. 1786 і 1787 уряд установлював і управильнював консисторію, предложив Білянський Ангелловича і Скородинського тільки як кандидатів на крилошан і консисторських радників. Ґубернія дня 26/1 1787, ч. 8.925 докоряла епископови, чому не подав Ангелловича як кандидата на ґенер. вікарія, лише 3 старших крилошан. Тоді поставив Білянський Скородинського на 4 місці і на докір ґубернії так оправдувався: З початком 1783 іменував Ангелловича крилошанином не так за його заслуги, бо він що йно недавно висвятився, але щоби відзначити його за образованнє і загріти до дальшої ревнійшої праці. Коли в році 1784 усунено його від проводу над молодежию по причині за молодого віку, то тим більше не надаєть ся він ще до проводу над старшими людьми, над парохами. Хоча він добре знає руську мову і може в ній навчати нарід і писати, і хоча знає й инші мови, не можна його ставити висше від Скородинського, що перевисшає його покликаннєм і заслугами.[1]) Супроти сего ґенер. вікарієм заіменував цісар Скородинського.

---

[1]) Нац. Муз. 156, ч. 55. [2]) Арх. льв. унів. Персон. акти 1784, ч. інв. 22. [3]) Finkel: Op. cit. ст. 83. Арх. Намісництва: Elenchus 1786, ч. 1997/21.195; 2.189/27.946. [4]) Нац. Музей 80_5, ч. 48, 49: Арх. льв. унів. Персон. акти ч. інв. 22; ширше про те розказую при Скородинськім.

З початком 1786 вніс Ангеллович просьбу о іменованнє його звичайним професором, але дістав відмовну відповідь. Уряд відкликувався при тім на інструкцію для богословського виділу з р. 1774, що лєктор, заки стане звичайним професором, мусить рік, або й довше учити і що йно тоді придвірним декретом іменує його цісар звичайним професором. Не зважаючи на те[1]) дня 19/7 1786 надав йому уряд докторат, а тим самим іменував його звичайним професором і звичайним членом богословського виділу, бо в р. 1785 дня 15/9 поучила була ґубернія академічний сенат, що звичайний професор від хвилі свого іменовання eo ipso стає звичайним професором і звичайнии членом свого виділу.[2]) Катедру догматики займав Ангеллович 3 роки: 1784/5, 1785/6 і 1786/7. В жовтни 1787 заіменував його цісар знову ректором ґенер. семинарії, бо Щавницький став епископом-номінатом Велико Варадинським. Ґубернія поручила деканови і директорови богосл. студій подбати про заступство катедри догматики на університеті.[3]) Ангеллович застав уже добре зорґанізовану Щавницьким ґенер. семинарію і пороблені вже попередником приготовання до заснування studii rutheni. І треба йому признати, що діло, начате попередником, повів він умілою рукою дальше вперід. Працю мав уже облегчену, бо найтяжші перепони проломив уже перед ним своєю зелізною енерґією, суворим риґором, беззглядностю і сильними своїми впливами у Відни Щавницький. Протягом 3 літ (від 1784—1787) дозрів Ангеллович віком, набрався більшого життєвого досвіду, а приємною поверхностю, уймаючою світовою огладою, все усміхненим румяним лицем був противенством до свого попередника, що за 3 роки чимало вже ворогів собі придбав був у Львові. Устроєннє studii rutheni, вказуваннє відповідних кандидатів на професорів, нагляд, провід і кермуваннє їх першими кроками, справа підручників, оцінка їх перекладу і друк, провід при іспитах, удержуваннє приязних взаємин між ректоратом, взагалі, ґенер. семинарією а університетом, влагоджуваннє спорів між професорами studii latini, одним словом піддержуваннє условин до мирного розвитку studii latini і rutheni в ґенер. семинарії треба рішучо почислити в заслугу Ангелловичеви.

Із смертию Йосифа II в р. 1790 настав зворот від Йосифінізму. Знесено в тім році директорияти студій і богословський виділ віддано тимчасово під власть латинського архиепископа Каєтана Кіцького, а що він був часто занятий, просив заєдно Ангелловича,

[1]) Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 69. Proth. Cons. 1786, ч. 51.
[2]) Proth. Cons. 1785, ч. 149; р. 1786, ч. 116.
[3]) Арх. дух. сем. льв. 1787, Ґуб. з д. 6/9 1787, ч. 21.375.

щоби виручував його у проводі при богосл. іспитах.[1]) Опісля консесс, або ґубернія завсіґди просили Ангелловича, щоби проводив при іспитах studii rutheni.[2])

Уживала ґубернія Ангелловича, як знавця, до перегляду і оцінки книг, забраних із скасованих василянських монастирів. Дня 27/1 1791 поручила йому ґубернія негайно удатися до головної каси краєвої, де находилися книги із скасованого православного (disunirten) монастиря Василян у Манявськім Скиті, котрих зміст і ціна незвісні були тому урядови. Ангеллович мав переглянути ті книги, списати їх наголовки, подати здогадну ціну і зазначити, чи надаються вони до богослужебного вжитку і так зладжений спис передати головній краєвій касі.[3])

Коли утворено консесс студій у р. 1792, богословський виділ вибрав одноголосно Ангелловича своїм відпоручником і був він ним до 26/1 1796.[4])

По смерти епископа Рилла вніс Ангеллович просьбу до цісаря о епископську катедру в Перемишли.[5]) Подалося тоді о ту катедру 6 петентів. Білянський уложив терно: на 1 місци поставив Скородинського, на 2 Ангелловича, а на 3 Лабчинського.[6]) Мабуть у справі перемиської катедри виїхав підчас ферій 1794 року Ангеллович до Відня, не повідомивши про те ґубернії і виєднав собі у Відни продовженнє відпустки ще о 4 тижні по феріях. Ґубернія висловила йому дня 19/9 1794, ч. 23.985 догану за те, що виїхав без дозволу і що не повідомив віцеректора Голдаєвича, куди їде, і де в разі потреби його шукати. Рівнож робила його ґубернія відвічальним за все, що ділялось підчас тимчасової управи Голдаєвича, а в добавку наложила на него грошеву гривну. Ангеллович відкликався до Відня і ґубернія увільнила його від гривни дня 31/10 1794, але радила, щоби на будуче, коли буде виїздити, принайменше повідомляв її про те.[7]) Заходи Ангелловича о епископську катедру увінчались успіхом. Дня 6/6 1795 надав цісар перемиську катедру Ангелловичеви „за його знамениту службу в учительстві і на духовних урядах, за його заслуги коло виховання клириків і для добра вітчини“.[8]) Не зважаючи на перепони з боку

[1]) Арх. дух. сем. льв. 1791, Лист Кіцкого до Ангелловича з д. 25/1 1791; р. 1791 31/1; 5/9 1791; р. 1792, Лист з 24/1 1792.
[2]) Ibidem, 1792, Нота консессу з д. 5/1 1792.
[3]) Ibidem, 1791, Ґуб. з д. 27/1 1791, ч. 1.741.
[4]) Finkel: Op. cit 148, Proth. Consess. 1796, ч. 87.
[5]) Нац. Муз. 80, F. 61. [6]) Ibidem, 80_1, ч. 50.
[7]) Нац. Муз. 80, F. 75, 76. [8]) Ibid., 80, F. ч. 79, 81.

Василян, дійшов таки Ангеллович до верхів по драбині церковної єрархії. Очивидно, не міг він підчас заходів о перемиську катедру вповні займатися справами семинарії; заступав його в тім Голдаєвич, а Ангеллович поладнував сам лиш що важнійші справи.[1]) Мав ще Ангеллович одну перепону побороти. Ходило о згоду митрополита Ростоцького на його номінацію, як світського священика, а не монаха і о те, щоби Ростоцький дав делеґацію Білянському на висвяченнє. Ангеллович звернувся через ґубернію до австрійського посла в Петрограді ґр. Кобенцля з просьбою о виєднаннє делеґації. В грудни 1795 наспіла відповідь від посла, що Ростоцький, котрий саме тоді був у Петрограді, згодився на делеґацію Білянського, причім заявив Ростоцький, що не буде робити перепон ізза того, що Ангеллович не є Василянином, але не має із собою великої печатки, потрібної до делеґаційного акту. Вислав отже підручного священика по неї до Радомишля, котрий мав вернути за місяць, і тоді акт мав бути виставлений. Остаточно в січни 1796 наспів вижиданий акт і висвяченнє назначено на 14/2 1796, а по його довершенню відбулася торжественна інституція Ангелловича на катедру в Перемишли дня 21/2.[2]) Почести зачали спадати на Ангелловича одна за другою. Консесс студій доніс дня 6/9 1796 Ангелловичеви, що його вибрано ректором на рік шк. 1796/7. Він приняв вибір і повідомив, що, о скільки справи епископської катедри йому на те дозволять, буде радо сповняти всі обовязки з тим почесним урядом звязані, а поки що просив М. Гарасевича репрезентанта богосл. виділу, щоби його заступав.[3])

З днем 14/2 1796 перестав Ангеллович бути ректором ґенер. семинарії, а тимчасову управу на дуже короткий час хвилево обняв віцеректор Голдаєвич, а небавом на приказ ґубернії львівський ґенер. вікарій, М. Скородинський.[4])

Звязку з університетом і ґенер. семинарією Ангеллович і дальше не зривав; вплив його на розвиток богословських студій, на ґенер. семинарію, а також на долю і недолю studii rutheni проявлявся дальше. По смерти Білянського (1798) обняв він також управу львівської епархії і подбав, що львівський епископський престіл віддано його другови, Скородинському. Оба владики взялися до справи відновлення галицької митрополії, а по смерти Скородинського (23/5 1805) сам Ангеллович при помочи Гарасевича пильнував тої справи і таки добився того, що цісарським дипльомом з д. 11/8 1808 від-

[1]) Арх. дух. сем. льв. 1795. [2]) Нац. Муз. 80, F-o 79, 81.
[3]) Proth. Consess. 1796, ч. 5, 8.
[4]) Арх. дух. сем. льв. 1796, Ґуб. з д. 19/2 1796, ч. 4.711.

новлено митрополію, а він став митрополитом. Помер Ангеллович д. 9/8 1814 р. на скарлятину.[1])

Про життє і діяльність Ангелловича від р. 1796 розказав я тому так коротко, бо се виходилоби поза рамці отсеї розвідки Як я у вступі зазначив, моєю цілю є описати, по змозі, точно, життя професорів studii rutheni і тих людей, що впливали безпосередно на долю сеї інституції до часу, доки вони оставали в безпосереднім звязку із studium ruthenum. Впрочім діяльність і заслуги Ангелловича як епископа і митрополита на ріжних полях поза шкільництвом обговорено і розсвітлено доволі широко, за те час від 1756—1796 представлений або дуже побіжно, або з великими промахами, при чім дослідники користувалися переважно такими непевними жерелами, якими є завсігди спомини. Для приміру наведу 2 факти: Проф. Фінкель, а за ним Ів. Ом. Левицький подають, що Ангеллович викладав догматику на університеті всего 2 роки. Між тим Ангеллович обняв катедру зараз по уступленню з ректорства д. 1/11 1784, зложивши д. 1/6 1784 з успіхом конкурсовий іспит, значить, почав учити з початком шк. року 1784/5. А ґубернія дня 6/9 1787, ч. 21.375 писала виразно: „На основі придвірного декрету з дня 28/10 1787 поручила деканови богословського виділу, щоби до катедри догматики, яку доси займав невоіменований ректор ґенер. семинарії обряду грецького Антін Ангеллович, вишукав когось зпоміж богословських професорів, котрийби в найблизшім шкільнім році викладав за винагородою.“[2]) Отже Ангеллович почав учити 1/11 1784 а перестав 1/9 1787; коли почислимо літа шкільні: 1784/5, 1785/6 і 1786/7, вийде, що учив 3 роки.

Яків Головацький, а за ним Ів. Ом. Левицький подають, що Ангеллович „в 1787 р., коли введено руські виклади на фільософічнім і богословськім виділі львівського університету, викладав сам догматику по руськи.“[3]) Міжтим в р. 1787/8, т. є. в першім році існування studii rutheni були тільки: I і II рік фільософії і I рік богослова,[4]) а на I році богословя викладано історію церкви і герменевтику Ст. Зав. та еврейську мову. Отже в р. шкільнім 1787/8 не міг Ангеллович учити догматики, бо не було кого. Догматики почались учити питомці studii rutheni, що йно в шк. році 1788/9, а міжтим ґуберніяльний розпорядок з д. 1/9 1788, ч. 20.384 повідомляє ректора Ангелловича: „А що до обсади руської катедри

[1]) Liber mortuorum приход. уряду при св. Юрі.

[2]) Арх. дух. сем. льв. 1787.

[3]) Я. Головацький: Op. cit. 87—9; Ів. Левицький: Op. cit. 1—5.

[4]) Арх. дух. сем. 1788.

догматики, тому що на слідуючий шкільний рік є тільки 4 питомці, треба питомця гр. кат. ґенер. семинарії Йосафата Мохнацького настановити провізорично корепетитором і дати йому вказівки, щоби тим кільком питомцям, несвідомим лат. мови, викладав догматику в руській мові під його наглядом і проводом за винагородою платною по укінченню шк. року.“[1]) Дальше: В „tabella individualis praefectorum studiorum“ з 1/4 1789 вписав власноручно Ангеллович при Михайлови Могильницькім: „По смерти тимчасового корепетитора руської догматики Дудинського викладає догматику в руській мові з пожитком.“[2]) З того виходить, що Ангеллович сам не викладав, тільки під його наглядом і кермою почав викладати спершу Йосафат Мохнацький, по нім Михайло Дудинський, а по його смерти Могильницький. Конкурс на ту катедру відбувся дня 5/5 1789 і катедру дістав Модест Гриневецький; від шк. року 1788/9: „є він лектором (надзвичайним професором) богословя догматичного в руській мові.“[3]) Отже, в дальших літах не вчив Ангеллович сам догматики в українській мові. Я нарочно навів ширше оба факти, щоби наглядно показати, як непевні є всякі спомини, а таких плутаниць у друкованих згадках про studium ruthenum є чимало! Писав Ангеллович в польській мові пастирські листи і брошуру: Kto jest powodem do wojny Austrya czyli Francya? Lw. 1805. Uwagi patryoty. 1809.

3. Никола Скородинський, * 15/1 1757, † 23/5 1805.

Уродився він дня 15/1 1757 у Зборові, як син тамошнього пароха Михайла, а зборівського декана. Ґімназійні студії покінчив у Золочеві в ліцею Піяристів і або в них, або у львівській єзуїтській академії I рік фільософії. Лев Шептицький вислав його до Відня до Варвареум і він дня 15/10 1775 вступив він на II рік фільософії на віденськім університеті. Богословські студії скінчив він з дуже добрим успіхом дня 13/8 1780. Переймився він там засадами „освічення“. Ректори ґенер. семинарії у Варвареум, як бувші римські доктори, були ворогами нових кличів, а Скородинський виявляв ті погляди, коли записали про него такі характеристичні слова: „вдачі підозрілої і інтриґантської, дуже ворожої чернецтву, дуже пильний, знає німецьку мову“. („indolis suspiciosae et factiosae, ac Ordini monastico nimium infensae“.)[4]) По повороті

[1]) Моє підчеркн. — Арх. дух. сем. льв. 1788. [2]) Ibidem, 1789.
[3]) Ibidem, 1788, 1789. [4]) Арх. дух. сем. 1783; Wiener Zeitung з 29/6 1805, ч. 52 (є тут некрольоґ).

з Відня дістав він 27/12 1781 низші свячення, а 6/1 1782 пресвитерат,[1]) почім був 2 роки сотрудником при катедральній церкві, а заразом ректором (inspector) і професором морального і пастирського богословя в дієц. семинарії. Білянський заіменував його також тоді дієцезальним екзамінатором. Визначився він у тім часі, як добрий професор і проповідник. В р. 1783 заіменував його цісар віцеректором ґенер. семинарії і був він ним 1 рік. Дня 3/11 1784 одержав катедру пастирського богословя в латинській мові на львівськім університеті.[2]) Коли на предложеннє директора богословських студій Фінзіґера утворив уряд другу катедру пасторальної в польській мові, просив Скородинський, щоби йому надано її без конкурсу. Уряд на те не згодився, Скородинський приступив до конкурсу і дістав катедру, а опорожнена по нім латинська катедра пасторальної припала Іванови Потоцькому. В шкільнім році 1786/7 викладав Скородинський по польськи пасторальну для всіх питомців уродженців галицьких без огляду на обряд, а Потоцький викладав у латинській мові пасторальну для питомців з Угорщини: Русинів, Румунів і Хорватів.

На приказ придвірної комісії переклав Скородинський приписаний для пасторальної підручник Ґіфтшіца на польську мову і видав власним коштом 1787 р.[3]) Сей підручник у польськім перекладі був аж до р. 1892, т. є до виходу підручника Райхенберґера шкільним учебником для слухачів studii latini і rutheni.[4]) З початком 1786 року вніс Скородинський просьбу, щоби уряд іменував його звичайним професором, але дістав відмовну відповідь, що ще не заходять потрібні до того умови. Уряд відкликувався при тім на інструкцію для богословських студій з 1774, що лектор, заки стане звичайним професором, мусить рік, або довше вчити і що йно тоді іменує його цісар звичайним професором.[5]) Не зважаючи на те, дня 19/7 1786 надав йому уряд докторат, а тим самим заіменував його звичайним професором, бо в р. 1785 дня 15/9 поучила була ґубернія академічний сенат, що звичайний професор від хвилі свойого іменування eo ipso стає звичайним професором і звичайним членом свого виділу.[6])

[1]) Liber ordinatorum IV, p. 33.

[2]) Нац. муз. 96, 72; декрет придвірний з 22/10 1784, а ґуберн. з 3/11 1784. [3]) Finkel: Op cit. 84.

[4]) Моя розвідка: Іван Лаврівський. Зап. Н. Т. ім. Шевч. т. CXXVIII, ст. 40—1; Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. 327.

[5]) Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. 69, Proth. Cons. 1786, ч. 51.

[6]) Proth. Cons. 1785, ч. 149; 1786, ч. 51, 116.

Білянський памятав дальше про Скородинського і покликав його на ассесора до свого суду. В р. 1786 і 1787 установлював і управильнював уряд консисторію і зажадав від Білянського подання кандидатів на ґенер. вікарія і на крилошан. Білянський з кінцем р. 1786 предложив, як кандидатів, на ґенер. вікарія: Тимотея Боровицького, Андрія Липницького і Якова Бережницького, а як кандидатів на крилошан: Ангелловича і Скородинського, бо оба знають німецьку мову, а Івана Горбачевського і Івана Дорожинського тому, що їх уже раньше уживав до поладнування консисторських справ. Одначе ґубернія звернула Білянському його пропозицію назад з докором, чому попри старших, не подав як кандидатів на ґенер. вікарія Антона Ангелловича, Николу Скородинського і Михайла Щавницького, що добре знають німецьку мову. Супроти того Білянський полишив Боровицького, Липницького і Бережницького в терні, а додав як 4 Скородинського, а Ангелловича і Щавницького пропустив, уважаючи Ангелловича спосібним тільки на крилошанина, а поминаючи Щавницького. Мотивував Білянський свою постанову ось як: Скородинський є професором пастирського богословя на університеті і знає німецьку мову так, що не тільки усе розуміє, але й легко нею говорить і пише. Окрім инших прикмет має він ту перевагу над Ангелловичем і Щавницьким, що володіє дуже добре руською мовою (lingua ruthena) і зуміє не тільки нею писати, але й нарід, в разі потреби, поучити в якійбудь справі. Знаннє те є особливо ґенер. вікарієви доконечне при візитаціях у гірських околицях, де люди иншої мови не розуміють, при поладнуванню справ, у яких найчастійше тільки руської мови уживатися мусить, а також при загріванню до сповнювання обовязків парохів старої дати. Скородинський має дуже велику вправу в научанню темного простолюддя; свідком того епископ і всі, що тому прислухувалися. Знаючи нові методи катехизування, так потрібні для простолюддя, тим лекше зуміє він навчити й парохів про їх обовязки. Такого знання не має Ангеллович, а тим менше чужинець Щавницький.[1]) Ґенеральним вікарієм заіменував цісар Скородинського і він оставив катедру пасторального богословя в польській мові, котру обняв по нім Михайло Гарасевич.

В р. 1790 був Скородинський відпоручником духовенства львівської епархії до цісаря Леопольда, „де вставлявся за удержанням так добродійної для духовенства ґенер. семинарії“ і зєднав собі ласку цісаря.[2]) По заснованню пресвитеріяльного дому 1787

[1]) Нац. Муз. 80_5, ч. 48. [2]) Ibidem, 80, F-o 35/3.

року, став він його наставником.[1]) Був він директором консисторської канцелярії і цензором руських книжок („der ruthenischen Bücher“).[2])

По смерти епископа Рилла († 22/11 1793) заіменував його Білянський ґенер. вікарієм in spiritualibus для перемиської епархії, а Юліяна Шпонрінґа in temporalibus.[3]) Вніс він тоді також просьбу о опорожнену епископську катедру.[4]) В терні, яке подав Білянський із свого боку, був Скородинський на 1 місци, але катедру дістав Ангеллович.[5])

Коли в р. 1796 Ангеллович по висвяченню з днем 14/2 покинув ґенер. семинарію і передав тимчасово управу в руки віцеректора Теофана Голдаєвича, поручила ґубернія провізоричну управу семинарії Скородинському аж до заіменування сталого ректора.

Скородинський був провізоричним ректором від 14/2 1796 до 20/8 1796. Ректор ґенер. семинарії відповідав своїм майном за найменший недобір або за недозволені ґубернією видатки. Рахунки провадив і економічні справи поладнував окремий урядник платний (Rechnungsführer) Зінґер. Коли отже показався який недобір, ректор мав заплатити, а мав реґрес до Зінґера. Дня 19/9 1896 помер нагло ректор Яків Лабчинський, і тоді знову обняв Скородинський провізоричну управу семинарії і вів її, на приказ ґубернії, до 1/2 1797. Одначе немилу памятку дістав Скородинський за свій 10-місячний тимчасовий провід над семинарією. Ґубернія рішила дня 18/5 1798 по переведенім шконтрі рахунків за час від 1/2 1794 до 1/11 1796 стягнути від Ангелловича 81 злр. 22 кр., а від Скородинського за час його урядування „qua interimalis Rector“ аж 107 злр. 31 кр.! Таку дістав він нагороду за свій труд! Аж на відклик до Відня, звільнила його ґубернія від заплати.[6])

По смерти Білянського був Скородинський ґенер. вікарієм львівської епархії in temporalibus, бо in spiritualibus обняв керму сам Ангеллович, перемиський епископ. Василяни напружили тепер знов усі сили при помочи лат. і вірм. консисторій, щоби переформувати свого кандидата. Світське духовенство з Ангелловичем на чолі із свого боку вхопилося усяких способів, щоби переперти світського священика на епископський престіл у Львові. Дня 18/8 1798 внесло світське духовенство просьбу просто до цісаря, в якій застерігалося проти Василянина, а поміж кандидатами на 1 місци ставило Ско-

[1]) Ibidem. [2]) Ibidem. [3]) Нац. Муз. 80, F-о 40.
[4]) Ibidem, 80, F-о 61. [5]) Ibidem. 80, ч. 50.
[6]) Арх. дух. сем. 1798. Ґуб. з д. 18/5 1798, ч. 13.815 і з д. 7/12 1798, ч. 35.164.

родинського, а на доказ його льояльности вказувало на його друковані проповіди.[1]) Цісар заіменував епископом Скородинського. Подібно, як Ангеллович, мусів також Скородинський уживати посередництва австрійського посла в Росії, щоби митрополит Ростоцький потвердив його і дав делєґацію на висвяченнє. Ростоцький трохи проволікав, вкінци згодився, але делєґував до консекрації не Ангелловича, а Порфіра Важинського, холмського епископа. Свяченнє відбулося дня 26/3 1799.[2]) Університет вибрав Скородинського ректором на р. 1805.[3]) Скородинський у своє місце заіменував проректором М. Гарасевича. Дня 23/5 1805 помер Скородинський на пропасницю (febris maligna).[4]) Був се послідний ректор Йосифінського університету, бо з кінцем року 1805 звинено університет, а заведено ліцей.

Особа Скородинського вяжеться із studium ruthenum о стільки, що він був около 10 місяців провізоричним ректором ґенер. семинарії, около 10 літ наставником пресвитеріяльного дому, а як довголітний ґенер. вікарій, а опісля як епископ, впливав на судьбу того інститута.

Писав і печатав він проповіди по польськи і німецьки. Переклав на польську мову і своїм коштом видав підручник пасторального богословя Ґіфтшіца в р. 1788. В р. 1785 виголосив польську проповідь на Успеннє Пр. Діви у волоській церкві, дня 4/3 1787 польську проповідь у відновленій церкві ґенер. семинарії, а 17/1 1797 німецьку проповідь при посвяченню хоругов львівського маґістрату. Всі три проповіди вийшли друком.[5])

4. Константин Сабатовський, * 12/6 1751, † 26/9 1814.

Уродився дня 12/6 1751 в Маріямполі, як син Михайла, тамошнього пароха. Ґімназійні школи покінчив у Львові. Дня 12/12 1775 вступив на I рік фільософії у віденськім університеті, як питомець Варвареум, висланий туди з львівської епархії. Скінчив богословські студії з дуже добрим успіхом дня 20/7 1781. Ректор Варвареум схарактеризував його: „вдачі доброї, поведення взірцевого, пильности знаменитої, знає латинську, німецьку і грецьку мову“.[6]) Дня 17/10 1781 дістав низші свячення, а 7/7 1783 пресвитерат.[7]) У Львові при боці епископа був катедральним сотруд-

[1]) Нац. Муз. 80_1, 4, 19/2. [2]) А. Петрушевич: Op. cit., II, ст. 425.
[3]) Proth. Cons. 1804, ч. 93.
[4]) Liber mortuorum прих. уряду при св. Юрі.
[5]) І. Е. Левицький: Гал.-руська Бібліоґрафія, ст. 25, 26, 38, Зап. Наук. Тов. і. Шевч., т. 52.
[6]) Арх. льв. дух. сем. 1783. [7]) Liber ordinat. IV, ст. 20.

ником і тоді набув практику в обрядах; мав тоді також заняттє в епископській канцелярії і через те здобув собі знаннє епархіяльних справ; був ще префектом, т. є ректором епарх. семинарії, а від 1/10 1784 до 1788 дієцезальним прокуратором.[1]) Коли Скородинський уступив з віцеректорства в ґенер. семинарії і обняв катедру пастирського богословя на університеті, М. Щавницький предкладав як кандидатів на опорожнену посаду віцеректора Якова Левинського, а на становище II віцеректора — Сабатовського. Скінчилося на тім, що цісар дня 14/3 1785 заіменував Сабатовського I віцеректором, а небавом опісля II віцеректором став Яків Левинський.[2]) На Сабатовського припало вчити питомців гомілетики, катехитики, педаґоґіки, ритуалу, співу і світової оглади („studium vitae civilis"), а попри те нагляд над наукою і дисциплінарні справи. Учив він педаґоґіки, катехитики і гомілетики 3 роки, покп не злучено тих предметів із пасторальною.[3]) Підписувався тоді Сабатовський: „Seminarii Generalis Vice Rector et domesticus Theologorum Practicorum Professor" або „Vicerector Gen. Seminarii Primus et Praxeos Ecclesiasticae Domesticus Professor".[4]) За ректорства Ангелловича займався Сабатовський переважно економічними справами семинарії, виручуючи ректора. Яків Левинський став у р. 1787 консисторським радником і крилошанином, але в р. 1791 помер і опорожнилось по нім крилошанське місце. Сабатовський вніс просьбу о се становище. Одначе епископ форсував свого пупіля, катедрального сотрудника Івана Царевича і ще й вилаяв Сабатовського, що проти його волі пішов до ґенер. семинарії, а тепер, хоча має добре удержаннє, шукає собі другого місця. Тоді доніс Сабатовський до ґубернії, що Царевич пофальшував свідоцтва. Тим чином скомпромітував Сабатовський епископа і його пупіля.[5]) Цісар надав йому крилошанське місце.[6]) Сабатовський передав віцеректорство Федорови Захаріясевичеви, зложив, як крилошанин, дня 2/9 1791 присягу, перенісся до консисторії та поладнував через 5 літ консисторські справи.[7]) Яків Лабчинський, обнявши 20/8 1796 ректорат ґенер. семинарії, помер нагло дня 19/9, а тоді вніс просьбу о ректорство Сабатовський і його просьбу сильно підтримав Ангелловим. Посаду ректора дістав Сабатовський.[8]) На становищи ректора

---

[1]) Петрушевич: Op. cit. II, 224. [2]) Нац. Муз. 96.
[3]) Ibidem, 80, F-o 1. [4]) Арх. льв. дух. сем. 1787.
[5]) Нац. Муз. 80, F-o 1; 80, 14.
[6]) Арх. дух. сем. льв. 1791. Ґуб. з д. 30/6 1791, ч. 15.009.
[7]) Арх. льв. дух. сем. 1791. Ґуб. з д. 9/9 1791, ч. 21.220.
[8]) Proth. Consess. 1797, ч. 145.

забажав він подвигнути семинарію і усунути всі хиби, які, по його думці, існували. Старався він перед усім о гиїєну в семинарії. На його жаданнє перевів проф. Гакет аналізу воздуха в семинарії і води в криниці, з котрої семинарицький трактиєрник брав воду до кухні.[1]) Рівнож бажав він усунути недостачі, які доглянув у богословських студіях. Щоби те осягнути, не оглядався на нікого, а предкладав свої проєкти і вносив жалоби та рекурси. Консисторія, богословський виділ, академічний сенат, консесс, ґубернія і придвірна комісія просвіти мали з ним богато до діла. Він звертав їх увагу на потребу вкорочення богословських студій, а перед усім studii rutheni і спричинив довшу обміну думок між згаданими чинниками.[2]) Спершу заопікувався він щиро інститутом studium ruthenum. В р. 1797 жалувався на М. Гарасевича, що ексеґезу викладає по польськи, а не по руськи і що не відбуває практичних вправ гомілєтичних в тій самій мові. Придвірна комісія поручила Гарасевичеви викладати по руськи.[3]) За те саме вніс він жалобу в р. 1798 на Михайла Левицького і знову добився свого.[4]) Обжалував також Матвія Шанковського, що не притримується підручника, а через те молодіж богато має роботи з переписуваннєм викладів.[5]) Домагався Сабатовський від ґубернії і придвірної комісії, щоби катедри studii rutheni обсаджувано стало, а не суплєнтами.[6]) Звертав увагу ґубернії на те, що одною з головних причин лихих поступів в науці є брак шкільних підручників, а особливо руських.[7]) Для усунення сеї недостачі домагався при помочи богословського виділу від ґубернії дозволу на заложення руської друкарні. Хоча обі консисторії і богословський виділ підтримували просьбу, стрінувся він з відмовною відповідию такого змісту: „не узгляднюється внесення на заснования руської друкарні; в справі бракуючих підручників шкільних треба предложити внески в німецькій, або в чистій латинській мові, бо остання просьба богословського учительського збору і ректора ґенер. семинарії не була писана ані клясично, ані зрозуміло.“[8]) По довшій тяжбі добився Сабатовський того, що

[1]) Proth. Consess. 1799, ч. 555; Арх. дух. сем. 1799.

[2]) Proth. Consess. 1798, ч. 73, 90, 114, 202, 221, 326, 482, 527, 805, 807.

[3]) Арх. дух. сем. 1798. Прот. дійств. 13; 168; Proth. Consess. 1798, ч. 315, 805. [4]) Proth. Consess. 1798, ч. 73.

[5]) Арх. дух. сем. 1798. Прот. дійства: 13, 168, 270; р. 1799, ч. 136.

[6]) Proth. Consess. 1798, ч. 484, 797.

[7]) Proth. Consess. 1797, ч. 20, 460.

[8]) Proth. Consess. 1797, ч. 931.

консесс не міг уже на власну руку, але в порозумінню з ним предкладати кандидатів на префектів студій, з котрих головно рекрутувались суплєнти богословських катедр.[1]) Як спершу ставав він в обороні studii rutheni, так від р. 1801 почав наставати на скоре скасуваннє сеї іституції. В р. 1801 „виступив він з живою ремонстраціею про злишність studii rutheni, бо вже є дуже велике число слухачів studii latini".[2]) Правда, що уряд не приступав тоді до ліквідації studii rutheni, бо ще був брак духовенства, але в такий спосіб Сабатовський звернув його увагу на се, що вже є условини до скасовання. В р. 1801 і 1802 ставляв Сабатовський внесок на скасованнє катедри німецької мови в ґенер. семинарії, бо приходять до семинарії питомці, що вивчились сеї мови в нормальній школі і ґімназії.[3]) Але уряд не прихилився до його думки і катедра лишилася.

Між тим наближалась катастрофа для самого Сабатовського. Не оглядаючись на ґубернію, почав він переводити якісь перебудови в семинарицькім будинку. З кінцем 1806 ґубернія скористала з того і завісила його в урядованню, затримавши половину платні, як кавцію, на покриттє евентуальних недоборів. Придвірна комісія, розслідивши цілу справу, веліла звернути йому затриману кавцію і постаратись о його приміщення деинде.[4]) І Сабатовський вернув на своє давне місце соборного крилошанина. Там доживав він віку і 26/9 1814 умер на пораженнє (Schlagfluss).[5]) Займали Сабатовського також научні справи. Знався він і переписував із Страсманом, кустосом бібліотеки у Відни і на його просьбу переписав точно напись над воротами Ставропигійської церкви.[6]) Належав він до кружка Щавницького, а потім Ангелловича, що займався перекладом учебників для studium ruthenum. В тій цили позичав книжки з бібліотеки Ставропигії. В р. 1789 визичив собі у Горбачевського: Бесѣды почаѣвскiи.[7])

---

1) Proth. Consess. 1797, ч. 802, 1187; р. 1798, ч. 220, 433; Моя розвідка: І. Лаврівський, ст. 62–3.

2) Моя розвідка: І. Лаврівський, ст. 67.

3) Proth. Consess. 1801, ч. 1942 і р. 1802, ч. 13.

4) Нац. Муз. 80_7, ч. 13.

5) Liber mortuorum парохіяльного уряду при св. Юрі.

6) Петрушевич: Сводная лѣтопись II, ст. 261, 379, р. 1795.

7) Ставроп. арх. прих. акти XXIII. Лист Сабатовського до Горбачевського з дня 5/3 1789.

5. Яків Лабчинський, * 26/11 1755, † 19/9 1796.

Уродився дня 26/11 1755 в Кропильниках самбірського округа, як син тамошнього пароха. До ґімназії ходив у Перемишли і скінчив її 1776 р. Дня 10/12 1776 був він на I році фільософії у віденськім університеті, як питомець Варвареум, висланий сюди з перемиської епархії. Там скінчив богословські студії дня 30/12 1782. Ректор Варвареум схарактеризував його: „Вдачі гнівливої й бурливої, впрочім пильний, спосібностей середних, пильности великої, знає мову німецьку, а грецьку слабо.[1]) По повороті з Відня через 5 літ був сотрудником катедр. церкви і професором пастирського богословя в дієцезальній семинарії в Перемишли З початком шк. року 1784/5 став Скородинський професором пастирського богословя на львівськім університеті і покинув посаду віцеректора ґен. семинарії. О ту посаду вніс просьбу Лабчинський і еп. Білянський був за ним, але Щавницький спротивився тому, побиваючись за иншими кандидатами, за Яковом Левинським і Конст. Сабатовським.[2]) З початком 1785 відбув Лабчинський курс для катехитів у Перемишлі, а 4/10 приступив до конкурсового іспиту з морального і пастирського богословя. Директор богословських студій Фінзіґер повідомив ґубернію, „що університет уважає його за спосібного до уряду професора морального і пастирського богословя в дієцез. семинаріях.“[3]) Ангеллович, згадуючи про сей іспит в році 1796, писав, що Лабчинського признано спосібним до сповнювання професорського уряду: „perfecte idoneeque“. Скоро починають на него спадати консисторські уряди і почести. Став він епархіяльним екзамінатором, консисторським секретарем, архиварем, канцлером консисторії, а в р. 1787 консисторським радником і крилошанином.[4]) По смерти епископа Рилла вніс Лабчинський просьбу о епископську катедру, а Білянський предкладав його, як кандидата, в терні на 3 місці.[5]) Епископом став Ангеллович. Немов у нагороду за те форсував його Ангеллович на опорожнену посаду ректора ґенер. семинарії і дня 20/4 1796, опираючись на придвірнім декреті з дня 4/7 1790 ч. 16.523, котрим признано епископам право пропозиції кандидатів на ректора ґенер. семинарії, поставив Лабчинського на 1 місци, на 2 місци Федора Фединкевича, а на 3 Михайла Кежевського. У кваліфікаційній табелі зазначував Ангеллович, що Лабчинський володіє мовами: руською, польською, німецькою,

---

[1]) Арх. дух. сем. 1776, 1783. [2]) Нац. Муз. 96.
[3]) Proth. Cons. 1785, ч. 109, 153. [4]) Арх. Нац. Муз. 80, F-о 106.
[5]) Ibidem, 80, ч. 50, 61.

латинською і грецькою, що поведеннє його є взірцеве і під кождим зглядом гідне наслідування. Дальше хвалив Ангеллович, що Лабчинський здобув собі знаннє німецької мови, досвід і вправу в поладнуванню важнійших справ.[1]) Ґубернія повідомила Лабчинського, що цісар заіменував його ректором ґенер. семинарії і приказувала, щоби здав, на кого слід, консисторські справи та щоби мерщій переняв управу семинарії від тимчасового ректора Скородинського. але так, щоби на всякий випадок був на будуче критий.[2]) Та батьківська осторога на кінці розпорядку відносилась до того, що ректор своїм майном відповідав за всякий недобір у рахунках. Ґубернія, виявляючи йому свою жичливість, радила уважати, щоби не перебрав на себе евентуальних недоборів по своїх попередниках. Маємо тут зразець того, як трактувала ґубернія ректора семинарії. як довго вона оставала під її управою. Лабчинський виїхав до Львова і дня 20/8 1796 обняв управу семинарії. Але не довго йому судилося тут працювати. Дня 9/9 1796 р. по тридневній недузі він нагло помер. Його несподівана смерть давала привід до всяких поголосок. Розходилась тоді навіть вість, що його отроєно. Але радше зашкодила йому зміна способу життя і тяжкі умови становища ректора ґенер. семинарії. Його смерть нанесла велику шкоду семинарії, а попри те й інститутови studium ruthenum. Був се характер наскрізь чистий. Він ревно опікувався в Перемишлі ґімназійною молодежию і мав усюди велику пошану. Був се чоловік дуже робучий, сумлінний, любив молодіж і саме надавався на відвічальне становище ректора ґенер. семинарії.[3]) Портрет його збережений в канцелярії перемиської консисторії. На літературнім полі, в царині т. зв. тогочасних „literalnych prac“ не зазначився нічим.

6. Федір Фединкевич, * 20/11 1755, † 24/4 1831.

Уродився дня 20/11 1755 в Малковичах, перемиського округа, як син тамошнього пароха, Василя. Ґімназійні студії покінчив у Перемишли. Дня 10/12 1776 вступив на I рік фільософії у віденськім університеті, як питомець Варвареум. Богословські студії скінчив дня 20/7 1782. З вдачі і поведення дістав ноту похвальну, із спосібностей середну, а з пильности: мало що понад середну. Німецькою мовою володів середно.[4]) Душпастирській службі відда-

[1]) Нац. Муз. 80, F-o 106.

[2]) Арх. дух. сем. льв. 1796. Ґуб. з дня 1/7 1796, ч. 17.776: Арх. льв. унів. Proth. Consess. 1796, ч. 684.

[3]) Перемишлянинъ, 1856, ст. 65; А. Добрянський: Історія епископів. Львів, 1893, ст. 66 - 70. Liber mort. при катедрі св. Юра у Львові.

[4]) Арх. дух. сем. льв. 1783 і Метрика уродин.

вався по повороті з Відня спершу, як сотрудник, а від 7/3 1789 до 7/6 1793 як парох у Рущатичах. За його заслуги на становищи пароха іменував його цісар в р. 1793 консисторським радником і перемиским крилошанином.[1]) По смерти епископа Рилла († 22/11 1793) вніс він просьбу о епископську катедру, але Білянський його в терні не помістив.[2]) На опорожнений по смерти Лабчинського ректорат ґенер. семинарії предкладав його Білянський на 2 місци.[3]) В р. 1805 дня 18/10 ставив його Ангеллович кандидатом на перемиське епископство.[4]) По усуненню Сабатовського з ректорства предложив його Ангеллович знову кандидатом на ректорат і цісар заіменував його провізоричним ректором. Коли одначе Фединкевич розглянувся близше у справах семинарії, зрозумів, який тяжкий, відвічальний та просто невдячний є уряд ректора під управою ґубернії і вніс просьбу по році, щоби його звільнено від ректорства під позором недуги і щоби дозволено йому для поратування здоровля вернути до Перемишля.[5]) На запит у справі його подання відповів Ангеллович, що і він є тої думки, щоби звільнити Фединкевича. Хороба, яку він подає за причину, є тільки позором, бо властивим приводом „є брак ревности і охоти: посвятитися для добра загалу і виречися кількох вигід, до котрих призвичаївся.“[6]) В порозумінню з ґубернією повідомив Ангеллович Фединкевича, що годиться на його звільненнє і поручив йому, щоби віддав управу семинарії і касу Іванови Гарасевичеви, віцеректорови, щоби повідомив про те иньших наставників і питомців та щоби візвав їх до послуху супроти свого наслідника. Рівнож мав він повідомити про день, в котрім передасть управу семинарії.[7]) Дня 12/2 1808 покинув Фединкевич семинарію. Тою втечею від тяжкого обовязку пошкодив собі Фединкевич, бо в р. 1809 Ангеллович не помістив вже його між кандидатами на епископську катедру в Перемишлі, а як причину його неспосібности подавав недугу очей і неміч загалом, відкликуючись при тім на слова самого Фединкевича, висловлені в поданню о звільненнє від ректорства в р. 1808.[8]) По смерти ґенер. вікарія перемиського Юліяна Шпонрінґа († дня 19/5 1810) обняв Фединкевич провід у консисторії і Ангеллович поручав його як кандидата на ґенер. вікарія,[9]) яким його іменовано. В історії ґенер. семинарії і studii rutheni не зазначився він нічим, а його

---

[1]) Нац. Муз. 80, F-o 4, 106. Ґуб. з д. 4/5 1793, ч. 14.467.
[2]) Ibid. 80, F-o 50, 61. [3]) Нац. Муз. 80, F-o 106.
[4]) Ibid. 80, F-o 3. [5]) Арх. дух. сем. льв. Прот. дійств. 19.
[6]) Нац. Муз. IV. [7]) Нац. Муз. Прот. дійств. ч. 23.
[8]) Ibidem, IV. [9]) Ibidem.

дезерція може хиба тільки служити для нас доказом, як тяжким був уряд ректора ґенер. семинарії. І на літературнім полі він не лишив по собі ніякого сліду. Умер на холєру дня 24/4 1831 в Перемишли.[1])

7. Федір Мохнацький.

Уродився в р. 1766. Походив з перемиської епархії. Два останні роки богословських студій перебув у семинарії, куди його принято дня 26/8 1787. Студії скінчив дня 26/6 1790. Мав з фільософічних і богосл. предметів самі „eminens“. Поведеннє його було взірцеве. По висвяченню віддавався він душпастирській праці, був парохом у Перемишли і став перемиським крилошанином.[2]) Дня 6/8 1808 обняв посаду ректора ґенер. семинарії. Замітний він хиба о стільки, що за його ректорату перестало існувати з кінцем року 1809 studium ruthenum. Не зазначився нічим ані в історії ґенер. семинарії, ані studii rutheni. По уступленню з ректорства іменований 27/5 1813 крилошанином-схолястиком відновленої львівської капітули. Підчас похорону Ангелловича виголосив у церкві „stosowną i czułą mowę“.[3])

8. Теодор Теофан Голдаєвич, віцеректор. * 6/2 1752, † 1/9 1822.

Уродився дня 6/2 1752 в Бискупицях, у волинськім воєвідстві, де його батько Федір був священиком. При хрещенню дістав імя Федір. Дня 5/9 1772 вступив до чина Василян у Почаєві, а в рік пізнійше дня 3/9 1773 зложив чернечі обіти і прибрав імя Теофана. У Василян у Замості скінчив humaniora і I рік фільософії. Дня 15/9 1775 вступив на II рік фільософії у віденськім університеті, як питомець Варвареум. Був він одним з перших вихованців Варвареум зпоміж Василян. Крижовацький епископ Божичкович висвятив його 29/6 1777 на пресвитера. Богословські студії скінчив дня 13/8 1780. Крім української і польської мови володів ще німецькою і грецькою.[4]) Вернувши до краю, працював ревно як професор фільософії в Бучачі, а реторики і поетики в Замостю, Дрогобичи й Крехові.[5]) В р. 1787 дістав опорожнену по

---

[1]) Укр.-руський Архив, т. XIII—XIV, ст. VII.

[2]) І. Шараневич: Черти з історії церк. бенефіцій, Львів 1897, ст. 329.

[3]) Chotkowski Wład.: Historya polityczna kościoła. Kraków, 1909, II, ст. 468. Gazeta Lwowska. 1814, ч. 67.

[4]) Арх. дух. сем. 1783.

[5]) Записки др. Щурата. Арх. львів. монастиря Василян: Akta i rozporządzenia Prowincyała Starożyńskiego.

Якові Левинськім, що став крилошанином, посаду II віцеректора з платнею 500 злр. і удержаннєм[1]) і то від дня 6/2 1788.[2]) До дня 23/2 1792 р. був II віцеректором, а по уступленню Сабатовського, отже від 23/2 1792 став I віцеректором. В р. 1794 підчас негайного виїзду Ангелловича до Відня заступав його, як ректора, а з хвилею номінації Ангелловича на перемиського епископа властиво сам провадив[3]) управу семинарії і хиба тільки у важнійших справах звертався до Ангелловича, занятого своїми ділами. В р. 1796 літом занедужав і збирався виїхати до мінеральних купелів. Саме тоді велися переговори між Ставропигійським братством а почаївською друкарнею Василян в справі купна братством їх друкарні і книжок. Обі сторони хотіли себе як найбільше визискати, а Голдаєвича, як Василянина вживали за посередника. Дуже йому та роля не припала до вподоби і тому взивав Василян, щоби скорше і уцтиво полагодили ту справу і звільнили його „від затруднення тим посередництвом з хоровитостю і особистими його обовязками зовсім незгідною“.[4]) Ще передтим підозрівав Голдаєвича Горбачевський, парох Успенської церкви і префект книгарні, що він купував до семинарії книги, перепачковувані почаївськими Василянами. Тому Голдаєвич не бажав собі й тепер, щоби його мішали в ту справу.[5]) В р. 1805 уділила йому ґубернія 2-місячної відпустки і поручила провізоричному II віцеректорови I. Гарасевичеви його заступити.[6]) До повного подужання Голдаєвич не вертав, а крім того боліло його й пониджувало, що висувано все наперід Івана Гарасевича, молодика та віддавано тяжші економічні обовязки йому, вже ветеранови. Тому почав він легковажно поладнувати деякі справи. Ґубернія дня 13/3 1807 ч. 10.770 поручила Ангелловичеви його упімнути за те, що він „під ріжними позорами віддалюється з семинарії та із шкодою справ семинарії поладнує якісь приватні орудки“.[7]) Проти сеї догани вніс Голдаєвич відклик до ґубернії і подібно, як свого часу Федір Захаріясевич, предложив свідоцтво, виставлене питомцями, що він і попередними роками і тепер сповняв і сповняє завсігди ревно свої обовязки. Окрім того долучив свідоцтво лікарське, що нездужає і вимовлявся від нагляду над економічними справами семинарії. З ґу-

[1]) Арх. дух. сем. 1787. Ґуб. з дня 29/12 1787, ч. 114.
[2]) Ibid 1788. Ґуб. з дня 22/3 1788, ч. 6.540.
[3]) Нац. Муз. 80_3, ч. 75, 86, 88, 90, 92.
[4]) Ставроп. музей: Лист Голдаєвича до Коберського з дня 26/6 1796, уділений мені д. Возняком.
[5]) Ibid. Прих. акти XXIII. [6]) Нац. Муз. 80_3, ч. 24.
[7]) Арх. дух. сем. 1807, Прот. дійств. ч. 39.

бернії наспіла ще сильнійша догана і візваннє, щоби без викрутів сповнив приказ.[1]) Недбайливість була, мабуть, причиною, що по уступленню провізоричного ректора Фединкевича, ґубернія в порозумінню з Ангелловичем поручила хвилево управу семинарії Гарасевичеви, а не йому. Дня 9/10 1810 вибрали Василяне Голдаєвича своїм провінціялом. Одначе він сповняв обовязки віцеректора до 15/8 1811, бо на порученнє митроп. консисторії з дня 1/8 1811 ч. 1.163 мав удатися до Крехова й з тим днем замкнено йому платню віцеректора. Дальше його життє виходить поза рамці сеї розвідки. Віцеректором був Голдаєвич понад 22 роки саме так довго, як існувало studium ruthenum і виховав він кілька немов поколінь нашого клиру. Лагідним і справді батьківським поведеннєм втихомирював він острі виступи чи співтоваришів в управі, чи молодежи та усував не оден конфлікт. Нераз Сабатовський прямо докоряв Голдаєвичеви за поблажливість супроти питомців. Визначався чистим характером. Не зважаючи на завзяту боротьбу між Василянами а св. Юром, його загально поважали обі воюючі сторони. Цісар 12/7 1820 ч. 20.952 надав опацтво (архимандрію)[2]) й парохію в Жовкві Голдаєвичеви, від котрої він відмовлявся. Дня 20/9 1813 виголосив він промову до новопоставленого епископа в Перемишлі Михайла Левицького й підніс у ній сю обставину, як рідкість, що Левицький дійшов до почести „прямим, а не кривим путем“. У 18 літ по його смерти хтось просив о дозвіл друку сеї промови, але цензура й митрополит не допустили.[3]) Умер 1/9 1822 р.

VIII.

Професори Studii Rutheni.

1. Правне становище професорів studii rutheni в університеті.

Придвірний декрет з дня 9/3 1787, що правда, виразно зазначував, що у провізоричнім рускім інституті має бути таке саме число богословських катедр, як у studium latinum, що на фільо-

---

[1]) Арх. дух. сем. 1807, Ґуб. 15/5 1807, ч. 14.767.

[2]) Укр.-руський Архив, т. XIII–XIV, ст. XIII, 63, 89: Арх. дух. льв. сем. 1811; Арх. львів. монастиря василянського: Catalogus Religiosorum... ab a. 1804, t. VII; Matricula Defunctorum... t. VI. Архів митроп. капітули львів.: Gestionsprotocoll 1820, ч. 148; Ґуб. 18/8 1820, ч. 38.108.

[3]) Укр.-руськ. Архив, т. III: Матеріяли й замітки до історії нац. відродження Гал. Руси. Львів 1907, ст. 138–140.

софічнім виділі мають бути 3 катедри і визначував професорам studii rutheni таку саму платню, як на studium latinum, але не очеркував ясно й точно правного становища професорів studii rutheni в університеті. Скористали із сего професори studii latini в початках існування studii rutheni і рішили, що професори сего інституту не є членами виділів і не можуть доходити до університетських почестий, а крім того згірдно прозивали studium ruthenum „покутною школою" (Winkelschule), а його професорів „покутними вчителями" (Winkellehrer). Діткнені тим професори руської фільософії, Лодий і Земанчик та професори руського богословя Захаріясевич і Радкевич (Павлович уже тоді, як професор морального богословя studii latini і rutheni, належав до богословського виділу) внесли дня 21/3 1789 жалобу до ґубернії і просили: 1. щоби їм подавано до відома всякі урядові оповістки; 2. щоби ґубернія приказала академічному сенатови приняти професорів studii rutheni в члени фільософічного і богословського виділу, т. є. щоби їх уважано і трактовано як звичайних професорів університету; щоби не прозивано studium ruthenum Winkelschule, а їх Winkellehrer.[1]) Ґубернія дня 24/3 1789 ч. 7.132 приказала академічному сенатови, щоби уважав професорів studii rutheni за надзвичайних професорів і за членів виділів і оповіщував їм усі урядові розпорядки.[2]) Фільософічний виділ на засіданню з дня 21/4 1789 висказався проти приняття руських професорів до свого збору і ставляв внесеннє, щоби професори руської фільософії самі окремо вели управу свого виділу, бо через принятє їх до латинського факультету змарнованоби через іспити дуже много шкільних годин, а через незнаннє мови є неможливий провід підчас іспитів і в управі. Урядові розпорядки будеться їм подавати до відома.[3]) Академічний сенат писав до ґубернії, що оповіщував руським професорам досіль те, що їх безпосередно доторкало, а на будуче буде їм подавати до відома всі урядові розпорядки. Не може одначе допустити професорів studii rutheni в члени виділів, бо порозумівшись з факультетами, мусить обстоювати свій погляд, що вони не можуть належати до колеґії професорів, бо є тільки провізоричними професорами, а факультети складаються з дійсних професорів і з докторів, принятих до професорських колеґій. Учителі studii rutheni є, на думку сенату, о стільки членами факультетів, о скільки стоять під управою директора і декана відповідного факультету, але не можуть

---

1) Ом. Огоновський: Op. cit., ст. 53. 2) Ibidem.
3) Proth. fac. phil. 1789, IV засідання з дня 21/4.

мати місця і голосу в засіданнях збору професорів і не можуть набути прочих прав професорів факультету.[1]) Ґубернія пішла о стільки за думкою сенату, що поручила оповіщувати професорам studii rutheni всі урядові розпорядки, а до засідань взивати їх, коли є докторами фільософії, чи богословя.[2]) З огляду, що ніхто із звичайних професорів фільософічного виділу не розумів руської мови, установила ґубернія ректора ґенер. семинарії Антона Ангелловича заступником директора і декана фільософічного і богословського виділу.[3]) Згодом видала ґубернія розпорядок, що до факультету належать надзвичайні професори; отже професори studii rutheni стали членами фільософ. і богосл. виділів з правом місця і голосу, але вже й без того стали вони здобувати собі місце і голос через те, що почали заступати латинські катедри, або й їх займати, не покидаючи і руських катедр, і таким чином добились доступу до факультетів, як рівновартні члени з другими професорами.

2. Михайло Гарасевич, * 23/5 1763 ст. ст. † 29/4 1836.

Уродився в Яхторові, золочівського округа дня 23/5 ст. ст. 1763, як син тамошнього пароха Григорія.[4]) Латинські школи скінчив у золочівськім конвікті Піярів.[5]) Дня 26/10 1782 вступив він на I рік фільософії у віденськім університеті, як питомець Варвареум з львівської епархії. По скасованню Варвареум вернув під проводом Щавницького до Львова і дня 1/11 1784 вступив до ґенер. семинарії. У Варвареум заприязнився М. Гарасевич з 2 питомцями Хорватами, Василем Паппом і Василем Альпінієм і коли по знесенню Варвареум Хорвати відїхали з ґенер. семинарії до Загребу, а Гарасевич до Львова, загребські приятелі написали спільно лист до Гарасевича і Михайла Могильницького. Вже сам факт, що питомці і то майже з 2 кінців держави переписуються, дуже наполохав підзорливу австрійську поліцію, а ще більше нагнала страху обставина, що в листі 2 речення були писані в церковно-словянській мові, незрозумілій для австрійських шпигів, що вітрили в тих незрозумілих собі значках страшний заговір на цілість австрійської держави і династії. Ґубернія переслала секретно лист ректорови М. Щавницькому і поручила перевести слідство з Гарасевичем, чи знає він Паппа і Альпінія, якого рода є та знайомість і де її навязали з собою. Рівнож мав ректор перекласти дослівно інкриміновані місця, писані „in slavischer Sprache“ на латинську мову і заявити, чи

[1]) Огоновський: Op. cit. ст. 56. [2]) Proth. fac. phil. 1789, ч. 37.
[3]) Ibidem, 1792, ч. 3, з дня 2/1. [4]) Арх. дух. сем. 1781.
[5]) Finkel: Op. cit. ст. 91.

знає адресантів і адресата та взагалі, що йому ще відомо про ту справу.[1]) Дня 2/7 1785 пояснив Щавницький у своїм звідомленню ґубернії, що загребські питомці знаються з тутешними ще із спільного побуту у Варвареум. Вони здоровлять в листі також його, як свого бувшого віцеректора. Інкриміновані слова написані по руськи значать: „Ex nostra confusione, cum nostro Superiore adhuc nihil est.“[2]) По виясненню невинного змісту листу успокоїлася цілком австрійська поліція. В р. 1787 дня 21/8 скінчив Гарасевич IV рік богословя, а тим самим і богословські студії.[3]) Щавницький, в порозумінню з директором богословських студій, Фінзіґером, предложив ще дня 21/7 1787 М. Гарасевича на префекта студій для II року богословя; ґубернія на те згодилася і визначила йому платню 100 злр. від 1/9 1787.[4]) З фільософічних і богословських предметів одержував Гарасевич переважно ноту: „prima eminens“. У списі укінчених питомців вписано йому з поведення ноту: взірцевий, а в окремій рубриці примітку: „Іменований учителем пастирського богословя“ („Promotus in lectorem Theologiae Pastoralis“).[5]) Катедру пасторального богословя в польській мові обняв Гарасевич по Скородинськім з початком шк. р. 1787/8, коли останний став ґенер. вікаріем львівської епархії. Ґубернія повідомила ректора ґенер. семинарії, що цісар придвірним декретом з дня 15/8 надав катедру пасторального богословя в польській мові клирикови М. Гарасевичеви з титулом лектора і з платнею 400 злр.[6]) Рівночасно покликала його консисторія на дієцезального екзамінатора,[7]) головно тому, що роком раньше на жаданнє епископа видала ґубернія дня 27/2 1786 розпорядок, що на будуче до конкурсових іспитів треба покликати тільки професора пасторального богословя, свідомого словянської мови („der slavonischen Sprache kundige Lehrer der Pastoral“), коли зголошуються до іспиту питомці з епарх. семинарій.[8]) З кінцем року 1788 вніс Гарасевич просьбу, щоби його заіменовано звичайним професором пасторального богословя. Ґубернія зажадала від директора богосл. студій, Фінзіґера заяви в справі згаданої просьби, а Фінзіґер відповів, що Гарасевич може ще почекати.[9]) На основі такої заяви Фінзіґера приказано Гарасевичеви придвірним декретом з дня 12/3 1789, щоби дальше сповняв свій

---

[1]) Арх. дух. сем. 1785. [2]) Нац. Муз. 96. [3]) Арх. дух. сем. 1787.
[4]) Ibid. 1787, Ґуб. з дня 4/10 1787, ч. 22.864. [5]) Ibidem, 1787.
[6]) Арх. дух. сем. 1787. Ґуб. з дня 25/8 1787, ч. 20.467.
[7]) Нац. Муз. 80, F-o ч. 14.
[8]) Арх. львів. унів. Proth. Cons. 1786, ч. 46.
[9]) Proth. Cons. 1788, ч. 157, 169.

уряд в тім самім характері, але нехай тимчасом складає докторат, а користні свідоцтва про його пильність і ревність в сповнюванню учительських обовязків приймає придвірна комісія з вдоволеннєм до відома.[1]) Придвірний декрет з дня 23/6 1789 приказував університетови признати Гарасевичеви докторат у звичайний спосіб, але безплатно, а в справі іменування його звичайним професором наспіє незабаром дальше рішеннє.[2]) Відкликуючись на сей придвірний декрет, просив Гарасевич дня 27/7 1789 сенат о уділеннє йому докторату. Сенат поучив його, що він повинен був звернутися з тим до директора богосл. студій Фінзіґера і поручив Фінзіґерови, щоби Гарасевича промував до 8 днів, або, коли не хоче, щоби предложив свою заяву. Фінзіґер сповнив приказ і промував Гарасевича.[3]) Дня 5/8 1789 зложив Гарасевич одноголосно докторат з церковного права і зараз таки дня 9/8 вніс просьбу, щоби його іменовано звичайним професором. Фінзіґер підпер його просьбу.[4]) Ґубернія повідомила дня 27/11 1789, що придвірна комісія заіменувала М. Гарасевича звичайним професором пасторального богословя в польській мові,[5]) а другим розпорядком з дня 1/3 1790 очеркнула близше, що Гарасевич іменований звичайним професором з платнею 500 злр., одначе директор богословських студій має предложити 50 його тез докторських і інавґураційну промову ґубернії до апробати.[6]) Гарасевич, що правда, відпрошувався від того, але Фінзіґер у своїм звідомленню таки наставав на те, щоби Гарасевич ще написав 50 тез і інавґураційну промову.[7]) Ґубернія звільнила Гарасевича від писання тез, але інавґураційну промову таки мусів ще написати і предложити ґубернії. При тій нагоді поучила ґубернія Фінзіґера, що на будуче ніхто не сміє бути промований, доки не сповнить усего, чого домагаються приписи.[8]) В р. 1792 уладив Фінзіґер руську катедру ексеґези на взір латинської і предкладав, щоби надати її М. Гарасевичеви, котрий годився заступати її за 250 злр.[9]) Коли консесс обіймив аґенди сенату і директорів, репрезентант богосл. виділу Ангеллович „поручив тимчасово почати виклади ексеґези Гарасевичеви, аби не гаяти часу". Ґубернія на те згодилася, але запитувала рівночасно, коли вже буде можна вести всі виклади в латинській мові, себто допитувалась, чи вже не пора касувати stu-

[1]) Арх. дух. сем. 1789, Ґуб. з дня 21/3 1789, ч. 6.905.
[2]) Ibid. 1789, Ґуб. з дня 2/7 1789, Proth. Cons. 1789, ч. 103.
[3]) Proth. Cons. 1789, ч. 111, 119. [4]) Proth. Cons. 1789, ч. 120, 126.
[5]) Proth. Cons. 1789, ч. 222. [6]) Proth. Cons. 1790, ч. 31.
[7]) Proth. Cons. 1790, ч. 42. [8]) Proth. Cons. 1790, ч. 76.
[9]) Proth. Cons. 1792, ч. 43, 264.

dium ruthenum.[1]) В р. 1792 був Гарасевич актуарем богосл. виділу.[2]) Коли в р. 1794 усунено за розпусту і єретичні думки з катедри грецької мови і герменевтики Нов. Завіта в studium latinum Осипа Роттера, заступав його катедру Гарасевич.[3])

В р. 1793 почали видавати у Львові Онишкевич і Марцінковський політичну часопись: Dziennik patryotycznych polityków. Мусіли вони, що правда, часопись завісити від липня 1793 до квітня 1794 через брак передплатників, але від тоді виходила вона вже без перерви до р. 1797. Щоденно подавала вона на $^{1}/_{2}$ сторони політичні вістки з чужих часописий. Редакторами були Онишкевич і Марцінковський, а підписувався також М. Гарасевич.[4]) Проф. Фінкель, відкликуючись на статтю М. ґр. Дідушицького, запевнює, що часопись та „будила велике зацікавленнє і гуртувала довкола себе кружок поважних людий, що крилися під назвою „патріотичних політиків“. Керманичем того товариства, редактором його дневника, був професор пастирського богословя, одинокої польської катедри на університеті. Дневник займався подрібно і щиро повстаннєм Костюшка, пробудженими надіями народу, загалом тим усім, що тоді діялося у Варшаві. Ролю Гарасевича в тім підприємстві і його погляди в тім часі, чи дійсно були вони такі, як подає Дідушицький, прояснити повинна окрема моноґрафія, на яку така визначна і діяльна одиниця, як М. Гарасевич, вповні заслугує. Нас в тій розвідці головно обходить його шкільна діяльність. Мимоходом тільки зазначу тут знаменний факт, якими творами цікавився Гарасевич уже на вступі своєї професорської діяльности, а які доторкалися взаємин Польщі і України в минувшині. Парох волоської церкви Іван Горбачевський записав дня 22/1 1788: „Pożyczyłem Xiążki polskiey w rożnych materyach względem Unii na początku tytułowaney Ektesis JX. Profesorowi Harasiewiczowi.[5]) Як у таких творах уже так рано розчитувався Гарасевич, то годі собі подумати, щоби Гарасевич у ту ідиллю зображену Дідушицьким не вніс був коли й діссонансу.

Чи не завдяки „Dziennik-ови patryotycznych polityk-ів“ і гуртковм „поважних людий, що крилися під тою назвою“, зробив Гарасевич тяжку життєву похибку, нерозважно оженившися р. 1793 з польською шляхтянкою Тересою Яблонською, особою дуже ледачих

---

[1]) Proth. Consess. 1792, ч. 661, 894; перзон. акти ч. інв. 122.
[2]) Арх. льв. унів., перзон. акти ч. інв. 160.
[3]) Proth. Consess. 1794, ч. 591.
[4]) А. Петрушевич: Сводная лѣтопись II, т. 349.
[5]) Ставроп. Арх. 183.

норовів. Саме ізза її ледачого життя мусів Гарасевич небавом розвестися з нею, хоча не подав із своєї сторони ні найменшого приводу до розводу. Маємо свідоцтво клясичного свідка в тій справі пароха латинської парохії св. Марії Маґдалини, Бема (Behm), каноніка лат. капітули з дня 9/7 1800 р. В обсягу парохії Бема проживав Гарасевич 13 літ від 1787. Бем знав особисто обоїх супругів і переводив розводову справу. Всі обставини пізнав він дуже добре і спершу з обовязку свого уряду взивав і упоминав обоїх до спільного пожиття, а коли се було безуспішне, перевів розвід. Відкликуючись на священичу честь, посвідчив він, що Гарасевич жив із своєю супругою як найпримірнійше і найуцтивійше, не дав ніякого приводу ні на дрібку із свого боку ніколи до розводу; тільки спонуканий причинами, які дала його дружина, в законний спосіб, за добровільною згодою обох сторін, перевів розвід від столу і ложа; з огляду на своє взірцеве життє і прочі прикмети має Гарасевич як найліпшу славу і пошану у цілій суспільности.[1]) Мав він сина Осипа, що як поручник, пропав згодом без вісти. Дочка була замужна за Н. Якубчаком, піджупним у Калуші. Через те нерозважне подружє зазнав Гарасевич опісля чимало прикростий і розчаровань у дальшій своїй карієрі, — а саме оминула його епископська катедра, бо соперники добували завсігди на верх ту його родинну траґедію і чернили його.

Висвятився він дня 30/6 1795 у Львові.[2]) В тім році вибрав його богосл. виділ деканом на рік 1796.[3]) На просьбу вибраного ректором на рік 1797 епископа перемиського Ангелловича заступав його Гарасевич, як проректор.[4]) Дня 26/1 1796 зрікся Ангеллович почесного уряду репрезентанта богословського виділу до консессу. На його місце вибрав богосл. виділ одноголосно М. Гарасевича, а ґубернія і придвірна комісія його потвердили.[5]) В р. 1796 виїхав Гольфельд ректор університету і предсідник консессу на кілька місяців із Львова, а ґубернія поручила провід у консессі на час його неприяви відпоручникови богословського виділу, М. Гарасевичеви.[6])

В р. 1797 вичерпався підручник пасторального богословя Ґіфтшіца, перекладений і виданий печатно Скородинським в р. 1787. Гарасевич зобовязався перекласти вдруге сей учебник на польську мову. Уряд обіцяв йому за те 250 злр.[7]) Спротивився сему Сабатовський, а так само домагався, щоби перекласти на польську мову

[1]) Нац. Муз. 80_4, ч. 10. Укр.-русь. Архив, т. XIII—XIV, ст. VI.
[2]) Петрушевич: Op. cit. ст. 379. [3]) Proth. Consess. 1795, ч. 17.
[4]) Proth. Consess. 1796, ч. 8. [5]) Proth. Consess. 1796, ч. 87, 286, 386.
[6]) Proth. Consess. 1796, ч. 554. [7]) Proth. Consess. 1797, ч. 119, 620.

підручник катехегики Schmidt-а. Ще й обжалував він Гарасевича, що ексеґезу викладає в польській мові замість в руській, що від 19/4—27/10 1797 не викладав катехетики, що практичних вправ гомілетичних не відбуває в руській мові і що як репрезентант богосл. виділу сам із свого предмету, без співкомісаря, питає. Ґубернія, по вислуханню оправдання Гарасевича, порішила, щоби видрукував таки підручник Ґіфтшіца а з друком перекладу Schmidt-а щоби здержався до видання нового пляну научного і так само з друком перекладу ексеґези. Не є він обовязаний, писала ґубернія, 2 рази до року відбувати в школі гомілетичних вправ в руській мові, бо се належить до практичного богословського року. Коли він, як репрезентант, буде питати із свого предмету, має прибирати собі другого професора для контролі. Не є він обовязаний відбувати поза школою і поза семинарією з питомцями катехетичні вправи. Ексеґезу мусів, на приказ ґубернії, таки викладати знов в руській мові. Хоча справа научних предметів не належить до ректора семинарії, одначе він має право доносити до ґубернії про хиби богосл. студій. Ґубернія загрівала Сабатовського до згоди з університетом.[1]) А що справа друку Giftschütz-а проволіклася, консесс порішив, щоби тимчасом, заки вийде Giftschütz в польській мові, дати питомцям тогож автора в німецькій або латинській мові.[2]) В р. 1796 почав Гарасевич занедбувати катедри, бо був занятий чи то особистими, чи важними консисторськими справами. В р. 1796 якийсь час заступав його Іван Дудкевич. Від 3/10 1797 заступав постійно ексеґезу за него М. Левицький. В серпні (18/8 1798) виїхав Гарасевич до Бадену до купелів без відома і дозволу ґубернії і виробив собі у Відні відпустку на дальші 2 місяці. Ґубернія уділила йому догани за брак послуху і за те, що лишив питомців без науки. Рівночасно поручила уладити заступство на його кошт. Між тим консесс уладив заступство, а ґубернія, на приказ з гори, відступила від своєї погрози, тим більше, що Гарасевич 12/11 1798 розпочав виклади.[3]) Від 13/10 1799 постійне заступство пасторального богословя за него обняв М. Левицький. Пасторальну викладав Гарасевич на основі Ґіфтшіца, а ексеґезу із своїх скриптів, уложених на основі Моспер'ґера і Черного. По словам його брата

---

[1]) Арх. дух. сем. 1798, Прот. дійств ч. 13, 168; Арх. льв. унів. Proth. Consess. 1798, ч. 315, 805.

[2]) Арх. дух. сем. 1798, Прот. дійств ч. 177.

[3]) Нац. Муз. 80, F-o 38, 41; Арх. льв. унів. Proth. Consess. 1798, ч. 957, 1085.

Івана з р. 1851, збереглася його рукопись з тими викладами „в тутешній бібліотеці архикатедральній при св. ВМ. Юрі.“[1]

В р. 1799 старався Гарасевич о посаду львівського ґенер. вікарія. Внесли просьби о посаду також каноніки: Модест Кежевський, Остап Чайківський і Іван Жуківський. Окрім того клир предложив своїх кандидатів. Одначе Скородинський узгляднив, укладаючи пропозицію, лише тих, що самі внесли подання і на 1 місці помістив М. Гарасевича. Кежевський і Чайківський, щоби не допустити до іменування Гарасевича, порозумілися з ґуберніяльним радником La Croix і намовляли Івана Горбачевського, пароха волоської церкви і каноніка, щоби вніс жалобу до ґубернії, що епископ поминув кандидатів предкладаних клиром, а ґубернія скрутить карк пропозиції епископа. Ще й жаліли над Горбачевським, чому не вніс просьби, а з певностю побідивби М. Гарасевича. Одначе Горбачевський не хотів мішатися до справи.[2] Анонімну жалобу на епископа і Гарасевича внесли тоді Кежевський і Шанковський.[3] Всеж таки побідив Гарасевич, бо придвірним декретом з дня 14/8 1800 потвердив його цісар ґенер. вікарієм.[4] З днем 15/11 1800 стримано йому професорську платню і з тим днем перестав бути професором.[5] Тринайцять літ учителював Гарасевич: вчив пасторального богословя і екзеґези. Як репрезентант богосл. виділу в консессі, дбав дуже про розвій богосл. студій. За вмілий провід у консессі в р. 1796 одержав похвалу з ґубернії.[6] Покликувала його ґубернія до ріжних комісій; в р. 1799 був членом комісії, котра мала розслідити стан жидівських шкіл. В р. 1797 іменував його цісар почесним перемиським крилошанином з правом ношення відзнак. Від р. 1798, підчас вакования епископської катедри у Львові, сповняв обовязки консисторського референта. Від 14/8 1800 був ґенер. вікарієм, консисторським радником, директором канцелярії, наставником пресвитеріяльного дому. Духовенство вибрало його своїм відпоручником синодально. В р. 1806 і 1809 предкладав його Ангеллович як кандидата на перемиське епископство.[7] Дальше його життє виходить поза рамці сеї розвідки. Гарасевич був приятелем і помічником Ангелловича. Разом оба працювали і боролися о права унїятської церкви і що сказано про Ангелловича, може відноситись

[1]) Зоря Галицька р. 1851, ч. 64, ст. 517.
[2]) Ставроп. Арх. Прих. акти XXIII. [3]) Нац. Муз. 80_7, ч. 16.
[4]) Ставроп. Арх. Прих. акти XXIII.
[5]) Proth. Consess. 1800, ч. 1367, 1249.
[6]) Ар. льв. дух. сем. 1798, Ґуб. з дня 12/1 1798, ч. 1901.
[7]) Нац. Муз. 80, F-o 17.

і до Гарасевича. Як учитель studii rutheni, одно темне пятно взяв на себе, що починав вводити польську мову до ексеґези і аж на приказ придвірної комісії вернув знову до руської мови.

За вірність для Австрії 1809 р. наділив його Франц I ордером Леопольда, а в р. 1811 дідичним баронством з титулом de Neustern. Від тої хвилі підписувався все Гарасевич, пишаючись наданим відзначеннєм: Liber Baro de Neustern. Декретом придв. з дня 27/5 1813 іменовано його архипресвитером відновленої митрополії.[1]) По смерти Ангелловича завідував митрополією майже до кінця 1818 р. Тому що Левицький не підтримував його в заходах о перемиську епископську катедру, прийшло між ними до ворожнечі, до страйку крилошан, до безглядної боротьби, в котрій обі сторони не числилися із середниками та оружєм. Побідив, що правда, Левицький і Гарасевич усунувся в домашне затише, але стратив Левицький в особі Гарасевича знаменитого борця, колишню праву руку Ангелловича. Річю й завданнєм історика життя й діяльности Гарасевича буде прослідити близше ту справу. Тут тільки коротко зазначимо, що з хвилею переходу Левицького до Львова, устав благотворний вплив Івана Могильницького й М. Гарасевича на него, і Левицький стає як не байдужим, то ворогом усіх наших змагань до відродження! Гарасевич, відіпхнений від управи сотвореної собою в купі з Ангелловичем митрополії, кинувся на поле уніятської церковної історіоґрафії, докінчував свої знамениті Annales ecclesiae ruthenae. Помер Гарасевич дня 29/4 1836. Дуже теплий некрольоґ помістив хтось у Dodatk'у nadzwyczajn'ім до 81 ч. Gazety Lwowskiej з 12/7 1836. Окрім численних еляборатів у церковних справах, полишив він підручник до ексеґези в studium ruthenum, цінений сучасниками й пізнійшими і знаменитий твір: „Annales ecclesiae ruthenae“, котрий спершу в рукописи, а від 1862 по випечатанню велику ролю відіграв у розбуджуванню народної свідомости серед галицької суспільности.[2])

3. Федір Захаріясевич, * 10/2 1759, † 1808.

Федір Захаріясевич, довголітний віцеректор ґенер. семинарії, спершу професор церковної історії, а опісля принагідний суплєнт

[1]) Chotkowski Wł.: Historya polityczna kościoła w Galicyi. Kraków, 1909, II, ст. 468.

[2]) Укр.-руськ. Архів т. XIII—XIV, ст. VI; Архив капітули гр.-к. 1816—1836. За дозволом Ексцеленції Ґр. Андрія Шептицького користав я з него без ніяких перепон ще перед заснованнем Нац. Музею, в л. 1908—1910.

церковної історії, догматики і ексеґези: studii rutheni. Уродився дня 10/2 1759 в Печихвостах у Галичині, як син тамошнього пароха Василя. Ґімназію і фільософію скінчив у львівській академії.[1]) Тоді визначився він так дуже у фізиці, що запрошено його до співробітництва у виданню якоїсь ученої фізикальної розвідки і випечатано його назвище між співробітниками. З великими похвалами висказався про його спосібности і пильність професор фізики у львівській академії Güssmann.[2]) Дня 26/9 1781 вислано Захаріясевича з львівської епархії на I рік богословя у віденськім університеті, до Варвареум. По звиненню Варвареум виїхав він дня 1/9 1784 під проводом Щавницького до Львова до ґенер. семинарії у Львові.[3]) Тут скінчив дня 16/8 1786 богословські студії. На фільософії і богословю мав заєдно переважно ноту: „prima eminens“. У шк. році 1786/7 був він професором морального богословя дієцезальної семинарії і дієцезальним прокуратором по Сабатовськім.[4]) Від 1/9 1786 займав 1 кімнату в семинарії і платив за неї 1 злр. 45 кр. місячно до 15/5 1792, бо як став віцеректором, мешканнє належалося йому даром.[5]) Рівночасно з заснованнєм studii rutheni іменовано його професором церковної історії in lingua patria.[6]) Від шк. року 1786/7 уживано на основі придвірного декрету з дня 23/8 1786 в ґенер. семинарії протестантського підручника церковної історії Schröck'a: Compendium Historiae Ecclesiasticae; „погляди, котрі відступають від науки католицької церкви“, каже розпорядок, „мають дати наґоду професорови до збивання їх і до полєміки.“ Сю крайно аномальну постанову відмінив небавом Йосиф II, спонуканий жалобою кардинала Міґацці'я.[7]) Ще роком перед виходом одобреного опісля підручника Данненмаєра, поручила придвірна комісія М. Щавницькому не перекладати підручника Schröck'a: „з перекладом учебника церковної історії, зладженого Schröck'ом треба тому здержатись, бо небавом буде можна замість него уживати учебника, написаного католиком і даремний бувби лиш труд перекладача; отже будучий професор церковної історії має викладати на основі своїх записок.“[8]) Приміонився до сего також Захаріясевич. В р. 1788 став він дієцез. екзамінатором.[9]) Дня 1/9 1788 повідомила ґубернія через ректорат Захаріясевича, що із шкільним роком 1788/9 має він притримува-

[1]) Арх. дух. сем. льв. 1783. [2]) Ibid. 1781. [3]) Ibid. 1784.
[4]) Я. Головацький: Op. cit. ст. 76. Schem. f. Gal. 1787, ст. 237.
[5]) Арх. дух. сем. 1789. [6]) Ibid. 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.
[7]) Zschokke: Op. cit. ст. 57; Finkel: Op. cit. ст. 77.
[8]) Арх. дух. сем, 1787. Ґуб. з д. 2/5 1787, ч. 310.
[9]) Нац. Муц. LXXX, ч. 14.

тись одобреного підручника Матія Данненмаєра, професора віденського університету: Institutiones historiae ecclesiasticae N. T.[1]) В р. 1789 дістав ректор семинарії Ангеллович приказ з придвірної комісії через ґубернію, щоби той учебник дав комусь тямучому перекласти, щоби готову працю сам провірив, а як буде добра, віддав до друку і подав до відома назвище перекладчика, щоби його винагороджено [2]) Захаріясевич звинувся скоро з перекладом і друкарня Ставропигійського братства видрукувала своїм накладом у р. 1790 його переклад у 2 томах 8°. За свою роботу дістав Захаріясевич нагороди 250 злр.[3]) Дня 30/10 1790 видала консисторія деканам такий приказ: „Тому що згідно з цісарським розпорядком дозволені є студії фільософічні і богословські в руській мові („ięzykiem Ruskim“), професор церковної історії о. Захаріясевич переклав вірно на руську мову історію церкви з латинської кови і при Ставропигійській церкві випечатав. До набування твору, як дуже пожиточного і потрібного, мають декани заохотити парохів.“[4]) По смерти крилошанина Якова Левинського в р. 1791 вніс Захаріясевич просьбу не так о крилошанство, як о опорожнену посаду віцеректора в разі заіменування крилошанином Сабатовського.[5]) На віцеректора по Сабатовськім пропонував Ангеллович і Захаріясевича. Але одержав з консисторії поученнє, що пропозиція кандидатів на віцеректорів належить до епископа, а не до ректора, отже повинен з нею звернутись до епископа.[6]) Коли Сабатовський дня 23/2 1791 став крилошанином, посаду віцеректора по нім одержав Захаріясевич. Заразом запитувала ґубернія, чи не мігби він затримати катедру історії.[7]) В порозумінню з Ангелловичем Захаріясевич радо на те згодився. Між тим надійшов придвірний декрет, котрим надано катедру церковної історії studii latini Андрієви Білецькому з платнею 500 злр. під умовою, що рівночасно має обняти ту саму катедру ruth. studii за 250 злр. Рівнож зазначено, що Захаріясевич може займати тільки віцеректорат[8]) і з днем 15/5 1792 замкнено Захаріясевичеви професорську платню а отворено віцеректорську.[9]) Від 15/5 1792 до 11/5 1805 був Захаріясевич постійно віцеректором ґенер. семинарії.

---

[1]) Арх. дух. сем. 1788, Ґуб. з д. 1/9 1788, ч. 20.537.
[2]) Арх. дух. сем. 1789, Ґуб. з д. 22/7 1789, ч. 17.455.
[3]) Ibid. 1790, Ґуб. з д. 24/11 1790, ч. 27.801.
[4]) Ставроп. Арх. XXIII, прих. акти. [5]) Нац. Муз. 80, F. 1.
[6]) Арх. дух. сем. 1791, Консисторія д. 19/7 1791, ч. 948.
[7]) Ibid. 1792, Ґуб. з д. 15/12 1791, ч. 29.475.
[8]) Арх. дух. сем. 1792, Ґуб. з д. 12/3 1792, ч. 14.840 і з д, 26/4 1792, ч. 13.007.
[9]) Ibid. 1792. Ґуб. з д. 30/5 1792, ч. 16.203.

В р. шк. 1795/6 заступав Захаріясевич катедру догматики в рускім інститутї за хорого Мод. Гриневецького. В тій цїли дав йому Гриневецький рукопис своїх викладів („manuscriptum idiomate ruthenico a Professore Hryniewiecki conceptum auditoribus Theologiae Dogmaticae loco authoris classici praelegi solitum.") В слїдуючім роцї шк. 1796/7 поручила придвірна комісія заступство сеї катедри префектови студій Іванови Дудкевичеви, одначе Захаріясевич з невідомих причин відказувався звернути рукопис. Дудкевич, не маючи викладів Гриневецького, не розпочинав науки, доки Захаріячевич не звернув рукопису.[1]) Коли Андрій Білецький занедужав на веснї 1797, просив, щоби його заступство обняв Захаріясевич. В дійсности від 1/4 1797 до 1/1 1798 заступав Захаріясевич обі його катедри, одначе богословський видїл поручив заступство латинської катедри вірменському священикови Францови Ксав. Захаріясевичеви, а руської катедри спершу Іванови Амосови Яворському, а по його резиґнації Іванови Лаврівському. Федір Захаріясевич чувся покривдженим і вніс дня 21/1 1798 жалобу до ґубернії, що його поминено,[2]) але жалоба остала без успіху. Тому він так добивався заступства латинської катедри, бо міг мати скорше надію і певність, що її скорше дістане, як буде заступати. Що його поминено, було причиною не лише протеґуваннє Франца Ксав. Захаріясевича з боку консессу, але також і те, що ректор Сабатовський противився заєдно, щоби суплєнтували префекти, а тим більше віцеректор, бо виходив із того заложення, що учительська праця стримує префектів і віцеректорів від їх властивих обовязків. Знову лучилася Захаріясевичеви нагода до суплєнтури з хвилею суспензії Івана Дудкевича 1/9 1803, котрий займав тодї 2 руські катедри: догматики і ексеґези. Захаріясевич доніс тодї вірменському архиепископови, директорови богосл. студій І. Шимоновичеви, що радо обійме заступство одної з вакуючих катедр. Шимонович звернувся із запитом до ректора Сабатовського, чи не має проти сего замітів. Сабатовський спротивився сему, але на другу просьбу Шимоновича, щоби або згодився на се, або щоби вказав котрогось з префектів, пристав на Захаріясевича, котрий обняв заступство катедри ексеґези в studium ruthenum. Сю катедру займав він аж до хвилї своєї примусової резиґнації з віцеректорату, до 11/5 1805.[3]) Тяжка виховна праця в семинарії зїдала здоровлє, нищила нерви і марну-

[1]) Ibid. 1796, Нота консессу з д. 10/9 1796 і 15/9 1796.

[2]) Proth. Consess. 1798, ч. 244.

[3]) Арх. дух. сем. 1803, Нота Шимоновича з 14/9, 2/11 1803 і 4/4 1804, Нац. Муз. IV.

вала людей. Чи для влагоджування нервози, чи тому, що був заведений у своїх честилюбивих мріях, Захаріясевич, будь що будь дуже спосібний чоловік, почав вже від р. 1800 налогово запиватися. Впоминали його часто Сабатовський, консисторія і еп. Скородинський. Він опамятувався і на якийсь час стримувався на те, щоби небавом знову попасти в ще більший наліг. А щоби забезпечитись від відвічальности, взявся Захаріясевич до дуже непедаґоґічного середника, а саме випрошував собі від питомців свідоцтва, що завсігди ревно сповняв обовязки і що ніколи нічим їх не гіршив. Таке свідоцтво, наприклад, велів він питомцям виставити дня 24/9 1801. Тяжко запиватися почав Захаріясевич особливо в р. 1804. Упоминали його устно Скородинський, на письмі консисторія, але без успіху. По візитації семинарії поручив Скородинський Сабатовському, щоби урядово доніс про те консисторії. Тому Сабатовський дня 13/12 1804 доніс консисторії, що Захаріясевич пє як день, так ніч, ходить по шинках, а що часто не може сам дійти до дому, привозять його учасники забав. Він понижує повагу свого уряду, бо випрошує собі свідоцтва у питомців. Тому жадав Сабатовський, щоби Захаріясевича негайно усунено і стримано йому половину його платні для забезпечення покриття евентуальних недоборів у бібліотеці, яка була під його управою.[1]) Захаріясевич догадуючись, що його чекає, вніс ще перед донесеннєм Сабатовського резиґнацію з віцеректора дня 16/11 1804. Ґубернія приняла його резиґнацію і поручила 8/3 1805 ректорови, щоби уряд віцеректора і семинарицькі річи, котрі мав під своїм наглядом Захаріясевич, передав тимчасом Іванови Гарасевичеви, про день віддачі повідомив ґубернію і подав плян, як дальше примістити Захаріясевича.[2]) З днем 11/5 1805 пересгав Захаріясевич бути віцеректором, перейшов на парохію і небавом потім 1808 помер. Від дня 1/6 1805 стримала йому ґубернія платню і успокоювала Сабатовського, що коли покажуться які браки в бібліотеці, сягнеться те з доходів Захаріясевича як пароха, або з якихнебудь инших.[3]) Від 1787 як професор studii ritheni, а від 1792 як віцеректор до 1805 працював він у семинарії, а як стратив там здоровля, споневіряний на чести, немов ту видушену цитрину викинено його на вулицю, на бік. Умер він майже у нужді, бо спадщина по нім не виставала на покриття недобору в книжках семинарицької бібліотеки, котра оставала під його управою, а в котрій через його недогляд запропастилося доволі багато книжок.[4])

---

[1]) Нац. Муз. IV. [2]) Арх. дух. сем. 1805, Ґуб. з д. 8/3 1805, ч. 8.665.
[3]) Ibid. 1805, Ґуб. з д. 1/6 1805, ч. 19.865. [4]) Арх. дух. сем. 1809, Нота ректора до прокураторії скарбу з дня 18/10 1809.

Історію церкви, видану друком у р. 1790, уважали сучасні, а за ними й пізнійші не перекладом, а перерібкою, наслідуваннєм. Zschokke, опираючись на записках професора універс. Клима Сарницького, каже: „Проф. Захаріясевич написав на зразець Даннен-маєра історію церкви в руській мові." [1]) Появу друком історії церкви вважали тодішні Русини великим літературним подвигом. „Як хлопець семилітний подивляв я", пише Іван Гарасевич, „трудолюбивість славного померешого професора д-ра Захаріясевича на полі нашої словесности." [2]) Переклад, чи перерібка вийшла в 2 частях. 8°, I = 676 стор., II = 12 стор. непаї. + 532 кирилицею. В передмові, поміщеній у II части, оправдувався Захаріясевич перед чужинцями, що не ужив чисто церковно-слав. мови: „Єже касаєтся перевода, зане часто выраженій простыхъ употребихъ, сего да не кто мнѣ от иностранныхъ въ зло вмѣняєтъ. Сей бо трудъ мой єдине токмо намѣряєтъ къ ползѣ юношества Рускаго Галіціанскаго въ сѣятелнищи Лвовскомъ Рускомъ богословію учащихся, и прочіихъ въ тойжде области свойственнымъ образомъ глаголющихъ". Він був переконаний, що літературною мовою є церковно-словянська й тому сам радів і читачеви велів радіти, що на тій мові появляються університетські виклади: „Пріими убо благосклонный читателю худый трудъ сей усердно, и читая..., дабысь моглъ познати, колъ пріятніи и сладкіи суть плоды на собственнѣй нашей ниьѣ произрастшіи." [3])

4. Йосафат Мохнацький, * 1765.

Уродився около р. 1765 в Мацєйові, сандецького циркулу, як син тамошнього пароха Данила. Вступив до ґенер. семинарії дня 1/11 1783, маючи вже скінчені 2 роки фільософії. [4]) В р. 1784 написав він з церковної історії tentamen publicum. [5]) Скінчив богословські студії 1/7 1788. Мав ноту з богословських предметів переважно: prima eminens, а з поведення: exemplaris. Через 2 роки, ще як слухач богословя, заступав префекта студії („vices praefecti studiorum gerebat"). З огляду на його спосібности бажав Ангеллович затримати його в семинарії, як дійсного префекта студій і кандидата на учителя до studium ruthenum. І дійсно на внесеннє Ангелловича заіменувала придвірна комісія дня 16/9 1788

[1]) Zschokke: Op. cit. ст. 306. [2]) Зоря Галицька 1851, ч. 64, ст. 518.
[3]) Ів. Ем. Левицький: Гал.-руська бібліоґрафія 1772—1800, ст. 29—30. Зап. Наук. Тов. ім. Шевч., ч. 52.
[4]) Арх. дух. семинарії у Львові 1783.
[5]) Арх. львів. універс.: Матрикула теольоґів.

Мохнацького корепетитором догматики в руській мові й дійсним префектом студій.[1]) Приготовлявся Мохнацький до докторату з богословя і зложив з добрим успіхом 1 строгий іспит. Чи з викладами Мохнацький не міг собі дати ради, чи ужив його Ангеллович як корепетитора догматики для питомців studii latini, на певно не знаємо; завважимо тільки, що у кваліфікаційнім списі префектів студій з 1/4 1789 виписав Ангеллович, що до 18/1 1789 був корепетитором Михайло Дудинський, а від дня його смерти (18/1 1789) Михайло Могильницький. Імовірнійший є перший здогад, а саме що Мохнацький почав викладати, але не чув себе на силах з огляду на мову, терміни і покинув виклади й з початком жовтня 1788 р. відїхав до Перемишля.[3]) Ангеллович предложив тоді, як кандидата на корепетитора, М. Дудинського й Михайла Могильницького, при чім заявлявся більше за Могильницьким. Ґубернія зажадала від Ангелловича звідомлення, „чи Дудинський вповні володіє руською мовою і чи нема яких закидів проти іменування його корепетитором“. Ангеллович висказався похвально про Дудинського, але ставив висше Могильницького. Корепетитором заіменувала придвірна комісія Дудинського, а коли він небавом помер, Могильницького.[3]) Дня 5/5 1789 відбувся конкурсовий іспит на руську катедру догматики. Приступив до конкурсу Мохнацький і зложив його з добрим успіхом, але катедру дістав Модест Гриневецький. Мохнацький оженився тоді з сестрою крилошанина Якова Лабчинського, покинув дальшу наукову карієру і висвятився. Від 1790 був у Радимні парохом, деканом порохницьким і дієцезальним екзамінатором, від 1796 порохницьким деканом і почесним крилошанином. Повдовівши, став дійсним крилошанином у Перемишлі. Дня 2/2 1809 ставляв Ангеллович Мохнацького четвертим кандидатом на перемиське епископство і так тоді про него писав: „Ввесь час виявляв бездоганний характер і взірцевий спосіб життя.“[4])

5. Михайло Могильницький, * 10/11 1761.

Уродився 10/11 1761 в Комарові в Галичині, як син пароха. Де скінчив ґімназію, не знаємо. Дня 26/10 1782 вступив на I р.

[1]) Арх. дух. семин. 1788, Ґуб. з д. 1/9 1788, ч. 20.384; Укр.-руськ. Архив, т. XIII—XIV, ст. 9; Архив Намісництва, Index 1788, ч. 20.384; 22.933; 27.061; 28.681. [2]) Архив Намісництва. Elenchus 1788, ч. 3.902; 22.933. Предлога ґубернії з 6/10 1788.

[3]) Архив Намісництва: Elenchus 1788, ч. 4060; 27.065; 4.115; 28.681; 4.348; 5.700.

[4]) А. Добрянський: Історія епископів. Львів 1893, ст. 70. Нац. Муз. 80, F-o ч. 17; Укр. руськ. Архив, т. XIII—XIV, ст. 9.

фільософії до Barbareum з львівської епархії. По скасованню Barbareum, прибув 1/11 1784 до ґенер. семинарії у Львові. На весні 1785 нездужав. Від 1/9 1787 був префектом студій IV року богословя. Спеціялізувався в пастирськім богословю, церковнім праві й догматиці. Скінчив студії 30/6 1788. З фільософічних і богословських предметів діставав переважно ноту: prima eminens. Як префект студій залишився дальше в семинарії, а по смерти Михайла Дудинського (18/1 1789) обняв по нім корепетицію руської догматики й викладав її з корисним вислідом. Ангеллович підтримував його як кандидата до катедри догматики studii rutheni. Дня 15/5 1789 відбувся конкурс. Могильницький зложив добре конкурсовий іспит, але катедру дістав М. Гриневецький. Зневірений тим зрезиґнував Могильницький з дальшої учительської карієри і дня 1/9 1789 відійшов до пресвитеріяльного дому. Ґубернія признала йому за науку догматики в руській мові, як корепетиторови, за час від 18/1 1789 до 1/7 1789 — 50 злр.[1]) Висвятившися, став парохом у Знесінню.[2]) Мав славу доброго проповідника й тому просили його львівські Бернардини, щоби проповідав у день блаж. Івана з Дуклі, родом Українця. Його проповідь у польській мові з дня 10/7 1796 вийшла друком: „X. Michała Mogilnickiego parocha ruskiego kazanie w kościele OO. Bernardynów, w dzień Błogosł. Jana z Dukli 10 Lipca 1796.“ Львів 1796.[3])

6. Михайло Дудинський.

Син Івана, пароха в Торишках, в мукачівській епархії, на угорській Руси. Вступив до ґенер. семинарії дня 31/10 1785.[4]) В р. 1788 вніс Дудинський просьбу о катедру математики в ліцею в Замості, але цофнув її, бо отвиралось йому поле до праці у Львові, де отворено studium ruthenum.[5]) Замість Йосафата Мохнацького поручив йому Ангеллович, як корепетиторови, виклади догматики в studium ruthenum. Дудинський викладав від 1/10 1788 до своєї смерти (18/1 1789)[6]) Його батько просив дня 20/6 1789 ґубернію, щоби виплатила йому належитість за корепетицію сина в I півроці шк. р. 1788/9. Академичний сенат підтримав його

[1]) Арх. дух. сем. 1784—1785; Нац. Муз. 96; арх. дух. сем. 1787, Ґуб. 4/10 1787, ч. 22.864; 1789, Ґуб. 11/8 1789, ч. 19.275; арх. льв. унів. 1789, Proth. Cons. 1789, ч. 7.

[2]) Моя розвідка: о. Іван Горбачевський, Львів 1921, ст. 72.

[3]) Петрушевич: Op. cit. II, ст. 394.

[4]) Арх. дух. сем. 1786. [5]) Proth. Cons. 1788, ч. 119.

[6]) Арх. дух. сем. 1789 і Proth. Cons. 1789, ч. 7.

просьбу.[1]) Ґубернія визначила дня 5/8 1789 батькови Дудинського 50 злр. за корепетицію сина.[2]).

7. Арсеній Радкевич, * 14/4 1759, † 1/8 1821.

Дня 14/4 1759 уродився в Волиці комарівській, в белзькім воєвідстві, а сокальськім повіті в тамошнього пароха Стефана Радкевича син Антін. Ґімназійні студії скінчив він у школі оо. Піярів у Варяжі. Піяри видячи його великі спосібности, намовляли його, щоби вступив до їх чина. Одначе батько і мати не дозволили на зміну обряду і за їх волею вступив він дня 8/8 1778 до чина Василян в Почаєві і там 20/8 1778 зложив тільки поєдинчі обіти (vota simplicia), бо ще не мав літ, законом приписаних. Василяни вислали його до Замостя на фільософію, де рівнож звертав на себе увагу своїми незвичайними спосібностями. В серпні 1781 поїхав до Львова, до монастиря Василян при св. Юрі, на науку богословя. В р. 1784 видимо його на I році богословя на Йосифінськім університеті. В падолисті сегож року предложив професорови церковної історії і директорови богословських студій Фінзіґерови: Tentamen publicum ex Historia Ecclesiastica, присвячене Білянському; крім тез для одержання перших богословських степенів находився як додаток виїмок з історії церкви Fleury'a. За дозволом ґубернії з дня 19/10 1785 зложив він строгі чернечі обіти, прибрав імя Арсенія і в тім самім році приняв свячення з рук Білянського. Вислали його тоді Василяни до Дрогобича, щоби вивчився німецької мови. Рівночасно займався він душпастирством. Але тут Радкевич занедужав і провінціял Старожинський стягнув його до Львова та заіменував своїм секретарем.[3]) Своїми спосібностями звернув він на себе увагу Щавницького, ректора ґенер. семинарії, котрий втягнув його до гуртка молодих людий, що мали занятись перекладом шкільних учебників для studium ruthenum. Дня 1/7 1787 приступив Радкевич до конкурсу о руську катедру еврейської мови і герменевтики Ст. Завіта. Мусів Радкевич таки заімпонувати своїм знанням і спосібностями Щавницькому, коли сей чоловік, типовий представник „освічення“, що черців не любив і на зустріч, підтримував його кандидатуру. Придвірним декретом з дня 15/8 1787 заіменував його цісар професором руської катедри еврейської мови і герменевтики Ст. З. з платнею 500 злр.[4]) По втечі Фесслера опорожнилась латинська катедра східних мов і герменевтики Ст. З. Рад-

[1]) Proth. Cons. 1789, ч. 87, 107, 122. [2]) Proth. Cons. 1789, ч. 137.
[3]) Записки др. В. Щурата; Finkel: Op. cit. ст. 90.
[4]) Арх. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

кевич приступив до конкурсу о неї і зложив його добре, бо здобув собі, як свідчать сучасні жерела, глибоке знаннє і любив свій предмет. В р. 1791 одержав він, на основі придвірного декрету з дня 5/10 1791 сю катедру під умовою, що рівночасно затримає ту саму катедру в руській мові; за латинську катедру одержав 500 злр., а за руську 250 злр., при чім поки не зложить докторату, дістав титул лєктора, т. є надзвичайного професора.[1]) Директор богословських студій Фінзіґер просив з початком 1789 року, щоби ґубернія поручила всім греко-кат. питомцям, отже й тим, що були studii latini, щоби ходили на руські ексеґетичні виклади (Bibelauslegungen) Радкевича[2]) і ґубернія на се дня 25/4 1789 дозволила.[3]) Виклади ті мав Радкевич у свята і неділі. Ґубернія обіцяла окрему винагороду за ті надзвичайні виклади. Щоби забезпечитись, вніс Радкевич дня 17/6 1789 просьбу о винагороду.[4]) Тим зарядженнєм Фінзіґера, щоби всі гр.-к. питомці слухали ексеґетичних викладів Радкевича, учувся діткнений професор грецької мови і герменевтики Нов. Зав. Роттер, котрий заступав катедру Фесслєра і також мав такі ексеґетичні виклади в латинській мові. Дня 5/1 1790 вніс він жалобу до ґубернії на Фінзіґера, що гр.-к. питомців studii latini стримує від викладів ексеґетичних у латинській мові і приневолює їх ходити на такі самі виклади Радкевича в руській мові.[5]) Фінзіґер предложив дня 18/2 1790 своє оправданнє[6]) і ґубернія відкинула жалобу Роттера.[7])

Для руської катедри єврейської мови зобовязався був ще у р. 1787 Щавницький перекласти підручник Фесслєра, а коли він уступив, припав сей труд на Радкевича. Грецьку мову викладав він на основі „Trendelenburgs Anfangsgründe“, а герменевтику Ст. З. з підручника Мосперґера, герменевтику Н. З. на основі Черного. Коли із шк. роком 1788/9 злучено обі герменевтики, уложив Радкевич до викладів у studium ruthenum на основі приписаних учебників рукописний підручник, високо цінений сучасними й пізнійшими людьми: „Мови грецької, єврейської, також герменевтики і пояснення св. письма неоцінені рукописи“, писав у р. 1851 Іван Гарасевич, „широко уложені проф. і др. Радкевичем, находяться в тутешнім монастирі оо. Василян при св. Онуфрію.“[8]) В р. 1796

[1]) Ibid. 1791, Ґуб. з д. 26/10 1791, ч. 25.205; Proth. Cons. 1791, ч. 216. [2]) Proth. Cons. 1789, ч. 40.
[3]) Proth. Cons. 1789, ч. 64. [4]) Proth. Cons. 1789, ч. 82.
[5]) Proth. Cons. 1790, ч. 7. [6]) Proth. Cons. 1790, ч. 15.
[7]) Proth. Cons. 1790, ч. 41. Ґуб. з д. 24/3 1790, ч. 6.733.
[8]) Зоря Галицька р. 1851. ч. 64, ст. 517.

предложив Радкевич свої Positiones; ґубернія на них згодилась і Радкевич зложив докторат, а в слід за тим дістав і титул звичайного професора. Його докторські тези вийшли друком 1796: Positiones ex disciplinis theologicis 1796, 8⁰.[1]) Богословський виділ вибрав його своїм деканом на р. 1797.[2]) Деканом був також і в р. 1804.[3]) Проф. Фінкель (Op. cit. ст. 90, примітка 1) хибно подає, що „Радкевич у р. 1789 був лектором пасторального богословя в руській мові“. бо помішав його ексеґетичні виклади з пасторальним богословєм. Як я се при катедрі того предмету вияснив, спершу зачав був Мих. Гарасевич, на приказ Ангелловича, викладати в руській мові, але на виразний приказ придвірної комісії з дня 26/5 1789 мусів для всіх галицьких уродженців викладати по польськи.[4]) Радкевич з пасторальним богословєм, як професор, нічого не мав ніколи до діла.

Жив Радкевич у тісній дружбі з Гриневецьким, хоча з виду і вдачі були оба противенством до себе. Радкевич був супокійної, повільної вдачі, добре годований, з великим животиком, а Гриневецький палкий, пристрастний, живий і худощавий. Коли з початком 1806 року перенесено богословські виклади з семинарії до ліцейного будинку, мали оба професори-Василяни, що тоді ще проживали в монастирі коло св. Юра, довшу дорогу до школи. З початком 1806 внесли оба з Гриневецьким просьбу до ґубернії, щоби річно дала їм 200 злр. на підводи, причім Радкевич подавав такі мотиви: 1. монастир коло св. Юра є далеко положений від ліцею; 2. „підписаний будьто ізза глибшого віку, будьто головно ізза обємистої стати („maxime ob corpulentam staturam“) так ослаблений на силах, що не може відбувати двічи денно дорогу на святоюрську гору і з гори“. 3. Коло Юра не може найти фіякра, а впрочім гроша на те не має.[5]) Ґубернія відмовила просьбі, бо перенесеннє викладів є тільки провізоричне, а по перенесенню їх з поворотом до семинарії, нехай внесуть оба, він і Гриневецький, просьбу о винагороду.[6]) І справді Радкевич вніс дня 12/4 1807 вдруге просьбу такого самого змісту.[7]) Чи одержав яку винагороду, не знаємо. Подібно як Модест Гриневецький, був він ґуберніяльним

---

[1]) Proth. Consess. 1796, ч. 891; 1019; 1439; р. 1797, ч. 192. Finkel: Op. cit. 90; І. Е. Левицький: Гал.-руська бібліоґрафія ст. 37, Зап. Наук. Тов. ім. Шевч., т. 52.

[2]) Proth. Consess. 1796, ч. 11; 1176. [3]) Proth. Cons. 1803, ч. 80.

[4]) Proth. Cons. 1789, ч. 84.

[5]) Арх. льв. унів. 1806, Просьба Радкевича.

[6]) Ibidem 1806, Ґуб. з д. 14/2 1806, ч. 4.734. [7]) Ibid. 1807.

кандидатом на львівське, а опісля на перемиське епископство. Цайзль у 1806 році і 1809 захвалював його за совісне і ревне сповнюваннє обовязків, смирне й гладке поведеннє і за те, що має загально у всіх поважаннє.[1]) Ангеллович у своїй жалобі на Цайзля в р. 1810, не підніс ніякого заміту проти особи Радкевича, закидав йому тільки те, що, як монах, добивається епископської катедри.[2])

Консисторія не взивала його на дієцезального екзамінатора і він тому не противився, аж у р. 1806 жалувався на те перед ґубернією. На приказ ґубернії мусіла консисторія від р. 1807 покликувати його на дієц. екзамінатора.[3])

Дальший його життєпис виходить поза рамці сеї розвідки. Для построєння монастиря св. Онуфрія, куди перенеслися Василяни із св. Юра, він потрудився чимало. Василяни вибирали його провінціялом; похоронили в монастирськім огороді. Умер на удар серця 1/8 1821.[4])

8. Петро Лодий, * 1764, † 1829.

Уродився на Угорщині, в земплинськім комітаті, в селі Збой р. 1764, як син тамошнього пароха Дмитра.[5]) В Великім Варадині скінчив I і II рік фільософії і прибув до Львова до ґенер. семинарії дня 1/10 1785 на III рік фільософії, як питомець мункачівської епархії.[6]) Коли цісар Йосиф оглядав у маю 1787 семинарію і запитав Фесслєра про найспосібнійших учеників, він вказав на Орлая, Лодия і Кукольника.[7]) Дня 1/9 1787 скінчив Лодий I рік богословя; з церковної історії і герменевтики дістав ноту: prima eminens, з поведення: взірцевий, а з німецької мови: secunda. З тим днем перервав дальшу богословську науку, а як причину вписав ректор у списі питомців: „promotus in Professorem Philosophiae".[8]) Мусів Лодий належати до гуртка тих, котрі під проводом Щавницького, а опісля Ангелловича займались перекладом шкільних підручників на руську мову. Адже Щавницький звертав перед усім увагу на своїх земляків. Дня 1/7 приступив Лодий до конкурсу о катедру теоретичної і практичної фільософії studii rutheni, а вже придвірним декретом з дня 15/7 1787 заіменував його цісар професором катедри теоретичної і практичної фільософії

1) Нац. Муз. 80_4, ч. 22. 2) Ibid. 80_3, F. 8.
3) Proth. Cons. 1806, ч. 112; р. 1807, ч. 262.
4) Укр. руськ. Архив т. XIII—XIV, ст. XIV.
5) Арх. льв. унів., Перзон. акти, ч. інв. II.
6) Арх. дух. сем. 1786. 7) Finkel: Op. cit. ст. 88.
8) Арх. дух. сем. 1787.

в studium ruthenum з платнею 500 злр.[1]) Від 1/12 1787 займав він одну кімнату в ґенер. семинарії і платив за неї місячно 1 злр. 45 кр.[2]) Фільософію мав викладати на основі приписаного учебника Бавмайстра. З перекладом його на „краєву мову“ веліла ґубернія стриматися, бо „можна буде друковані вже в Росії переклади передрукувати“.[3]) Отже в осени 1788 звернувся Лодий через ґубернію до книгаря Курцбека у Відні з запитом, чи має він на складі виписані на окремім списі шкільні підручники церковнословянські йому потрібні („ob er die in der beygegebenen Specifikation dem Professor Lody in Lemberg nothwendigen Illyrischen Lehrbücher vorräthig habe?“). Книгар відповів, що проти замовлення тих книжок, друкованих у Москві, нічого не має. Йому не оплатиться їх друкувати задля їх обєму. Він має тільки кілька підручників для народних шкіл.[4]) Всі підручники для studium ruthenum мав друкувати Курцбек, віденський друкар, на основі привилею, даного йому Йосифом II. Сей привилей здав він на Піллєра у Львові. Але й Піллєр відцурався того інтересу. Тоді уряд поручив Ангелловичеви спровадити з Росії по 50 примірників Бавмайстра і Вольфа [5]) Коли й заходи Ангелловича не довели до нічого, мусів Лодий сам забратись до перекладу. А щоб підготовитись до него, розчитувався у російських творах. Дня 16/3 1789 позичив парох волоської церкви, Іван Горбачевський Лодиєви твори Ломоносова і його граматику. Останню книжку віддав Лодий скорше, а твори перетримував у себе довше.[6]) З перекладом учебника Бавмайстра справився Лодий скоро. Ангеллович признав його переклад пригідним і Лодий віддав його Ставропигійській друкарні до друку. В р. 1790 вийшов коштом Ставропигійського братства переклад друком. Видруковано 500 примірників; з тих 300 на водянім папері, а 200 на клеєнім.[7]) За переклад дістав Лодий ремунерацію 100 злр.[8])

Не дуже був Лодий вдоволений своєю катедрою, бо безнастанно вносив просьби о ріжні катедри на латинській фільософії В р. 1791 старався о катедру клясичної літератури, а в р. 1792 о катедру

---

[1]) Арх. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468. [2]) Ibid. 1789.

[3]) Ibid. 1787, Ґуб. з д. 28/6 1787, ч. 15.192. Уряд тому числив на передрук перекладу Бавмайстра, зладженого в Росії, бо в київській академії вже від р. 1753 викладано фільософію по підручнику Бавмайстра. Cfr. Петрушевич: Доповнення ч. I, 1896, ст. 272.

[4]) Ibid. 1787.

[5]) Арх. дух. сем. льв. 1787, Ґуб. з д. 13/9 1787, ч. 21.664.

[6]) Ставроп. Муз. XXIII, Прих. акти. [7]) Ibidem ч. 183.

[8]) Proth. Consess. 1792, ч. 112.

історії природи.[1]) В р. 1794 дістав Земанчик латинську катедру фізики по Гільтенбранді і затримав собі заступство руської катедри фізики, а опорожнилася по нім руська катедра математики. Заступство її поручено тимчасово Лодиєви,[2]) а небавом на стало за 250 злр.[3]) Льоґіку викладав Лодий від початку у „краєвій мові“, а математику зачав викладати на основі учебників Вольфа: Mathesis i Kästners Anfangsgründe der angewandten Mathematik по польськи, як се власноручно написав в акті про уживані до науки книжки.[4]) Зладив він тоді для studium ruthenum на основі згаданих учебників польський підручник.[5]) В р. 1796 платня його виносила 750 злр. (500 злр. за льоґіку і 250 злр. за математику studii ruth.). В тім році перенісся він із семинарії, де займав одну кімнату, до Ставропигійської камяниці під ч. 192 і за 600 зол. поль. винаймив на рік від 31/10 1796 до 31/10 1797 цілий II поверх: 3 кімнати, ґардеробу, кухню, на стриху комору і пивничку. Імовірно тоді оженився, коли заняв просторе мешканнє, бо в контракті найму застерігала собі Старшина Ставропигійська, „ażeby WImci Pan Lody w wypuszczonych sobie częściach, czystość, ochędostwo, ostrożność do ognia, tak sam przez się iako y swoią Familią zachował.“[6]) Через те увійшов Лодий у близшу стичність із Ставропигійським братством і дня 24/12 1796 вписався в його члени. В р. 1797 був деканом фільос. виділу.[7]) В р. 1798 Ставропигійське братство вибрало Лодия членом старшини, а саме заступником продавця книжок (venditor librorum), пароха Івана Горбачевського, а в р. 1799 є вже Лодий префектом школи (Professor scholae). Дня 16/12 1799 помер йому синок Яків у 6. дні по народинах.[8])

В р. 1801 вніс Лодий просьбу о катедру льоґіки, етики і метафізики на краківськім університеті і зголосився до конкурсу, розписаного на день 5/8 1801. Із Львова був він одиноким конкурентом. Фільософічний виділ і консесс підтримали дня 25/9 1801 його просьбу. „Лодий учить“, писав консесс, „уже 15 рік тих предметів з пожитком для слухачів; сповняв свої обовязки завсігди з невтомною ревностию, вмілостию і сумлінною точностию на повне

1) Proth. Consess. 1791, ч. 222; р. 1792, ч. 1034.
2) Proth. Consess. 1794. ч. 1077.
3) Proth. Consess. 1795, ч. 425, 694, 784, 785; р. 1796, ч. 15, 98, 444.
4) Арх. льв. унів. Перзон. акти XIII.
5) Галицка Зоря 1851, ч. 64, ст. 517. 6) Ставроп. Муз. 121, ч. 67.
7) Арх. дух. сем. 1797: Finkel: Op. cit. ст. 345; Петрушевич: Op. cit. ст. 384.
8) Liber mortuorum прих. уряду при св. Юрі. Ставроп. Арх. 58. Venditor librorum відповідає теперішньому префектови книгарні.

вдоволеннє консессу студій,“ — „вміє однаково учити в латинській і руській мові.“ Консесс „поручав його з найбільшим натиском, як професора, під кождим зглядом достойного.“ Як важний мотив підносив консесс обставину, що небавом прийде до знесення studii rutheni, а тоді научний фонд мусівби не з власної причини квієскованого Лодия утримувати і саме лучається добра нагода його належно примістити.[1]) На засіданню фільософічного виділу дня 31/12 1801 доніс Лодий, що дістав згадану катедру на основі придвірного декрету з 3/12 1801 і просив, щоби заздалегідь подбано про заступство його катедри.[2]) Менше більше в тім самім часі був Лодий через один рік ґуберніяльним перекладчиком з московської мови на німецьку і руську.[3]) Перестав Лодий учити у Львові дня 1/4 1802.[4]) При відході із Львова просив о уділеннє йому дипльому доктора фільософії, який йому признано.[5]) Дальше життє Лодия виходить поза рамці сеї розвідки. Додам хиба ще тільки, що перебуваючи у Кракові, а опісля у Петрограді, Лодий не зривав звязків із професорами Русинами, а обмінювався книжками і переписувався. В Кракові учив у р. 1803/4. В Петрограді учив льоґіки, етики й метафізики в педаґоґічнім інституті 1804—1819, а права у висшім правничім научнім заведенню. Від 1819 до 1829 був професором права й фільософії в петроградськім університеті. Умер 1829.[6]) Лодієвим перекладом льоґіки Бавмайстра користувався крилошанин Олекса Ступницький з товаришами підчас своєї місії в Дальмації 1819—1820. В листі з дня 28/10 1820 писав він із Sebenico до еп. Снігурського: „Logika Lodego, którą dla nas gorliwa dobroć Illmi Domini odstąpiła, iest nam na wielkiey przygodzie.“[7]) Переклад Бавмайстра вийшов друком 1790 кирилицею: „Христіяна Баумейстера... Наставленія Любомудрія Нравоучительнаго... 8°, стор. 14 непаґ. + 438 + 14 непаґ. Свою працю присвятив мукачівському еп. А. Бачинському, свому добродієви й покровителеви, бо завдяки його стараннями заснувала М. Тереса 1775 Варвареум, а Йосиф II 1785 ґенер. семинарію у Львові, „и на послѣдокъ ради юношества Россійскаго, и оныхъ въ семінаріи питомцевъ, иже бы въ матернемъ славенскомъ языцѣ своемъ науки Любомудрскія и богословскія

---

[1]) Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. 563.

[2]) Proth. fac. phil. 1801, ч. 13. Proth. Consess. 1801, ч. 1943.

[3]) Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. II.

[4]) Proth. Consess. 1802, ч. 501. [5]) Proth. Consess. 1802, ч. 25.

[6]) І. Свенціцький: Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. СПтб. 1906, ст. 27—28.

[7]) Укр.-руськ. Архив т. XIII—XIV, ст. 176; 187.

слышати желали“. Йосиф II покликав до життя руські катедри й настановив учителів, а Леопольд II потвердив. В передмові до читача Лодий зазначив, що Йосиф II, „проходяй краины государства своего прозрѣлъ упадшее состояніе Россійскаго найпаче народа, который чрезъ нѣсколко столѣтій въ глубокомъ невѣжествѣ погруженъ быти принуждашеся. Тѣмже да покажетъ отеческое о благополучіи упадшаго народа попеченіе, ко молитвѣ припадающихъ къ нему правителей Церковныхъ милостивное ухо приклони, и отверзъ сокровище народное, народная училища любомудрская, и богословская ьъ матернемъ языцѣ разтворити повелѣлъ, яко да сице отеческимъ промысломъ своимъ от стана упадшаго народъ нашъ воздвигнетъ, егоже ради изученія Латинскаго языка, а сице и нуждныхъ ко благополучію истиннъ лишатися принужденъ бяше.“ Придвірна комісія студій 1787 поручила, „да дѣло Хрістіяна Баумейстера... на россійскій языкъ преложится, что понеже трудовъ моихъ касашеся, не медленно дѣлу руцѣ приложихъ, и по мѣрѣ силъ, аже и ьъ недостатку нуждныхъ къ переведенію средствій сый единою для ползы учащагося юношества Галиційскаго преложихъ. Сея ради причины да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель!“[1]) В р. 1790 видав Лодий друком свій панеґірик у честь еп. М. Скородинського: Ономастиконъ..., а в р. 1791 подібний: Ономастиконъ у честь А. Ангелловича.[2])

9. Андрій Павлович.

Походив з угорської Руси, з мукачівської епархії. До ґенер. семинарії вступив дня 1/10 1785, а 11/7 1787 скінчив IV рік богословя. З поведення дістав ноту добру, в гомілетиці і катехетиці признано спосіб опрацювання теми і її виголошення чи переведення, як знаменитий. З богословських научних предметів одержував ноту переважно: prima eminens.[3]) Щавницький звернув на него увагу, як на земляка і він, мабуть, належав до гуртка тих, котрі під проводом Щавницького, а опісля Ангелловича, мали займатись перекладом учебників фільософічних і богословських на руську мову. В р. 1787 дня 1/7 приступив Павлович до конкурсу о катедру фізики studii rutheni і дістав її.[4]) Викладав фізику тільки у шкільнім році 1787/8, бо в р. 1788 надав йому цісар придвір-

---

[1]) І. Е. Левицький: Гал.-руська бібліоґрафія 1772—1800, ст. 32. Зап. Н. Т. ім. Шевч. ч. 52.

[2]) Ibidem, ст. 30, 33. Зап. Н. Т. і. Ш. т. 52.

[3]) Арх. дух. сем. 1787. [4]) Ibidem 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

ним декретом з дня 16/8 1788 катедру морального богословя studii latini, опорожнену в наслідок усунення професора Домославського. Надано Павловичеви сю катедру з платнею 500 злр. з тим застереженнєм, що рівночасно за 250 злр. буде вчити морального богословя в руській мові. Для учеників studii latini мав викладати в годинах на те призначених, а для слухачів studii rutheni мав уложити години в порозумінню з ректором. Університет мав подбати, щоби до опорожненої по Павловичеви катедри фізики в руській мові вишукати відповідного заступника.[1]) Фізику викладав на основі приписаного тоді підручника: Sigam de la fond, а моральне богословє з Positiones W. Schanz'и. Опираючись на Шанці, зладив він рукописний підручник для руських викладів. „Так само було“, писав Іван Гарасевич, „і богословє моральне по тексті Schanz'и уложене др. Павловичем, але й воно також незвісно, де находиться“[2]) Яко свіжо заіменований професор studii latini зладив інавґураційну промову. Більше про неї не знаємо.[3])

На просьбу богословського виділу, візвала ґубернія греко-кат. консисторію, щоби покликувала Павловича на дієцезального екзамінатора до конкурсових іспитів і консисторія під натиском ґубернії повідомила сенат дня 20/12 1788, що на будуче буде сей розпорядок виконувати.[4]) Не зважаючи на обітницю, не покликано його до конкурсового іспиту дня 1/5 1789 і він 24/5 1789 жалувався ґубернії за те на епископа[5]) Ґубернія внсловила за те докір Біляньському і рішучо візвала, щоби пильно придержувався ґуберніяльного розпорядку з дня 4/5 1784 ч. 4.411, а саме, що професорів університету має покликувати на дієцезальних екзамінаторів.[6])

Від 1/12 1787 мешкав Павлович у семинарії і платити мав за 1 кімнату місячно 1 злр. 45 кр.[7]) Галицькі студенти прозивали його „Węgrzyn“. В р. 1791 дня 15/6 позичив Павлович у Ставропигійській бібліотеці руську Біблію. Він був так звісний під призвищем, наданим йому студентами: „Węgrzyn“, що парох волоської церкви Горбачевський записав коротко: „Biblia ruska u X. Professora Węgrzyna po przezwisku.“[8]) Ощадно жити Павлович не умів Мабуть, робив легкодушно довги; зазичився він у Сабатовського, чи Захаріясевича, або Голдаєвича, а що не сплачував довгу, заскаржив його віритель, і суд у травні 1793 наложив секвестр на

[1]) Арх. дух. сем. 1788. Ґуб. з д. 1/9 1788, ч. 20.384.
[2]) Зоря Галицька р. 1851, ч. 64, ст. 517.
[3]) Proth. Cons. 1788. ч. 144. [4]) Proth. Cons. 1788, ч. 168 і р. 1789, ч. 5.
[5]) Proth. Cons. 1789, ч. 68. [6]) Proth. Cons. 1789, ч. 89.
[7]) Арх. дух. сем. 1789. [8]) Ставропиг. Арх. 183.

половину його платні. Знесено секвестр у р. 1794.[1]) Не платив він точно чиншу за кімнату в семинарії і за топливо її. Чиншу не платив від 1/12 1787 до 1/8 1789. Ґубернія загрозила ректорови Ангелловичеви, що стягне чинш з його платні, о скільки він не стягне грошей з Павловича. Опісля на просьбу Ангелловича, сама ґубернія стягнула гроші з платні Павловича. Так само завинив Павлович чинш за час від 1/2 1794 до 1/2 1795. Ґубернія обіцяла його стягнути з платні.[2]) З початком року 1795 занедужав тяжко Павлович і дня 14/2 1793 помер. Заступство обох його катедр обняв префект студій, Матвій Шанковський.[3])

10. Іван Земанчик.

Походив з угорської Руси. По укінченню ґімн. і фільос. студій був у шк. р. 1786/7 адюнктом вищої математики на будапештенськім університеті. Коли в р. 1787 розписав уряд конкурс на фільос. і богосл. катедри studii rutheni на день 1/7 1787, приступив до конкурсу Земанчик і дістав катедру математики з платнею 500 злр. З початком шк. року 1787/8 розпочав виклади.[4]) Викладав на основі приписаного підручника Вольфа, а що з Росії не можна було дістати сего підручника в перекладі на російську мову, як сего надіявся австрійський уряд, мусів сам Земанчик забратися до перекладу.

В р. 1788 дістав А. Павлович, професор фізики в studium ruthenum, катедру морального богословя lat. і ruth. studii і на порученнє ґубернії обняв заступство опорожненої по нім катедри фізики Земанчик. За заступство сеї катедри діставав 250 злр.[5]) і то звичайно по довгій писанині.

В р. 1791 уступив професор латинської катедри фізики Мартинович і катедру по нім обняв Гільтенбранд, але не вмів собі ради дати з фізикальними досвідами і тому ґубернія поручила Земанчикови, щоби помагав.[6]) По уступленню Гільтенбранда в р. 1794 надав уряд латинську катедру фізики Земанчикови з умовою, щоби рівночасно заступав руську катедру того предмету.[7]) Попередник

[1]) Proth. Consess 1794, ч. 1238; Перзон. акти ч. інв. 158; Ґуб. з д. 3/5 1793, ч. 14.735.

[2]) Арх. дух. сем. 1795. [3]) Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 228.

[4]) Арх. дух. сем. 1787, Ґуб. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

[5]) Арх. дух. сем. 1788, Ґуб. з д. 1/9 1788, ч. 20.384 і Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 108, р. 1791, Ґуб. з д. 22/3 1791, ч. 6.729.

[6]) Proth. Consess. 1794, ч. 1009 і 1495.

[7]) Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 325. Придвір. декрет з 28/12 1795, ч. 1287, Proth. Consess. 1795, ч. 784; р. 1796, ч. 98; 1061; 1204; р. 1797, ч. 764, 917; р. 1798, ч. 709, 811.

Земанчика на лат. катедрі, Гільтенбранд, мав мешканнє в університетськім будинку, але Земанчикови спершу не дали мешкання, хоча просив дня 17/11 1795, щоби його трактовано на рівні з його попередником.[1]) Просьба мала успіх, бо вже в р. 1796 замешкав він в університеті. Між льокаторами університетського будинку приходило часто до суперечок і буч, а закукурічені соперники вносили на себе жалоби до консессу і ґубернії. Ґубернія в розпорядку з дня 30/4 1796 закинула Земанчикови „сварливість“ (Zanksucht“). Обурений тим Земанчик просив консесс, щоби в разі, коли внесено на него жалобу, подано йому точки обвинення, щоби міг клеветника потягнути до судової відвічальности. Консесс успокоїв його, що не було окремої жалоби проти него, а розпорядок ґубернії відносився до всіх жильців університетського будинку, „отже одиниці можуть бути зовсім неповинні в тих закидах.“[2])

Ще в р. 1786 приказала ґубернія, що питомці ґенер. семинарії послідного курсу мають пильно ходити на історію природи і мають з сего предмету піддатися іспитови.[3]) В р. шк. 1788/9 учив Земанчик в ґенер. семинарії природи, бо надзвичайний професор сеї катедри studii latini Гільтенбранд не знав краєвих мов. Земанчик учив того предмету в ґенер. семинарії. В слідуючім шк. році 1789/1790 дня 4/7 1789 просив Земанчик о ремунерацію за ту катедру і о стійну суплєнтуру.[4]) В р. 1792 вносив просьбу о наданнє йому сеї катедри, бо Гільтенбранд дістав катедру лат. фізики, опорожнену по Мартиновичеви і тим самим опорожнилася по нім катедра історії природи. Академичний сенат відіслав його просьбу до ново утвореної найвищої шкільної краєвої власти, до консессу.[5]) Катедри Земанчик тоді не дістав, бо признано її Кіршбавмови.[6])

Коли Земанчик дістав лат. катедру фізики в р. 1794, задержав собі дальше заступство руської катедри фізики, а опорожнилася по нім катедра математики studii rutheni. Звернулася тоді до него ґубернія із запитом, чи не схотівби заступати руську катедру математики за 250 злр. Він годився під умовою, що визначиться йому години навіть у дні вільні від науки. Фільос. виділ спротивився тому і поручив тимчасово заступство Лодиєви. О сю катедру відбувся конкурс дня 15/12 1794, а що виділ не міг поручити конкурента Мохнацького, на внесеннє виділу і консессу ґубернія

---

[1]) Арх. льв. унів. Перз. акти ч. інв. 176. [2]) Ibid. ч. інв. 243.

[3]) Proth. Cons. 1786, ч. 189. [4]) Proth. Cons. 1789, ч. 96.

[5]) Proth. Consess. 1792, ч. 136. [6]) Finkel: Op. cit. ст. 68.

і придвірна комісія нацали стале заступство тої катедри Лодиєви.[1]) Латинську катедру фізики привів Земанчик до ладу. На уладженнє фізикального ґабінету діставав річно 500 злр. в 4 ратах. Універ ситетського механіка Вебера запряг сильно до праці. За упорядкованнє і уладженнє ґабінету одержав Земанчик признаннє від уряду.[2]) В р. 1796 був Земанчик деканом фільос. виділу.[3]) Коли Лодий дістав катедру льоґіки, етики і метафізики на краківськім університеті, заступство руської катедри математики обняв Іван Земанчик.[4]) Учив Земанчик математики і фізики до 1/9 1804, бо з тим днем замкнено II курс фільософ. інститута studii rutheni. В р. 1803 був Земанчик ректором університету, вибраний одноголосно („per unanimia vota“).[5]) В р. 1804 одержав Земанчик знов признаннє від уряду за добре уладженнє ґабінету і сумлінну працю вчительську.

Декретом з дня 9/8 1805 зніс Франц I університет у Львові і переніс до Кракова. Перенесено тоді й Земанчика на краківський університет.

Математику викладав Земанчик на основі приписаних підручників: Mathesis Wolfiana і Kästners Anfangsgründe der angewandten Mathematik і зладив на їх основі для studium ruthenum рукописний підручник. Рівнож до фізики уложив він на основі приписаного підручника Sigam de la fond'a, а опісля Erselebens Anfangsgründe der Naturlehre, Gettingen 1794 рукописний підручник для studium ruthenum.[6]) Викладав цілий час у studium ruthenum тільки в українській мові. Був учителем сумлінним, добре обзнайомленим із своїм предметом, але й острим екзамінатором. Учительською силою був він небуденною. Дальше його життє по від'їзді із Львова не входить в рамці сеї розвідки.

11. Михайло Мелетій Модест Гриневецький, * 8/11 1758, † 1/4 1823.

Уродився в Лютовисках, сяніцького округа дня 8/11 1758, як син тамошнього пароха-шляхтича, Василя. При хрещенню дістав імя: Михайло. Ґімназію кінчив у Самборі. Вступив до Василян дня 8/12 1777 р. і дня 8/12 1778 зложив звичайні обіти, бо ще не мав приписаних законом літ. Тоді приняв імя Мелетія. В лютім 1779 вислали його Василяни до монастиря св. Спаса коло Самбора, де доповняв ще ґімназійні студії. В серпні 1779 виїхав на фі-

---

[1]) Proth. fac. phil. 2/9 1794: 19/9 1794; 3/2 1795.
[2]) Finkel: Op. cit. 89, нотка 6. [3]) Proth. Consess. 1795, ч. 18.
[4]) Proth. Consess. 1802, ч. 35, 38, 501.
[5]) Proth. Consess. 1803, ч. 76. [6]) Зоря Галицька 1851, ч. 64, ст. 517.

льософію до Замостя, де перебув 2 роки і звернув на себе увагу розвідкою: Assertiones philosophicae-phisicae, Zamość, 1781, 8⁰.“ Мабуть, щоби стримати його пристрасть до науки з огляду на здоровлє, вислано його дня 18/8 1781 на учителя до василянської ґімназії в Дрогобичи. Дня 23/3 1783 зложив строгі обіти чернечі в Добромили, при яких приняв імя Модеста та став учителем у ґімназії Василян у Лаврові.[1]) Дня 15/12 1785 вступив до ґенер. семинарії на I рік богословя і за його удержаннє платили Василяни.[2]) По році тяжко занедужав. Уратував його професор медицини Седей, але поручив йому мешкати для свіжого воздуха в монастирі при св. Юрі, звідки ходив дальше на богословські студії.[3]) В р. шк. 1787/8 був педелем для каноністів, се-бто для IV року богословя і префектом студій від 1/9 1787 I року богословя. У шк. році 1788/9 сповняв дальше обовязки префекта I року і тоді також помагав успішно при науці на II році руської фільософії.[4]) Дня 7/9 1789 скінчив богословські студії. З богосл. предметів мав ноту переважно: prima eminens, а з поведення: взірцевий (exemplaris). Як причину опущення семинарії вписав йому ректор Ангеллович „є надзвичайним професором догматичного богословя в руській мові“ („est lector Theologiae Dogmaticae idiomate ruthenico“).[5]) Ще дня 15/5 1789 приступив Гриневецький до конкурсу на руську катедру догматики[6]) і дістав її з річною платнею 500 злр. і з титулом лектора, поки не зложить докторату.[7]) Дня 3/12 1789 висвятив його еп. Петро Білянський. На весні 1793 вніс Віммер професор латинської катедри догматики просьбу о спенсіонованнє. Богосл. виділ підтримав дня 14/6 його просьбу і предложив рівночасно на його місце лектора догматики studii rutheni Гриневецького, мотивуючи тим, що Гриневецький уже 3 роки добре сповняє учительські обовязки, має сильне здоровлє(?), небавом скінчить риґорози і зуміє брати участь у домашних корепетиціях, ведених у краєвій мові.[8]) По уступленню Віммера дістав Гриневецький по нім латинську катедру з тим, що рівночасно має займати і руську за 250 злр. Вже тоді відпрошувався Гриневецький від руської катедри,

---

1) Записки др. Щурата; Фінкель: Op. cit. ст. 93; І. О. Левицький: Гал.-руська бібліоґрафія 1772—1800, ст. 20, Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. 1903, кн. II, т. 52.

2) Арх. дух. сем. льв. 1786 і 1787, Ґуб. з д. 7/7 1787, ч. 16.134.

3) Записки др. Щурата. 4) Арх. дух. сем. 1789.

5) Арх. дух. сем. 1789. 6) Ibid. 1789, Ґуб. з д. 5/3 1789, ч. 5314.

7) Ibidem 1789, Ґуб. з д. 23/8 1789, ч. 20.041.

8) Арх. льв. унів., Перзон. акти ч. інв. 160.

а за причину подавав грудну недугу, спричинену хоробою в р. 1786. Переведено навіть в р. 1794 конкурс на руську катедру догматики, але уряд стояв рішучо при тім, що Гриневецький має заняти обі катедри і він мусів дальше вчити також в руській мові. В шк. р. 1795/6 він нездужав і заступав його віцеректор ґенер. семнарії Федір Захаріясевич. Гриневецький передав йому був свої скрипти, щоби з них викладав. Колиж із шк. роком 1796/7 поручив консесс заступство катедри Іванови Дудкевичеви, Захаріясевич не хотів йому дати скриптів Гриневецького, а Дудкевич без них не хотів викладати. Аж на рішуче домаганнє консессу віддав Захаріясевич рукопис і аж тоді начав Дудкевич виклади.[1]) В р. 1797 просив Гриневецький о увільненнє з руської катедри догматики, при чім бажав затримати латинську катедру. Богосл. виділ підтримував його просьбу.[2]) Ґубернія не хотіла згодитись, і веліла розписати конкурс на 29/5 1798, тоді надано сю катедру Іванови Дудкевичеви, але тільки як надзвичайному професорови.[3])

В р. 1799 просив Гриневецький о увільненнє від прилюдної диспути при складанню докторату. Богосл. виділ підтримав просьбу, а ґубернія згодилася і Гриневецький дістав докторат,[4]) а враз із ним титул звичайного професора.[5]) В рр. 1800, 1801 і 1806[6]) був деканом богосл. виділу.[7]) В р. 1803 обняв обовязки прокуратора чина Василян.[8])

В боротьбі, яку вів Ангеллович враз із світським духовенством проти Василян і ґубернії, а опісля Цайзля, стали Гриневецький і Радкевич по стороні свого чина і тому, хотяй оба заслугували бути кандидатами на епископську катедру, Ангеллович їх поминав. Дня 21/2 1806 жалувалася ґубернія на Ангелловича, що в пропозиції на епископську, львівську катедру поминув такого достойного мужа, як Гриневецький, галицького уродженця, що вже 16 літ учить догматики, що все сповняв свої обовязки ревно і сумлінно, є смирний і уймаючий у поведенню і загально поважаний.[9]) В р. 1810 жалувався Ангеллович знову на Цайзля, що предкладав Гриневецького як кандидата на перемиське епископство. Проти особи

---

[1]) Арх. дух. сем. 1796, Нота консессу з д. 10/9, 15/9 1796.
[2]) Proth. Consess. 1794, ч. 1324, р. 1798, ч. 112.
[3]) Арх. дух. сем. 1799.
[4]) Proth. Consess. 1799, ч. 1007, 1120; р. 1800, ч. 9. Ґуб. ч. 1120.
[5]) Proth. Consess. 1800, ч. 1185.
[6]) Finkel: Op. cit. ст. 345; Proth. Consess. 1799, ч. 1190.
[7]) Finkel: Op. cit. ст. 345; Proth. Consess. 1805, ч. 83.
[8]) Записки др. Щурата. [9]) Нац. Муз. 80_4, ч. 22.

Гриневецького не підносив Ангеллович ніякого заміту і признавав йому чимало добрих прикмет, а противився головно його кандидатурі тому, що він був Василянином. Одначе факт, що Гриневецький в боротьбі Ангелловича за подвигненнє значіння і становища церкви в Галичині станув по стороні ворогів Ангелловича, обнижують заслуги сего небуденного діяча. Викладав Гриневецький у шк. році 1789/90 ще на основі підручника Gazzaniga i Bertieri, а від шк. року 1790/1 на основі: Klüpfl'a: Institutiones theologiae dogmaticae. На приказ ґубернії переклав Гриневецький підручник Klüpfl'a. Ґубернія поручила Ангелловичеви провірити переклад, а о скільки признає його добрим, видрукувати і подати до відома назвиско перекладчика, щоби визначити йому за те винагороду.[1])

Тодішні професори вважали працю Гриневецького не перекладом, а ориґінальним твором. Іван Гарасевич висказався про сей твір Гриневецького: „Богословє догматичне в полемічній формі уложене з дуже цінними замітками і з патристики Тобенца, вміло ужитими — заслугує на велику увагу. В нім виявив Гриневецький свій незвичайний талант. Точність і ясність представлення, розумна і бистра льоґіка з богословєм злучена в полемічних опрокидуваннях ложних учителів і безбожників, промовляє в цілім творі. Для нас Русинів є ся рукопись тим важнійша, що в цілім предметі, вичерпанім глибоко, узгляднює всюди також устав нашого св. грецького обряду. Рукопис находиться сьогодня в добірних і щирих руках і як тілько пора сприяти буде, віддасться його безпроволочно до друку.“[2]) М. Малиновський, видавець „Annales“ М. Гарасевича, на ст. 621 згадуючи про studium ruthenum, про друковані і рукописні підручники шкільні, відмітив зпоміж усіх сей твір Гриневецького, називаючи автора: „et supersunt ex hoc tempore rutheni libri et ruthena scripta pro variis materiis philosophicis et theologicis, nominatim vero scripta ruthena ex dogmatica Modesti Hryniewiecki.“ Zschokke, опираючись на вказівках Клима Сарницького, висловлюється про сю працю Гриневецького: „Гриневецький написав[3]) догматику в руській мові, котрою вдруге послугувалися в р. 1850 при викладах для руськo-катол. питомців. Друком вона не появилася.“[4]) Був Гриневецький справді не буденною научною силою. Обдарований незвичайним талантом, попри те як великий книголюбець, здобув собі широке знаннє; цікавився памятниками з нашої минувшини і переписувався з ученими своїми і чужими. Ко-

[1]) Арх. дух. сем. 1790, Ґуб. з д. 28/11 1790, ч. 27.801.
[2]) Зоря Галицка 1851, ч. 64, ст. 517. [3]) Моє підчеркненнє.
[4]) Zschokke: Op. cit. ст. 306.

респондував з Лодиєм, коли він перенісся до Петербурга і обмінювався з ним книжками. Максиміліянови Оссолінському, коли сей перебував у Відни, подавав цікаві вістки про словянські друки, пр. про Острожську друкарню, про словянські служебники, про Городецького Осипа, паломника друкаря і ґісера і т. д.[1])

Щоби облегчити працю цензурному урядови при ґубернії (Bücher-Revisionsamt), наложила придвірна комісія декретом з дня 25/3 1803 обовязок на директорів студій і професорів університету, а опісля ліцею, цензурувати даром приділені друки і рукописи. На основі постанов згаданого декрету і других доповняючих декретів „не знесено тепер установлених цензорів, а тільки у сім облегчено їм роботу, що побіч них обовязані є на ново введені директори виділів і студій і з свого уряду шкільні учебники або того рода рукописи та инші твори, що відносяться до їх виділу, або фаху, або самі цензурувати, або через своїх професорів, за котрих одначе самі ручити мусять." В сій цїли цензурний уряд предкладав твори до оцінки директорам студій, директори роздавали їх між професорів, а потім з оцінкою професора і своєю відсилали до цензурного уряду.[2]) Так отже від 1803 обовязані були всі професори до безплатної цензурної роботи. Сповняв її також Гриневецький відносно друків, чи рукописів, писаних кирилицею, гражданкою, чи скорописом. Маємо одну таку оцінку Гриневецького з дня 5/9 1807: „З порученя... директора богослов. студий прочитав я 2 пісні про Христове милосердє, уложені колись в мові простій, руській, котрі в Туринці служать до підкріплення побожности серед простолюддя, а котрі колись видруковано і не найшов я в них нічого протицензурного."[3])

Грудна недуга, яку Гриневецький перебув ще як питомець ґенер. семинарії, підірвала його здоровлє. Не зважаючи на те, що обличе в него було повне й румяне, він був заєдно дуже слабкого здоровля. Саме ізза того був він дуже дразливий і пристрасний та викликував нераз прикрі конфлікти з учениками. Про один такий прикрий конфлікт з р. 1794 розкажу, бо він кидає нам ярке світло на учительську діяльність Гриневецького в тім часі, коли він ще учив в studium ruthenum, і на поведеннє професорів богословського виділу та Ангелловича супроти молодежи: В р. 1794 не хотів Гриневецький питати з догматики питомця Дмитра Мохнаць-

[1]) Записки др. Щурата.

[2]) Арх. льв. унів. Перс. акти ч. інв. 696, 700, 704, Ґуб. з д. 25/3 1803, ч. 8.059; 20/5 1803, ч. 13.466; 22/6 1803, ч. 1041.

[3]) Ibidem 1807, ad n. 82.

кого і вніс жалобу на него до богословського виділу, що Мохнацький так пересяк ложними і ворожими релігії засадами, що його не переконують докази, які він наводить через цілий рік, а навпаки він їх висміває і погорджує, а підчас викладів своїм сміхом перешкаджає професорови і слухачам. А коли раз Гриневецький упоминав усіх, що хто хоче сміятися, нехай з годпни католицької догматики йде до театру, счинив Мохнацький велику бучу. Ставляв отже Гриневецький внесеннє на покараннє Мохнацького і висказував погляд, що Мохнацький не надається до духовного звання, бо гордить правдами катол. релігії. Богословський виділ, переслухавши Мохнацького, порішив: Тому, що Мохнацький не тільки провинився проти професора підчас викладу, але й не надається до духовного звання і душпастирства, треба його вигнати з семинарії і віддати до війська. Мотивував богосл. виділ своє внесеннє до ґубернії тим, що: 1. Наука релігії є головним обовязком душпастиря, а може її тільки сей добре уділяти, хто сам вірує в правди віри. 2. Коли учитель догматики не міг його переконати через цілий рік, то не переконається його через реколекції, а що найбільше, страхом можнаби його до сего привести, що поверховно буде удавати переконаного. 3. Якби такий чоловік став душпастирем, ширивби погубні погляди для релігії, обичаїв і загального добра. 4. Коли ґубернія усунула з парохії М. Креховського тільки за те, що свого брата хотів примістити в епарх. семинарії буковинського православного епископа, то тим більше не може допустити до душпастирства такого недовірка. 5. В разі прогнання з семинарії, треба його віддати до війська з отсих причин: а) Прогнання з семинарії не уважають талановиті питомці карою, бо видять, що прогнані давнійше з семинарії за грубі провини питомці в світськім званню добились ліпшого становища, якби були священиками. б) З него був би добрий підофіцир, або офіцир, а через те кошти його удержання не змарнувалисяби. в) Той питомець не обіцює ніякого хісна у світськім званню ізза своїх переконань, впертости і завзяття, а в військовім званню ті хиби йому саме придалисяби.

Ось такими арґументами професор догматики, монах, разом з богосл. виділом хотів переконати молодого студента про правди католицької віри! А тепер пригляньмося близше сему єретикови, котрого в инших обставинах, бувби Гриневецький з охотою вислав й на костир. Про него записав ректор ґенер. семинарії Ангеллович, бувший професор догматики, котрого о безбожність навіть Гриневецький посудити не мігби: „Мохнацький Дмитро, питомець III року, з перемиської дієцезії. З церк. права приватного: prima

eminens, з німецької мови: secunda. Вдачі непомірно палкої, завзятої і гордої; незвичайно зухвалий, до релігії відноситься з визначним поважаннєм, а без пошани супроти настоятелів. Іспиту з догматики не зложив по причині жалоби, внесеної професором на него до консессу, досіль ще не порішеної".[1]) Ґубернія поручила комісії, зложеній з ректора і синдика університету переслухати Мохнацького в справі його релігійних переконань. Мохнацький признався до своєї провини, обіцяв торжественно поправу і просив о прощення.[2]) Не диво отже, що Гриневецький мав частійше такі прикрі конфлікти із студентами, які начитавшись у творах „освічення", своїми дітвацькими поглядами й поведеннєм його роздратовували і виводили з рівноваги. Ґубернія упоминала в р. 1806 Гриневецького, щоби старався получити „Ernst, Nachdruck, Sanftmuth und Würde".[3]) Той сам Гриневецький, що так дуже відпекувався руських викладів в р. 1794, 1796 і 1798, дораджував Снігурському в р. 1819 просити уряд о відновленнє studii rutheni і звертав увагу Снігурського на те, що в рідній мові лекше набувається знаннє, як у чужій.[4])

Слухачам своїм імпонував знаннєм і тому появлялись і панеґірики в його честь: В 1801 написав питомець Стефан Петрушевич: Wdzięczność... Mod. Hryniewieckiemu... okazana mu w dzień imienin... Львів 1801. 4°, ст. 8.[5]) Так само в р. 1803 появився панеґірик у його честь: „Mod. Hryniewiecki... in tesseram debitae gratitudinis die 13 Junii". Львів 1803. 4°, ст. 6.[6])

А. Петрушевич у Сводній Лѣтописи II, ст. 178, хибно подає, що Гриневецький був питомцем у Варвареум.[7]) Він учився не у Відні, а у Львові.

Разом з Радкевичем потрудився Гриневецький богато коло подвигнення монастиря св. Онуфрія. В р. 1807 був прокуратором Василян. В р. 1822 вибрали його Василяни протоігуменом. Умер 1/4 1823. Похоронено його в монастирськім огороді.[8])

---

[1]) Арх. дух. сем. 1794.

[2]) Proth. Consess. 1794, ч. 782, Ґуб. з д. 15/6 1794, ч. 15.588. Опісля був Мохнацький парохом у Вороблику Королівськім і деканом сяніцьким. Schem. f. Galizien 1819.

[3]) Proht. Cons. 1806, ч. 179, 212.

[4]) Лист Снігурського до М. Левицького з д. 2/7 1819. Нац. Муз.

[5]) І. Левицький: Прик. Русь, вип. I, т. I, ст. 43.

[6]) Ів. Левицький: Op. cit. ст. 43.

[7]) Петрушевич: Op. cit. ст. 178.

[8]) Укр.-руськ. Архив т. XIII—XIV, ст. XII—XIII. І. Шараневич: Черты з исторіи церк. бенефіцій. 1897. Львів, ст. 206.

12. Андрій de Білецький, * 1769.

Уродився около р. 1796 в Биличі, як син тамошнього пароха шляхтича Івана, в самбірськім окрузі. Ґімназію скінчив у Василян у Дрогобичі.[1]) Дня 1/11 1783 вступив до ґенер. семинарії на I рік фільософії.[2]) З фільос. і богослов. предметів діставав завсігди ноту: „prima eminens“. Дня 24/8 1789 скінчив студії і зложив докторат богословя. З поведення за час побуту в семинарії дістав ноту добру. Німецькою мовою володів гарно. В р. 1789 вислано його до Відня, щоби добре познайомився з новим уліпшеним методом катехитичним („pro addiscenda methodo cathechetica“).[3]) В р. 1791 приступив до конкурсового іспиту на опорожнену по Фесслєрі катедру східних мов і герменевтики Ст. Завіта studii latini, але хоч його підтримував богословський виділ, катедру дістав Радкевич.[4]) По уступленню директора богословських студій Фінзіґера, одержав опорожнену латинську катедру історії церкви під умовою, що рівночасно обійме також руську катедру. За латинську катедру визначено йому 500 злр., а за руську 250 злр.[5]) Катедру в studium ruthenum обняв Білецький 15/5 1792.[6]) В р. 1797 занедужав Білецький і просив о дозвіл виїзду на село для поратування здоровля, а на заступника до обох катедр поручав Федора Захаріясевича, віцеректора ґенер. семинарії та просив, щоби признано за те Захаріясевичеви ренумерацію.[7]) Ґубернія дозволила на виїзд і поручила консессови уладити заступство його катедр та донести в свою пору, чи Білецький буде могти дальше викладати. Від 1/4 1797 почав його заступати Федір Захаріясевич.[8]) Небавом опісля подав богосл. виділ заяву Білецького, що він, як здається, з початком шк. року 1797/8 буде справді дальше вчити. Від себе поручав богословський виділ на заступника до латинської катедри Франца Ксав. Захаріясевича.[9]) Ґубернія приняла письмо богословського виділу до відома і поручила знову собі донести, чи Білецький буде в силі дальше вчити.[10]) Білецький з по-

---

[1]) Арх. дух. сем. 1783; Капіт. бібліотека: Liber ordinat. 1787—1802, ст. 128. [2]) Ibidem 1786.

[3]) Ibidem 1789. Ґуб. з д. 21/8 1789, ч. 19.885. Proth. Consess. 1789, ч. 159. [4]) Index Consess. 1791, ч. 130 і 219.

[5]) Арх. дух. сем. 1792. Gub. 12/3 1792, ч. 14.840; Gub. 26/4 1792, ч. 13.007. [6]) Ibid. Ґуб. 30/5 1792, ч. 15.023.

[7]) Proth. Consess. 1797, ч. 642.

[8]) Proth. Consess. 1797, ч. 775; перзон. акти: ч. інв. 517.

[9]) Proth. Consess. 1797, ч. 988.

[10]) Proth. Consess. 1797, ч. 1.203.

чатком шк. року 1797/8 просив знову о дальше заступство за себе до Нового Року, бо лікарське свідоцтво веліло йому ще до того часу відпочивати. Богословський виділ радив зарядити таки стале заступство за него, доки він не подужає і підтримав просьбу Франца Ксав. Захаріясевича о суплєнтуру латинської катедри.[1]) Ґубернія з початком 1798 поручила стале заступство латинської катедри історії церкви Францови Захаріясевичеви, а руської катедри Іванови Амосови Яворському.[2]) Федір Захаріясевич вніс був, що правда, жалобу на консесс, що йому відібрано заступство, але вона остала без успіху.[3]) В осени 1799 видужав Білецький цілком і дістав адміністрацію парохії у своїм родиннім селі Биличі в самбірськім окрузі.[4]) В грудні 1799 повідомила ґубернія консесс, що Білецький дістав парохію Билич і що до інсталяції буде побирати дальше професорську платню. Заразом поручила ґубернія розписати конкурс на його катедри. Консесс домагався, щоби від часу його видужання аж до інсталяції на парохії, т. є. за рік шк. 1799/1800 з його платні оплачувано заступників катедр, бо в тім часі мігби він сам учити. Консесс ставив отже внесеннє, щоби його платню 500 злр. за латинську катедру від 1/1 1800 стримати і призначити для заступників, а платню за руську катедру 250 злр. полишити йому, доки не дістане конґруального додатку 250 злр. А щоби научний фонд скорше звільнити від оплачування Білецького, просив консесс ґубернію, щоби через самбірський циркулярний уряд перевела скорше інсталяцію Білецького.[5]) Ґубернія не пійшла за внесеннєм консессу, а заступники його катедр одержали пізнійше винагороду з реліґійного фонду.[6]) Ся подія свідчить, що Білецький був persona ingrata в очах Михайла Гарасевича, репрезентанта богословського виділу, та що Білецький зрезиґнував з дальшої наукової карієри, коли видужавши, пійшов душпастирювати на селі. Проф. Огоновський хибно подав, що Білецький помер у р. 1802, бо в р. 1811 звертав він визичені книжки університетській бібліотеці,[7]) і жив ще в р. 1820.[8]) По нім остали його докторські

[1]) Proth. Consess. 1797, ч. 1224, 1294, 1301.
[2]) Proth. Consess. 1798, ч. 2, 194, 271.
[3]) Proth. Consess. 1798, ч. 244.
[4]) Proth. Consess. 1799, ч. 1412.
[5]) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 516.
[6]) Proth. Consess. 1800, ч. 1000; 1547; — р. 1801, ч. 103, 525, 667; р. 1802, ч. 231.
[7]) Огоновський Ом.: Op. cit. ст. 52; Finkel: Op. cit. ст. 90. Proth. Cons. 1811, ч. 26. [8]) Schemat. für Galizien 1820.

тези: Positiones selectae ex universis disciplinis theologicis... Leopoli 1789. 4⁰.[1])

13. Андрій de Ангеллович, * 30/9 1766.

Молодший брат Антона Ангелловича Андрій уродився дня 30/9 1766 у Гриневій, бобрецького повіту, як син тамошнього пароха Якова. Родина Ангелловичів була шляхоцька; вказують на те слова метрики: Nobilem Andream Angełłowicz... Ґімназію і I рік фільософії скінчив у львівській академії.[2]) Коли в р. 1783 отворено у Львові ґенер. семинарію, він вступив дня 1/11 1783 на II рік фільософії.[3]) В р. 1787 став педелем пасторалістів, що слухали пастирського богословя в польській мові, себто галицьких уроженців. На весні 1787 просив Ангеллович о наданнє йому катедри льоґіки, етики й метафізики без конкурсу, „бо він може виказатися свідоцтвами“. Ґубернія не узгляднила його просьби, а до конкурсу він не приступав. (Cfr. Архив Намісництва: Elenchus 1.787, ч. 2.691; 12.475). В р. 1788 вислано його до Відня, бо скінчив богословє, щоби ще вивчитися добре катехитичної методи („pro addiscenda methodo cathechetica“).[4]) Коли вернув з Відня, став префектом студій у семинарії від дня 1/9 1789. Саме тоді треба було кандидата на професора церковного права в studium ruthenum. Ректор семинарії Антін Ангеллович предкладав як кандидата Модеста Гриневецького і декретом з дня 26/5 1789 придвірна комісія на те згодилася. Між тим Гриневецький, приступивши 15/5 1789 до конкурсу на катедру догматики, одержав її і треба було оглянутись за другим кандидатом.[5]) Тоді богословський виділ предложив дня 1/10 1789 Андрія Ангелловича префекта студій на провізоричного корепетитора церковного права studii rutheni[7]) і придвірна комісія на те згодилася.[8]) В такий спосіб обняв Андрій Ангеллович виклади церковного права з початком шк. року 1789/1790. Платню за шк. рік одержав Ангел-

---

[1]) І. Е. Левицький: Гал. руська бібліоґрафія, ст. 27. Зап. Наук Тов. ім. Шевченка т. 52.

[2]) Арх. дух. сем. льв. 1783. Визначився тоді так у фізиці, що зложив публ. іспит з неї і його тези видруковано: Tentamen ex physica, Leopoli 1784. 4⁰. Ів. Е. Левицький: Гал.-руська бібліоґрафія, ст. 24. Зап. Наук. Тов. ім. Ш. т. 52.

[3]) Ibid. 1787. [4]) Ibid. 1788.

[5]) Proth. Cons. 1789. ч. 84; Арх. дух. сем. 1789. Ґуб. з д. 23/8 1789, ч. 20.041. [6]) Proth. Cons. 1789, ч. 181.

[7]) Арх. дух. сем. 1790. Ґуб. з д. 15/12 1790, ч. 29.587.

лович що йно з долу. Придвірним декретом з дня 25/11 1790 признав йому цісар 200 злр „за ведену з добрим вислідом науку церковного права в рускім науковім Інституті в шк. році 1789/90“.[1]) На становищи префекта із замилуваннєм студіював східні мови і церковне право та приготовлявся до 1 богословського риґороза. Володів тоді польською, руською, латинською, німецькою і французькою мовою.[2]) Обовязки префекта сповняв дуже ревно. Свідчить про те досить велика вязанка звідомлень його про поведеннє питомців і про їх успіхи в науці. Особливо чимало труду в дисциплінарних справах завдавали йому екзотичні гості в семинарії: Румуни, Хорвати і Русини — угорські питомці, дуже буйний елемент. Дня 30/8 1790 зрезиґнував Ангеллович з посади префекта і замешкав у місті близько університету. Про причини сего кроку легко догадатися. Світське званнє давало тоді кращі матеріяльні доходи, а для правників перед усім адвокатура, між тим коли по драбині церковної єрархії треба було в гору довго і з трудом спинатися, а легко назад у долину впасти. Вищих, добре платних становищ в єрархії було мало, а контркандидатів багато. Мабуть, чи не за радою досвідного вже у тім зглядї брата Антона, рішився Андрій на сей крок, переписався на правничий виділ, а рівночасно викладав церковне право в studium ruthenum. Ґубернія згодилась на те, що він покинув духовне званнє, а тільки зажадала від ректора рахунку видатків на його удержаннє в семинарії і запитувала в який спосіб наміряє його брат сплатити виложені квоти.

З кінцем 1790 вніс Ангеллович просьбу о наданнє йому катедри in lingua patria, бо до того часу мав лиш титул корепетитора. Ґубернія поручила ректорови повідомити його про рішеннє придвірної комісії з дня 28/2 1791: „тому, що катедра церковного права st. rutheni вимагає докторату, а петент його ще не має, не може її дістати. Нехай дальше викладає провізорично за давнійшою платнею (200 злр.), а коли осягне докторат богословя, тоді треба предложити внесеннє до придвірної комісії о формальне наданнє катедри“.[4])

Дня 4/9 1790 просив Ангеллович академічний сенат, щоби порішив, до якого факультету: богословського, чи правничого має

[1]) Арх. дух. сем. 1790. Ґуб. з 15/12 1790, ч. 29.587.
[2]) Ibidem, 1790. Tabella individualis praefectorum.
[3]) Арх. дух. сем. 1790. Ґуб. з д. 18/12 1700, ч. 29.852.
[4]) Ibid. 1791. Ґуб. з д. 14/3 1791, ч. 6.222.

причислюватися катедра церк. права studii ruth. Директор богосл. виділу вже перед тим поучив його, що коли катедра церк. права studii lat. належить до правничого, так само повинна причислюватися катедра studii ruth. до сегож виділу, тим більше, що фільософічні катедри studii ruth. є складовою частию фільософічного факультету. Розуміється, що таку саму відповідь дістав він і від директора правничого виділу. Рівночасно просив він, щоби перенесено виклади церк. права studii rutheni з семинарії на університет, бо там є вільна кімната, а в семинарії всі заняті, і директор правничого виділу, маючи їх під боком, буде в змозі наглядати, як відбувається наука сего предмету. Слухачі ходять на виклади історії природи на університет і моглиби зараз вислухати і викладів церковного права. Сам він мешкає коло університету. Час йому дорогий на хід до семинарії, бо він готовиться до правничих риґорозів. Просьбу його підтримав ректор семинарії. Сенат зажадав, щоби він з просьбою звернувся до ґубернії.[1]) Як ґубернія порішила справу, не знаємо; мабуть, мусів він дальше викладати в семинарії. Приготовлювався Ангеллович до правничих риґорозів, складав їх і викладав у studium ruthenum. Тоді підписувався на свідоцтвах: „Iuris eccl. lector“ або „correpetitor“.

В р. 1794 запитала ґубернія ректора семинарії Ангелловича, чи котрий з віцеректорів є свідомий російської мови. Ректор відповів, що і він і віцеректори добре її знають. Але ґубернія вдруге запитала: „Тому, що дальше є сумнів, чи Впр. Звідомець не розуміє під російською мовою руської (укр.), звертається увагу його на ту ріжницю і поручається повідомити, чи він і віцеректори є так свідомі російської мови, щоби могли документи, писані сею мовою перекладати на краєву“.[2]) Ректор Ангеллович предложив тоді на перекладчика свого брата Андрія і ґубернія заіменувала його своїм перекладчиком російської мови, бо вже в р. 1795 підписувався він: „Juris eccl. in lingua patria lector et gubernialis translator“. Сповняв сей уряд у р. 1795 і 1796.[3])

В р. 1796 предложив Ангеллович правничі докторські тези і ґубернія дозволила на їх прилюдну оборону і печатаннє. І справді вийшли вони друком: Positiones ex univer. iuris prudentia. Leopoli 1796. 8⁰.[4]) Небавом зложив він докторат права[5]) і від-

[1]) Арх. льв. унів. 1790. Перз. акти, ч. інв. 103.

[2]) Арх. дух. сем. 1794. Ґуб. з д. 27/3 1794, ч. 7.461 і з д. 11/4 1794, ч. 9.533. [3]) Арх. дух. сем. 1795 і 1799.

[4]) Арх. льв. унів. Перс. акти ч. інв. 285. І. Е. Левицький: Гал. руська бібліоґрафія ст. 36. Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. 52.

[5]) Finkel: Op. cit. 139.

кликуючись на придвірний розпорядок з дня 28/2 1791, просив о наданнє йому сеї катедри, котрої досіль був тільки корепетитором.[1]) Незабаром став адвокатом і дістав stallum agendi у всіх галицьких судах, але доніс консессови і ґубернії, що не зважаючи на те, просить о наданнє катедри.[2]) Тоді вже підписувався на свідоцтвах: „I. U. doctor Galiciae orientalis in judicialibus et militaribus advocatus ac Jur. eccl. in l. ruth. Correpetitor“.[3]) Тому, що се був провізоричний інститут, уряд не хотів стало обсаджувати катедру і ґубернія 28/11 1797 повідомила його, що придвірна комісія заіменувала його надзвичайним професором церк. права studii ruth., але тільки з попередною платнею. Як доктор права перестав уже бути в очах професорів studii latini „Winkellehrer'ом“ і став звичайним членом богослов. і правнич. виділу.[4]) Рівночасно упімнувся через ґубернію, щоби руська консисторія взивала його на екзамінатора до конкурсових іспитів на парохії. На приказ ґубернії мусіла се консисторія виконати.[5]) Таким способом став він дієцезальним екзамінатором.

Дня 18/3 1798 вписався Ангеллович у члени Ставропигійського брацтва, одначе до старшини не належав.[6]) Підписувався вже: „Iur. eccl. in l. p. provisorius Professor“.[7])

З початком р. 1800 дістав посаду радника при шляхотськім суді в Тарнові і тому просив о визначєннє заступства катедри. Обняв суплєнтуру катедри по нім М. Левицький. Хоч Андрій Ангеллович пішов на Мазури, не відрікся свого обряду і народности. З приємністю зазначив те перемиський епископ М. Левицький у листі до М. Гарасевича в кільканайцять літ опісля, а так само й Гарасевич з вдоволеннєм відписав: „P. S. Przecież też się odzywa w I. P. Andrzeiu Angełłowiczu przywiązanie do obrządku własnego, kiedy umyślnie dla Nabożeństwa był w Przemyślu.“[8]) Видно з тих слів обох єрархів, що тоді польонізація світської руської інтеліґенції дуже ширилась, коли із здивованнєм а враз із тим з радістю оба підносили сей факт, як незвичайний!

Викладав Ангеллович цілий час по руськи на основі приписаного підручника: Pehem: Ius canonicum. Він зложив широкий учебник для слухачів studii rutheni. Сучасні цінили сей ру-

---

[1]) Proth Consess. 1796, ч. 908. [2]) Proth. Consess. 1796, ч. 1.302.
[3]) Арх. дух. сем. 1797. [4]) Арх. льв. унів. Перз. акт. 1796.
[5]) Proth. Consess. 1798, ч. 13. [5]) Proth. Consess. 1797, ч. 1.373.
[6]) А. Петрушевич: Сводная лѣт. II. ст. 411.
[7]) Арх. дух. сем. 1798.
[8]) Нац. Муз. Переписка М. Гарасевича з М. Левицьким. 1816.

кописний підручник Ангелловича. Іван Гарасевич в кількадесять літ опісля висказався з признаннєм про него, пишучи: „Право канонічне також було в обємистих рукописах по тексті Пегема но невідомо, де воно затратилося“.[1]) В музею Ставропигійського брацтва находився ще перед сею світовою війною рукопис викладів церковного права в 2 частях списаний в р. 1796 і 1797 його учеником Федором Захаріясевичем.[2]) Але його вивезено до Ростова над Доном враз із цілим музеєм Ставропигійського брацтва...

Сих кількадесять рядків присвячуємо памяти Андрія Ангелловича, бо бажаємо відсвіжити заслуги тихого а ревного робітника на ниві нашого вищого шкільництва.

Андрій Ангеллович належить до ясних постатий між професорами studii ruth. І як префект студій і як професор визначався совісним сповнюванням обовязків, згідливістю, широким знаннєм предмету і світовою огладою, тому й вплив його на молодіж мусів бути додатний. Коли й де помер? — поки що не знаємо.

14. Матвій Шанковський, * 1768, † 1814.

Уродився 1768 року в Дмитрові, львівської епархії, холоївського деканату, і був сином тамошнього пароха Івана.[3]) Фільософічні і ґімназійні студії покінчив у бучацьких Василян у р. 1787; почім принято його до ґенер. семинарії у Львові, де вписався на І рік богословя.[4]) В червні 1791 він скінчив богосл. студії. З научних предметів на богословю мав переважно відзначаючі ноти, а з поведення: взірцеву.[5]) Ректорови Ангелловичеви, мабуть залежало на тім, щоби Шанковський залишився префектом студій у семинарії, бо ще в марті 1791 визначила йому ґубернія заздалегідь платню.[6]) Шанковський залишився і від дня 1/9 1792 став дійсним префектом для IV року богословя.[7]) В р. 1793 зложив з добрим успіхом риґороза.[8]) Дня 14/1 1794 висвятився і працював над докторською дісертацією (тезами), а мав опрацювати тему: De veritate miraculorum.[9]) З початком року 1795 занедужав тяжко професор морального богословя studii latini і rutheni Андрій Павлович і обі катедри заступав спершу тимчасово Шанковський, а від 14/2 1795 по смерти Павловича постійно.[10])

---

[1]) Зоря Галиц. 1851. ч. 64, ст. 517.

[2]) І. Святитський: Опис музею Ставр. Інст. Львів 1908, ст. 42, ч. 140 і 141. [3]) Капітульна бібл.: Liber ordinatorum 1787—1802.

[4]) Арх. дух. сем. 1787. [5]) Ibid., 1791. [6]) Ibid., 1791. Ґуб. з дня 7/3 1791, ч. 5.888. [7]) Ibid., 1792. Ґуб. з д. 18/10 1792, ч. 31.041.

[8]) Ibidem, 1793. [9]) Liber ordin. 1787—1802, ст. 100; Нац. Муз. 80, Fol. 57. [10]) Proth. Consess. 1795, ч. 51; 154; 340.

Шанковський предложив тоді свої тези, а коли аж по його уріґенсі ґубернія їх звернула, зложив докторат.[1]) Префекти студій діставали 100 злр. річної платні і одежу in natura або замість одежі квоту: 39 злр. 40 $^{3}/_{8}$ кр. річно. Ґубернія не доплатила Шанковському за давнійші літа і аж на рішуче домаганнє ректора Ангелловича доповнила недостаючу квоту.[2])

Небавом по смерти Павловича відбувся конкурс на опорожнені по нім катедри. Зголосилися до конкурсу Шанковський, Іван Костецький і Франц Ксаверій Захаріясевич, вірменський священик. Декан богосл. виділу І. Потоцький, також Вірменин, поводився при конкурсі сторонничо, протеґуючи свого земляка: між иншим Захаріясевич долучив щойно пізнійше свою метрику. Тому внесли проти Потоцького до ґубернії жалобу професори Русини. Потоцький оправдувався перед ґубернією, „що при конкурсі не поводився протизаконно, як те думають руські професори“,[3]) одначе ґубернія признала їм слушність і на її приказ відбувся вдруге конкурс дня 20/1 1791. Справа закінчилася так, що Шанковський дістав катедру, Потоцького квієсковано, а Захаріясевичеви приобіцяно найблизшу катедру.[4]) Придвірним декретом з дня 27/5 1796 надав цісар Шанковському латинську катедру морального богословя з платнею 500 злр. і рівночасно руську катедру того самого предмету з платнею 250 злр. від дня 27/5 1796, при чім зазначено, що обі катедри „ще дальше остають злучені“.[5]) В р. 1797 зрезиґнував Шанковський з префектури в семинарії. В тім році вніс ректор семинарії Сабатовський жалобу на Шанковського, що не придержується приписаного підручника і питомці мусять чимало часу тратити на переписуваннє викладів.[6]) Ґубернія відповіла, що слухачі повинні собі записувати тілько пару слів, себто пояснення професора.[7]) Сабатовський вніс проти сего ґуберніяльного рішення рекурс до Відня, але напитав собі сам клопоту, бо Відень брав такі справи дуже остро і зажадав від Сабатовського, щоби до 8 днів вказав ті місця, де Шанковський відступив від підручника.[8]) Тепер вже Сабатовський відпрошувався від скорої відповіди, просив

[1]) Proth. Consess. 1795, ч. 222, 560.
[2]) Арх. дух. сем. 1796. Ґуб. з д. 20/7 1792, ч. 6.621.
[3]) Proth. Consess. 1795, ч. 301; 762; 765.
[4]) Proth. Consess 1796, ч. 10; 677.
[5]) Арх. дух. сем. 1796. Нота консессу з д. 5/7 1796, ч. 677; Ґуб з д. 17/6 1796, ч. 16.442. [6]) Ibid., Прот. дійства: ч. 13 з р. 1798.
[7]) Ibidem, ч. 168.
[8]) Арх. дух. сем. 1798. Прот. дійств. ч. 270.

о 2 місяці проволоки, а опісля вимовлявся хоробою.[1]) На такий оборот справи не був він приготований. Як справа скінчилася, не знаємо. Мабуть, придвірна комісія дала обом упімненнє і візвала їх до згоди. В р. 1798, 1799 і 1803 був Шанковський деканом богосл. виділу.[2]) Від р. 1798 став дієцезальним екзамінатором при конкурсових іспитах, але аж на домаганнє консессу, бо, як при кождім професорі, так само й при нім консисторія проволікала або не хотіла при іспитах мати людий від себе незалежних.[3]) В тім самім році був Шанковський відпоручником духовенства при виборі Скородинського епископом, коли розходилося о те, щоби Шпонрінґа не допустити до епископського престола у Львові.[4])

Жив Шанковський у Львові трохи за свобідно і в святоюрських кругах виробив собі некорисну опінію bon vivant'а. А жадний був він дальших почестий і достоїнств. З кінцем 1799 виринула саме справа обсади посади львівського ґенер. вікарія, як Скородинський став епископом, а між тим Скородинський і Ангеллович підтримували кандидатуру М. Гарасевича. Вніс тоді просьбу й Шанковський, бо жадав від консессу свідоцтва із свого поведення і сповнювання обовязків.[5]) Довідавшись, що святоюрські потентати поминули його, приступив Шанковський до фронди проти них, підпираної Василянами і ґубернією. Святоюрські круги підозрівали його тоді, що з крил. Модестом Кежевським*) написав проти них анонімну жалобу до придвірної комісії за те, що підтримують своїх кандидатів, а не ставлеників духовенства. Скоро-

---

1) Ibid., 1799. Прот. дійств. ч. 136.

2) Finkel: Op. cit. ст. 345; Proth. Consess. 1797., ч. 1254; 1802 р., ч. 17. 3) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 252.

4) Нац. Муз. 80, ч. 39.

5) Proth. Consess. 1800, ч. 383; 457; 607.

*) Модест Кежевський, син пароха, уроджений у Стрию 6/9 1756. В р. 1777 постригся в черці в монастирі Василян у Почаєві і тоді змінив хрестне імя Михайло на Модест. Вступив 20/4 1779 до ґенеральної семинарії у Відні, до Варвареум і скінчив богослов. студії д. 20/7 1782. На його просьбу скасував цісар придвірним декретом з дня 20/12 1783 його черночі обіти як зложені перед осягненнем повнолітности. Про него так записав ректор Варвареум: „вдачі непостійної, поведення взірцевого, пильности і спосібностий незвичайних, а так само й успіхів, слабко знає нім. і грецьку мову.[1]) Вернувши з Відня, був парохом у Городку, де пописувався своїми проповідями.[2]) Вкоротці став крилошанином, але попав у конфлікт з Ангелловичем і М. Гарасевичем. Помер 1821.

1) Арх. дух. сем. 1782. Ґуб. з д. 7/1 1782. Ibidem, 1784.

2) Петрушевич: Op. cit. ст. 394.

динський і Гарасевич перевели тоді остре слідство, щоби вистежити автора, чи авторів доносу. Якесь доходженнє з боку ґубернії мав і Шанковський, бо предкладав до консессу свою „заяву“ в справі „deviatiorum notabiliorum“. Proth. Consess. ч. 904. Більше про ту справу оповідаю в розвідці: І. Горбачевський. Збірник Львівської Ставропиґії. Львів 1921, ст. 58. В очах святоюрських верховодів став із сеї пори Шанковський дуже „ingrata persona“.[1]) В I четвертині 1803 року дістав Шанковський парохію в Городенці, а тим самим покинув Львів і неначе зрікся дальшої карієри. Дня 10/4 1803 доніс Шимонович, директор богосл. виділу, що Шанковський дістав уже парохію, отже уряд може розписати конкурс на обі катедри. Придвірна комісія поручила зарядити поки що заступство обох катедр і стримати конкурс.[2]) Саме тоді розважувано в придвірній комісії зміну научного пляну богословських студій в тім напрямі, щоби деякі катедри скумулювати, як пр. моральне богословє з пастирським.

Назвище Шанковського виринуло знов, коли ходило о обсаду львівського епископства по смерти Скородинського. Став він тоді свідомо, чи несвідомо ґуберніяльним кандидатом. Ґубернія (а властиво Цайзль) жалувалась дня 21/2 1806 на Ангелловича, що він у пропозиції кандидатів на львівське епископство поминув так достойного кандидата, як Шанковський.

Шанковський, ще як префект семинарії, визичив був з семинарицької бібліотеки книжки. По уступленню Теодора Захаріясевича, переведено шконтр книжок у бібліотеці, котра оставала під його проводом, і тоді ректорат звернувся з просьбою до консисторії, щоби зажадала від пароха Городенки Шанковського звороту тих книжок.[3])

В р. 1809 застерігався навпаки Ангеллович у своїм звідомленню до придвірної комісії перед кандидатами на перемиське епископство, поданими Цайзлем у р. 1806. Про Шанковського висказався тоді Ангеллович: „Шанковського за його легкодушність і спосіб життя непристойний священикови, духовні власти взивали нераз до відвічальности. По причині тих хиб не уважала його консисторія і ординаріят за відповідного до вищих церковних чинів; навіть деканом не міг його зробити ані Скородинський, ані я“.[4]) Ще дня 26/9 жалувався Ангеллович на Цайзля, що між кандидатами на перемиське епископство, ним предкладаними, був також Шанковський: „нотований за необичайність городенський парох“

[1]) Моя розвідка: Op. cit ст. 70.

[2]) Арх. льв. унів. Перс. акти, ч. інв. 704. Ґуб. з д. 16/6 1803, ч. 15.548. [3]) Арх. дух. сем. 1807. [4]) Нац. Муз. 80. F. ч. 7.

(„auch der von Seite übler Sitten notierte Horodenkaer Pfarrer“).[1]) Уряд Франца I був дуже вражливий на закиди необичайности, ставляні кандидатам на вищі церковні чини; при обсаді опорожнених місць такий кандидат мусів йти поза скобки. Так сталося з ґуберніяльним кандидатом Шанковським. В тій справі, мабуть, не розходилося так Ангелловичеви о Шанковського, як радше о його покровителя Цайзля, з котрим вів дуже завзяту боротьбу, і тому й сего закиду Ангелловича проти Шанковського, не треба дуже траґічно брати.

По р. 1810 не стрічаємося вже ні разу із назвищем Шанковського; в Городенці супокійно доживав він віку. Помер у р. 1814.[2])

При викладах з морального богословя придержувався Шанковський приписаного підручника: W. Schanza: Positiones in Theologia morali, але не був він вдоволений ним, бо в р. 1801 хотів ввести як учебник: Anton'a Karl'a Reyberger'a: Moraltheologie. Одначе ґубернія не згодилася і поручила дальше триматися Шанци або Werther's Sittenlehre, о скільки котрий підручник зможуть слухачі лекше набути.[3])

15. Іван Дудкевич, * 20/7, † 8/12 1803.

В Железові, золочівського округа уродився дня 20/7 1770 у місцевого пароха син Іван. Учився гарно. З огляду на добрі ноти в ґімназії дістав від разу стипендію від 1/9 1788, а 1/9 1790 принято його до семинарії.[4]) Богословські студії покінчив 1/7 1795, а що належав до талановитійших студентів, одержав за час фільос. і богослов. студій на 42 ноти: 30 відзначень, 10 перших нот, а тільки 4 другі ноти.[5]) Вже в шк. р. 1793/4 і 1794/5 заступав префекта студій.[6]) У школі до святців не належав, бо за нечемне поведеннє супроти проф. Гільтенбранда покарано його деґрадацією з почесного уряду педеля кляси. Всеж таки вийшов із семинарії з нотою із поведення: взірцевий.[7]) В р. 1795 зараз по укінченню зложив конкурсовий іспит на парохію.[8]) Ректор Ангелловичч предложив його 25/8 1795 кандидатом на посаду префекта для III курсу. Консесс на те згодився і заки прийшло потвердженнє від придвірної комісії, з днем 1/9 1795 обняв Дудкевич посаду

[1]) Ibid., 80. F. ч. 8. [2]) Schemat. f. Galiz. 1813, 1814, 1815.
[3]) Proth. Consess. 1801, ч. 1762. [4]) Арх. дух. сем. льв. 1804. Сам він підписувався через *д*, не *т*. [5]) Ibid., 1795. [6]) Ibid., 1894.
[7]) Ibid., 1795. [8]) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 713.

дійсного префекта студій для III курсу і приготовлявся до докторату. Ґубернія надала йому посаду префекта, але визначила платню від 1/1 1796.[1]) В р. 1796 заступав Дудкевич катедру пастерального богословя і ексеґези за Мих. Гарасевича.[2]) В р. 1796 поручила придвірна комісія Дудкевичеви обняти заступство догматики studii ruth. за хорого Гриневецького, котрий лічився на селі. З початком шк. року згодився був на те Дудкевич і зачав викладати, а по кількох днях відказався, так що не було ніяких викладів. На візваннє репрезентанта богословських студій навіть не явився і не оправдав свого поведення. Тому візвав консесс ректора семинарії, щоби рукопис догматики, списаний в руській мові Гриневецьким, з якого викладав у шк. р. 1795/7 Захаріясевич, відібрав від него і переслав на руки репрезентанта М. Гарасевича і щоби вислав 3 слухачів IV року studii lat.: Мих. Левицького, Олексу Мохнацького і Стефана Кашубинського, бо одному із них поручиться виклади догматики.[3]) Але ректор не спішився з відповідю. Тоді вдруге звернувся консесс з чемним, але рішучим візваннєм, щоби ректор прислав рукопис і разом з консессом подбав о заведеннє викладів.[4]) Вислід був такий, що Дудкевич обняв знову перервані виклади. Причина сего непорозуміння була двояка. Між ректором ґенер. семинарії, а консессом, а властиво збором богословських професорів напружувалися відносини, коли ходило о обсаду заступства катедри префектом, або віцеректором. Ректор був усе тому противний, бо лученнє катедри з префектурою, чи віцеректурою завсігди спинювало префекта, чи віцеректора у сповнюванню його обовязків у семинарії. Впрочім ректор покликувався на придвірні розпорядки, що префекти мають тимчасово, а не стало заступати професорів і кумулювати катедри, та приписував собі виключно право вказування і визначування кандидатів до заступства катедр. А консесс виходив із заложення, що йому таке право прислугує і через те росли конфлікти між ними.[5]) Друга причина була, імовірно, та, що Захаріясевич не хотів віддати рукопису Гриневецького і Дудкевич тому не викладав. Захаріясевич рвався до заступства катедр, до викладів, з чого з хвилею заіме-

[1]) Арх. дух. сем. 1795. Ґуб. з д. 18/12 1795, ч. 33.136. — Proth. Consess. 1795, ч. 10, 49; 1796. ч. 13.

[2]) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 713.

[3]) Арх. дух. сем. льв. 1796. Нота Консессу з д. 10/9 1796.

[4]) Ibid., 1797. Нота Консессу з д. 15/9 1796.

[5]) Cfr. тяжбу Сабатовського з консессом о обсаду префектів: М. Левицького і Івана Яворського.

нування віцеректором мусів зрезиґнувати. Ректор ще більше противився його суплєнтурі, чим префектів, тому що йому доконче потрібна була співучасть віцеректорів у економічнім заряді, не кажучи вже про вихованнє. Від шк. року 1796/7 заступав Дудкевич руську катедру догматики. В р. 1798 розписано на неї конкурс на день 29/5. Приступили до конкурсу Дудкевич і Іван Лаврівський. „По думці богословського виділу і письменні вироби і устний виклад обох кандидатів випали так, що оба виявили належно своє приспособленнє до учительського уряду“. Одначе богословський виділ ставляв внесеннє на наданнє катедри Дудкевичеви, бо він вже мав докторат, заступав 2 роки катедру з добрим успіхом для слухачів, а 3 роки вже був префектом студій і його поведеннє було похвальне. Що до Лаврівського, вносив богословський виділ, що „хотяй у сім разі стоїть він низше від Дудкевича, для заохоти належалоби йому дати похвальний декрет і надати посаду префекта студій“.[1]) Катедру дістав Дудкевич, але як надзвичайний професор. „Придвірним декретом з дня 28/11 1798 рішив цісар, щоби префект студій у ґенер. грк. семинарії Дудкевич дальше вів провізоричну науку догматики в руській мові, щоби його уважано надзвичайним професором і на будуче, одначе як довго буде займати ту катедру, має окрім дотеперішної платні ще діставати 200 злр. з наукового фонду“.[2]) Коли ректором ґенер. семинарії став Сабатовський, почав нарікати у кваліфікаційних звідомленнях про префектів, що Дудкевич не сповняє належно свого уряду: не дбає про домову карність, не ходить на прохід із своєю клясою, а як вийде, то сам, дальше що в рефектарі часто не їсть з питомцями. Були се в очах ґубернії і придвірної комісії великі провини; тому звідтам надходили догани і упімнення, що хвилево мали успіх, бо у слідуючім звідомленню нарікання ректора зменьшувалися, але згодом знову повтарялися. По уступленню Андрія Ангелловича просив Дудкевич по нім о катедру церковного права, але дістав її тоді Михайло Левицький. Безупинними стали ті нарікання ректора Сабатовського, коли від року 1800 1/7 почав Дудкевич заступати замість Мих. Левицького другу катедру М. Гарасевича, т. є ексеґезу. І сам Сабатовський признавав, що причина занедбування обовязків префекта лежала в кумуляції двох катедр; приготовляючись до викладів, не мав Дудкевич часу на точне сповнюваннє обовязків префекта.[3]) В р. 1798 зложив Дудкевич докторат.[4]) Тяжка

[1]) Арх. унів. льв. Персон. акти, ч. інв. 356. [2]) Арх. льв. дух. сем. 1799. Ґуб. з д. 18/1 1799, ч. 1525. [3]) Арх. дух. сем. 1801 і 1802. Proth. Consess. 1800, ч. 356. [4]) Finkel: Op. cit. ст. 140.

була справа і з платнею за катедру ексеґези. Ґубернія визначила була йому тільки 100 злр. від 16/9 1800, але він відкликався до Відня і дістав 250 злр. від 1/7 1800.[1]) В р. 1802 мав Дудкевич 800 злр. платні і ціле удержанне в семинарії: 100 злр. як префект, по 250 злр. за 2 катедри і 200 злр. додатку, як надзвичайний професор.[2]) Як префект, одержував замість одежі in natura відповідну квоту в грошах. Так само і в р. 1799 поручила ґубернія виплатити йому відповідну квоту, але з застереженнем, „щоби не надужив гроша на справленне світської одежі, як се було з Яворським, бо на рівні загрожує за те префектови і питомцеви виключенне з семинарії“.[3]) Свячення приняв у р. 1790. В тім самім році окрадено його в семинарії. Дня 5/10 1802 счинилась в його кімнаті пожежа і згоріли всі його річи з грішми, а в р. 1803 на весні він тяжко занедужав. Не щастилося йому зовсім у тім році. Коли 2/6 вислав приятеля, щоби пібрав його платню, сей загубив його гроші і декрети.[4]) З початком 1803 обвинили його слухачі догматики і ексеґези перед директором богосл. студій, вірменським архиепископом Шимоновичем. До переведення слідства визначив Шимонович декана богосл. виділу М. Шанковського.[5]) Саме тоді Дудкевич перебував недужим на селі, а як виїздив із Львова, не повідомив про те Шимоновича. Останний думав, що Дудкевич покинув суплентуру і звернувся з внесеннем до ґубернії, щоби заступство залишених Дудкевичем катедр віддати Федорови Захаріясевичеви. Ґубернія згодилася на те і поручила собі донести, коли верне Дудкевич і чи ставиться перед слідчу комісію.[6]) В часі слідства закинули слухачі Дудкевичеви, що по причині грудної недуги має за слабий голос так, що не всі його чують, а навіть і ті, що чують, не розуміють, бо він має хибну вимову. Він не викладав, тільки велів одному із слухачів перекладати його виклади з руської мови на польську („de Rutheno in Polonicum transferre“) і поправляв тільки похибки в перекладі, а вислід сего був такий, що слухачі виходили з викладів. не розуміючи предмету. Оба ті закиди підтримували майже всі слухачі. Брав Дудкевич хабарі за кляси і то або з гори, або при

---

1) Proth. Consess. 1801, ч. 522; р. 1802, ч. 383.
2) Proth. Consess. 1902, ч. 383.
3) Арх. дух. сем. 1799. Ґуб. з д. 7/5 1799, ч. 6.687.
4) Арх. льв. унів., Персон. акти, ч. інв. 734.
5) Арх. дух. сем. 1803. Нота богосл. виділу з д. 22/3 1803.
6) Арх. льв. унів., Персон. акти, ч. інв. 695. Ґуб. з д. 15/4 1803, ч. 9.564.

повторних іспитах, а зрадився тим, що перед слідством позвертав побрані гроші питомцям. Запивався із деякими семинаристами. Такий був вислід слідства. Члени слідчої комісії ставили внесеннє, щоби усунути Дудкевича тільки з префектури, а оставити при катедрах. Шимонович, котрий завсігди всюди ворожо виступав проти греко-кат. духовенства, скористав із нагоди, що міг одного з них знищити і поставив від себе відмінне внесеннє до ґубернії: „Тому отже, що у професора Дудкевича“, писав він, „нема прикмет, які повинен мати професор, не можна прихилитися до погляду комісарів, що треба усунути його тільки від префектури, а не від катедр, бо на мою думку, він більше провинився як професор, чим як префект, отже повинен бути усунений від катедри“.[1]) Ґубернія пішла за внесеннєм Шимоновича і засуспендувала Дудкевича на обох становищах. Від 1/9 1803 стримала йому платню, „бо вийшли на яву провини такого роду, що він показав себе не тільки неспосібним, але й недостойним учительського уряду“. Так мотивувала ґубернія суспензію.[2]) Був се для Дудкевича страшний удар, який перечеркував раз на все його мрії і надії на висші чини церковні і відбирав йому те становище, якого вже добився. Він найшовся просто на вулиці. Дня 7/9 1803 вніс він просьбу до ґубернії, щоби йому привернено принайменше катедру, як жерело прожитку, бо жебрати не зможе. До просьби долучив лікарське свідоцтво, яке стверджувало, що він цілком здоров і ніяких хиб не має, які противилисьби його педаґоґічній праці. Ґубернія відіслала його просьбу до Шимоновича, а сей кинув її до коша. В кілька днів опісля вніс Дудкевич знову просьбу до ґубернатора, щоби його оставлено при катедрі, „бо ані не доказано йому закидів, піднесених у жалобі, ані не упоминано його раньше, що повинно було статися перед суспензією, а примінено до него від разу найвищу кару“. Благав ґубернатора, щоби не оставляв його „в муці, жалю і смутку“. І знов повандрувала його просьба до Шимоновича і стрінула її така сама доля, як попередну. Дня 20/9 благав Дудкевич втретє ґубернію, щоб дала йому яке заняттє для прожитку, „бо хотяй 15 літ не обвинювано його, не упоминано і не доказано йому, тепер за дрібні провини випущено його як воробця на волю, щоби згинув. Слухачі обвинили його тому, бо був суворим і пильним професором“. А коли ніякої не одержав відповіди, ще раз вніс просьбу дня 27/10 1803 о якенебудь заняттє, бо терпить

---

[1]) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 713, 724. 734.
[2]) Арх. дух. сем. 1803. Ґуб. з д. 5/8 1803, ч. 20.669

голод і страждає, позбавлений всякого способу прожитку.[1]) Всі його просьби кидав Шимонович до коша. Доведений до крайно розпучливого положення наложив Дудкевич на себе руку дня 8/12 1803. Сабатовський відносився до консисторії, чи не посвятитиби кімнати, де довершилась така сумна й страшна подія. Консисторія дораджувала йому обережність, щоби цілій події не додавати ще розголосу. Смерть Дудкевича спричинив головно і виключно кровожадний Вірменин Шимонович і вона завсігди буде тяжіти пятном на його памяти. Кілько то гірших провин допускались всякі Роттери, а не викидано їх просто на вулицю, як Дудкевича, а давано їм якийсь инший прожиток. Адже міг був Шимонович поставити внесеннє, щоби Дудкевичеви надано адміністрацію парохії, або парохію, як се роблено з другими винуватцями, але сліпою ненавистю до грк. духовенства палаюча душа вірменського єрарха не була до сего спосібна!

До спадщини по Дудкевичеви зголосився радник шляхотського суду у Львові, Стефан Дудкевич. Ректор Сабатовський, як поневільний екзекутор спадкової маси, доніс про подію до шляхотського суду, але той не признався компетентним, „бо Іван Дудкевич не був ані висшим, ані низшим достойником, ані його шляхоцтво не було доказане“, і відіслав цілу справу до маґістратського суду.[2])

16. Михайло Левицький, * 16/8 1774 † 15/1 1858.

Уродився дня 16/8 1774 в Ланчині, станиславівського округа і був сином тамошнього пароха о. Степана. Ґімназію скінчив у Станиславові. В р. 1790 вступив на I рік фільософії studii latini у Львові і дістався до семинарії. В червні 1797 скінчив богословські студії. З усіх майже предметів фільософічних і богословських мав ноту: prima eminens. Поведеннє його було взірцеве. Вже на IV році богословя заступав у шк. році 1796/7 префекта студій.[3]) Зараз по укінченню богословя вніс Левицький з Іваном Амосом Яворським, оминаючи ректора Сабатовського, просьбу до консессу о посаду префекта студій. Епископ Ангеллович, що був тоді ректором університету, підтримав просьбу і ґубернія згодилася, щоби Левицький і Яворський стали префектами.[4]) Ширше про ту справу розказую при Яворськім. Від дня 13/10 1797 був Левицький дійсним префектом студій IV року богословя. Рівночасно по-

[1]) Арх. льв. унів. Персон. акти, ч. інв. 713, 724. 734.
[2]) Арх. дух. сем. 1804. [3]) Арх. дух. сем. 1797.
[4]) Proth. Consess. 1797, ч. 802, 1137.

ручив консесс Левицькому заступство руської катедри ексеґези за хорого на очи Мих. Гарасевича.[1]) Боротьба, яку завів Сабатовський з консессом о номінацію префектами Левицького і Яворського без його участи, відбилася перед усім на них. Сабатовський давав їм відчути своє негодованнє і в кваліфікаційнім списі префектів студій з 1/4 1798 вписав про него в рубриці: „Mores: arrogans, subordinationis impatiens et factiosus“.[2]) Вніс також Сабатовський жалобу на Левицького, що викладає ексеґезу в польській, а не руській мові в супереч найвисшим придвірним постановам. Заразом зазначував, що булоби бажаним, щоби се заступство Левицького довго не тривало.[3]) Левицький зміркувавши, що з Сабатовським небезпечно воювати, скорився і вже в кваліфікаційній табелі префектів з дня 1/10 1798 вписав про него Сабатовський: „Дещо скромнійше і смирнійше поводиться, як передше“.[4]) Не зважаючи на таку поправу, жадав Сабатовський у рекурсі проти рішення ґубернії до цісаря, щоби усунено Яворського, а Левицького покарано за сприяннє йому і спільництво.[5]) Між тим Яворський сам зрезиґнував і Сабатовський тим вдоволився. Так отже якось щасливо перейшла буря понад головою Левицького без шкоди для него. В тім році приняв він свячення, складав риґорози для осягнення докторату богословя і викладав дальше ексеґезу в руській мові. Поправився таки добре в очах Сабатовського, бо в кваліфікаційнім списі з 1/4 1799 мав з поведення вже замітку: probus. Зложивши всі риґороза „одноголосно“ (unanimibus votis), написав тези і предложив богословському виділови, а сей консессови. З консессу вислано їх до ґубернії. Ґубернія вичеркнула 24, 25 і 26 тезу, а инші дозволила друкувати і боронити прилюдно.[6]) Небавом потім зложив Левицький докторат. У шкільнім рицї 1799/1800 він викладав дальше ексеґезу в руській мові і в лютім, чи березні 1800 обняв ще заступство катедри церковного права studii rutheni по Андрієви Ангелловичеви, коли сей заіменований радником шляхоцького суду в Тарнові, туди виїхав.[7]) В найблизшім шкільнім році (1800)1) зрікся Левицький заступства катедри ексеґези, котру обняв Дудкевич, за те затримав заступство катедри церковного права в руській мові і від 16/9 обняв заступство катедри пастирського богословя і теоретичної катехетики в польській мові

[1]) Proth. Consess. 1797, ч. 1383. [2]) Арх. дух. сем. 1798.
[3]) Proth. Consess. 1798, ч. 73. [4]) Арх. дух. сем. 1798.
[5]) Ibid, Прот. дійств. 1798, ч. 188.
[6]) Proth. Consess. 1799, ч. 546, 595.
[7]) Арх. дух. сем. 1800. Tabella individ. praef з д. 1/4 1800.

по Мих. Гарасевичеви.[1]) В другім півроці шкільнім просив Левицький о звільненнє від суплєнтури катедри церковного права. Ґубернія згодилася, але під умовою, що мусить учити до кінця шкільного року, т. є до 1/7 1801.[2]) Заступство катедри церковного права по нім обняв Іван Хризостом Мохнацький. Дня 1/9 1801 зрікся Левицький префектури студій і затримуючи суплєнтуру катедри пастирського богословя, обняв заступство консисторського канцлєра.[3]) Ґубернія признала йому за заступство пасторального богословя тільки 100 злр.; аж на відклик його до Відня, признано йому 250 злр. і титул надзвичайного професора.[4]) Був уже тоді Левицький дієцезальним екзамінатором з обрядів. В р. 1804 став парохом при св. Юрі і з днем 1/12 1804 покинув університет.[5]) Його професорську діяльність схарактеризував директор богосл. студій Шимонович: „Учив пастирського богословя провізорично з такою ревностю і пильностю, що заслужив собі на похвальний декрет від ґубернії з дня 13/12 1804, а в році шк. 1804/5 сповняв уряд декана богословського виділу на повне моє вдоволеннє".[6]) Богословський виділ вибрав його деканом на р. 1804/5 і в такий спосіб Левицький був останним деканом богословського виділу на Йосифінськім університеті.[7]) Заступав тоді Левицький в консисторії реферат крилошанина Остапа Чайківського, а по смерти Скородинського († 23/5 1805), як iudex surrogatus, ґенер. вікарія, Мих. Гарасевича. В тім році вибрало Левицького духовенство відпоручником. Дня 7/3 1806 предкладав Ангеллович Левицького як кандидата на крилошанина, а 15/9 1807 як кандидата на ректора ґенер. семинарії на 2 місці.[8]) Дальша його життєпись подана досить просторо акад. Студинським в Укр.-руськім Архиві т. XIII—XIV, ст. XXXVII—XLIII. Помер на становищи львівського митрополита і кардинала 15/1 1858. (Конець буде).

---

[1]) Ibidem, 1800. Tab. indiv. praef. з д. 1/10 1800; Арх. льв. унів.: Нота директорату богосл. з д. 30/6 1807.

[2]) Proth. Consess. 1801, ч. 305, 444.

[3]) Арх. дух. сем. 1801; Proth. Consess. 1801, ч. 459, 269. Proth. Consess. 1802, ч. 383.

[4]) Арх. льв. дух. сем. 1807. Нота директорату з д. 30/6 1807.

[5]) Proth. Consess. 1804, ч. 92.

[6]) Арх. льв. унів. Нота директора богосл. студ. з д. 30/6 1807.

[7]) Proth. Consess. 1804, ч. 92.

[8]) Нац. Муз. IV. 80.

Знадібки до української великодньої драми.

Подав *М. Возняк.*

I. Великодня драма в тексті проповіди.

В бібліотеці покійного академика Володимира Гнатюка зберігається цікавий збірник проповідий із Закарпатської України з 30 рр. XVIII в. Він писаний рукою „отца Петра Колочавского и презвитера духового села Колочави“, як на це вказує записка на відворотному боці 32-го листка збірника, писана „**рокꙋ божого ҂алз мц҇а а҇прїлѧ днѧ ді**“. В даті пропущені сотки, очевидно 700, як на це вказує почерк письма. Із записки на долі лл. 61—65 довідуємося, що 1766 р. „**сиꙗ кнїга, глаголемаꙗ соборнїкъ**“, дісталася шляхом купна в руки „**Михаила Сѣдеꙗ**“, котрий того-ж року дав її оправити. В руки Михайла Сідея дістався рукопис уже без початку й кінця, як свідчить про це нумерація листків у ньому: а҇ — рнд; далі д, написане подібно до ѕ, — змилило нумератора й він означив найближчий листок р҇ѯ, але знову незабаром помилився, пропускаючи листок р҇о, а в дальшій нумерації пропустив один листок по листку ск҇г, очевидно тому, що він приліпився до попереднього. Останній листок рукопису має число ск҇ѕ, таким робом є 221 усіх листків 4°.

В руки Михайла Сідея дістався рукопис не тільки без початку, але й дещо в середині в ньому бракувало, бо по л. 16 рукопису в теперішньому його стані бракує бодай 1 листок, і не було кінця, при чому останні листки це припадково задержані відокремлені листки. Такому станові рукопису відповідає і стан збережености його тексту. Перше поучення рукопису, на неділю про блудного сина, не має початку, далі йдуть поучення на неділю про Закхея, на Воздвиження (бракує середини), Воведення, Лазареву суботу (з страстями Христа), Великдень, на неділі ми-

роносиць, Томину, розслабленого, самарянина й сліпого, на Вознесіння, на неділю святих отців, на другу й третю неділі по Зелених Святах, на Різдво Івана Хрестителя, пяту неділю по Зелених Святах, „Слово откровеноє мукъ християнских", себ-то Ходження Богородиці по муках, на Іллі, Преображення, Успення, Параскевії (без кінця) й уривки похоронної проповіди.

До рук покійного Гнатюка дістався рукопис від нашого вченого, закарпатського земляка, д-ра Гіядора Стрипського. З записок на окладці довідуємося, що 1908 р. „октобра 28" „сія книга была у Ардали у Коложвару выбрана на друкаръню, выбравъ єи Стрѣпскый Гіадоръ", а 24/IV 1909 р. в Колочаві „сѣю книгу на просьбу Августина Ѳ. Васовчика пароха гр. к. колочавскаго замѣнявъ Іванъ Матѣйчинъ".

В мові рукопису відбилася сильна течія живої мови. Не маючи цілком на цілі докладно розбирати мову рукопису, все-таки спинюся тут над деякими її рисами, щоб на їх основі й на підставі далі наведеного уривку можна було бодай ізгрубша виробити собі погляд про мову рукопису. До речи тут треба зазначити, що рукопис багатий помилками. Тому не можна з певністю ствердити, чи з помилкою, чи з переходом *о* в *у* маємо діло у вислoвах: инуму (24 б), кугутъ запѣє (40 б). Перехід замкненого *о (е)* в *у (ю)* дуже часто приходить у рукописі: о кум (2 б), долувъ (6 б), кунь (10 б), юй (21 б), рокувъ (23 а), у церкви Соломоновуй (24 б), увуйди (25 б), тютки (27 а), сынъ божѣй русъ и шата росла (29 б), жунъ (36 а), по голуй земли (37 б), ученикувъ (38 б), словумъ (49 а), нуч (52 а), нучъ (52 б), през кулко лѣтъ (57 а), рузками (61 б), мир вам, то єст помагайбугъ вам (92 а), пагурку (101 б), рогувъ (106 б), аггелувъ (108 а), стувъ[1]) аггеловъ (118 а), лужко (побіч: ложко) (123 б, 207 а, 208 б), учителювъ (128 а), Іаковлювъ (128 а), Іванувъ (139 б), пув'четве(р)та дне (145 б), кролюв (149 б), тюткы (152 а), луктомъ (167 б), принюс (205 б), у третюй зем'ли (209 б), мугъ (213 а), увуйти (217 б) і т. д. Але стрічається й перехід *о* в *і*, напр. кѣлкадесятъ лѣтъ (129 б). Перехід замкненого *е* в *і* зазначений через *ѣ*, напр. перстѣнъ (36 б), теперѣшных часов (89 а), постѣль (123 б), камѣнь (196 а). Є низка зразків переходу *е* в *о* по шипячих, напр. оружомъ (17 б), пред обличомъ (109 а), пред обличом Христовимъ (198 а). Часто стрічається заміна *и* через *ы* й *ы* через *и*: священиковы (25 а), безстуднимъ, а гнуснымъ (57 а), слишалисте (70 а), вывелы (119 а),

---

[1]) В значінні: сот.

добываты (119 а), творыты (130 а), до ловитви (141 б), во кораблы (141 б), ныґды (210 а) й т. д. Не рідка заміна *ѣ* через *и* й навпаки, напр. дивицею (24 а), до свѣтаня, а на свитаню (45 б), видоме... было (102 б), дримле (109 б), чѣя офѣра (185 а), исти и пити (215 б) і т. д. Заміна *ы, и* й *ѣ* приходить у формах: лычбы (58 б) і лѣчбы (59 а). Замѣна *ѣ* на *е* в формі: неверниковъ (132 а) це без сумніву полонізм. Цікава заміна *я* на *ѣ* в кількох випадках: оглѣдѣлася (67 б), нашего избавителѣ (129 а), досѣгала (134 б), тогож мѣсцѣ доступят (139 а), стѣгаєся (211 а). Є випадки переходу *е* в *и*, напр. жибы (57 а). *Ї* сливе правильно випадає у вищому ступні й речівниках, утворених від нього: выбор'нѣшимъ (192 б), чуднѣшии (199 б), старѣшини (199 б), старѣшина (205 а), в пренайсвятѣшѣи рукы (207 б), пренайсвятѣшую (207 б), пренайсвятѣшим (212 б), пренайсвятѣшом (217 а). Є кілька прикладів щезнення *д* чи *й* в порядкових числівниках: дванацятая (18 б), до неба єдинацятого (98 б, 102 а). Переходячи до шелестівок, треба зазначити заміну *в* на *у*, напр. удячныи пѣсни (37 б), й відмітити твердість і мягкість *р*. *Л* на кінці складу часто заміняється на *в*: обвивъ (15 а), узявъ (26 а), ударив (44 б), ткнувъ (64 б), въставъ (67 а), увидѣвъ (67 а), вѣровавъ (67 а), наставъ (69 а), показавъ (92 а), дунувъ (92 б), вывѣвъ (120 б), плюнувъ (130 а) і ин. В кількох випадках маємо перехід *д* у *т*: свѣтков, свѣт'кы, свѣтки, свѣтчили (43 б), воды солоткіє (101 а), упатком (111 б), прут'кости (184 а), прут'ко (207 а). *Д* і *т* випадають у таких випадках: на мѣсцах роспусныхъ (12 а), зазрости ради (28 а), въ безнѣ (82 б), мѣсце (103 б, 191 б), мѣсця (108 а), до безны (166 а). Особливо часто випадає *т* у формах дієслова „свідчити": свѣчит (61 а), свѣчат (99 б) і ин. Давнє сполучення *кт* або задержалося або перейшло в *хт*, як *чт* перейшло в *шт* або *щ*: не зналъ єго нихто, чѣй єст и кто єст (191 а), што читаєшъ (2 б), щож учинили (16 а), нащо (42 а), що єще потребуєте (44 б), за що чинити великии дяки (135 б), щобы (143 б). *Ц* тверде й мягке: глядай дороги, глядай гостин'ца, добчи путь къ царству небесному (3 б), выдирца (6 б), таємницах бозких, спирку чинятъ блудци, корчемици, картачеве, опойцѣ, забойцѣ (12 а), чистои Богородици (22 б), своєи палицѣ (25 б), мироносицѣ (30 б), темницѣ (50 а), потварцѣ, зрадцѣ (89 б), овцѣ (120 б), Богородицѣ (128 б), злочин'цѣ (139 а), з мит'ницѣ (142 а), пшеницѣ (143 а), младен'цѣ (144 а), забойцѣ, чаров'ницѣ, выдыр'цѣ (148 а), чер'цѣ (173 б), пяницѣ (175 а), опойцѣ, запойцѣ (175 а), крав'цѣ (175 а), яйця (181 б), в'довицѣ убогои (182 а), великая

ся стала над болванохвал'цѣ зневага (185 б), удовицѣ, блискавицѣ (187 а), из пригудницами, у пяницѣ (190 а), ластовицѣ (202 б), столицѣ (203 б), служебницѣ (207 аб), царицѣ (209 б), молебницѣ (209 б). Зразок уподібнення *с* до *ш* маємо в слові: вышше (199 б).

Переходячи до відміни речівників, треба зазначити закінчення 3 відм. однини речівників чоловічого роду — *ови:* купцеви (10 б), коневи (10 б), мытникови (13 б) і т. д.; часте закінчення 1 від. множини речівників чоловічого роду на — *ове:* панове, господареве, слухачеве, богачеве, аггелове, жидове, отцеве, патрияр'хове, въжаєве, рибареве, сынове, лихвареве, картачеве, попове, злодѣєве, млинареве, ораторове, геретикове, мужове, далі 2 відм.: мѣсяций, приателий. В 6 відм. однини речівників жіночого роду на мягку шелестівку маємо закінчення — *ю:* радостю (6 б), справедливостю (7 б), милостю (11 б), боязню (11 б), маєтностю (20 б), свѣтлостю (69 б), пилностю (125 б, 147 б), запамятливостю (178 б), сповѣдю (195 а), обфитостю (200 а), уцтивостю (208 б), почесностю. В низці випадків закінчення 6 відм. — *ою* скорочується на — *ов (ев):* науковъ (10 б), покоровъ (11 б), зброєв (19 а), пред товъ войновъ (144 а), смертю лютовъ (189 б); так само в чоловічому роді 6 відм. на — *евъ:* судевъ (136 б). Дуже численно заступлені зразки речівників ніякого роду з закінченням *я* (з *іє*, є): легкоє коканя (5 а), читаня (5 б), немилосер'дя (8 а), збавленя (9 а), на меш'каня вѣч'но (10 а), колочѣня, гаданя (12 а), терня (16 а), одѣня (23 б, 44 б), стараня (36 а), Юда дал жидом знаня (45 а), сконченя (43 б), преслѣдованя (45 б), на укрижованя (48 б), на мешканя вѣчноє (61 а), якъ не має ся камѣня крушити (61 б), шитя (90 б), навернѣня (95 а), насѣня, ляканя (102 б), щастя (107 б), порушѣня (123 а), сумѣня (124 а), поживленя (126 б), о выслуханя (133 а), на затраченя (148 а), росказаня (152 а), зѣля (154 б), великоє утрапленя (160 а), сѣяня (180 а) премѣненя (192 б), повѣтря (194 б), убраня (197 б), нарѣканя (205 б), у золотоє начиня (212 а), хлопя (214 б) і ин. На вимову — *ня* як — *ння* вказують форми: пред народжѣням (в рук. нарождѣном) (22 б), за навѣжѣня (63 а), збавлѣня (68 б), дом улѣчѣня (123 б), камѣнямъ (в рук. камѣномъ) (131 а), въ опатрѣню (150 а), при нарожѣню (163 а), створѣням (в рук. створѣном) (166 а), збавлѣню (197 а) тощо. З инших форм відміни речівників можна згадати: родичѣ мои (24 а) побіч: родителѣ (26 б), до хыжѣ (10 б), до пущѣ (20 б), при воротѣхъ (44 б), из тѣнѣ своєи (99 б), на чотирох углох (82 б, 106 а), ӡ̆ен'жатю (115 а),

нощу называет'ся кончина вѣка нашего (130 а), судями (140 б), ворожѣлѣ (148 а), колѣнѣ свои (186 а, 207 а). З заіменників і числівників замітніші такі форми: през нѣ Христа звязаного водили (62 б), тоты (12 б), для чого (92 б), мѣнѣ (21 а, 168 б, 215 б), иншеи воды (126 а), достатку вс(ь)ого (185 б), двѣстѣ (16 а), на тисячу лѣтъ (70 а), трох (192 аб), тромъ (192 б), по трех днех (209 б), третю част (99 а), третюю часть (106 а), пер'ше (187 б). Відміну дієслова характеризують форми: я єстем (28 а), я єстемъ (184 б), єсътесмо (83 б), єстесмо (134 б); 3 ос. одн. теперішнього часу кінчиться на — *тъ*, але дуже часто закінчення — *тъ* відпадає, напр.: проквитне жезл квѣтом бѣлым (25 б), бѣзентує (60 б), кто вѣру имет... а кто вѣру не име (92 б), охабляє (181 б), смерти поживе (188 б), а поруч є і такі форми, як: заживатъ (4 б), єго Богъ покаре (31 а), лам'ле (106 б), каре (125 а); в 1 ос. множ. побіч закінчення — *мо* приходить також — *ме*: отганяйме (108 б), мусиме (182 а), помреме (182 б), вѣр'ме, читаєме (186 б); замітні форми приказового способу: иди скоро и упеци опрѣснокъ (182 б), отступѣте мало (185 б), подте зо мною (191 а), положѣмо (197 а); форми минулого часу: где положили єсте єго (34 б), приш'листе (42 б), въскресилисте (44 б), тамъ ся събрали (45 б), єще ся насмѣвали с него (54 а), юж єсмо выпросили (65 б), якъ єс'те слышали (86 б), видѣлисмо (93 а), видѣлисте (94 а), видѣли єсте (94 а), мовил'єм (94 а), аж' єм ся вам показал (94 а), тож єсте увѣрили (94 б), ходилисмо, що єм тя просилъ (105 а), якосте звязали Люципера (121 а), абысте ся... кланяли (184 б), ножами ся бороли, бичами ся били (185 б), бо ємъ слышала (207 а) тощо; будучий час: и сам ти допомогу (63 а), будемо ся смотрѣти (184 б); цікаві форми умовного способу: не выдал бых был жидом (49 б), щобых юж тобѣ єи спустил (105 а), далабыс (127 а) й діїменника: пожерети (46 а), умерети (204 а). З відміною дієслів вяжуться такі вислови, як: абысме (70 б, 131 б, 168 б), абысмо (46 а, 168 б), абесте (39 б, 41 б), повиннисмо (125 а). Можна подати ще низку инших слів і висловів, цікавих із якогось погляду: каженик, то єсть валах (3 а), пред народом люцким (6 а), выдирца, фалечникъ (7 б), сородникъ (20 б), и церковъ замокъ (у значінні: замкнув) (25 б), ядбабную (29 б), не єст свѣта (33 б), мѣстечко (34 а), сородниковъ (34 б), гостя приходня (36 б), умочил руку во солило (39 а), и мовили: угани, Христе (44 б), доволѣ (46 б), людъ многій (48 а), не знайдую (49 б), засромотити (50 б), господариня (51 б), плачте себе (54 а), мѣсяць въ криви былъ (59 б), мѣръ албо аршинов (65 а), во послѣднѣи часы (89 а), въ послѣднѣи лѣта (94 б),

до роду люцкого (97 а), отпочивокъ (110 б і 147 б), на земли живутъ (111 а), знову (120 а, 146 а), суботу ламати (123 б), студенецъ за мѣстом (126 б), не єст ты мужъ (127 б), драбиную (135 а, це правдоподібно помилка), калан'дарь (136 а), прубовалъ (140 б), коруну (144 б), дождъ (178 а, 181 а, 183 б, 187 а), дожду (179 б, 183 б, 186 б, 187 а), дождомъ (187 а), побануєшъ ты (179 б), а Илия сѣлъ собѣ под хыжкою оны жены вдовои (182 а), пошла оная жена до клѣте глядати мукы (182 б), люду вшит'кои зем'лѣ (184 а), дрыва (184 б, побіч: дрова 185 а), учинѣмъ ту три сѣны, то єст намети (200 а), до полаты (202 б), поцюлюю (207 б), поживати трапезу (209 а), постійно *ци* зам *чи*.

Полонізмів у рукописі величезна маса: алмужни, абрвѣмъ, ал'бо, барзо, найбарзѣ, баранок, бозкихъ, Бараніушъ (sic), боства, бялогловы, вшетеченство, венжа (побіч: ужа), ведлугъ, ведле, валчатъ, вшетечницею, вътеды, вшит'кои, ушитко, ци маємож вънпити (217 а), геретици, ґды, доразъ, дес'путацию, дотыхчас, достатечно, єжели, жебыс, же (в значінні: що), жродло, заволає, зубожалый, звлаща, зуполнаго, зуполнои, зась, о зацны то были жоны, по зистю, зац'ности, зозвавши, иж, што колвекъ, яким шталтом албо способом (26 б), ꙅенъжата, пустити вязня с казнѣ, каплан'ске, кошулю, лац'но, Месияшъ, мавают, мѣвати, мѣнился быти, мацедон'ский, напрод, ниґды, нензою, нензному, насмѣвиско, нѣмашъ, отправуют, окрутнѣ, не (о)мешкай, пане Пилате, и распни єго (50 б), умеш'каєшъ давати, опатровати, опатрує, обфитостю, оцкнул'ся, овоцъ, отповидѣлъ, поґанъ, подобенство, пеца, паненство, полич'ковали, поличокъ, през вшитку нуч (52 а), патрылъ, патритъ, поневаж, поволалъ, посредку неба (96 б), пан'ства (в значінні: держави), повстягал'ся покар'мовъ, патрѣтся, поселства, Бога примує до себе, повидѣли, пієкную, а патрѣтся добре (185 б), рих'ло, найрихлѣ, рачилъ, ремесници, строґую, слон'цу, слышишъ, строґо, строзе, сполечность, спросною, слѣчныи, теды, тераз, теразнѣшѣи, Товияшового, Урияшеви, утѣкаются до Господа Бога, устaвич'не, уцтивостю, убоством, целіи, цуднѣший, нецудне, циприси, члонку, шпетостю, шпет'на, Юдаш, і багато инших.

Відгомін джерела чи джерел нашого збірника слідний не тільки в його мові. Правдоподібно, джерелу даного поучення треба приписати такі слова проповіди на неділю мироносиць: „А теперѣшных часов кого змеже нашого народу поставят на якій уряд подвишеный: албо статечных старостов албо дворових албо урядниковъ албо присяжниковъ, то юж не вѣдає, ш'то

має чинити з великои пыхы и радости великои своєи, заразъ о Бозѣ забуде и о кревных своихъ, сусѣдъ отступаєтъ, о всѣхъ речах, удаст'ся на пыху, на лакомство, на обжирство, на пянство, на сребролюбство, на лихварство, на чужолоство" (89 а). Те-ж саме можна сказати про ствердження проповіди, що „правду забыли присяжници, которую присягли знати и судити: богатому судит', для приятельства єст' єму правда, а убогій мусить собѣ куповати" (89 б). Так само в джерелі проповіди треба шукати й оцих слів з дальшого тексту тієї самої проповіди: „Але такъ теразъ настало: лѣпше купити на жону шитя та дорогии пендлѣ нѣжли до церкви святыи ризы албо книгу албо свѣчу алъбо ладану ал'бо подарокъ церкви святой" (90 б), бо далі йде зазив до мущин і жінок піти слідом мироносиць, при чому жінки названі „бѣлыи головы". Проти жінок виступив проповідник у проповіді на пяту неділю по Зелених Святах. Запевнюючи, що „лакомцѣ, лихвареве, картачеве, прелюбодѣйци, чаровници, клеветници, смѣховалцѣ, сребролюбци, таковыи люде лица божого не увидят", виводив далі проповідник: „А з'влаща бѣлыи головы, которыи дѣти губят, чаруют, баютъ, єдна другу на блудъ зводят. Гды прийде до церкви, не мислит' о Бозѣ аны о грѣхах своихъ, але стоитъ у церкви, плечомъ стискатъ, ногою дубкат, луктомъ тикатъ, показує на миґи палцом" (167 б).

Може й в оригиналі проповіди найшлося нарікання проповідника: „Але тяжко и трудно нам доступити царства небеснаго. Про што? Про недовірство: бо што я тепер' межи вами вижу, што многіи сут' люде недостойніи, глупыи, неученіи, шаленіи, о божественом писмѣ гадаютъ, о страшных таємницах бозких спиркучинят' блуд(ни)ци, корчем(н)ици, картачеве, опойцѣ, забойцѣ, дудашеве, играчѣ, бабы, ремесници шумы, свади, колочѣня, блюзнѣрство на мѣсцах пустошных, недостойних выригают, на мѣсцах роспусных, шатанских, у корщемницах гаданя о вѣрах. А то не годит'ся о том гадати простаком на шатан'ском игралищу" (12 а). Це вплетене в проповідь на неділю Закхея й в мало зміненій формі в проповідь на Преображіння[1]).

---

[1]) Тут зазначивши, що таємниці небесного царства відомі тільки священикам, епископам, пресвитерам і проповідникам, проповідник говорив: »Ох, ох, не стуйтеж мнѣ нен'зному! Што я тых часов вижу?! Мнози сутъ недостойныи, глупыи, неученыи, шаленыи, о божественом писмѣ гадают, о страшныхъ таємницах боских спир'ку чинятъ блудници, корчемници, картачеве, опойцѣ и бабы, ремесници шуми, свари, колѣчѣня (sic, колочѣня), блюзнѣрства на мѣсцах недостойныхъ выригаютъ,

Часті виступи проти пянства найшли своє умотивування в поученні на Іллі: „У кого тѣло сухо, блѣдо, — у пяницѣ; у кого рукы трем'тятъ, — у пяницѣ; у кого очи у голову упали, — у пяницѣ; у кого волоси выскублены, — у пяницѣ; у кого брухъ, якъ у хор'та, — у пяницѣ; у кого домъ пустъ, — у пяницѣ“ (190 а).

В поученні на Великдень виступає проповідник проти чарівниць, завзиваючи слухачів: „Выстерѣгаймося діявола проклятого, Роґол'ца, чародѣйника, который зводит бабы до чарованя, до радости шатанскои“ (87 б).

А вже без сумніву на українському грунті зродилося запевнення проповідника в поученні на провідну неділю, що „тотых ӡ церквий аггели стерегутъ; поки тыи церкви не приймут' унѣю, то и ми не приймемо въ вѣки“ (116 б).

Вплив мови й змісту джерела відбився на речі, з приводу якої написані ці рядки, себ-то з приводу останків великодньої драми в тексті проповіди на Великдень. Наводячи ось тут згадані останки великодньої драми, розвязую титли, поправляю очевидні помилки й стараюсь розбити на вірші ті місця, де віршова будова впадає в око. Наголовок проповіди такий: „Поученіє на Воскресеніє Іисус Христово при заходѣ солнечномъ о побѣдѣ Ада пекелнаго, о раздрушѣнѣ пек'ла, якъ сталася жалост и радост у пекелних мукахъ оным вязномъ, от вѣка сѣдящим отцем святым, сталася радост, иж Христос, сынь божѣй, из мертвых' встал', бо знали оныи вязнѣ, отцеве святіи, иж Христос по нѣ прійде“. Після цього наголовка починається далі в тому самому рядку текст останків драми. Друкуючи його, зазначую в примітках паралелі з „Historyi o chwalebnym zmartwychwstaniu Pańskim“ Миколая з Вільковєцка на підставі видання д-ра Станислава Віндакевича (Краків, 1893) в „Bibliotec-i pisarzów polskich“ краківської Академії Наук. Ось текст останків великодньої драми:

А ґды Христос, сынь божѣй, из мертвых маль устати,
до пекла дано знати.
Ґды святаго Іоана Крестителя Ірод поймалъ
и главу єму утялъ,

теди пошолъ святый Іоан до пекелных отхланый и повѣдѣл' там отцом святым, которіи от вѣка сѣдѣли, от Адама аж до въскресенія Христова: Еvва, Авраамъ, Исак, Ияков, Лот', Мойсей и Арон', Езекииль, Даниил, Авакум, пророци, патрияр'си,

---

але на мѣсцах роспусных', шатанских, у коршмах гаданя о вѣрѣ, о таємницах боскихъ. Але не годится о томъ бесѣды чинити на шатанском игралищу« (193 а).

там' ушитки были запроважены, лик мученик, лик пророк, лик святител, лик патрияр'шескій. И всѣ грѣшніи и праведніи у пеклѣ сѣдѣли, ждали приходу избавителя нашего Господа Іисус Христа въ тмах пекелних.

Теды святый Іоан' Креститель' повидѣлъ
оным вязном', же юж Христа на рѣцѣ Іордани крестил',
же юж незадавно въскреснет'.
Услышавши тую новину, духи нечистии, проклятыи
почали розмовяти

из Адом старшимъ пекелнимъ, Реформосомъ, о смерти Іисус Христовой,

якъ бы искусити
и до пекла запровадити.

А ґды почалъ мовити гетманъ пекел'ный Хава:

Час бы намъ ту Христа запровадити,
абы ту ся намъ покорилъ,
из нами ся обачилъ
и з нами ту сѣдѣлъ.
Велико и слав'но барзо имя єго межи всѣми народы[1])
на земли, але то мѣнѣ и тобѣ барзо шкодытъ:
кому я тамъ якую злость учиню,
то онъ заразъ улѣчилъ,
исправилъ своимъ боствомъ.
Южъ мало не вшитокъ свѣтъ єго хвалить,
славит' бо ся велми на свѣтѣ.
Срамота моя и твоя.

И рекъ Адъ кролъ до гетмана Хавы:

Ктож такій иде моцный и можный с тамтого свѣта? Юж немашъ моци и власти, якъ у мене и тебе! Побралисмо до пекла кролѣ, гетмани, паны, пат'риярхи, владыки, священики, мученики и пророки и до того люд простый.

Немаш'[2]) над мене юж славнѣшого
и моцнѣшого и крѣпшого
у моєй моци и области пекелной.

Рече гетманъ:

Кролю Аде, памятай моє слово,
же наша моцъ под єго моцъ прийде,
слава наша низащо буде,
смерть юж низащо буде,
горе тобѣ буде
и зо мною по вѣчном нашомъ вѣку.

---

[1]) В рукоп. народы народы.
[2]) В рукоп. намаш'.

Почалъ мовити другий, Сирахузъ:

Чомъ помишляєш у собѣ троскот'ливіи рѣчи, брате,
гет'мане, чом боиш'ся прияти
до пекла Іисус Христа Назарянина?
А онь єст противникъ наш' и твой и мой, до того
єст онь человѣкъ смертелный,
а мы єстесмо дуси пекелніи, несмертелніи,
можемо и Христа до пекла прияти
и насилу узяти,
бо намъ великую злость на свѣтѣ чинитъ:

кого до великого грѣху приведу, то онъ отпус'титъ, излѣчитъ; кого на блудъ, кого на злодѣйство, кого на ра(з)бойство, кого на клевету, кому завдам якую злость, то онъ улѣчилъ. А ты боишъся его до пекла узяти.

Рече знову гетманъ Сирахуз':

Юж ємъ народ жидовский на него до гнѣву привѣл',
юж єм' копіє острое на него наготовал',
юж ємъ желчь и оцетъ змѣшал' єму пити,
юж єм' древа три наготовалъ на пропятиє,
юж ємъ гвозды острыи наготовалъ прибити єго до креста,
юж єму смерть блиско.

А тож я гет'манъ моцнѣшый Сирахузъ нѣж'ли ты Хава, я єго ту преведу самъ а самъ.

Рече кроль пекелный:

Єжели той єст правдивий Іисус, што мертвых въскрешалъ
[и въскрешаєтъ
и от мене назад забирає,
который и Лазаря четверодневнаго въскресил'
и оттоле от мене узялъ?

Отповидѣлъ гетманъ:

Той єст власный.

Тоє усл'ышавши Ад кроль и рече до гетмана Сирахуза:

Заклинаю тя силами своими, моцю своєю и своєго панства, абысь єго къ мнѣ ниґды не вѣлъ,
абовѣмъ ґды ємъ ґолосъ єго услышалъ
и заповѣды єго, затрясъ ємъ ся
и престрашилъ ємъ ся барзо,
боячися боязню великовъ.
И вшитки слузи мои, нечистыи дуси пострашилися.
Ци памятаєте, ґды душа Лазарева у чтиры дни пошла от насъ,
а не моглисмо єи затримати,
барзо ушитки моци пекелныи стряслыся?
Єно яко орелъ зо в'сею бистростию своєю пошол от насъ,
як бы не был у нас.

Але знаєте о томъ добре, же и земля не могла затримати у собѣ тѣло Лазарево, але въ мгновеню ока усталъ из гроба.

Я о томъ добре вѣдаю, же то єст силный и можный Іисус, бо он владне вшиткими силами на земли. А ты его приведешъ ту на мою бѣду: и тыи, которыи ту сут у тых темностях и темницах пекелных затворени и нерозвязаныи, розвяжет их тот Іисус Христос.

То мовилъ крол гетману Сираху(зу).

А ґды Господь наш Іисус Христос, сынь божѣй, рачилъ умирати на крестѣ за грѣхи нашѣ, у великом страху были діяволи у пеклѣ. Прилетѣлъ старший гет'манъ Сираху(зъ), ѯе(н)жа пекелный, и сѣлъ на крестъ над главу єго святои милости сыну божему, потѣшаючи єго, и мовилъ єму:

О Христе пане, то єс(т)ь ганебная[1]) смерть твоя.
Ци не маєш кї легеон аггелъ в небѣ жиди потлумити?
А ґды бы не могли змочи, и я ты самъ допомогу [погубити жиди.

Рече же Іисус Христос:

Мой мылый приятелю, дякую я тобѣ за невѣжѣня. Ты мене навидѣл у моєм смутку, а я тебе навѣжу у пеклѣ.

О з' великим страхом полетѣлъ гетманъ Сирахузь до пекла[2]), повѣдѣлъ кролеви, пекелному Адови, иж ся обѣцалъ сынь божѣй гостем быты у пекелныхъ мукахъ.

А ґды услышал крол Ад пекел'ный, и рекъ гетману діяволу Сираху(зу):

Исчезни от мене, вънъ иди от моих сѣдалищъ.
Преч', не сѣды съ мною.
Єсли єсъ такій бар'зо моцный, идиж, бийся з ним,
ис тим царем славным Іисус Христомъ. Што ты маєшъ [за справу з нимъ?

Выгнал крол Ад сатану изпред себе, от своихъ сѣдалищъ. И мовилъ Адъ до своихъ нечистих духов:

Запрѣте врата мѣдяніи, а моцъно забийте.
А не выдайтеся, боронѣтеся моцно,
абысме не были звоєваны.
Казал' мѣд из желѣзом спущати,
а верѣи твердо фундовати,
абы не войшол Іисус Христо(с).

И сталося[3]) великоє страсѣня землѣ, абовѣмъ аггелъ божѣй ступил з неба и отвалил каменъ от дверий гроба, идеже лежало тѣло Іисус Христово, и сѣлъ на камени. Одѣня єго было яко блискавица солнеч'ная. От боязни єго пострашилися оныи[4]) сторожеве, которыи гроба стерегли Іисус Христова, стали я(к) мертвыи.

---

[1]) В рукоп. **ганебнꙋꙗ.**
[2]) В рукоп. пеклкла.
[3]) В рукоп. Осталося.
[4]) В рукоп. **ѡныии.**

Почал мовити пе(р)вий страж Филаѯъ:
Не знаю, що ми ся дѣє, ци ми ся око омилило,
штось барзо красного у гробѣ обачило.
Єно вшитко ми ся видит, аж ми в'шитко тѣло от кости
[отпало,
жилы и кости ся не тримаютъ.
Не чую, ци стою, ци лежу, ци лечу.

Другій мовит страж Феронъ:
Ґвалт', братя, пробугъ! Юж лечу долувъ[1]) голововъ. Ґвалт', умеръ єм.

Третій мовитъ страж:
Проклинаюся, страх, пробуг'! Што (ся) ми ся дѣє[2])?
Сердца в' собѣ не чую, умираю.

Четверти мовитъ Фи(ли)монъ:
Въды, води, пробугъ, млѣю,
подобно мертвѣю[3]).

Знову почалъ мовити Филаѯъ, старший страж, до товариства:
Пробуг, што чнимо,
якъ бы на якумъ ґвалтѣ кличемо:
Єдинь кличе пробугъ, другий рата, третий млѣю,
четвертий мовит: наполы мертвѣю.
И срамота наша, братія товаришѣ,
ґды ся о том люде довѣдают',
такъ славным рицеремъ кричати,
а яко мертвымъ на земли лежати!
О сромота наша, братія рицереве!
А так' рихлѣ уставаймо,
а зброю до рукъ берѣмо[4])!
Бор'зо, борзо уставаймо!

---

[1]) В „Hist.“: Przebóg! Jużci lecę (стор. 28).

[2]) В „Hist.“: Strach, przebóg, strach mię zejmuje
Hej, bieżeżcie! Cóż się wżdy dzieje? (стор. 28).

[3]) В „Hist.“: Wody, przebóg, wody, mdleję.
Gosponie, jużci martwieję (стр. 29).

[4]) В „Hist“: Pro Boha, cóż wżdy działamy,
By na gwałcie, tak wołamy?
Jeden przebóg, drugi rata
Woła, jakby ginął z świata.
Jeden powiada, iż mdleję,
Drugi, iż w poły martwieję.
Sromotać to nasza będzie,
Jedno się dowiedzą ludzie.
Rycerzom tak sławnym krzyczeć,
By zmarłym na ziemi leżeć?
Co rychlej, przebóg, wstawajcie.
A broń zaraz pozbierajcie (стор. 29).

Рече страж Феронъ, очутив'шися:

Або ачей Христос з мертвых въсталъ, зазрѣте
єно до гробу, а осмотрѣте,
єсли Христос єст у гробѣ[1]).

Зазрѣвъ до гроба:

Юж, панове варта, панове стружове,
по вшиткой справѣ, юж Христа нѣмаш у гробѣ[2]).

Страж Филимон' заз'рѣлъ до гроба, почалъ мовити:

Бавей, бавей, панове, якъ пошол и плащеницу у гробѣ охабилъ,
якъ бы въ гробѣ не былъ.
Не помогли му и печати мѣцкии
ани варта мѣцкая збройная.
И каменъ не рушилъ[3]). О мудрый Іисус Христе.

Страж мовит Филаѯ:

Панове[4]) братя и товаришеве,
ш'то мы с тымъ почнеме:
коли пред Пилата прийдемо,
якъ будемо повѣдати[5])?

Юж' то прожне. Якъ ся стало, такъ слушна речъ єст, иж Христос месияшъ з мертвых усталъ. А так' зараз подме до Пилата и до старших епископов[6]), повѣжмо под присягов, якъ ся стало[7]).

Служба наша, мосцѣ панове:
нам' дайте пѣнязѣ за службу нашу

---

[1]) В „Hist.": Abo go Krystus zmartwychwstał?
Toćby go nam dyabli dał!
Powiedzcie go mi prawdziwie,
Spatrzawszy go pierwej w grobie (стор. 29).

[2]) В „Hist.": A Kristusa już nie w grobie (стор. 29).

[3]) В „Hist.": Bo, bo. bo, panowie, poszedł,
Ba i prześcieradła odszedł.
Nie pomogło zamykanie
Grobu, ni pieczętowanie.
Wstał, pieczęci nie ruszając,
Ni kamienia odwalając (стор. 30).

[4]) В рукоп. Филоѯ понове.

[5]) В „Hist.": A cóż my sobie poczniemy,
Gdy miedzy ludźmi będziemy?
Jako będziemy powiadać,
Gdy nas będą o to pytać?

[6]) В рукоп. єпⷭ҇кокъ.

[7]) В „Hist.": „Theoron" говорить так:
Próżno powiadać inaczej,
Jedno tak, jako jest w rzeczy.
Zaraz do biskupów pódźmy,
A jak się rzecz ma, powiedzmy (стор. 30).

и[1]) новину пев'ную от нас выслухайте[2]),
иж Христос з мертвых в'стал',
печати не рушил,
каменъ не отвалил,
влас'не тои ночи
о самой полночи[3]).

Филаѯ' рече:

Ба маємо чим доводити,
єно кобысте хотѣли вѣрити[4]).

Панове почали мовити:

Стружове, ци блазнуєте, ци жертуєте?
Злая бы то новина была, якъ повѣдаєте[5]).
Мои милыи стружеве, просиме вас, што ин'шого повѣдайте,
а тым жертомъ покуй дайте[6]).

Рече Феронъ струж:

Не жерти то, мосцѣ панове[7])!
Великоє дер'жаня было
и трасѣня земли было:
яко мертвыи зосталисмо,
ниц' на зем'лю летѣли[8]).

---

[1]) В рукоп. ѡ.

[2]) В „Hist.“ „Proklus“ так веде річ:
Służba, księża miłościwi,
Biskupi, zacni, ućciwi.
Za służbę pieniądze dajcie,
A nowiny posłuchajcie (стор. 30).

[3]) В „Hist.“ „Philemon“ говорить ось як:
Nowinę tę wiedzcie pewną:
Pan zmartwychwstał mocą własną,
Kamienia nie odwalając
Ani pieczęci ruszając,
W nocy, dzisiejszej niedziele.
Toć wam powiadamy śmiele (стор. 31).

[4]) В „Hist.“: Ba i mamy czym dowodzić,
Byście jedno chcieli wierzyć (стор. 31).

[5]) В „Hist.“ „Annas“ говорить:
Panowie, a błaznujecie,
Czy tak z nami żartujecie?
Złaby to nowina była,
Jeśliby sie tak ziściła (стор. 31).

[6]) В „Hist.“ „Kaiphas“ кінчить так:
Co inszego powiadajcie,
A tym żartom pokój dajcie (стор. 31).

[7]) В „Hist.“: Nie żart, miłościwi księża (стор. 31).

[8]) В „Hist.“ „Proklus“ говорить так:
Takie to tam było drżenie
Ziemie, tak straszne trzęsienie,

Рече Кияфа:

Панове варта, просимо вас, абысте никому не повѣдали, што єсте видѣли[1]).
Але ищи, якъ можете,
такъ тоту рѣчъ охран'те и затайте.
А такъ мовте: ґдысмо поснули,
а ученици приш(л)и и украли
єго из гроба о самой полночи[2]).
А мы вамъ нагороду учинимо[3]).
И дали им злато подостатокъ.

За то рече страж Филаѯ:

Панове[4]) нашѣ, боимося старости Пилата, абы насъ на смерть не скаралъ[5]).

Почаль мовити Кияфа до стражи:
И мы васъ с того клопоту вызволимо,
якъ самы схочемо[6]).
От насъ пѣнязѣ берѣте,
а такъ мовте,
якъ васъ у̂чимо:
иж єсмо былы напитіи,
а ученици пришли и украли єго.
Добрѣ, панове, юж мы пѣнязѣ возмемо
и такъ учинимо,
якъ насъ просите[7]).

Żechmy jako drwa martwieli,
Jak glina na ziemię lecieli (стор. 32).

[1]) В „Hist.“: Przebóg, panowie hajducy,
Prosimy, was barzo wszytcy,
Byście tego nie sławili,
Coście nam to powiedzieli (стор. 32).

[2]) В „Hist.“ „Annas“ говорить таке:
I owszeją ogradzajcie,
A przed ludźmi powiadajcie.
Mówiąc: Kiedychmy posnęli,
Zwolennicy w nocy przyszli
I ukradli go nam w grobie
Prawie o północnej dobie (стор. 33).

[3]) В „Hist“ „Kaiphas“ каже: Nadarzymy was pieniędzy (стор. 33).

[4]) В рукоп. панонове.

[5]) В „Hist.: Ale o starostę idzie,
Jeśli to do niego przydzie,
By nas za niesławne nie miał,
Abo gardł naszych nie pobrał (стор. 34).

[6]) В „Hist.“: Starostę my namówimy,
Jako żywnie sami chcemy (стор. 34).

[7]) В „Hist.“ „Proklus“ бере гроші й говорить:
Dobrze, pieniądze bierzemy

Пѣнязѣ узяли
и подяковали
и до гробу пошли Iисус Христова
и тамъ помертвѣли.
Господь нашь Iисус Христос рачилъ из мертвых устати,
рачил ся Маріи, матери своєй, показати.
Ґды Iисус Христос рачил из мертвых устати,
а ґды юж были блиско пекла, архангелъ Михаилъ почалъ
Възмѣте врата, князи, ваша, [голосом волати:
возмѣтеся, врата вѣчная!
Иде царъ слав'ный[1]).
Луципер' одоз'вал'ся:[2])
Кто то єст царъ славный с тамтого свѣта?
Фукаючи из' грузна, якъ бы до якои пустинѣ[3]),
безпечне иде грозно а широко.
Отож не боюся ничого.

Болше я маю гетма́нов от вѣка сѣдящих, а жаден такои фурѣи не починалъ, як' тотъ Назарянинъ Iисус. Коли ся до нас провадили оныи царъ Давидъ, Соломонъ, Асафатъ, Саулъ, Аврамъ, Исакъ, Іяковъ, Моѵсей, Аронъ, Езекиилъ, Данил, Авакум, пророки, патрияр'хи, святители, владыци, попове, дяци, рицери и люд простый посполитый,
зав'жды ишли тихо,
а не чинили такоє лихо,
ишли скромне,
покорне.
А той Iисус Христос Назарянинъ якъ то фукає
и говорити к' собѣ не дає.

Або єс забылъ, Луциперу, — то мовит Цер'берь, — ґды Лазарева душа полетѣла як' орелъ из пекла, а пекло затряслося и замки не могли отримати душу Лазареву. П(е)рестрашилемъся у той час.

A wszytko obiecujemy,
Tak jako każecie mówić
I też miedzy ludźmi sławić (стор. 34).

1) В „Hist.“ Ісус говорить так:
Ehej, piekielne książęta,
Otwierajcie swoje wrota.
Otwórzcie sie wieczne brany,
Wnidzie tam król wiecznej chwały (стор. 35).

2) В рукоп. ωзоз'вал'вал'ся.

3) В „Hist.“ Люципер говорить ось як:
Cóżto za król wiecznej chwały,
Coto tak barzo zuchwały?
Nie był tu nigdy takowy
Z takimi śmiałymi słowy
Umarły z owego świata,
Coby łamał nasze wrota (стор. 36).

Луциперъ рече до Цербера:

Ба, вызры єно на окно[1])!

Цербер' вызрѣлъ, рече до Луципера, пана своєго:

Юж, пане мой, не жерти[2])!
Ачей той ушитки душѣ от насъ забере.
Маємо гостя злого, невдячного,
Іисус Христа Назарейскаго.
Иде с крижемъ[3]) окривав'ленимъ
и напечатанимъ[4]).

Южъ ти зле, брате Луциперу, певне тот юж в'шыткы душѣ от нас забере[5]).

Рече Луциперъ:

О тоты ся дѣды найбарзѣ бою,
бо о тых найбарзѣ стою,
што их зовутъ пророками,
патриярхами, святителями[6]),
то владыци, то духовныи, знакомитыи панове, кролеве,
царѣ, гетмани, а найбар'зѣ лютрове
хору нашого шатан'ского.

Рече Луциперъ:

О тых нам найбарзѣ ходитъ;
якъ тыж их утратимо,
южъ не борзо таких добудемо[7]).
А юж оны штось о томъ щосъ гадають,
подобно ся тут Христа сподѣваютъ.
А тоты нецнотливыи дѣдове,
пророки, патриярхи, мученики, кролѣ, панове, гетманове

---

[1]) В „Hist.": Ba wyjrzy, Cerberze bracie,
Coto tam ktoś u drzwi plecie (стор. 36).

[2]) В „Hist.": Nie chychy tam, Lucyperze (стор. 36).

[3]) В рукоп. скрижемъ шкрижемъ.

[4]) „Hist." „Cerberus" говорить так:
Mamy gościa niewdzięcznego,
Jezusa Nazarańskiego,
Z chorągwią jakąś czerwoną,
Krzyżem napieczętowaną (стор. 36-7).

[5]) В „Hist." говорить Люципер так:
Jużci źle, bracie Cerberze,
Pewnie nam wszystko pobierze (стор. 37).

[6]) В „Hist.": O one sie dziady boję,
Bo nawięcej o nie stoję,
Co je zową prorokami,
A drugie patryarchami (стор. 37).

[7]) В „Hist." „Cerberus" говорить:
Biada, jeśli je stracimy,
Niewczas takich nabędziemy (стор. 37).

штось дешкуруютъ,
подоб'но Христа чують.
А найбар'зѣ панъ Адамъ,
пресвѣтлаго раю панъ,
найперше зосталъ у пеклѣ гата(ма)нъ,
раю свѣтлаго не панъ.
Треба бы его почестовати,
смолы горячои с пол гор'ця дати выпити[1]).

Адамъ почал мовити:

О, випиешъ еи самъ, проклятый діяволе,
не будешъ юж собѣ болше над нами преводити
у той час шатанскои темници[2]).

Рече Авраамъ святый до Адама:

Не давай потѣхи проклятим' шатаном.

А так' мовит Адамъ:

О наймилший Христе пане,
рач' же нам' дати свое святое потѣшеня
през твое змертвыхвстаня.
Ведлуг' твоеи святои обѣтници
выпровад нас ис' тои темницѣ[3]).

А затым архаггелъ Михаилъ, въевода небесны, велми голосно рекъ:

---

1) В „Hist.“: Jużci sobie coś gadają.
Milczcie jedno, namci łają
Niezbedni dziadowie oni,
Chocia tu są we złej toni,
Śmiele sobie coś rokują,
Musi być Jezusa czują.
A nawięcej pan Jadamek,
U nas tu napierwszy panek.
Trzebaby go poczęstować,
Z pół garnca mu smoły podać (стор. 37—8).

2) В „Hist.“: Wypijesz ją sam, poczwaro,
Szpetna, piekielna maszkaro!
Żabaczysz przewodzić więcej
Nad nami w tej tu piwnicy,
Niezbedna mocy szatańska! (стор. 38).

3) В „Hist.“ говорить „Abram“ так:
Przydź, panie, nie omieszkawaj,
Pociechy złemu nie dawaj.
Racz nam dać swe pocieszenie
Przez twe święte zmartwychwstanie,
I według twej obietnice
Wyprowadź nas z tej ciemnice.
Weź nas do raju wiecznego,
Królestwa twego świętego (стор. 40).

Възмѣтеся, врата вѣчная,
иде царъ славный.

Затым заразъ врата пекелныи почалися крушити нагло, верѣи, замки, засувы. Въ мгновеню ока все ся то покрушило.

Іисус Христос до яду в(с)тупил,
отцовъ святых высвободилъ.

Луциперъ почал плакати:

Бѣдаж мѣнѣ и горе!
Подме юж потопитися на море.
Бодай был' тот нигды ту не посталъ,
который з мертвых' в'сталъ.
Ґвалтъ чинит',
пекло лупитъ,[1])
ґвалтом выдирає. —

Христос панъ[2]) рекъ въ остром гнѣву:

Мовчи, не нарѣкай, проклятый дїяволе!

Єще кр(и)вды не маєшъ: беру своє власноє, кохануюу свою череду. Досить ту маєшъ невѣрниковъ, которыи не вѣрили м'нѣ, и инших' много маєшъ поґановъ[3]).

Рече Луципер до Христа пана:

Гей, щож ище гадаєшъ?
Строґо якъ отповѣдаєш'[4])!

Рече єму Іисус Христос:

Слышиш, проклятїй дїяволе, єще тебе извяжу,
що оттоле не выйдешъ[5]),
изводити болше юж никого не будеш.

---

[1]) В „Hist": Biada, biada, biada, gorze!
Pódźmy, bracia, gdzie na morze.
Pewnieć sie nam rozpierzchnąć stąd.
Niestetyż nam na taki błąd.
Bodaj był do nas nie postał
Ten Krystus, co dziś zmartwychwstał.
Gwałt czyni, łupi nam piekło (стор. 42).

[2]) В рукоп. пананъ.

[3]) В „Hist.": Milcz, nie narzekaj, szatanie.
Krzywdać sie żadna nie stanie,
Gwałtuć nie czynię żadnego,
Biorę to, co jest mojego.
Twego nie tknę, biorę trzodę
Swą, którąś uwiódł przez zdradę.
To ich tu masz jeszcze dosyć,
Wszytkie, co nie chcieli wierzyć (стор. 44).

[4]) В „Hist.": Biadaż mnie! Cóż jeszcze gadasz,
Tak srogo mi odpowiadasz? (стор. 44).

[5]) В „Hist.": Zwiążę cię, iż stąd nie wyjdziesz
Ani więcej zwodzić będziesz (стор. 45).

Луциперъ ял нарѣкати,
горко плакати:
Ох мѣ, ох мѣ нещасливому!
Штож єм єму такоє учи(ни)л',
иж ся так на мене зазлостил[1]),
горко розлютилъ!

Рече єму Іисус Христос:

Спомни собѣ, що єс заслужилъ,
коли єс Адама и Еvву у раи прелстилъ
и зрадилъ
и ту до аду запровадил.
Такьже и много тиж єс людый пожражал',
а до пекла позапроважалъ.
Юж не будеш ся там' болше прохожалъ,
ани болше людій зражалъ[2]).

Архаггелъ Михаилъ звязал' єго лан'цухом' и у столпа посредку пекла привязалъ:

Сѣдиж, дияволе, у столпа того
до дне суднаго[3]).

Почал плакати горко дияволъ:

Бѣдаж мѣнѣ нен'зному!
Не доситъ му,
що ґвалтом бере,
ано єще и мене вяже.
Бодай был ту не ходил,
що царство моє раз'друшил
тотъ Маріячъ.

У той час душѣ святыи справедливыи дали чест, хвалу Господу Богу, мовили:

Слава, Господи, кресту твоєму и воскресенію.

Знову Луциперъ ял нарѣкати:

Юж моє пан'ство и моя моць затуплена,
розпорошена.
Сподѣвал'ємся, иж и єго душу возму,
а онъ загорнулъ ушитко от мене,
єще и мури разсипал'.

---

[1]) В „Hist.“: Biadaż mnie! Cóżciem uczynił,
Żeś sie tak na mię zzuchwalił? (стор. 45).

[2]) В „Hist.“: Spomni sobie, coś zasłużył,
Gdyś na onym świecie płużył.
Już się nie będziesz przechadzał
Ani ludzi więcej zdradzał (стор. 45).

[3]) В „Hist.“: Niechaj już tu zawżdy siedzi,
Żadnemu więcej nie szkodzi.
Niechaj tu u słupa tego
Poplązsze do dnia sądnego (ст. 45).

А душѣ святыи поклонилися Христу, мовили:
Слава, Господи, кресту твоєму и воскресенію.
Знову пророци, патриярси поклонилися Христу, мовили:
Слава, Господи, кресту твоєму чесному и воскресенію.
Ниский поклонъ дали Христу пану.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Наведений текст займає 71 а до 81 аб листків включно, далі йде звичайний текст проповіди, перерваний на лл. 83 б—86 а ось яким уривком тексту, що правдоподібно також належав колись до великодньої драми:

А ґды юж то пекло зостало пусто, Луциперъ звязанъ посредку пекла у столпа стоитъ у ве(ли)кой жалости, ревне плаче, горко жалує за царствомъ своим и за стадомъ Христовымъ, оних соколовъ и угодниковъ Христа пана, которых выдерь єму с пащеки поганскои.

Потомъ прилетѣлъ гетманъ старший, Цер'беръ, потѣшаючи пана своєго у пеклѣ: Пане мой Луциперу, а брате мой милый, не фрасуйся никусъ, нагородимо мы собѣ у троє по судѣ, у короткомъ часу помстимося своєго упатку, у коршмах будемо вадити пяницѣ, картошники, у дворах паны, мѣщани, служаліи, рицерѣ, шумы, свады, колочѣня, до битви зажгу сердце, єдинъ другого заб'є: тым ся утѣшимо[1]).

Прилетѣлъ други гетманъ, діяволъ Асмодей, и уклонился ниско пану своєму, мовилъ єму: Служба моя, мосцѣ пане Луциперу, я слуга твой найнижший Асмодей, корчемник', я ся завжды при корч'мах бавлю, барзо я рад пяницъ до звады привожу, до бит'вы, картошники, єдин другого за пяняз забиє, музикови, гайдашеви на языкъ сяду и буду єму на (я)зыку сидѣти, буду єго научати, якъ найбарзѣ ушет(е)чне жертувъ, спѣваня, пѣсни спѣвати. Абы имя божоє зневажал[2]) и святых божѣих, а наше шатан'скоє високо выхвалял, той нашъ буде, гой.

Прилетѣл третий гетман(ан), діяволъ, паскуда, залютник'

---

[1]) В „Histor.“ бідкаеться Люципер, а Кербер потішає його ось як:
Milcz, Luciprze, bracie miły,
Nagrodzim to w krótkiej chwili.
Pomścim sie tego w klasztorzech,
W karczmach, w szpitalach, we dworzech.
Będziem wadzić mnichy, popy,
W karczmie niewiasty i chłopy,
W szpitalu baby z dziadami,
W dworzech pany z ministrami (стор. 42).

[2]) В рукоп. знҍкажҍ.

и рече: Служба моя, мосцѣ пане Луциперу, яж ты найниший слуга твой, паскуда, залютникъ, много бав'люся[1]) при коршмах, при трун'кахъ, при напоях, при танцах, при залютах, поджигаю до злых справъ, а щи надто брата до крестнои сестры, кума до кумы, свата до свахы, двох братов до єднои буду зводити. Теды я болшій хосенъ учиню, паскуда, нѣжли оный Асмодей: то тым' ся наше тлетворноє царство наполнитъ. Не фрасуйся, мой милый княже, я то выслужу тобѣ, гой.

Прилетѣлъ четвертый гет'манъ, діяволъ, на имя Роґалецъ: Служ'ба моя, мосцѣ пане Луциперу, и я тиж могу тобѣ хосенъ учинити у троє нѣжли оныи твои слузи и гетмани. Я Роґалецъ, слѣчнои уроди, чаровникъ, я зав'ше на ожозѣ сижу, завше ся меже бабмы бав'лю,

бо я и трома хлопами не справлю,

що єдною бабою, я бабу научу воли своєи, зѣля покажу бабѣ и на(у)чу єи волѣ своєи, абы шкоду учинила меже коровами у набѣлѣ, абы єдна другу подсипала,

чарами досконала,

то я научу, гой. А другую научу, абы подоляла, остудила, то наша буде товаришка. Єще научу бабу вълѣ своєи, науки своєи, щобы зѣля пила, а дѣти тратила, и болше єще злости приложу своєи бабамъ, то нашѣ будутъ товаришки, аж ся усѣ кути твои и с'пѣжарнѣ и темницѣ пеке(л)ныи наполнятъ, што их Христос выпорожнилъ, узялъ ґвал'томъ неслуш'не тотъ Марѣячъ.

Почал' мовити крол пекелный Луциперъ до своих гетмановъ: Мои мыліи слузи, гетмани, а ксенжата, братія моя милыи, речи посполитои нашои пекелнои мосцѣ панове, ґды мѣ такъ щире будете служити, починю вас стар'шими у остатный день по судѣ божѣим: которыи ся достануг', дам вам моць над ними, абысте вѣчных мукъ завдавали

и над ними вѣч'не пановали.

Єно вас прошу, пилнуйте ихъ охотне, а найбар'зѣ прошу вас о кач'марки, што пиво не досипуют и позад не мѣшаютъ

и фалшивою мѣрою мѣряютъ.

А до того, што фалшивими лок'тями мѣряютъ, а людіом продают, а до того, што фалшивими фунтами важать, а продают. Теды тих ушитких пилнуйте, подправляйте на розмаитіи рѣчи[2]), на всѣ злыи поступки, през которыи бы рѣчи могли нам ся достати до нашого тлетворнаго царства пекелънаго...

---

[1]) В рукоп. бов'люся. [2]) В рукоп. рѣч рѣчи.

Що торкається походження нашого тексту, насувається на думку кілька можливостей. Або текст даної проповіди є перекладом польської проповіди, автор якої підпав під сильний вплив „Historyi o chwalebnym zmartwychwstaniu Pańskim“ Миколи з Вільковєцка, або проповідь повстала на українському грунті й автор її використав тільки відому йому польську великодню драму, або українська проповідь є відгомоном окремої української великодньої драми, виставу якої бачив автор проповіди, може найшвидче в часі своїх студій, або й сам, як актор, брав участь в її виставі; в такому разі сильний вплив польської великодньої драми на українську очевидний.

Проти того, щоб українська проповідь була перекладом польської, промовляє її, так сказати-б, попсований текст, а згадане попсування було наслідком того, що її автор пригадував собі, як то кажуть, пяте через десяте текст виставленої колись на його очах великодньої драми. Так само проти перекладу промовляє та частина наведеного тексту, яка не знайшла своїх паралель у згаданій польській драмі, а яка основується головно на „Слов-і святаго отца нашего Евсевія, епископа Александрійскаго, о вшествіи Іоанна Предтечи во адъ“ на пятницю страстного тижня, надрукованому в церковнословянському перекладі в одному московському збірнику ще 1647 р. й виданому з рукописного збірника XVI—XVII в. бібліотеки Соловецького манастиря в збірці І. Порфірєва „Апокрифическія сказанія о новозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ“ у 1890 р. (стор. 204—14). Саме діялогічний і драматичний елемент згаданого „Слова“ міг легко насунути на тямку текст польської великодньої драми в українського автора проповіди. Але що й та частина наведеного тексту, котра відповідає згаданому „Слову“, не покривається з ним, а є його вільною перерібкою, тому й найправдоподібніше припущення, що тут маємо діло з забутим уже в значній мірі текстом окремої української великодньої драми.

Ця справа жде свого вирішення не тільки тому, що треба-б щойно відшукати повний текст евентуальної української драми, але й тому, що не вияснені ще деякі питання, звязані з польською драмою Миколая з Вільковєцка. Її відогравали до половини XVIII в. Видано її двічи в XVI в., в перерібці на 11-складовий вірш у першій половині XVII в. Крім того були й рукописні її тексти, напр. її скорочення в рукописній збірці драматичних творів хелмінської школи. До того в польській науці був спір на тему оригінальности згаданої драми, закінчений завдяки

авторитетному голосові проф. Ол. Брікнера побідно для польського драматурга, але все-таки сумнів зродився й відновлення його не виключене. Видання тексту драми Миколая з Вільковєцка в „Bibliotec-i Pisarzów Polskich“ обіймає всього передрук першого видання драми. Таким робом із різних причин вирішення піднесеного тут питання може бути ділом майбутнього.

II. До тексту „Слова о збуреніи пекла“.

Наведений вище уривок проповіди з останками великодньої драми має основним джерелом старохристіянський апокриф, відомий під назвою Никодимового Євангелія. Досі найзамітнішим драматичним відгомоном цього джерела на українському грунті було „Слово о збуреніи пекла“, драма, яку відкрив і якою кількома наворотами займався Іван Франко. Опублікуванню тексту „Слова“ й дослідові над ним присвятив Франко дві праці, першу п. н. „Южнорусская пасхальная драма“ в червневій і липневій книжці „Кіевск-ої Старины“ за 1896 р. й другу п. н. „Слово про збуренє пекла. Українська пасійна драма“ в 81 т. наших „Записок“ (себто в I кн. за 1908 р.).

В останніх роках пробудилося наново зацікавлення згаданою драмою. Проф. В. Рєзанов видав її в першому випуску свого корпусу старої української драми, друкуючи у виданнях Української Академії Наук у 1926 р. „сценічні вистави у Галичині“[1]), а в „Науковому Збірнику за рік 1926“ п. н. „До історії пасійної драми — „Слово о збуреню пекла“ (стор. 73—81) подав С. Гаєвський уривок „Слова“ з рукопису початку XVIII в. (з збірника ч. 993, доставленого перед війною в Музей при Київській Духовній Академії). Уривок містить текст „Слова“, почавши від 210 рядка згідно з нумерацією Франка до кінця.

---

[1]) Видавець лишив без уваги дефектний текст »Слова«, який надрукував Я. Гординський п. н. »Слово про збуренне пекла по Старунському рукопису XVIII в.« в 97 т. наших »Записок« (стор. 155—74). Хоча автор у самому наголовку відніс рукопис до XVIII в., а в тексті своїх виводів навіть до його половини (стор. 168), згаданий рукопис походить із XIX в., навіть не з його початку. При виданні тексту пропущено 4 рядки, а саме на стор. 167 пропущено по словах: „A te Pekło moie zburew y Zplądrował“ ось що:

Mene i Ada wiczneme uząny zwiazał.
Czo te teper poczał
i Wiaznew moich iz soboiu pobrał,
zdawnoho wiku palacy moiey poszpustoszował.

Цілком лишили без уваги дотеперішні дослідники „Слова“ один текст XVIII в., на жаль, також дефектний, а саме текст, що попав у Минею XVIII в., яка перед війною зберігалася у віленській Прилюдній Бібліотеці під ч. 75. Ф. Добрянський, описуючи її церковнословянські та східнословянські рукописи, зазначив, що від її 131 листка починається „Слово о збуреніи пекла“, й додав: „Разговоръ Люципера съ Адомъ въ стихотворной формѣ, на бѣлорусскомъ нарѣчіи. Не хватаетъ середины за утратою листа“[1]). Під „білоруським наріччям“ Добрянського криється такаж мова „Слова“, яка відома з дотеперішніх його текстів.

Лишення цього тексту без уваги в дотеперішніх дослідах над „Словом“ тим прикріше, що він правдоподібно належить до найстаріших поруч із уривком, що його опублікував Ст. Гаєвський. Бо лишаючи на боці маленькі уривочки тексту, то й головний текст, що на ньому опер Франко свою відбудову тексту, себ-то текст збірника рукописної збірки Антона Петрушевича в Бібліотеці Народнього Дому у Львові під ч. 181, не „писаний десь у половині, а може і в першій половині XVIII в.“[2]), як думав Франко, а в останній четвертині XVIII в. Описуючи збірник, Іл. Свєнціцький означив його повстання вірно кінцем XVIII в.[3]).

Ціла Франкова відбудова тексту „Слова“ побудована на крихких підставах. Бо як що „перед нами літературний твір, який пережив на українському грунті значну еволюцію, його багато разів переписувано й оброблювано“ з одного боку й з другого досі „відомі списки походять від якогось дефектного вже списка“[4]), відбудова тексту „Слова“ це дуже складна річ і не диво, що при даних умовах щодо самого збереження тексту й при хворобі Франка йому не вдалася відбудова „Слова“. Уважаючи таку відбудову щойно ділом будущини, думаю, що в першій мірі треба зробити, приступним для дослідів головний текст, на якому побудував Франко свою відбудову, без усяких змін, додатків і пропусків, які робив Франко. Тому подаю ось тут той текст „Слова“,

---

[1]) Ф. Добрянскій. Описаніе рукописей Виленской Публичной Библіотеки, церковно-славянскихъ и русскихъ. Вільна, 1882. стор. 279.

[2]) Ів. Франко. Слово про збурене пекла (Записки, т. LXXXI, стор. 7).

[3]) Іл. Свенціцкий. Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина друга. (Українсько-руський Архив. Т. VI. Львів, 1911, стор. 194—200).

[4]) Ст. Гаєвський. До історії пасійної драми — »Слово о збуреню пекла«. (Науковий Збірник за рік 1926, Київ. стор. 74).

який заховався на лл. 25—39 згаданого збірника, модернізуючи дещо правопис з чисто друкарських причин. Ось цей текст:

Слово о збуреніи пекла,

єгда Христосъ, от мертвих встав'ши, пекло збурилъ.

Люциперъ мовитъ до Ада:

Знаю я, Аде, о томъ Христѣ много причинъ,
ижъ онъ єстъ от колѣна Давидова Марѣинъ синъ,
котори самъ себе синомъ божиимъ именуєтъ
и человѣкомъ тако(ж) назиуєтъ.
О томъ пророци здавна проповидуютъ
и повистъ тую тилко дармо розмножаютъ;
от полшости тисящи Богомъ и человѣкомъ єго визнаваютъ,
а нашихъ[1]) собѣ занизащо маютъ.
Але южъ маю слуги в справахъ моихъ бѣглихъ
не тилко на земли, але и на облакахъ свѣтлихъ.
Знаю я, що ся дѣє и на краи свѣта,
коли Богъ основалъ землю и положилъ на ней дочасніє лѣта.
Такъ под небомъ и в морахъ и под землею що ся дѣє, знаю,
в іедной години през слуги свои много новинъ маю.
А о томъ Христѣ и разъ не знаю,
но вѣсти певнои єще ожидаю.
Дивная би то рѣчъ була, іжъ би билъ на земли божій сынъ;
не могу и разумомъ поняти,
с которихъ би ся онъ моглъ причинъ взяти.
Знаю я єще и аггели, ижъ служатъ в неби Богу,
а о томъ нѣтъ.
Єще и на земли от слугъ своихъ много новинъ маю,
а тамъ єще певнои вѣдомости ожидаю.
А я тіи справи, що Богъ сотворивъ, всѣ знаю,
а що ся именуєтъ сыномъ божіимъ, того не разумѣваю.
И я билемъ аггеломъ свѣтлимъ и на облацехъ жилъ
и всего ся тамъ приглядѣлъ.
И знаю, що Богъ Адама создалъ от землѣ
и все живоє, єже єстъ на ве(р)хъ землѣ,
и в рай на востоцѣ єго посадилъ,
аби на землѣ Бога и творца своєго хвалилъ.
Але я тому барзо позавидѣлъ,
Адама и Еву ужемъ з розуму извѣлъ,
ижъ божию заповѣдъ преступили, —
на тоємъ привѣлъ, что изгрѣшили.
А ґди з(г)рѣшили, позналися нагими.
Ижъ Богъ имъ не хотѣлъ того грѣха терпѣти.
послалъ аггела своєго и вигналъ ихъ из райскои роскоши,
которои роскоши и розумомъ не поняти.

[1]) В рукоп. а нашихъ, а нашихъ.

И от того часу дѣлай землю и в потѣ лица твоєго хлѣба снѣси,
а сего учинення своєго[1]) не вѣси.
В той часъ возрадовалемся и смѣялемъ з него, жемъ привѣлъ,
щомъ тоє одержалъ, чогомъ хотѣлъ.
Албовѣмъ девятъ хоровъ аггеловъ Богъ маєтъ,
от которихъ завше хвалу приймаєтъ.
А я тілко помисливъ, заразъ и струченній з неба
и тамъ мя посадилъ, где було мнѣ треба.
Але то ся все стало з моєи причини,
ижъ от древа заказаннаго зрадилъ овоцъ скоштовати.
И єщем ся о то стаpалъ,
аби ся мнѣ Адамъ с потомствомъ записалъ.
І сыни Адамови і на тоє подвѣлъ,
же Каинъ Авеля из свѣта изгладилъ.
О от того часу зачалъ пекло будовати
и души грѣшніи из сего свѣта избирати
изъ всѣмъ потомствомъ. Нѣхто мнѣ не завидѣлъ.
Адама перворожденнаго запровадилъ
и всѣх дванадесятъ патриярховъ
и царей незличонихъ
и рицеровъ барзо моцних,
Самсона барзо силнаго
и цара Алєксандра всего свѣта можнаго
и Давида цара, с которого племя Исуса Христа повидаютъ
о немъ зси пророци, которіи людъ научаютъ,
а пана моєго Ада и насъ всѣхъ в пекли понижаютъ,
которихъ во отхланяхъ моихъ повно
и завше у мене ихъ єстъ много.
А хтожъ у мене єще не будетъ,
той[2]) до скончания свѣта мене не забудетъ.

Адъ до Люціпера мовитъ:

Пане Люциперу, пане старосто,
хочъ у тебе самого слугъ тисящъ сто,
чемусь мнѣ гадки великиє в голови здоймаютъ
и фрасунки немалиє мене строскаютъ.
Зажиймо ми поради, а Христа того занехаймо
и слугъ своихъ к себѣ заволаймо
и кажѣмо ми имъ, аби тому Христу дали покой,
жеби єго не зачипали, щоби и намъ билъ упокой.
Мѣлемъ Лазара четверодневнаго у себе.
А ґди онъ заволалъ словомъ своимъ ґвалтовимъ,
и вирвалъ у мене и(з) зубовъ острихъ и притупилъ,
которие себѣ от вѣка мѣлъ.
И теперъ ся того бою,
жеби мнѣ не було клопоту с тобою.

[1]) В рукоп. своєго своєго.
[2]) В рукоп. той той.

Люциперъ до Ада мовитъ:

Не фрасуйся, пане Аде нашъ!
Хто вже не буде у тебе,
а ти будешъ мѣти Іисуса у себе.
Єслижъ то такъ страшенъ Маріинъ сынъ,
ово и я постараюся и буду шукати на него якихъ причинъ.
Уже напустилъ на него жидовъ и войшли у раду,
аби на него найшли фалшивую зраду,
и до того за злосцъ єго подмовилъ Иуду,
аби видалъ Іисуса до фалшивого суду.
Чинитъ ся Богомъ, а хтожъ перед нимъ стоитъ?
Не вижу и я єго, бо ся онъ и мене[1]) боитъ.
А од тихъ апостоловъ дванадцяти
не будемо боязливими, хочби било и тисящ килка двацятъ.
И буду на него мѣти сторожу пилную
от слугъ своихъ, от которих маю приязнъ прихилную.
В каждой годины буду знати,
що той Іисусъ будетъ умѣти
и що будетъ чинити.

Адъ до Люципера мовитъ:

Люциперу старосто, добрий друже,
прошу тя, коло ґосподарства моєго пилнуй дуже.
Але рачте Христа не зачипати,
бо мои усѣ жили починаютъ дрижати.
Боюся я, аби мнѣ не було якихъ страховъ,
абисмо не утратили пекельнихъ ґмаховъ.

Люциперъ до Ада мовитъ:

Пане Аде мой, чему єси такъ боязливи?
Не бачишъ перед собою войска, а такъ лякливи.
Не тривожъ мене и моихъ слугъ вѣрнихъ,
которихъ маю и у сторонахъ чужихъ.
Але, Аде, добрую надѣю маю,
душу Христову себѣ поймаю.
Заразъ пошлю з войскомъ старшого воєводу Трубая,
а другаго Бенеру под Єрусалимъ до великаго гаю,
аби Христа пилно стерегли,
жеби аггели душѣ єго до неба не взяли.

Люциперъ до слугъ мовитъ:

Гей панове воєводи, пане Бенеро и ти Трубаю,
а я васъ длятого до себе волаю,
жебисмо поради зажили,
а того Іисуса душѣ до неба не пустили,
бо єго жиди конечне разпяти маютъ
и о тоє ся пилно стараютъ.

---

[1]) В рукоп. и ме и мене.

И нам ся о тоє пилно треба старати,
абисмо до себе душу єго могли поймати.
Теперъ бимъ билъ панъ всего свѣта.
Безпечне бѣжите,
а душу єго пилно стережите,
абисте того Іисуса поймали,
а мнѣ о томъ рихло знати давали.

Люциперъ мовитъ до Ада:

Южемъ, Аде, послалъ по Іисуса слугъ своихъ вѣрнихъ,
Бенеру и Трубая, воєводъ немалихъ.
А ґди будутъ бубнити,
в той часъ душу єго будутъ провадити.
А ми сюда аггеловъ не допускаймо
и вѣри имъ не даймо,
аби насъ не зрадили
и душѣ єго до неба не запровадили.
Не бойся, Аде, пане мой милий!
Чемъ єстъ такъ барзо унилий?
Єще я в ґосподарствѣ твоємъ не оспали
и вѣкъ пробувъ немалій.
Не бойся Маріина сина! Ґди онъ человѣкъ,
не вчинитъ намъ нѣчого вовѣкъ.
А я завше с тобою
готовъ хочъ и на плацъ до бою.
А пекло[1]) то моя столица,
где рачитъ єго моя правица.
Ґди онъ божій сынъ, не терпѣлъ би онъ мукъ
и не виданъ би билъ жидомъ на смертелниє руки.

Адъ до Люципера мовитъ:

Южъ я плачу и ламентую,
хочъ єще жаднои навалности не маю.
Животъ мой дренѣє
и в очахъ моихъ мриє.
Животъ чуєтъ, тилко не скажетъ:
подобно той Іисусъ, пришедши, всѣхъ насъ повяжетъ.

Люциперъ до Ада мовитъ:

Що, Аде, по томъ, що такъ плачешъ и прорицаєшъ,
що єси проживъ, то всѣ днѣ свои проклинаєшъ?

Адъ до Люципера мовитъ:

О старосто Люциперу, стражею затвори пекло,
жеби жадно(и) душѣ з него не втекло.
А тамъ изо всѣхъ сторонъ мѣдяниє ворота поставилъ
и затвори, желѣзними ланцухами моцними стягнувъ

[1]) В рукоп. а пекло А пекло.

и твердими колодками барзо замкнувъ.
И тисящу тисящъ маю войска збройного,
може и Христос не ходитъ такъ гойно.

Святій Іоанъ Креститель мовитъ до Ада:

Смутися, Аде, плачъ и ляментуй вовѣкъ,
ґди идетъ до насъ Богъ и человѣкъ.
Готовалъ єси на насъ пекло, вязяня,
котороє ижъ будетъ во твоє время.
Весполъ из слугами твоими
будете под ногами божими.
Востани, Давиде, и в струни вдарай,
а творца своєго и Бога вихваляй!
Ото будетъ запевне по насъ
и не пойдетъ отсюду без насъ.

Люциперъ мовитъ до святого Іоана Крестителя:

Постой, Іоане, єще ся не вихваляй
и того Іисуса не прославляй!
И ти тутъ будешъ и твой Іисусъ будетъ у насъ,
а хто ду(ж)шій, той[1]) ся виграєтъ змижи насъ.
И ти ся не вифиґлюєшъ, хочъ бис ся якъ фиґловалъ.
с тимъ, которому я дорогу готовалъ,
бо єсъ Иоанъ, зовутъ тя покаянию проповѣдникъ,
але ти власній Іисусовъ похлѣбникъ.
Длятого ти вязневъ моихъ потривожилъ,
же имъ єси повѣстъ розмножилъ,
якъ то тутъ маєтъ Іисусъ до пекла уступати
и всѣхъ моихъ вязневъ от мене взяти.
То и нѣґди не дочекаєшъ,
тилко славу тую дурно розмножаєшъ.
А долго ще ти тутъ будешъ стояти,
а щоразъ то болшъ о Христѣ повидати?
А ходи но ти сюда, болше не повѣдай,
тов(а)рист(в)у моєму и мнѣ страху не задавай,
бо ми ся и знаку єго не боимо
и на божество єго не глядимо.
Знаю я, же єстъ Богъ в неби,
которому спѣваютъ аггели: „слава тебѣ“,
але тутъ Бога немашъ,
а ти пророкуєшъ и самъ єго не знаєшъ,
тилко єго на помощъ призиваєшъ.
Бо Бо(г) в неби со аггели пануєтъ,
а моя слава по всемъ свѣту роскошуєтъ.
И мене люде всѣ на язицѣ носятъ
и болше нижли Бога о що просятъ.
А я ведлугъ прозби ихъ буду чинити,

[1]) В рукоп. той той.

а хто мои учинки чинитъ, буду єго любити.
А за тоє имъ обфитую ласку покажу,
не єдного в огонъ пекелній усаджу.
А ти, Іоане, пойди, болшъ не повидай,
товариству своєму тутъ не помагай.
Вижу я, же ти фиґлюєшъ,
и розумѣю, же ся утекти готуєшъ.
Ой не увойдешъ от мене, рицеру п(т)ашку,
ми того не боимося, Иванашку.
Подобно той Іисусъ буде, то й ти будешъ из нами
в той такой ямѣ.

Отожъ поселъ первый бижитъ и мовитъ:

Пане Аде нашъ,
а ґдижъ над тебе болшого немашъ.
Послали мене воєводи Бенера и Трубай,
ничого (ся) ниразъ[1]) не лякай.
А що еси хотѣлъ и просилъ, то все поорудовали
и Христа того у ланцухи поубирали.
Водятъ єго жиди от града до града,
нѣхто єму не дастъ и разъ правди.
Чулемъ от жидовъ, ижъ веденъ будетъ за мѣсто,
и знаю добре, ижъ готуютъ на него лобноє мѣсто.

Поселъ вторій прибигає и мовитъ:

Ото южъ, пане Аде нашъ, жиди Христа на крестѣ прибили
и желѣзними гвоздми руци и нози прибили.
Ой уже не буде в жидовъ така рада конечне,
а ми будемъ с тобою жити навѣки безпечне.
Послали мене воєводи повидати
и радостъ тую розмножати.

Поселъ трети прибигає и мовитъ:

Отожъ, пане Аде, Христосъ умираєтъ,
на крестѣ главу свою прикланяєтъ.
Жиди все тѣло єго избили
и копиємъ бокъ єго пробили.
Осталися тамъ нашѣ воєводи,
аби, душу єго взявши, принесли сюда на нашиє угоди.

Люциперъ до Ада мовитъ:

Видишъ, Аде, такую новину,
що ся стало през мене Мариину сыну.
Южъ жиди на крестѣ єго прибили
и бокъ єму копиємъ пробили
и терновій винецъ на главу вложили.
А намъ потреба о душѣ єго пилноє стараня мѣти,
аби душу єго поймати во своя сѣти.

---

[1]) В рукоп. ниразъ ниразъ.

Адъ до Люципера мовитъ:

Моя то рада такая
и голова старая:
душѣ Христовои не берѣте
анѣ єи стережѣте[1]).
Нехай идетъ вона до неба,
а намъ єго тутъ[2]) не треба,
бо всѣ пророци поднеслися и радуются,
приходъ єго духомъ святимъ чуютъ.
Муситъ то правдивий Богъ бути,
а для єднои душѣ всѣма треба ригнути,
бо уже, я бачу, близко конецъ нашъ
и наше старшинство теперъ єстъ, а завтра немашъ.

Поселъ четверти прѣбѣ(г)лъ и мовитъ:

Отожъ Христосъ южъ умеръ,
але я бачивъ недавно теперъ.
Але ґди душа єго виш(л)а с тѣла,
тогда не єдина плоть изимълѣла.
И мы ся полякали
и далеко от неи повтѣкали.
Хотѣлисмо єго поймати,
а ґди обачили, страшно було к ней приступити.
Аггелскиє войска около оступили,
а насъ до неи не допустили.
Дрижала земля, бувъ страхъ и доки,
же ажъ ламалися ланцухи,
слонце и мѣсяцъ попреминяли
и много от мертвихъ повставали,
а тиє аж от страху падали
и через три години лежали.
И ми, ся страху уже набравши,
идемо[3]) до пекла, зброю побравши,
и чулисмо от аггеловъ, же во третій денъ воскреснеть и приде [до насъ
и маєтъ взяти всѣхъ вязневъ конечне у насъ.

Воєводи мовятъ Бенера и Трубай:

Великій нашъ пане Аде и ти пане Люциперу старосто,
запевне до насъ Христосъ идетъ просто.
Ми хотѣли душу єго собѣ взяти,
але божіи сили не дали к ней приступити.
Вѣдѣлисмо страхъ незносни, блискавицѣ и громи великиє.
Подобно правдивій и власни Богъ,
бо нѣхто такихъ чудесъ чинити не можетъ кроми Бога.

---

1) В рукоп. анѣи єи стерережѣте.
2) В рукоп. нетутъ.
3) В рукоп. идемо идемо.

Уступилисмо до пекла поради зажити,
щобъ ис тимъ Христомъ чинити и якъ прожити,
бо будетъ тутъ запевне до насъ,
а почавши от Адама, и всѣхъ святихъ маєтъ узяти у насъ.

Люциперъ мовитъ до слугъ своихъ:

Буду ся боронити якъ могучи,
бо не подобаєтъ ми из своєго панства утечи.
Єсли онъ божій сынъ, нехай собѣ в неби пануєтъ,
а з нами и пекломъ нехай ся не воюєтъ,
бо било би мнѣ за встидъ, ґди бимъ ся єму кланялъ
и данѣ давати ґди бимъ ся поднѣмалъ.
Кролевалемъ пятъ тисящъ лѣтъ, мало не до вѣку,
а теперъ бимъ ся в моци далъ єдному человѣку.
Буду его чекати а(ж) на плацъ, Аде, с тобою,
а ґдижъ онъ[1]) человѣкъ, то ся я єго не бою.
И буду ся з нимъ мечне воєвати,
хочъ бимъ мѣлъ и поле програти.
До бронъ всѣ ся, мои жолнѣре, берѣтся,
а ґди якій страх прійшолъ, то ви ся не смутѣте.
Ставтеся противко єго мечне,
а я за вами з другимъ войскомъ потенжне
ставати. А ви ворота желѣзние рихло зачиняйте
и, зводи звѣвши, ланцухами заволѣкайте,
бо уже то Христосъ придетъ,
але хто дужшій, той внидетъ.
А вамъ нехай сердце от страху не умливаєтъ,
ижъ от Христа того все повтѣкаєтъ,
але берѣтеся до него смѣле,
ставайте з нимъ цѣле.
Але я знаю, же не новина вамъ воєвати
и не такихъ рицеровъ в полю и в плацу[2]) имати.
И всѣ кролеве и царѣ нашихъ рукъ не втекли,
але и сами бачите, же єстъ они у пекли.
През то ви не тривожтеся
и Христа того не бойтеся.
Єще ожидаю посла остатного
и на плацъ пристя Христового.

Поселъ остатнії прибигає и мовитъ:

Пане Аде и ти пане Люциперу старосто,
ознаймую вамъ, ижъ Христосъ идетъ до насъ просто.
Царъ грозній аггеловъ, множество
серафимъ з нимъ и єго божество.
Нѣчого ти противо єдного аггела не могли скурати,
а самого страшно було и (с)лухати.

---

[1]) В рукоп. а ґдижъ онъ а ґдижъ онъ.
[2]) В рукоп. вполю и пла вполю и вплацу.

Побѣглѣсмо до пекла, даючи знати
вамъ, якъ би намъ прожити.

Люциперъ до слугъ мовитъ и коро(го)въ бачитъ.

Оножъ идетъ ко намъ! Пилно стережѣте
и в рукахъ своихъ оружиє держѣте.
А якъ до васъ придутъ, грозно отповѣдайте,
а єсли би ся ламалъ, аггеловъ забивайте.
Нехай онъ тутъ не идетъ! Никому не фолґуйте,
бо нѣчого тутъ
по нему не бутъ.
Нехай в неби сидитъ,
а воєватися з нами и пекломъ нехай не идетъ.
Коли онъ єстъ божій сынъ,
а не знаю, для яких идетъ сюда причинъ.
Не маєтъ онъ до насъ жадної справи.
Не[1]) могу южъ я розумѣти, якій то царъ слави.

Святый Іоанъ Крестит(ел)ъ мовитъ:

Бос ти тако(го) цара слави не чувалъ
из устъ моихъ, о которомъ я пророковалъ
не тилко, але и всѣ пророци, почавши от початку свѣта,
презъ усѣ минувши лѣта.

Люциперъ мовитъ до святого Іоана Крестителя:

Знаю я, Іоане, добре все то ти справилъ,
але не той то царъ слави,
о которомъ ти пророковавъ.
Я Бога цара в неби сѣдящаго знаю,
а тутъ на землѣ сего цара не разумѣваю.
Отколь би ся онъ моглъ узяти,
того и разумомъ не могу поняти.

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ:

Гей, панове молодцѣ, нехай вамъ сердце не умлѣваєтъ,
ижъ от духа того всѣ повтѣкаютъ,
менжне ся берѣте и за двери ставайте
и крикомъ намагайте,
страхъ имъ задавайте.
Бо я розумѣю[2]), єжели не будутъ ґвалту чинити,
а єсли би о колко вязневъ просилъ,
певне, жебимъ из десятокъ не хтѣлъ бимъ зборонити,
радъ бимъ я з нимъ покою зажити.
Бо я чого иншого не бою(ся).
Анѣ от писма не слишалъ,
анѣ от люди добрихъ не чувавъ,

---

[1]) Відсіль до кінця пропущено у Франка.
[2]) В рукоп. якъ розимѣю.

якій би то билъ царъ слави,
же грозно маєтъ прійти и сокрушити наша глави.

Слуги до Люципера мовятъ:

Пане Аде нашъ, що ми по тиє часи видали,
то, пришовши, все повидали,
ижъ онъ чинилъ великиє чуда
не тилко во Ерусалимѣ, але и всюда;
мертвихъ словомъ воскрешалъ,
хорихъ у(з)доровялъ,
а насъ словомъ своимъ далеко проганялъ
и нѣчого не скуралисмо з нимъ,
бо аггеловъ множество при немъ.

Христосъ блиско приходитъ и мовитъ:

Господъ крѣпостъ и силенъ,
Господъ силенъ во брани!
Возмѣте врата, князи, ваша
и возмѣтеся, врата вѣчная,
внидетъ во васъ царъ слави.

Христосъ третій разъ благо(сло)витъ и мовитъ:

— — — — — — — — — — — — — — — —

На цьому вривається текст нашого рукопису. Як бачимо, хворий Франко не тільки робив менші зміни, які диктувала йому його відбудова тексту, але й зробив більший пропуск, що займає повні три сторінки рукопису (38 б, 39 аб). Думаю, що подані вище причини й останній значний пропуск достаточно мотивують потребу опублікування тексту „Слова“ з рукопису збірки Ант. Петрушевича ч. 181.

Із збірника Кондрацького кінця XVII в.

(Кілька нових даних до старої української пісенности).

Подав *М. Возняк.*

I.

З рукописного продовження друкованого „Katalogu rękopisów Bibljoteki Uniwersytetu Jagiellońskiego“ д-ра Володислава Віслоцького (№№ 4176) в рукописному відділі Бібліотеки Національного Заведення ім. Оссолінських у Львові довідався я, що під ч. 4581 згаданої краківської бібліотеки зберігається збірник: „Miscellanea wierszem i prozą w języku polskim i małoruskim“. Заспокоїти мою цікавість поміг мені д-р Іван Зілинський, що викладаючи на краківському університеті, став помічним при спровадженні рукопису з краківської бібліотеки до Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. За ласкаву прислугу складаю управам згаданих бібліотек і д-рові Ів. Зілинському щиру подяку.

Мою нетерпеливість при вижиданні рукопису винагородило його одержання вповні. Тут найшлася не тільки дума про козака — нетягу, відома з записів XIX в. як дума про козака Голоту, не тільки річ, відома з записів XIX в. як пісня про Байду (обома займаюсь окремо), але й низка текстів не такої ваги, як два попередні, але все-таки важних для дослідів нашої старої пісенности, її змісту й форми.

Збірник ч. 4581 рукописного відділу Бібліотеки Ягайлонського університету обіймає в теперішньому стані 109 листків малої вісімки, при чому багато сторін і навіть цілих листків є чистих. Обєм збірника був колись більшим, як на це вказують сліди листків, повидираних у середині. На первісне призначення зшитка й первісний зміст збірника вказує його наголовок, задержаний

і досі на першому листку, а саме: „Sententiae per Alfabetum Compositae Anno Domini 1684 Die 10 Ianuarii Lublini in Scholis Religiosorum P. P. Societatis Jezu Authore Religioso Kondracki“. Кондрацький розділив свою книжечку в порядку латинської азбуки, полишаючи під кожною буквою чисті листки на „sententiae“ пізнішого запису. От саме на тих чистих листках вписувано при кінці XVII в., а мало що й у XVIII в. (як ось вірш із л. 4 а „Nayswiętsza Panno formoy moię rękę“, попсовані тексти пісень і записки на 62 б—63 а тощо), те, що творить цікавіший зміст збірника від його первісних сентенцій.

Для означення околиці, де переховався збірник, цікава записка на л. 3 б: „1693 w Lubohyniah wybyli stozka zyta kop 17 Mac 10“ й дальша записка з тієїж сторінки про те, що „wysiały w Lubohyniah“ стільки й стільки ярого жита, вівса, гороху, гречки та ячменю. З инших записок цікава записка з л. 13 б: „Anno 1693 ultyma Marci spisał Stanisław Jabłonski Kozty Prawne azali siestrzenczy cokolwiek wrocą. Ukradł Piotrowski Kazymierz W Jabłoney 12 Talarow bitych“. Про цю Яблонну є й на л. 30 а така записка: „1646 Donauit Iabłonę. Potym Anno 1646 y 47 y 48 dał sobie na Paplin tenze Alexander Jablonski gdzie wydał Annę Iablonską curkę swę za P Marcina Zochowskiego Dziedzicza do Zebrzeniec. Potym AD 1649 dał na Piętki na zastaw lat 3 az ad annum 1652. Wtych leciech puływloczek Iaburkowski nabył od P Iana Iablonskiego ze niemiał possessyi w Ziwsku“. Не без значіння тут і записка п. н. „Rzeka Prypet“ на л. 96 б.

Одним із родів зацікавлення укладчика збірника були побажання, бо на л. 22 а є наголовок „Congratulacye krotkie rozne zebrany y przedmowy“. Тутже подане „Winszowanie Porucznikowstwu“. До матеріялу цього роду в збірнику належить промова при вінчанні на л. 30 б, промова при „oddawaniu wienca“ на лл. 41 аб і 49 а, далі різні побажання на лл. 48 аб, 49 б і 50 а. Стрічаємо тут і записки про „Generalny komput całey Korony Polskiey Intraty za Krola Władysława“ на л. 31 а, а на л. 31 б про „morskie myta“, „Gdanskie młyny“ й „Summaryus Wsi y Miasteczek Krolewskich“, як і зразки листів на лл. 39—40, 51. Далеко важнішим матеріялом збірника є такі речі, як промова бузького старости й посла від війська Яблоновського до короля на лл. 32 б—38 б, як „Mowa na Seym od Posłow woyskowych“ на лл. 42 а—47 б, як промова короля на лл. 106 а—109 а.

Найбільшою складовою частиною збірника є віршово-пісенний матеріял, польський і український. На лл. 54—58 подана

„Zabawa Wołoskich Delicyi na Peregrynacyi A. D. 1691“, себто сатира на короля Яна Собєського, а на лл. 90 б—93 а инша сатира, а саме „Oraculum Apolina Delfickiego o konkurrencyy Buławy“. Досить численно заступлений репертуар польської пісні, а саме „Błąkało sie serce iak zebrak miłosci“ на л. 50 б, „Sliczna Venero Pieszczona Bogini“ на л. 52 б, „Iak mam bydz wesoł iuz iade wdroge“ на л. 53 а, „Pannum chleb kołacz mężatkom“ на л. 53 б, „Chłopcze wskok naley piwa“ на л. 60 б—61 а, „Trzeba by mi Segiedynca z czerkieską czupryną“ на л. 61 а, „Piesn druga. A z one strone rusi“ на л. 61 аб, „Teraz pogoda, Wesoła wiosna nastaie“ на л. 62 а, „Ockni sie Lechu przerwi sen twardy“ на л. 63 б, „Iuz Bisurmanskie othoman swoich“ на л. 64 а, „Sypią sie złotym gradem Iowiszowe siły“ на л. 65 а, „I owez to ofiary niewdzięczniku twoie“ на л. 65 б, „Piesn Zegnaiąca. Zegnam cie Aniele wcielony“ на л. 66 а, „Bogday sie nigdy niekochac serdecznie“ на л. 67 б, „Sliczna Dyanno ktoras między lasy“ на л. 68 аб, „A kiedy sie gay rozwiia“ на л. 78 аб, „Niechay dzien dzisieyszy wesołe krzyknie“ на л. 81 б, „Wesniez to czy na iawi“ на л. 82 аб, „Panie Szemene“ на л. 83 аб, „Anniele Bozy z nieba wysokiego“ на л. 102 б, „Moia Dziewczyno Czołem ci biię“ на л. 104 б, „Gdyby sie wieki te powrocic miały“ на л. 108 аб, „Niemasz moiey Pociechy serca wesołosci“ на л. 108 б—109 а, „Sliczna Dyanno ktoras między lasy“ на л. 109 а й „Jeszcze mi Venus rozumiem tak sprzyjała“ на л. 109 б.

Що торкається українського матеріялу, є тут поперед усього сатира на короля Яна Собєського „Oy korolu korolu czerewaty“ на лл. 58 б—60 а, пісня „Nechody Panoyku do mlyna spaty“ на лл. 61 б—62 а, два тексти пісні про вівчаря на лл. 69 а—75 а й на лл. 79—80, пісня про тещу на лл. 75 а—78 а, далі текст речі, відомої в XIX в. як пісня про Байду, „Od Nedili Perszoho dnia“ на лл. 84 а—85 а і 86 а—87 а, пісня „Oy tekut ryczeyki z krynic do Ieziora“ на л. 85 б, дума про козака-нетягу „Oy od Pola Kiliymskoho Idet Kozak“ на лл. 87 а—88 б, пісня „Ta na sium boci na tołoci“ на лл. 88 б—89 а, пісня „Ruszyli sie zownire z obozu“ на л. 89 б і пісня „Oy nedaleko od Manaczyna“ на л. 90 а[1]).

[1]) По 93 л. теперішнього стану збірника є слід видертих найменше шістьох листків, із цього чотирьох із українськими текстами, як указують кінчики видертих листків. Тут лишилися такі сліди: Ty... Da... A sama... Stała kr... A słaba... A stym... Tam Stec... ...yt ...yt... rosyt... hubyte.. styte... I sto... Nep... Dob... Tepe.. Prypły... Zahy... otno... w law... lszczu... chodyte... ni... plondrowaty... D... Toh .. Ey... Di... Czoho... Tohdy... Do mi... wasziy.

На закінчення моїх слів про зміст збірника подам кілька текстів його польських пісень, із якими в тісному звязку стояла й тодішня українська любовна лірика[1]).

1.

(53 а) Iak mam bydz wesoł, iuz iade w droge,
Łzami sie karmie, ledwie zyc moge,
Wspomniawszy sobie na rozstawanie
Z tobą z, dziewczyno, moie kochanie,
Dzisli, jutroli, me smutne oczy,
Az serce moie wkoło obłoczy
One rozkoszy, kto miał nadzieie.
Gdy cie dzis zegnam, iuż prawie mdleie.
O sliczna damo, iedyne moie,
Wyzrzy okienkiem, wyirzy oboie.
Czołobitnosc(i) twe tobie oddaie,
Abys tez była łaskawa na mnie.
Bo iuz od ciebie iade daleczko
W drogę od ciebie, moia dzieweczko.
Wpadszy na konia, do trąby spiesze
Woyskowey, gdzie me mysli zawiesze.

2.

(53 б) Pannum chleb, kołacz męzatkom,
Wdowusiękum marcypany, a suchary babkum.
Pannum gęs, indyk męzatkum,
Wdowusiękum kuropatwy, a sroki babkum.
Pannum czyz, szczygieł męzatkum.
Wdowusiękum iarząbek, a niedopyrz babkum.
Pannum sarna, zaiąc męzatkom,
Wdowusiękum ielenie, a kiernos babkum.
Pannum sekt, wino męzatkum,
Petercyment wdowusiękum, a dziegiec babkum.
Pannum sztort, skrzypce męzatkum,
Wdowusiękum wiole, a rygały babkum.
Pannum dwor, izba męzatkum,
Wdowusiękum pokoie, a spital babkum.
Pannum lektyka, rydwan męzatkum,
Wdowusiękum karyta, a taczki babkum.
Pannum stroy, szuba męzatkum,
Wdowusiękum kiereki, a kozuch babkum.

---

[1]) Друкуючи тексти сатир і пісень із збірника, модернізую в дечому його правопис, себ-то не беру під увагу залюбування до великих букв і розділюю послідовно приіменник від іменника, коли в збірнику приіменник пишеться й разом із іменником і стоїть окремо.

Pannum kon, drygant mężatkum,
Wdowusiękum wałachy, a osieł babkum.
Pan(n)um swiat, a ray mężatkum,
Wdowusiękum niebiosa, a piekło babkum.

3.

(67 б) Bogday sie nigdy niekochac serdecznie,
Bo zakochawszy zas załowac wiecznie.
Nie iest to miłosc, ale tyran srogi.
Zfolguy mi, prosze, ach moy Jezu drogi.
Z wolnegos prętko więznia uczyniła,
Bogday sie nigdy twa miłosc niesniła.
Szalona rybka, co na wędę wpadła,
Niespodziewanie smaczny kąsek ziadła.
Głupia czeczotka, ktora nalep leci,
Iuz ta niewydzie od okrutney smierci.
Głupszy iest człowiek, co go miłosc zwodzi,
On rozumie, ze co wskora, a on sobie szkodzi.
Ey pamiętay, dziewczyno, nienarzekay na mnie,
Iz ieszcze gorszego będziesz miała nad mnie.
Ey pamiętay, pamiętay, iak sie Boga boisz,
Widziałem cie w okieneczku, a ty z ynszym stoisz.
Ey niestałam, niestałam, tylkom z nim gadała,
Tylkom ci m̃u do rączęki ja woreczek dała.

II.

З польського матеріялу збірника доцільно буде подати ось тут іще сатиру на короля Яна Собєського не так тому, що в польській науці опубліковано досі мало такого матеріялу, як більше як доповнення й пояснення української сатири на того самого короля. Ось ця польська

(54 а) Zabawa wołoskich delicyi na peregrynacyi A. D. 1691.

Płacze, lamenty y cokolwiek kiedy
Swiat widziec musiał yz takowey biedy.
Nie spiewac będe, ale smutnym pieniem
Iuz nie pod laurem, lecz cyprowem cieniem
Vsiadszy, zaczne o woynie, pokoiu
Wielkiego krola sarmackiego stroiu.
Czyny odwazne y godne pochwały
Puszcze za morskie nayburzliwsze wały.
Puszcze boginie y zmyslone owe
Nad ludzi rozum chwały Achilowe.
Za nic kronniki y zburzenie Troie,
W czele wołoską pisze pioro moie.
Trętwieią wielkie, małe mowią zale,
Lecz szczerze mowic trudno poufale

Wolnemu głosu, bo zaraz przyczyna
I pewna contra maiestatem wina.
(54 б) Ale, o Boze, ktoremu chytrosci
Serc ludzkich nie są zakryte skrytosci,
Na co pioruny, gromy, pomsty, gdy nas
Masz o co karac, a gniew dłużey trzymasz.
Idzie krol wielki w Wołochy na woyne
Z dobrą imprezą y na dziw spokojne
Mysli y serce wzdymac rozzarzone
Trudno tryumfy, potem zakrwawione.
Iest szczęscie w rzeczach, iest fortuna, ale
Wszyscysmy szczęscia naszego kowale.
Coz po tryumfach yz sławą dostanych
Turskich okopach, hufcach zwoiowanych,
Odbitych miastach, zwolnione jasyry
Za nic, gdy koniec opłakaney cery.
Respekt dziedziczy, respekt toczy woyny.
Iakoz wzdy kiedy ma bydz czas spokojny,
Chciwosc podobney chocimskiey zdobyczy
Wiodła nas, kędy czarny orzel liczy
Podwoyne sceptrum, by dawszy obronę
Niemcom, węgierską zdziedziczyc koronę
(55 а) I wraz młodego wsadzic na nie syna,
Z pluder, z peruki zrobiwszy Węgrzyna,
Tusząc, ze nie przez ognie, nie przez miecze
Lub go nie ziębi mroz, słonce nie piecze,
Vpodobawszy z iakichs więc prżymiotow,
Wysadzi błazna beze krwie, bez potow.
Zayrzało szczęscie, zmyliły wyroki.
Wiedział Bog, komu miał dac złote rogi.
Niechybnie y z tą poszlismy otuchą,
Przeszedszy bez Dniestr y Bukową głuchą,
Puszczą osadzic, Jassy y Szoczawę,
Przewrotną z rodu przyłączyc Mołdawę.
I tam doszedszy Siedmigrodzkiey ziemi,
Wiecie powtornie mitry xiązęcemi
Syna, lecz mądre szczęscie ieszcze y tym
Nieuczyni go prętko fauoritem.
Godnaby wspomniec lustruiąc mogiły,
Iak z wielką sławą y odwagą piły
Krew czszczych iunakow yz wodzami ległych,
(55 б) Spoza imienia dobrego zabiegłych.
Z tych kiedyby nam cudem postawili,
Iako wotowac szczerze by uczyli,
By Koreckiego ducha przywrociły,
Rzekł by, nie trudy, nie zdobyczy były
Srebrne, lecz chciwosc sławy y honoru
Smiertelnemu mnie poslubiły dworu.

Znuzone wielce, stracone piechoty,
Stroyne husarskie y pancerny roty
Przez włoczenine wołoskiey zwątlone,
Swiętych obchodow pieszo nauczone.
To zas podobno do grobu Panskiego
Na bezrok puydą Ierozolimskiego
Zazyc odpustu. Bez koni na woynie
Trudno, lepiey tak paciorki spokoyne
Muwiąc; gdy niemasz trunien ni zdobyczy,
Niechayze kazdy wlasny zagon liczy!
Spytasz się tez kto, co krol mowi na tę
Młodzi swey straty, szczęscia alternatę.
Wiem, wino piie albo w gabinecie
(56 a) Zadumawszy sie łokiec głowę gniecie.
Lub mu Marysia nad głową krokorze,
Szedby drugi raz za Alpy, za morze.
Pełny nadziei y dumney imprezy
Woiuie, a grunt nieorany lezy.
Coz pioru czynic w tak wielkim zgrzybieniu?
Pociechy szukac w upornym milczeniu.
Lepiey na bezrok zencow liczyc kupę
Nizli Budziackiej Ordzie patrzyć w dupę.
Nie z armatą, piechotą, taborem woiuią,
Lecz prętkim komunikiem w nocy ordę biią,
Nie na gluchych mogiłach morząc woysku w polu,
Szykiem ord wyglądaiąc z iakiegos padołu.
A on drwi za gorami, konia sobie pasie,
Czeka, poki sie woysko rozgosci w szałasie.
Wtenczas co zywo zewsząd krzyknie orda hała,
Wpadszy nabierze, kiedy orla głowa spała.
Więc co zywo do koni, a krol krzesła woła
Do konia z brzuchem, ze snu przeciraiąc czoła.
Wypadszy tamze iuz po wczasie w pole,
Patrzyc, ze więcej mięsa niz przy panskim stole.
(56 б) Gdzie Iskre iak Hodynca znalaszszy bez głowy,
Wrocmy sie, iuz przepadło, testament gotowy.

Zabawa druga.

Prozno tryumfy liczysz, krolu, swoie,
Cudzego szczęscia są tę (!) krwawe boie.
Zaraz z bulawy szczęscie ci wrozyło,
Gdy cie w mątewskich blotach zanurzyło.
I tak w kaluzy pobrnołes po uszy,
Dobrze, gdy bys był tamze pozbył duszy.
Lecz ze dawnemi niebawie przykłady,
Do swizych przyide bez falszu przysady.
Jesli chocimskiem zaszczycasz sie boiem,
Michała szczęsciem, a pewnie nie twoiem,

Wielkiem zwycięstwem Polskę zaszczyciło[1]).
Czegoc przeciwne wkrotce zazdro stało,
Michała szczęscie w Zurawno zagnało,
Gdzie iako suseł wyglądałes z iamy,
Siedząc w boiazni obtoczon Turkami.
(57 a) I tam szkodliwe zawarłes traktaty,
Patrz rozne szczęscia krolow alternaty.
Przeszli krolowie granic przyczyniali,
Turkow, Tataruw pilnie odganiali.
A tys ym oddał tak kraie obszerne,
Dałes w niewolą Bogu dusze wierne.
Ale widenskim chlubisz sie zwyciestwem,
Szczęsciem cesarza, a nie twoim męstwem,
Polską odwagą, vfcy niemieckiemi,
Usłane pola trupy tureckiemi.
Na tamtym mieyscu nie tak twoie męstwo
Iako niezmierne zagnało łakomstwo.
Spieszno w namioty biegłes wezerowe,
Chcąc skarbom swoim przydac łupy nowy.
Sam kiedy z woyskiem szedles pod Parkany,
Dałyc tam chłostę tureckie kałkany,
Szable, dzyrydy, tam straciłes ludzi.
Iak cie w imprezach twoich szczęscie budzi!
Wolałbys zalec węgierskie granice
(57 б) Trupem swym, zalec, aby taiemnice
Polskiey ucieczki krolow w twey osobie
Zginęły z tobą tamze o tey dobie.
Potym w Węgierskie poszedles krolestwo,
Chcąc tym pociągnąc Jakuba w małzenstwo
Z cesarską corką, ztamtąd z oblubiencem
Wrociłes z wzgardą iak z grochowym wiencem.
Coz o zwanieckiey kampaniy wspomne
I tam brzydkiego szczęscia przykład pomne,
Z uszyma ledwie wrocił się do domu.
Sam drwisz, co poczniesz, a przyganiasz komu.
W rok pod Kamieniec wygnałes Jakuba;
Tam ze nie woyska, lecz łancucha zguba.
Ztąd ze Torquatą miles Jakub słynie,
Nim krolem będzie, sila wud upłynie.
A gdy budziacką namienie impreze,
Ktorys tatarskie chciał zetrzec oręze,
Lecz łatwiey w Jassiech po cyganskiey dudzie
(58 a) Tancowac aniz podbic tamte ludzie.
Straciłes woyska, piechoty niemałą,
Przecie w zdobyczy cudownego ciała
Swiętego Jana z kleynoty y z truną
Wziąces rozkazał, zwoiowawszy dumną.

[1]) Текст попсований наслідком пропущення рядка в рукописі.

Bez wstydu, widze, zdobisz swoie rzeczy,
Łgarz powinien miec swoy dyskurs na pieczy,
Bo niewiem, dokąt twa przeszła wyprawa
Była krolestwom wszem w swiecie osława.
Nie według czasu spieszyłes w Multany,
Do Bukorestu ciągnołes na Jany,
Ktores y przedtym w Jassach odprawował,
Jakbys Wołoską Multanską zwoiował
Ziemię, a ze tam sniegi, czasem mrozy,
Straciłes woysko, konie, takze wozy.
Smuci sie Polak, a drwi cudzoziemiec,
W nagrode wzięty kurnik nazwan Niemiec,
Ktory sam w sobie niemaiąc obrony
Ni armat, ludzi, w łup poszedl Bellony.
(58 б) Nuz y Soroke przypominasz w dzile
Swoim rycerstwem, tam męstwo niewiele
Twe pracowało, bo w twoiey vrodzie
Nie tak odwagi, iako w chełmskim brodzie.
Z tych kampaniy biorąc koniektury,
W intencyach twych kazdy uzna bzdury.

Цікава в цій сатирі згадка про Корецького, очевидно, Самійла. Видко, в укладчика збірника тішився Корецький особливою пошаною задля своєї хоробрости, бо в збірник втягнено й иншу, поширену по збірниках XVII в. пісню, яка кінчиться гірким наріканням:

Koreckich niemasz, Czarneckich mało,
A Chodkiewiczow iuz nam niestało.
Tylko młodz została y ta zaniedbała
Do boiu,
Tylko do stroiu.

Вірші із згадкою про Корецького набирають окремого значіння, коли взяти під увагу, що й пісня збірника, відома із записів XIX в. як пісня про Байду, згадує кілька разів князя Корецького.

Натяки на невигоди жовнірського життя в часі волоської виправи короля Яна Собєського, які приходять у польській сатирі на нього, чутні сильніше в промові Яблоновського, посла від війська до короля, а саме в ствердженні, що „koni za co pokowac niemamy, za to, ze sami pułroku na pustyniach sie zywiemy, nigdy całego chleba zimowego niekraiemy, ze na pograniczach zimuiemy y dachu nam mizernego załuią, nie na złoto wołamy, siana y owsa niemamy“ (38 а). Скаргами на гіркі невигоди жовнірського життя переповнена „Mowa na seym od posłow woyskowych“, але найдосадніше вилиті ті скарги в українській сатирі на короля Яна Собєського. З огляду на це й подається вона тут, а не задля

*

якоїсь більшої її літературної стійности. В рукописі вона не має наголовку. Ось її текст:

(58 б) Oy korolu, korolu czerewaty,
Czy ieszczez nebaczysz w wuysku straty?
Oy czy ieszczez Budziackaia wołokita
Nedoiła bez tebe worozbita?
A i hetman iomu pomahaie,
Bo takuiuz towstu sraku maie.
Ieszcze zaweli Lachy na Wołochy,
Hde rozochnali z misc lud płochy.
Tam wuyska welikuiu zdobycz brali,
Wse sliwami Wołochy obosrali.
(59 a) Tulko szczo Krasnotargskie zboze zili,
Wyno y med komarskiy precz wypili,
Misto Krasnyitorh sobi zapalili,
A pry medu Lachy sie krepko byli,
Za łob sie mucno rwali,
A dragany ym pomahali.
Drygany wsi po lisach sliwy rwali,
A Orda ich yz sliwami zabrali.
A korol im w nameti porazaie,
Na Multansky dudki hadki maie,
Wynom do mostywych panuw propywaie,
A na snieh wuysku tiazki ne dbaie.
Precie wuysku Nimca kaze dobywaty,
Z taborami do nioho po rykach pływaty.
Ne Nimcy, to smert hydka draganskaia,
Ne strylba, Bukowina pohanskaia.
Wsi pany swoi kobyły pomoryli,
Wozy, namety, zbroi pohubyli.
Neoden tam czeladka staw zebraty,
Swoiu hołowu w bołoti pokładaty.
I kolib ne semensky sokiry,
Tob prywezli korola w Polszczu w kiry.
(59 б) Skoro ioho w ohniu rozohryli,
Tak sapiancy sie na nohach pokurczyli.
A hde sie sława starych Lachow diła,
Szczo wpersz u krwi po kolina brodyła?
Teper smerdiaczaia sława w bołoti
Po kolina wsiy brodyty hołoti.
Tulko toho licha Iskra nechtiw zdaty,
Woliw nad czystym Prutom pohibaty.
Ne chtiła holowa na zad sie wertaty,
Rady szalbirskiy na seymi słuchaty.
Oy czy dla toho w Stambuli ostala,
Szczoby korola do sebe pryzwała?
Derzysz ty za chwust Nimci y Soroku,
A nas Kamenec pukaie po boku.

Ohaniaiesz ty zemlu Wołoskuiu,
A prodaiesz Ordy krow Wolynskuiu.
Budet ta, korolu, nawiki sława,
Szczo powna stała draganow Mołdawa.
Budut tebe y dyty po tym znaty,
(60 a) Szczos w bołoto zahryb sławnyi armaty.
Tam wsi Nimci pludry swy zaszargali,
Jak strylbu draganskuiu zahrybali.
Tam zbytki pany z karyt swych czynyli,
Po szyst wołow zamist koni zaprahali.
Koli draganow na Ordu nestało,
To karyt na druhyi rok szczob buło nemało.
Budet y Litowski geros pamiatаty,
Iak w Wołochy po zdobycz sie zahaniaty.
Nezchoczut tam zas na odpust chodyty,
A wzad bez koni bołotom brodyty.
Tulko sie szczo w Zamuyszczynu dostali,
Az zaraz koni u Lachuw nakrali.

III.

Дальшою українською річчю збірника є пісня про вівчаря в двох текстах. Обидва вони не мають наголовку. Друкуючи цю річ, беру її початок із коротшого, поправнішого тексту, а з довшого тексту (а саме з його початку) даю відміни в нотках. Ось ця річ, не відома мені ні з одного друкованого тексту:

(79 a) Oy koli ia, panowe,[1]) w Oronkach bywaw,
To ia tam oweczki pasaw.
Pas ze ia, pas,
Pas w Bożу czas,
Pas po horach, pas po dolinach,
Po bukowinach.
Pas ze (ia) wuwci, pas ze ia w uwsi,
Prawda, ne wsi.
Pas ia oweczki,
Pas koło hreczki,
Pas ia w horosi,
Prawda, potrosi.
Pas ze ia owci,
Pas ia w pszenyci,
Pas ze ia w prosi,
Prawda, wnaroci.

[1]) Відміни довшого тексту такі: 1 р. Koli ia, panowie. 4 р. tak w ... 5 р. po orach, po dolinach. 7 р. owczy... w owsi. 9 р. Pas ze. 13—16 рр.:
Pas ze ia w prosi,
Prawda, znaroci,
Pas ze ia owci,
Pas ia w pszenici.

Pas ze ia w zyti.
Toz myni za toie neszczasnoie zyto
Dobre boki nabyto.
Pas ze ia w hreczci,
Wziali myni kozaki po oweczci.
Pas ze ia w pszenyci,
Wziali myni kozaki po iahnyci.
Sam ze ia neznaiu,
Szczo czynyty maiu.
Dohazaiuczy swomu neszczasnomu boku,
Pozenu ia oweczki wsi na tołoku.
To wuwci na tołoku wyhaniaw,
Sam na mohyłu zchazaw,
V fuiaru swomu wuysku pryhrawaw
Oy szczo tulko troszki na mohyli prypaw,
Troszki, nemnuzko zadrymaw,
(79 б) Łedwi tretioho dnia o południu wstaw.
Tulko szczo bidnyi owczar odno oko zaspaw,
Toz wstawaie,
Oczy niuhtiami prodyraie,
Slozami sie promywaie,
W czyste pole pohladaie,
Szczo owec swych nemaie.
Bidnaia moia hołowoyko, libon to tomu kulka lit,
Iak pry mni oweczok nit.
Sam ze ia neznaiu,
Szczo czynyty maiu.
Poszowby ia gospodarowi swemu znaty dawaty,
To mene zaraz wyłami zchoczet gosp(odar) wytaty.
Nepuydu ia gospodarowi kazaty,
Puydu w czyste pole owec szukaty.
Henze moy cap,
Henze baran,
Hen moia sztyra,
Hen wegeryna,
Szczo moi watazi pered wodyła,
Po korcowi soli zidała,

17 p. w zyty. 18 p. Toz mi za... 19 p. Dobre myni. 21 i 23 p. Wziali mni. 28 p. wowci. 29 p. zhazaw. 30 p.:
W fuiaru zahraw,
Swoi oweczki rozwa(zaw).
31 p. Troski na mohyli prypaw. 33 p. o południ. 34 p. bidny... odnoie oko napniaw. 36 p. Oczyci niuchtiami. 37 p. Slozami promywaie. 39 p. owec nemaie. Bidny owczar słowami promowlaie. 40 p. kilka lit. 43 p. Szczo maiu poczynaty. 44 p. Poszowby swomu gospodarowi znaty dawaty. 45 p. Gospodar czym bud a z Hahorodu wykidaty,
Tymi mene z prychodu schocze wyłami wytaty.
46 p. ya. 47 p. Puydu ia sam oweczok w pole. 48 p. muy. 51 p. wageryna. 52 p. moiey watazi. 53 p. Po korcu soli wona. 54 p. Po kazanu

Po kazanowi mołoka dawała.
Hen y moy Sirko,
Hen y Biłko,
Hen moy kudła,
Szczob vwczarowi szyia ne schudła.
(Az) ia, panowie, blisko prybihaiu,
Pilno (sie) pryhladaiu,
Rozumiiuczy, ze oweczki.
(80 a) Az ieno muzyk pohanyn nazaw hreczki,
W snopy nepowiazaw,
W kopy neskław,
Osoczaiu, mołoczaiu nawykidaw.
Osoczay, mołoczay bilie.
A owczarowi w oczach hmyliie.
Ňiwa mużykowi myła
A mni ona nemiła,
Szczo mene od hostyncia daleko podhuliła,
Oczy ta nohy mo(i) wweredyła.
Sam ia neznaiu,
Szczo czynity maiu.
Chocby ia poszow o tym gospodarowi skazaty,
To on mene welikim obuchom schocze witaty.
Ieszcze puydu w pole owec szukaty.
Tak ia iuze, chwała Bohu, zhadaw,
Hde swoi oweczki spasaw.
Tam na Sołonci,
Na tekuczy wodonci.
Oy koliz ia blizeyko prybihaiu,
Pilneyko sie ia pryhladaiu,
Iaz mowlu: moi oweczki,
Az ono stoiat połuplenyi berezowyi peneczki.
Iaz mowlu: Sirko ta Birko,
Az stoit obhorylyi berezowyi penko.
(80 б) Iaz mowlu: moie towarystwo kaszu waryli,

---

mołoka ona. 58 p. wowczarowi. 59 p. Koliz ia, panowie, blizko. 60 p. Pilneyko sie prychladaiu. 61 p. Iaz mowlu: moi oweczki. 62 p. Az ieno nazaw muzyk hreczki. 66 p. byliie. 67 p. Bidnomu owczarowi. 70 p. daleko od hostyncia. 71 p. nohy wweredyła. 73 p. Szczo maiu poczynaty. Замісць 74 p.:

Poszowszy, swomu gospodarowi znaty dawaty.
Hospodar cym bude na dreworni drewo rubaty,
75 p. Tym mene zhoce obuchem po pleczach osypaty.

Між 75 і 76 p.: Ne poydus ieszcze gospodarzowi kazaty. 76 p. Poydu ia iescze iak w pole owiec. 77 p. zhadał. 78 p. Gde swoie owiecki pasał. 79—80 pp. Tam na Sołonci, a na tekuczoy wod(on)cy, tam napawał. 81 p. Koliz ia, panowie, blizenko prybyhaiu. 82 p. Pilnenko sie prygladaiu. 83 p. moie. 84 p. bereszowy pienecki. 85 p. Taz ia mowlu: Sierko ta Biełko. 86 p. Az ono stoit obchoryłyi bereszowy pienko. 87 p.

Az ono skurwy synowie diuhtiary diohot kuryli,
Mene tym dymom daleko od hostyncia podhulili.
Sam ze neznaiu,
Szczo czynyty maiu.
Do swoho gospodara newernu sie.
Znaiu, szczo ia maiu sie
U gospodara z wegierom wytaty.
Wolu w pole poyty owec szukaty.
Hdes [1]) moy cap y baran
Na dawnyi zwyczai tiaw.
Nuz na horu
Biu tabału.
Ia swoho panka nit neboiusia,
Koli z wuwciami w dwor pryzenusia.
Pod horu skokom,
Na horu bokom.
Henże moy cap,
Hen y baran,
Hen moia hyra,
Hen wegieryna,
Szczo moiey watazi pered wodyła.
Hen moy Sirko,
Hen y Biłko,
Hen y moy kudła,
Szczob wuwczarowi szyia ne schudła.
Oy koliz ia blizeyko sie pryhladaiu...

На цьому вривається недокінчений текст у збірнику. Продовження пісні подається з довшого тексту:

Taz ia mowlu: moie owczary towarystwo. 89 p. hostencia. По 89 p.:

Boday ze oni sobi po sełowi dohec wozili,
Szczoby im koło boczok obruczy pospadali
I szczoby oni swoj diohet ludom durno porozdawali,
Szczo mini, bidn mu owczarowi, oczy a nogi porwali.

91 p. Co maiu poczynaty. По 91 p.:

Poszołbym swoiemu gospodarowi kazaty.
Gospodar cym bude na toku robyty,
Tym mene schoce po plecach batohom byty.
Nepoydu iuze gospodarowi kazaty.

92—94 pp. vacant. 95 p. Poydu ia w pole owiec. 99 p. Biiu. 105 p. Ia swoho panoyka nit nieboiusie. Замісць 106 p.: (W) wesełosci, w radosci wsi oweczecki w dom pry(h oniu. 110 p. En y baran. 111 p. hera. 112 p. Magieryna. 113 p. Co... wodieła. По 113 p.:

Po korcu soli na den zidała,
Po kazanu mołoka na den dawała.

114, 115 i 116 pp. En. 117 p. Szcob uwczarowi.

[1]) В рукоп.: Hhes.

Oy koli ia blizeyko prybihaiu,
Pilneyko sie pryhladaiu.
Iaz no mowlu: moi owci ta iahnyci,
Az no dywki ta mołodyci
Na doli brali czerwec ta połonyci.
Nizenko w trawu holowy poschylali,
K niomu sie srakami poobertali.
Owczarowi ledwami oczy porwali.
Boday ze oni sobi hlaki pobyli,
Szczob tyzden y try dni po stepu bludyli,
Szczo mene bidnoho owczara od hostyncia daleko podhulili.
Czy iaz pry horodach nebuwaw,
Czy ia takoi czeladi mołodyi newydaw?
Iak by myni kotoruiu dohnaty,
Kolib daw Buh pod sebe podobraty,
Szczob sie z sebe nedaw nasmiwaty.
Sam ze wze neznaiu, szczo maiu.poczynaty.
Poszowby swomu gospodarowi kazaty.
(72 a) Iuzez bo muy gospodar nebude nyiak za swoy statok karaty,
Tylko zchocze bez suda. bez prawa na szybenyciu zohnaty.
Nepuyduz uze gospodarowi kazaty,
A puydu w pole owec szukaty.
Hody iuze swoich noh napotay podbywaty,
Poydo ia iuze w Wołoszczynu.
Iednakowo ia umiiu po wołoskiy howoryty.
Szteremaneszte szteromanu peregni wegiera.
Prosze, zabyw chliba wziaty,
Niczoho iuze myni bude uzywaty.
Nu ia od seła Welikii Owczary od sela perebywaty,
Chliba prochaty.
Neshotyli myni Welikti Owczary chliba daty,
Nu ia w Małych prochaty.
Kotoryi daw, ia pokłonywsia.
Kotoryi nedaw, Bohu moliwsie,
A ia uwziaw,
Ob zemlu tiaw,
Na hrudiech mu chliba odniaw.
(72 б) Iuzes powen burdiuh y powen zapoł nakław,
Juzeb tyzden pered soboiu desiaty mołodcuiu pohod(ow)aw.
Iuzesz pultory myli od Dnestra uchozaie.
Iaz no mowlu: witer szumyt,
Ohlanusie, az gospodar konem byzyt,
Iak czornyi woron letyt
Na woronym koni.
V hołubym zupani,
Na uwczara machaie:
Stoy, wowczaru, nebuyse,
Do mene wernysie,
U mene wpiat naymysie.

Bidny owczar staw,
Z burdiuhom sie porazaw:
Stuymo, neboze burduze, nebuymosie,
Vpiat u swoho gospodara naymimosie.
Budemo pyty y isty,
Choroszeyko chodyty,
V noczy zpoczywaty,
Z gospodynkoiu spaty.
To bidnyi owczar chlib pod penka,
A sam na penka.
Hen gospodar byzyt.
Iaz no mowlu: moy gospodar teie hadaie,
Zchocze mene za bedra wziaty,
Do domu prymczaty
Oweczok pasty.
Az gospodar prybihaie.
Owczar odnoiu nohoiu na penka stupaie,
(73 a) Druhu za bedra podnymaie.
Az gospodar ruku minaie,
Za łob chwataie,
Zyławoiu dubynu zza pleczy wyimaie.
Toz mene byw, byw,
Wołoczyw,
Tuiu dubynu rozpradywyw.
Moiu soroczku do[1]) moich pleczy on prylipyw.
Po koniu raz, po myni dwoyczy.
Pryszło sie myni za koniem bichczy.
Konia zatne raz, owczara bidnoho desiat raz.
To prybihaw do dwora,
Owczara pokidaw.
U dwora sam poszow na tok robyty.
Gospodynka na tok prybychala,
Na muza swoho narychała:
Dobro było, pohanski synu, na samoti syrotu byty,
Nezdorow, budêz hołowszczyny płatyty.
To snup owsa wziała,
Unesła, na peczy posłała,
Kisłym borszczom poporskała,
Na owczara promowlała:
Chody, owczaru, troszki popassia, nemnożko.
Toz tebe pohanyn byw,
Ledwa czy budesz zyw.
To bidnoho owczara na peczy gospodynka polozyła,
(73 б) Od hołowy do noh ohladyła.
Az ono u bidnoho uwczara wsi zyły pomlili,
Lisz tulko odna zyła neumliła,
Kotoru gospodynka zywyła.

[1]) В рукоп. no.

Gospodynka do naymytki promowlała:
Pody ty, dwoie kuratok zaryż,
Odno speczymo,
Druhoie zwarymo
Z percom, z szapranom,
Aby bidnomu owczarowi k zywotu y sercu prystało.
Naymytka iak pobihła, czetwero razom zadawyła.
Choczab ty, neboho, szestero zadawyła.
Aby bidnomu owczarowi dohodyła.
leszcze dwanaiciat łokot lnianoho połotna z skryni wziała,
Szczo u 12 pasom tkała,
Do szynkarki ponesła,
Konow medu wziała,
Do domu prynesła,
Owczarowi na picz podała.
Bidnyi owczar iak wziaw za vsho,
Vczynyw na dni sucho.
Hydko, hydko,
Szczo w konowci dno wydko.
Tody[1]) owczar iak napywsie,
To ieszcze hursze rozboliwsie,
Iak czerwona cholawa wyd zakrasniwsia,
Jak piatka nus zaostrywsia.
(74 a) Gospodynka po chaty chodyt,
Bilyi ruki łomyt:
Bidnaia hołowko, libon owczar konaiet,
Iomu swiczki w ruki nemaiet.
Owczar z peczy ruku spuskaie,
Gospodynci konow w ruki podawaie,
Gospodynku nauczaie:
Na, gospodynko, tuiu konowku popoloszczy tryiczy wodoiu,
Szczob nedohadawsie gospodar z lichom y z bidoiu,
Szczob ne naczynyw kołotu u chaty z toboiu.
Gospodyni na tok wybyhaie,
Do muza promowlaie:
Muzu, moy muzu,
Tozes zadaw owczarowi welikoiu nuzu.
Tozes ioho welmy ubyw.
Czy bude zyw?
Dobro bulo na samoti syrotu byty,
Nezdorow, holowszczyny nebude(s)z płatyty.
Iuzes nebudem nikoli takoho czeladnika maty,
Budet druhy kolo naszoho dwora tyy dwory mynaty,
V nas nebuwaty.
Pudy ty, moy muzu, prywedy popa,
Nechay bidnoho owczara wyspowidaie za zywota.

[1]) В рукоп. Toby.

(74 б) Gospodar czoho dohadawsie,
V chatu wbihaw,
Za koczerhu wziaw,
Na porozi staw:
Hody, owczaru, skurwy synu, w hati z mołodoiu gospodyniu
[potiahaty,
Idy za moim statkom w pole hulaty.
Todi[1]) moy owczar z peczy zchopywsia.
To pokrasniwsia,
To pobiliwsia.
Dudu pod ruki, burdiuh na pleczy.
W dudu zahraw.
Holubcia wdaryw,
Swoiu gospodynku mołoduiu zweseliw.
Szcze ia gospodynci w iei domowci szcze dohozu,
Drowec utnu,
Wody prynesu.
Gospodar byw mene, byw,
Wołoczyw,
Didczuiu matiur ne nauczyw.
Mene ne nauczyw,
Swoiu gospodynku hursz znarowyw.
Gospodar ze lich, a gospodynka dobra,
Wowczarowi dwa kaplunci w burdiuzok wtepła.
Bidnyi wowczar iak swysnow,
Vsi owci za worota potysnow,
W czystoie pole owci wyhaniaw,
Sam na mohyłu zhazaw,
(75 a) Chliba, soli wzywaw,
Slozami sie obliwaw,
Hospodara spomynaw:
Toz mene pohanyn welmi byw,
Prawda, ne na licho uczyw,
Szczob ia wsi oweczki w ciłosty, w radosty do domu prohonyw.
Gospodar lich, gospodynka dobra.
Boday gospodarowi taia ruka,
Szczo mene byw, po łokiot uschła.
Posypałaz gospodynka kuratkam pszona.
To małyi kuratka pszona neid(i)at
To gospodynka na vłyciu wychozaie,
Do zonoczok promowlaie:
Bida, moi zonoczki.
Na moi kuroczki,
Pszona neidiat.
Tak buwało, naymytko, bidnyi owczaryszcze pyrochow
[w smetany neist,
A muy muzyczyszcze,

[1]) В рукоп. Tobi.

Iak czornyi wołyszcze,
Syrowatku chliszcze,
Aby była.

До того самого жанру, що наведена річ про вівчаря, належить і зараз по ній поданий у збірнику текст про тещу, відомий із кількох записів XIX в. Ось текст збірника Кондрацького:

(75 а) Pryhotowawsie ziateyko dla swey teszczeyki na czesc, na [benkiet.
Nakupyw chmelu
Za siem kup żmeniu,
Namoczyw iacznyi kołos,
Uczyniw weliki sołod,
(75 б) Nawaryw pywa.
Naczynyw ziatenko z teszczeiu dywa.
Vbyw czmela, nasytyw medu,
Zazwawszy teszczeyku k sobi na besedu.
Vbyw syniciu
Na buzanyciu.
Poichaw ze ziateyko na vłowanie
Dla swoiey teszczeyki na spomahanie
Zwirci imaty,
Swoiu teszczeyku ta hodowaty.
Vbyw ze komara,
Nasoliw boczku toho masła.
Vbyw worobcia,
Nawiszaw połtiow,
Naczynyw kowbas.
Wse to ne dla nas,
Dla swoiei teszczeyki, dla łaskawoi, dobrotliwoi, zyczliwoi.
Zaryzaw muchu
Dla teszczy w iuchu.
Nadawyw komaszok,
Nawaryw hałuszok.
Wse to dla swey teszczeyki łaskawoi, dla zyczliwoi.
Vbyw ze wosz
Dla teszczeyki w borscz.
Vbyw ze błochu,
Nawaryw[1]) gorochu.
Pryichaw ziatenko,
Pryichaw bateyko
Do swoi teszczeyki prosyty na czesc, na benkiet.
(76 а) Teszczeyko,
Zunczyna matiunko,
Proszusz ia tebe
Na czesc dla sebe.
Stała teszczeyka odmahaty,
Stała teszczeyka prochatysie:

В рукоп. nawarych.

Nepuydu, ziateyku,
Nepuydu, bateyku,
Nemaiu y z kim,
Nemaiu y z czym,
Nemaiu y na czym.
Muz w hromadi,
Kobyła w stadi.
Chomut na dubi,
Ducha w lisi,
A huzki w strysi,
Czerewyczki u szewcia,
Sukonki u krawcia,
Koszula u praczki,
Czypczyk u szwaczki,
Serpanki u tkachi.
Teszczeyko,
Zonczyna matiunko,
Chot u ludyi ty dobudsia,
A taki k myni na czesc prybud ze.[1])
Pobihłaz teszczeyka od dworcia do dworcia,
Wse toho pozyczaiuczy,
Wse tohoz prochaiuczy.
Zabichła teszczeyka swoie seło z koncia do koncia,
Nemynuła teszczeyka zadnoho dworcia,
Nepozyczyła ni toho czypcia.
Zadna iey sosida dokarała
Na radi, nepozyczyła:
(76 б) Buło tobi, baboyko, zmołodu robyty,
Szczob bylo na starosc w czym chodyty.
Pobichła teszczeyka w wyszniowy sadoczok,
Vrwała sobi try łopuszyni,
Poszyła sobi dwi chwartuszyni,
Chmelinoiu pomerezyła,
Pawutynoiu poobrubyła.
Teszczeyka z zadu rasna,
A z peredu krasna,
Z zadu hruba,
A z peredu luba.
Pryidyz ty, teszczeyku, neobaraysie.
Iaz bo dla tebe pryhotowawsie.
Pryidyz ty, teszczeyku, choc na switanie.
Nahotowaw ia tobi dobre snidanie.
Nemohłaz teszczeyka iak od swoho ziateyka ta odmohtysia,
Łysz taki k ziatowi powołoktysia.
Dostała teszczeyka konia woronoho,
Wozka malowanoho
Poichaty na czesc, na benket do swoho ziateyka do kochanoho.

---

[1]) В рукоп. przybudze.

Poichała teszczeyka do swoho ziateyka na czesc, na benkiet,
[na chołozyiu
Na kotory den ta na nedilu.
(77 a) Iak uziaw ziateyko swoiu teszczeyku ta pod pleczyci,
Powiw ze ziat teszczu ta do switlici.
Posadyw ze ziateyko swoiu teszczeyku k stołu pleczyma,
K stini oczyma,
Szczob ze teszczeyka u swoho ziateyka po stini błochy
[y muchy liczyła.
Treba teszczeyci horyłoczki,
Aquawitoczki,
Dratowanych huzeczok,
Sołodkoho medu,
Dubowoho kiia,
Piianoho pywcia,
Hołobli koncia.
Moi myłi słuszki,
Podayte mni dratowanyi huzki
Zwiazaty teszczeyci ruczki ta nozki.
Czastowaw ziateyko swoiu teszczeyku horyłkoiu,
Aquawitoiu,
Tratowanymi buzkami,
Szczob ne brykała teszcza nuzkami,
Sołodkim medom,
Dubowym kiiom,
Piianym pywce(m),
Hołobli koncem.
Pobihła teszczeyka z ziatioho dwora,
Nemynuła zadnoho koła,
Podpywszy, z skokom
Yz odnym okom
Odczynyła teszczeyka dwery bokom.
Netrapyła teszczeyka w dwery rukoiu,
Trapyła ona w vszak hołowoiu.
(77 б) Netrapyła teszczeyka, kuda lude chodiat,
Trapyła teszczeyka, kudy husi łaziat.
Chołowa wulizła,
Huzicia zawiazła.
Moi myli wuznyci,
Chwatayte teper moi dupyci,
Ratuyte moi huzyci.
Moia huzycia
Staromu didowi ona zhodytsia.
Nezdała teszczeyka toi dupyci,
Wyratowała sama huzyci.
Pered wuytom, pered burmistrom
Zakryła teszczeyka szelemendyk listom.
Pobichła teszczeyka chylcem
Popod tyncem,

Popod werbami,
Szczoby o tym lude z seła neznali,
Szczoby sie zaci nenasmiwali.
Prybihła teszczeyka
Do swoho didoyka:
Wara, didu, z peczy,
Nehay ia popodparu pleczy.
Ziatnoie piwo w pleczy wstupiło,
Kostki połomiło.
Sołodok medok hołowku kłonyt,
Aquawita, horyłka ledwicy łomyt,
Ziatnyi pyrozki boki zakłali.
Upiła sie pywa,
Neznaiu, didoyku, czy budu zywa.
(78 a) Po bokach kole,
W pleczyciach bolit,
V wuchach dzwinit,
W chołowi szumyt.
Dobro tobi, baboyko, na czesci buwszy,
A mni iakowo staromu doma sidiwszy.
Szczo suczka brechne,
Baba [1]) z peczy od dida porchne:
Chladite, ditoyki, czy ne ziateyko ide.
Zkoczyła z peczy,
Odbyła pleczy,
Upała z połu,
Złomyła nohu.
Pryichaw ziateyko do swoi teszczeyki,
V try nedili nawizaiuczy,
Szcze na bękiet iei wzywaiuczy.
Nepuydu,[2]) ziateyku,
Nepuydu, bateyku,
Dawsie myni dobre twoy bękiet znaty,
Ledwi ia utekła z twoiei chaty.
Vzesz moi pleczyci iak hnoy,
A ty, ziateyku, postaromu moy.

Варіянти цієї речи записані в XIX в. від кобзарів і лірників. За далеко завело-б порівнювати ті записи з записом у збірнику Кондрацького. Всі вони значно відбігають від нього, й текст ніжинських кобзарів, Павла Братиці й Прокопа Дуба, який на-

---

[1]) В рукоп. Babe.

[2]) В рукоп. Nepuytu.

[3]) Можна вказати на великоруський відгомін пісні про тещу, а саме в одному збірнику кантів і пісень Єлисаветинського часу, з поч. „Замочить колосъ, наварить пива"; останній текст надрукував В. Перетц у першому томі своїх „Историко-литературныхъ изслѣдованій и матеріаловъ" (Спб. 1900, стор. 320—1).

друкував П. Іващенко[1]), й текст Прокопа Чуба, який надрукував Ол. Малинка[2]), й найбільше попсований текст, який записав Вал. Боржковський[3]) від лірника Олександра. Останній текст має в своєму початку причеплений уривок пісні про гостину дяка в Пазі на тему „Москаля-чарівника“ Котляревського.

Гумористичні, навіть грубо-тривіяльні, й сатиричні речі увійшли в лірницький репертуар із кобзарського репертуару. Репертуар Остапа Вересая ділив Ол. Русов на три головні категорії: 1) думи й історичні пісні, 2) духовні й моралізуючі й 3) сатиричні та гумористичні[4]). Пісні сатиричного змісту, що входили в репертуар Вересая, осміюють ненормальности людського життя й відхили від здорового змислу. Правда, „ці пісні він співає рідко та взагалі не надає їм окремого значіння, називаючи їх простацькими“, запримітив із приводу цієї частини репертуару Вересая Кость Ухорович[5]), але факт фактом, що такі речі входили в репертуар Вересая, а його погляд на них це його індивідуальний погляд і може вплив старости. Щоб не наводити багато прикладів, досить указати, що й репертуар „простацьких“ пісень у кобзаря Павла Братиці був великий і в ньому неминучими були: „Дворянка“, „Міщанка“, „Теща“ „Хома і Ярема“ й „Чечітка“[6]), а кобзарь Петро Гарасько знав ріжного роду приказки про „Дворянку“, „Тещу“, „Чечітку“ тощо[7]). Ствердження гумористичних і сатиричних речей у репертуарі кобзарів позволяє здогадуватися, що дума про козака-нетягу, пісня, відома з записів XIX в. як пісня про Байду, речі про вівчаря й тещу з збірника Кондрацького це частина тодішнього кобзарського репертуару.

---

[1]) П. Иващенко. Павло Братыця и Прокипъ Дубъ, кобзари Нѣжинск. у. Черниговь. губ. (Записки Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества, т. II, Київ, 1875, стор. 127—9).

[2]) А. Н. Малинка. Прокопъ Чубъ. (Переходный типъ кобзаря). (Этнографическое Обозрѣніе, Москва, 1892, стор. 177—8).

[3]) Вал. Боржковскій. Лирники. (Кіевская Старина, т. XXVI (1889), стор. 699—702).

[4]) А. А. Русовъ. Остапъ Вересай, одинъ изъ послѣднихъ кобзарей малорусскихъ. (Записки Юго-Западнаго Отдѣла Имп. Рус. Геогр. Общества, т. I, Київ, 1874, стор. 333).

[5]) К. Ф. У. О. Кобзарь Остапъ Вересай, его думы и пѣсни. (Кіевская Старина, т. IV, стор. 280—1).

[6]) В. П. Горленко. Кобзари и лирники. (Кіевская Старина, т VIII, стор. 49).

[7]) А. Малинка. Кобзарь Петро Гарасько и лирникъ Максымъ Прыщенко. (Кіевская Старина, т. XLII, стор. 442).

Правдоподібно, записав Кондрацький кобзарські співи для свого збірника в часі походу на Волощину, в кожному разі перед 1693 р., коли до збірника могла попасти така хуторницька справа, як записки про те, скільки збіжжя вимолотили зо стіжка в Любогинях 1693 р. й скільки якого збіжжя висіяли тогож року тамже.

На закінчення подаю тексти инших українських пісень, що дісталися в збірник Кондрацького.

1.

(61 б) Nechody, panoyku, do mlyna spaty,
Sorom tobi, panoyku, nuroczok braty.
Twoiz to słuzeyki kopy pobrali;
Bogday im koniki poustawali.
Twoiz to sluzeyki dwery rozbili,
Krasnuiu diwoyku w łubyk zawili.
Koły ty, panoyku, na woynu poidesz,
Bystroiu szabelku w ruczkach zab...[1])
Ne puydesz, panoyku, na woynu krasno,
Koli budesz hladyty w diwczynu harnu (?).
(62 a) Day myni ruczeyku, nasz tobi obie,
Puydemy do popa szlubowaty sobie.

2.

(85 б) Oy tekut ryczeyki z krynic do ieziora.
A czemuz ty, diwczynoyko, smutna, newesela?
Oy iak ze ia maiu wesołaia buty,
Oy kohoz ia lubyła, z tym myni ne buty.
A ia ioho lublu, on toho neznaie,
Bohday tomu tiazko buło, kto nas rozłuczaie.
Oy nerozłuczyt Buh y was ne potiszyt;
Kotory mene zasmutyw, ten mene potiszyw.
Oy bywayze, byway, a nedbay na toie,
Prybywayze, moy mileyki da serdeyko moie.
A skoro pryidesz, ia swoho zabudu,
A swoim na presadu wesołaia budu.[2])

3.

(88 б) Ta na sium boci na tołoci.
More, diwko rusko.
Owczar owci podhaniaie,
A kozak diwku podmawlaie:
Chody z nami, z kozakami.

---

[1]) Замазано.

[2]) Порівн. текст, надрукований в „Двох співанниках половини й третьої четвертини XVIII в.“ (Записки, т. 133, стор. 161—2) із співаника Степана Ваґановського.

More, diwko rusko ta pudy...
Oy v nas, diwko, dobra mnoho.
Iest u nas domy murowany,
Ławy jaworowy,
Hory zemczuznyi,
A trawy szowkowyi.
A v nas ryczki medowy.
More, divko, ta pudy z nami.
Az idet diwka w pole y druhoe, na tretioie nastupaie,
Do[1]) kozaka promowlaie:
Hdez twoi dobra (89 a), kozaczeyku, weliki?
Az szczoz mowyt: kozaczeyku, hde twoi domy murowany?
A szczoz u nas, diwko, domy murowany,
To obuchy na twoi mołodyi pleczy okowany.
A szczo u na(s) hory zemczuznyi,
To twoi pleczy bily.
A szczo u nas trawy szowkowi,
To u nas kosa twoia rusawaia.
A szczo u nas ryki medowyi,
To v nas szlozy twoi mołodyi.

4.

(89 б) Ruszyli sie zownire z obozu,
Stali sobi koło perewozu.
Wyszła krasna mołodyca z chaty,
Chotyła sie z zołnirmi poznaty.

Zmyłuyte sie, Lachy, nado mnoiu,
Perenoczuy kotory zo mnoiu,
Bo sie boiu sama iedna spaty,
By mie dzury newyhnali z chaty.

5.

(90 а) Oy nedaleko od Manaczyna
Lubyła mene krasnaia dywczyna.
Ne tak lubyła, iak nadaryła.

Wynesła łuczok y stryłok puczok:
Naz tobi, moy myleyki, do biłych ruczok.[2])

---

[1]) В рукоп. Bo.
[2]) Повніший варіянт у „Двох співаниках“ (Зап. т. 133, стор. 162) із співаника Степана Вагановського.

„Марьяна Черниця“ Т. Шевченка.

(Історія тексту).

Написав ***Л. Білецький.***

I.

Текст „Черниці Маряни“ Т. Шевченка перетерпів такі етапи свого життя, які дуже характеристичні як для зясування певних процесів творчости нашого поета, так і для зрозуміння взагалі долі того чи иншого твору, що попав у неприятливі для української поезії руки.

Цей твір, може єдиний з відомих нам творів Шевченка, що залишився нескінченим, і про дальший розвиток сюжету поеми ми можемо лише догадуватись чи із тих ліричних застережень Кобзаря, звернених до дівчат, чи із заголовка поеми, що кидає світло на дальшу долю головного образу поеми, чи, нарешті, з попередніх анальоґічних творів — як „Причинна“, „Тополя“ й инші.

Текст, видрукований Кулішем у „Основі“ за р. 1861, вже із слів його першого редактора є невиправлений, неповний, майже увесь писаний олівцем, хоч і без поправок, і Куліш називає його бруліоном. Як він попав до рук редактора, нам невідомо. Але й те було-би добре, коли-б цей бруліон був опублікований так, як він був написаний, — на жаль редакторська рука Куліша так змінила його первісний вигляд, що тяжко що небудь сказати про цей дуже важний для нас бруліон поеми, і перед нами Куліш на завжди зачинив двері до зрозуміння певного етапу в процесі утворення цієї так важної в автобіоґрафічному змислі поеми Шевченка.

Не більше кинув світла на це питання і В. Доманицький. У „Критичному розсліді над текстом „Кобзаря“ Т. Шевченка“ автор пише, що „автоґрафа не бачив“,[1]) а в першому виданні „Кобзаря“ р. 1907 [2]) В. Доманицький передруковує, як і Ю. Романчук, текст, виправлавлений Кулішем. У другому вид. „Кобзаря“ р. 1908

---

[1]) Крит. розсл. над текст. „Кобзаря“, Київ, ст. 53. [2]) ст. 132.

В. Доманицький зазначує: „Досі її друкували із деякими поправками П. Куліша“. „Цю поему друкуємо тут так, як написав її Шевченко“.[1]) Як розуміти останню фразу Доманицького? Ми її розуміємо у звязку із словами редактора „Кобзаря“ р. 1908, висловленими на початку його „приміток“: „У д. Сульєва в Петербурзі, пише В. Доманицький, знайшовся зшиток поезій Шевченка, писаних, як знати, рукою М. Лазаревського і поправлених рукою Шевченка“.[2]) Це повідомленнє вже заперечує попереднім словам редактора, що він друкує цю поему так, як її написав Шевченко, бо по-перше видрукував він її не з автографа, а з копії Лазаревського, і ця копія зроблена, мабуть, із того автографа, який був у редакції „Основи“ і якого Куліш, зредаґувавши по свойому, видрукував, про що ми вже говорили; по-друге, ця копія поправлена рукою Шевченка; в який спосіб поправлена, які місця виправлені і як? — на великий жаль В. Доманицький про це нічого не говорить. Отже, з цього видно, що Доманицький видрукував поему не так, як написав Шевченко. Коли-б він друкував її так, як Шевченко написав, то повинен би був надрукувати копію Лазаревського, а поправки Шевченка подати як варіянти окремо. Тоді у нас було-би більше підстав думати, що текст поеми наближається, хоч правда, не до ориґіналу, а до того тексту, що був у редакції „Основи“. Поправки Шевченка не є навернення копії Лазаревського до ориґіналу, а дальший крок текстуальних змін, зроблених поетом. Таким чином, текст Доманицького не є ні копією Лазаревського із бруліону поеми, що був у руках Куліша, ні ориґіналом поеми, а, можливо, тим бруліоном лише в копії Лазаревського та ще й із поправками поета, і в такому процесі текстуальних змін цей текст віддалився від свого прототипу, а через редакторський недогляд цілком розгубив ті текстуальні ремінісценції на основі яких, якби до них шановний редактор був поставився уважнійше та їх відзначив, ми могли-би дійти до самого протоґрафу. А тепер це зробити тяжко.

Не краще виглядає справа із текстом поеми, якого опублікував П. Зайцев і якого ориґінал до р. 1917 переховувався у сина редактора „Снопа“ А. Корсуна, а від р. 1917 переховується в Пушкінському Домі Ленінградської Акад. Наук.[3])

Про автоґраф „Черниці Марьяни“, якого післав Шевченко до редактора „Снопа“ А. Корсуна, ми вперше довідуємося від Ку-

---

[1]) „Кобзарь“, 1908 р. „Примітки“, ст. 617. [2]) Ib., ст. 613.
[3]) П. Зайцев, „Оксана“, К. 1918, ст. 4.

літа р. 1861; друкуючи свій текст поеми, Куліш писав: „Ми не губимо надії, добути цю поему в повному виробленому виді. Переказували нам, що її екземпляр переховується у видавця альманаха „Сніп“ Корсуна, якого невідзовно просимо уділити нам цей скарб“,[1])

Р. 1906 на стор. „Київської Стар.“ у своїй праці „Крит. розсл. над текстом „Кобз.“ Т. Шевченка“, Доманицький писав: „Автоґрафа не бачив, а єсть він у родини А. Корсуна, що видавав у Харкові „Сніп“.[2]) Далі у примітці Доманицький пише: „На мій запит до родини А. Корсуна, син його А. А. Корсун (мировий суддя в Ростові на Дону) одповів мені від 24/VIII 1906, що дійсно в їхній сімії зберігається, серед инших автоґрафів усяких письменників, також „аркуш почтового паперу (а може їх і два!), на якому сиисано не тілько „Черницю Марьяну“, але й малюнки на боках, пером, рукою самого Тараса Григоровича; малюнки ці зроблено на швидку: це лишень легенькі контури; належать вони до тексту і, можна думати, Шевченко робив їх, обмірковуючи „перший починок“ цієї поеми — машинально, а може просто „прикрасив“ рукопис, переписаний досить пильно і чистенько; вірші починаються з малої букви. На прикінці рукопису, на ньомуж лист до мого батька, — надпис про те, що Ш. оддає йому на власність ці твори (Марьяну і Човен). Дописка ця — рядків на 7—9... Автоґраф Марьяни, скільки памятаю, одрізняється од друкованого тексту“.[3])

Не маючи докладнійших відомостей та иншого тексту поеми, Доманицький мусів у першому вид. свого Кобзаря передрукувати текст, виправлений Кулішем. Лише у примітках додав: „відомо, що автоґраф (певно, знаємо кращий) зберігається в родині А. Корсуна, якому Шевченко прислав був цю поему для друку в 2 томі „Снопа““.[4])

У примітках до 2-го видання „Кобзаря“ В. Доманицький пише: „Автоґраф поеми (теж не усієї) був подарований Шевченком А. Корсуну і тепер зберігається у його сина А. А. Корсуна, в Ростові на Дону, але добути той рукопис од нього не пощастило. Він сповіщає, що в його рукописові 16 сторінок, а в них 388 рядків. Вся поема має два розділи: у першому — 251 рядків, а в другому — 137. Перший розділ в оригіналі Шевченка кінчається словами „Ледве пішла с хати“; далі у нас тілько 48

[1]) „Основа“ 1861 р., кн. 9. [2]) Окрема відб. р. 1907, ст. 53.
[3]) Ib., ст. 53. [4]) „Кобзарь“, р. 1907, ст. 614.

рядків, а в рукописові А. Корсуна — 137. Цей другий розділ починається приспівом „Ой гоп того дива“ „1 і 2 страницы, — пише А. А. Корсун, — занимает посвященіе, кусочек котораго, обыкновенно, помѣщается в изданіях, как самостоятельное стихотвореніе. Посвященіе это заключает в себѣ болѣе строк — (почти: в нем 22 стиха), чѣм печатаемое в видѣ самостоятельнаго произведенія. Помѣчено СПБ. Ноября 22. 1841 року“. Из посвященія видно, что оно относится прямо до „Черниці“. В посвященіи обозначено имя и 3 букви фамиліи. В концѣ рукописи приписка к отцу: „Отак зачинаеця моя Черниця, а що дальше буде, то я и сам не знаю. Здается и люльки не курю“ и т. д... „треба буде знову компанувати, (то, что было написано на растеряных „шматочках паперу“.[1]) Із цих повідомлень В. Доманицького бачимо, як тяжко йому було видобути автоґраф поеми Шевченка із рук родини Корсуна, яка вважала його своєю приватною власністю; і редакторові прийшлось друкувати текст поеми по копії Лазаревського з поправками Шевченка, який у порівнанні з текстом Куліша, мабуть, стоїть ближче до автоґрафу поеми, але все-ж не є самий автоґраф і небогато вносить до історії тексту твору.

Рік 1911 був новим етапом в історії тексту цієї поеми. П. Зайцев, видаючи „Кобзарь“[2]) Т. Шевченка, помістив у ньому новий текст „Черниці Марьяни“, а в передмові до „Кобзаря“ подав і те джерело, з якого він передрукував поему.

„Печатаемый здѣсь в подраздѣлѣ II текст неоконченой поэмы „Черниця Марьяна“ особенно цѣнен, так как в значительной части представляет собой совершенно новое произведеніе. До сих пор поэма печаталась по черновой редакціи, найденной и опубликованой в кн. IX Основы за 1862 (?) г. П. А. Кулішем (крупное разночтеніе этой редакціи помѣщено у нас вслѣд за текстом оригинала); Редактору настоящаго изданія посчастливилось получить от одного из родственников покойной украинской поэтессы А. И. Псьол принадлежившую ей точную копію исправленной редакціи „Черниці Марьяни“. Подлинный ея автограф принадлежит А. А. Корсуну в Ростовѣ на Дону и остается недоступным для изслѣдователей. Печатаемая же копія снята с него чрезвычайно тщательно с оговорками относительно описок и погрѣшностей оригинала; написана она на бумагѣ с украшенным коронкой вензелем А. К., на той же бумагѣ и едва ли не тѣм же почерком

---

[1]) „Кобзарь“, р. 1908, ст. 617.

[2]) СПБ. Русск. Книжн. Т-во „Дѣятель“, р. 1911.

написана „Хустина“, принадлежащая В. П. Науменку в Кіевѣ. Произведеніе, пролежавшее под спудом с 1841 по 1914 г, наконец увидѣло свѣт в настоящем изданіи в надлежащем видѣ. Считавшіеся прежде отдѣльной пьесой стихи „Вітер в гаї нагинає“... оказались началом трогательнаго посвященія поэмы подругѣ дѣства великаго поета — пастушкѣ Оксанѣ. Оставшаяся неизвѣстной до сих пор вторая часть его имѣет громадный біографический интерес. Лица, видѣвшія автограф, принадлежащій А. А. Корсуну, сообщили, уже послѣ напечатанія этого текста, что там посвященіе озаглавлено: Оксані К.....ко. В извѣстной редактору этого изданія копіи заглавіе эго утрачено (срѣзано).[1])

З цієї передмови П. Зайцева бачимо, що він опублікував новий текст поеми не по автоґрафу А. Корсуна, а по копії Псьолівни, як думає редактор, — з автоґрафа Корсуна. Жалко, що П. Зайцев не зазначив тих „оговорок“ „относительно описок и погрѣшностей оригинала“, бо коли-б ці „оговорки“ були відомі нам, то тоді у майбутньому було-б дуже легко зясувати — чи справді ця копія зроблена з автоґрафу Корсуна, чи ні; „оговорки“ ці були-би ключем до розрішення цього питання — особливо тепер, коли ми непевні — чи копія Псьолівни де небудь переховується, чи може вона пропала через редакторське недбальство, що є в українському житті таким побутовим явищем. Отже й тут ми стоїмо перед великою загадкою що до зясування історії цієї копії тексту поеми та її ориґіналу.

Далі опублікування п. Зайцевим цієї копії поеми Шевченка справа наперед не посунулась. Ця копія, правда, виявила нові моменти в процесі витворення поеми не лише в її тексті, але і в сюжеті. Дала привід зрозуміти, що сюжет в його мотивах переживав певну трансформацію, але як ця трансформація відбувалась — це залишилось на той час ще невідомим. Того ж року писав П. Зайцев, навівши слова Куліша, в яких він невідзовно просить Корсуна „уділити нам цей скарб“. „Але ні покійний видавець „Снопа“, каже П. Зайцев, ні нині живий син його до цього часу нікому не дали дозволу опублікувати скарбу, що був їх власністю: їх фамілійний архів зістав могилою одної з перлин Шевченкової музи. На невідзовні прохання ряду осіб і інституцій відповідали незмінною відмовою. Одного разу тільки Ол. Ол. Корсун подав опис цього рукопису. Мені, пише Зайцев, пощастило здобути копію цього твору, зроблену покійним редактором „Снопа“.[2])

[1]) Ibid., ст. IV. [2]) „Оксана“, К. 1918, ст. 30. (Підкресл. наше).

1918 р. у своїй брошюрі „Оксана“ у 1-ій примітці П. Зайцев зазначує, що його копія вже тепер не має великого інтересу, „бо первопис тепер уже став приступним для дослідувачів. Його куплено в квітні року 1917 Пушкинським Домом Ленінградської Академії Наук. Оздоблений цікавими малюнками, він вартий того, щоби його репродукувати літоґрафічно. Знаходимо там і портрет автора з молодечих років і сцени-ілюстрації до окремих місць поеми. Оксанина постать, одначе, невиразна. Малюнки взагалі роблені нашвидку. Цікаві вони головне тим, що стверджують ще раз, що поема в певній частині — цілком автобіоґрафічна“.[1]) Але чи дійсно та копія, яку опублікував Зайцев р. 1918 списана з автоґрафу А. Корсуна? — Про це автор не говорить ні слова. І цілком слушний вислід Б. Лепкого: „На жаль д. Зайцев не зазначив, чи цей автоґраф „Черниці Марьяни“ покривається з текстом, опублікованим д. Зайцевим у „Кобзарі“ Дѣятеля по копії, яку видавець дістав від одного із свояків пок. Псьолівни, чи ні?“ [2]) І видаючи у 5 томах твори Шевченка, Б. Лепкий у III томі далі пише: „Щож мені оставалося? Порівнати опис автоґрафу з текстом у д. Зайцева“.

„Опис цей маємо двічі. Раз у Розсліді Дом., сторона 53, а другий у Кобзарі (1908, ст. 617). Оба рази дещо інакше. В Розсліді сказано, що автоґраф Марьяни списаний на аркуші почтового паперу, а в „Кобзарі“, що цей автоґраф має 16 сторінок і що в йому стрічок 388. А дальше, що вся поема має два розділи: у першому — 251 рядків, а в другому 137. Другий починається словами. „Ой гоп, того дива“. Отже у тексті Зайцева так воно й є. Перша частина більша: 251 рядків, друга менша 138. Тільки не починається вона, як сказано в „Кобзарі“ Доманицького словами: „Ой гоп, того дива“, а „Ой гоп! Не пила, —“.[3])

Далі висновок Б. Лепкого: „Значиться число рядків і поділ цей самий, і на. тому можна догадуватися, що саме текст Зайцева автентичний“.[4])

Висновок цей Б. Лепкого нічим не оправданий, по перше, коли й допустити, що він зроблений на підставі точного обрахунку, то такий обрахунок є цілком механічний, збудований на кількості рядків у кожній частині поеми і мігби бути арґументом лише тоді, коли-б ми мали ще і текстуальне порівнання копії з автоґрафом. Цього Б. Лепкий не міг зробити, бо ні автоґрафу Корсуна, ні копії, яку мав у руках Зайцев, др. Лепкий не мав під руками. Тоді

[1]) Та сама студія, ст. 30. [2]) „Шевченко“, т. III, ст. 41.
[3]) Тамже, ст. 41. [4]) Тамже, ст. 42.

і цей чисто рахунковий арґумент не має ваги, бо заховавши однакову кількість рядків, можна в самому тексті зміни зробити дуже великі.

Але по-друге й обрахунок, зроблений Б. Лепким, перш за все росходиться у другій частині з обрахунком А. Корсуна: коли останній нарахував 137 рядків, то Б. Лепкий у копії по виданню Зайцева нарахував цілком вірно 138. Але копія у вид. Зайцева по скількості рядків росходиться з оригіналом і в першій частині. Оригінал, як зазначує Доманицький із слів Корсуна у першій частині хова 251 рядок; копія у виданню Зайцева у цій же частині після нашого обрахунку хова 254 рядки. Таким чином і в зовнішній частині твердження Б. Лепкого, що копія й оригінал є автентичні, цілком відпадає і потребує повної перевірки з оригіналом. Те саме можна сказати і до фрази „Ой гоп, того дива“ — в автографі, „Ой гоп! не пила...“ — у копії.

Все-ж таки видання Доманицького і видання Зайцева до цього часу найкраще передають текст поеми Т. Шевченка „Черниця Марьяна“, але видання цього тексту зроблене не на підставі автографів поета, а на основі копій з ріжних автографів: 1) без зазначення у вид. Доманицького оскільки копія Лазаревського відріжняється від поправлень, зроблених Шевченком і оскільки вона без поправлень Шевченка, чим і якою лектурою відріжняється від поправлень Куліша. Коли-б це нам було відомо, ми зналиби історію автографу написаного олівцем, якого мав у руках Куліш і якого він непоправно змінив: зналиби що ще виправив Шевченко, якого характеру поправлення він вніс до копії Лазаревського а цим самим мали-б історію тексту поеми в одній із її формацій. Цього Доманицький не зробив і цим загубив чи затер всякі сліди історії тексту поеми в цій її формації. Лише нові матеріяли могли-б кинути світло у ту ляборaторію поета, яку замкнув він через неповне розуміння ваги усіх текстуальних варіяцій творів Шевченка, а ключа до неї загубив.

2) Так само виглядає справа із текстом поеми, якого опублікував д. Зайцев. Поперше ми не знаємо, чи заховав він копію і чи взагалі вона денебудь переховується? Раз ця копія у фотографії чи у фотолітографії науковому світові не відома, ми не можемо вирішити питання: чи справді вона зроблена рукою А. Корсуна, як запевняє нас д. Зайцев. Бо коли дійсно переписував Корсун — це є одне, а коли вона зроблена кимсь иншим — це цілком щось друге. А до неарґументованих тверджень д. Зайцева, коли вони не підперті фотографічними знимками копії „Черниці

Марьяни“ і копії „Хустини“ із бібліот. В. Науменка і не доказані, що це дійсно рука Корсуна, — до твердження д. Зайцева ми відносимось із великим застереженням.

Вкінци р. 1924 [1]) Мих. Новицький опублікував текст автоґрафу з архіву А. Корсуна і додав свої критичні пояснення. Що до самого автоґрафу, то про нього д. Новицький пише: „рукопис поеми, досить чисто і уважно переписаний власноручно Шевченком, міститься на 16 сторінках звичайного паперу, малого поштового розміру. Автоґраф „Черниці Марьяни“ раніш являв собою зшиток, але згодом корінець і нитки перетерлись, і він розшився. Сторінки рукопису 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13 оздоблені на боках власноручними малюнками поета пером виконаними; де-які з них належать до тексту, напр.: на стор. 11-ій є малюнок до слів:

„Не слухала стара мати,
лягла спочивати
а Марьяна за сльозами
ледве вийшла з хати“.

Або на стор. 12, 13 — типи приданок; инші малюнки ніякого відношення до змісту поеми не мають: головки й постаті панночок, урядовців-аристократів, військових людей, малюнок середнєвічного лицаря і навіть постать Наполеона Бонапарта. Далі найдено тут до 8 малюнків-автопортретів поета.

На першій сторінці рукопису Шевченко власноручно зверху написав: „Корсуна“; трохи нижче сам Корсун додав: „Получ. 18 январ. 1842. Харьков“. А ще нижче після Шевченкових слів: „На память того, що давно минуло“ — видавець „Снопа“ поставив свій підпис: „А. Корсун“.[2])

II.

Таким чином, текст поеми „Марьяна черниця“ друкувався з відмінних скриптів як самого поета, так і копій инших осіб, чотири рази. Перший раз із виправленого Кулішем автоґрафа поета на сторінках „Основи“.[3]) Цю публікацію Куліша означимо літ. *А*. Другий раз текст „Марьяни черниці“, очищений Доманицьким після копії Лазаревського з поправками Шевченка від поправок Куліша і ним же опублікований у другому своєму виданні „Кобзаря“ [4]); публікацію Доманицького означимо літ. *Б*. Третій раз ця

[1]) „Записки історично-філологичного відділу“' Укр. Акад. Наук, р. 1924, кн. IV. [2]) М. Новицький, „Записки Істор.-Філол. відділу“ Укр. Ак. Н., р. 1924, кн. IV. [3]) „Основа“ 1861 р., кн. IX.
[4]) „Кобзарь“, друге вид. 1908 р. СПБ., ст. 135.

поема по копії Псьолівни р. 1911 була опублікована П. Зайцевим.[1]) Цю копію означимо літ. *В*. Нарешті четвертий раз вже з автоґрафу А. Корсуна текст поеми опубліковано М. Новицьким р. 1924 [2]); публікацію цього автоґр. означимо літ. *Г*. Цих чотири публікації з ріжних рукописів тексту поеми не покриваються одна другою; коли між публікацією Куліша *(А)* і В. Доманицького *(Б)* з одного боку і публікацією П. Зайцева *(В)* і М. Новицького *(Г)* з другого, ріжниці лише у невеликих варіяціях, то між текстом першої громади *(АБ)* і другої громади *(ВГ)* в другій половині поеми ріжниці не тільки в окремих текстуальних змінах, але в основній її перерібці. Це все дає нам підстави всі публікації тексту поеми поділити у дві громади — редакції: перша репрезентується публік. *А* і *Б*, друга — *В* і *Г*.

Що до взаємовідносин і залежности між *А* і *Б*, то великих сумнівів ми не маємо. Історія тексту поеми в цій першій редакції коротка: П. Куліш надрукував текст цієї редакції [3]) з автоґрафу Шевченкового після свого власного зредаґування, подавши у примітках ті лектури автоґрафа, які він виправив. В. Доманицький на стор. своєї студії [4]) сконстатував, що копія Куліша не є дослівною копією поетового автоґрафу, і визначив ті місця, які Кулішем були попсовані, додавши поруч на основі копії Лазаревського лектуру поетового автоґрафу.

Наприклад:

Лектура Куліша:[5])	Лектура Доманицького:[6])
Росла дочка Марьяночка (8)	Росла дочка Марьяна (7)
Виросла як панна (6)	А виросла як панна (7)
Чорнобрива, уродлива (8)	Чорнобрива, уродлива (8)
Хоч би й за гетьмана (6)	Хоч за пана гетьмана (7)
Стала мати міркувати (8)	Стала мати гадати (7)

Лектура автоґрафу А. Корсуна:[7])

Росла дочка Марьяна (7)
А виросла як панна (7)
Каро-ока (4) } 8
и висока (4) }
Хоч за пана гетьмана (7)
Стала мати гадати (7)

---

[1]) Т. Г. Шевченко „Кобзарь“ СПБ. Русск. книжн. Т-во „Дѣятель“, р. 1911. [2]) „Записки Істор.-Філол. відділу“ Укр. Ак. Н. р. 1924, кн. IV.
[3]) „Основа“, р. 1861, кн. IX. [4]) „Критичний розслід над текстом „Кобзаря“. Окрема відбитка. р. 1907, ст. 54. [5]) В. Доман., „Крит. розсл. над т. „Кобзаря“ Т. Ш.“, окр. відб. ст. 54. [6]) Тамже, ст. 54.
[7]) „Зап. Іст.-Філ. відд.“ Укр. Ак. Н., кн. IV. ст. 21—22.

Другий приклад:

Лєктура Куліша:

Ходила стояти (7)
Не до пана усатого (8)
Сідого, старого (6)
До Петруся, що-вечора (8)
Вечора святого (6)

Лєктура Доманицького:

Виходила стояти (7)
Не до пана товстого (7)
Усатого, старого, (7)
До Петруся, в гаю, в лузі (8)
Що вечора святого (7)

Лєктура автоґрафу А. Корсуна:

виходила гуляти (7)
Не до пана старого (7)
Усатого, товстого (7)
а с Петрусем в гаю в лузі (8)
Що вечера святого (7)

Порівнюючи лєктуру В. Доманицького що до віршового складочислення із лєктурою Шевченкового автоґрафу А. Корсуна, бачимо, що таке складочислення цих обох лєктур цілком однакове. Це свідчить про те, що віршовий розмір поеми у цих частинах публікації Доманицького навіть тоді, коли сама лєктура відмімна (другий приклад) є один і той же, а це значить, що він витворений поетом цілком свідомо. Коли-ж приняти на увагу і те, що лєктура Доманицького в першому прикл. цілком відповідає такій же лєктурі автоґрафу Шевченка, що переховувався у А. Корсуна, то приходимо до пересвідчення, що текст по публікації Доманицького є дуже близький до автоґрафу поета. Що-ж до виправлень П. Куліша, то вони, на нашу думку, повстали лише з тих причин, що Куліш розмір поеми в тих місцях, які він вважав недодержаними, пристосував до найпопулярніщого в поезії Шевченка розміру: 8+6, — себ то до 14-ти складового в цілях удностайнення метрично-ритмічної будови. Лише одне могло-би бути питання до вирішення: чи публікація Доманицького, або та копія, з якої він робив свою публікацію, себ-то копія, як він каже, Лазаревського, відповідає якомусь із автоґрафів Шевченка? На це питання зараз нам тяжко відповісти; але не дивлячись на відсутність матеріялу, мусимо сконстатувати, що все таки публікація Доманицького точніще передає твір Шевченка і будемо вважати її поправніщою і ближчою до ориґіналу, аніж публікація П. Куліша.

Що до другої редакції, то зясування історії її тексту далеко трудніще. П. Зайцев уважає копію Псьолівни *(B)* за копію з автоґрафу поеми, якого Шевченко переслав до А. Корсуна. Докази

такого твердження є: 1) Псьолівна — родичка А. Корсуна і 2) копія поеми зроблена на папері з вензелем „А. К.“. Це справді поважні арґументи, але їх ще не досить, бо вони є лише зовнішні побічні ознаки, які орґанічного звязку з текстом не мають. Найповажніщим доказом була-би спорідненість копії з ориґіналом у самому тексті. Порівнюючи публікації П. Зайцева і М. Новицького бачимо, що, справді, копія Псьолівни у своєму тексті є дуже близькою до автоґрафу А. Корсуна. Але є й поважні відміни. Порівняємо їх між собою:

Перший приклад, ряд. 141—142:

Автоґраф Корсуна — *Г.*	Копія Псьолівни — *В.*
1) Того, що я знаю... минуло дівчата Серце не заснуло, я вас не забув	Того, що я знаю... Я вас не забув.

В публікації *А Б* це місце читається так, як і в автоґр. *Г.*

2) ряд. 242: *Г.* — *В.*

Ти все дала, тілько долі...	Усе дала, тілько долі

А Б:

Усе дала тілько долі

3) ряд. 250—251: *Г.* — *В.*

А Марьяна за сльозами Ледве вийшла з хати	А Марьяна заплакала Ледве пішла з хати

А Б:

А Марьяна заплакала
Ледве пішла з хати.

4) ряд. 329. *Г.* — *В.*

І не втерпіла, сказала	
Як пяні придане	Як Івана придане
Ішли по улиці співали	

Отсі відміни в копії Псьолівни від автоґрафу Корсуна і наближення їх до першої редакції *(А Б)* заперечують твердження П. Зайцева що до цілковитої копії з автоґрафу *Г.* Коли у першому прикладі повстання скороченого варіянту ще можна пояснити механічним пропуском середини, а в 4-му прикл. можна припустити механічну заміну слова пяні на Івана, яка, правда, не випливає із змісту самої поеми, — то прикл. 2 і 3, лєктура яких цілковито покривається із лєктурою тексту поеми першої редакції *АБ*, себ-то Куліша і Доманицького, механічними причинами пояснити не дасться, бо така повна схожість із лєктурою тексту

поеми навіть иншої редакції вже не буде явищем характеру випадкового, а явищем характеру, поки що для нас не зрозумілої, залежности цієї копії від тексту редакції *АБ*. Цю залежність можна зясувати ріжно:

1) або автор копії списував її з автоґрафу А. Корсуна вже після того, як Куліш опублікував поему, і ця публікація була під руками автора копії, який (автор) в залежності від неї виправляв свою копію;

2) або в автора копії був під руками такий ориґінал цієї останньої, що ховав у собі ці спільні озʼнаки обох редакцій;

3) або, копіюючи автоґраф А. Корсуна, копіїст мав ще якийсь скрипт поеми (чи автоґраф самого поета, чи копію колись зроблену — напр. копію Лазаревського) першої редакції, і на підставі цього скрипту він виправляв свою копію.

Якби то не було, для нас ясне є одне, що копія Псьолівни не є дослівною копією автоґрафу Корсуна, а ховає в собі ще й ознаки першої редакції.

Ми схиляємось до першої думки, що ц я к о п і я з а в т о ґ р а ф у К о р с у н а б у л а з р о б л е н а в ж е п і с л я 1861 р. і п о п р а в л е н а в и р а з а м и з п у б л і к а ц і ї К у л і ш а *(А)*.

Переходимо тепер до зясування історії тексту поеми в його редакціях. Для цього порівняємо публікацію Доманицького *(Б)*, яка, як це ми вже зясували, є ближчою до первісного тексту цієї першої редакції, із автоґрафом А. Корсуна в публікації М. Новицького. При порівнанню їх між собою може повстати кілька питань: 1) Яка із цих редакцій є старшою? і 2) Текст якої із них передає ориґінал чистіще, себ-то яка із двох редакцій є ближча до ориґіналу поеми?

Вже П. Куліш р. 1861 писав: „Поправок у рукописеві майже немає, а л е о р и ґ і н а л, ц е м а б у т ь п е р ш и й н а р и с“. Арґументи Куліша такі: „Оттим то деякі вірші недописані, в инших недодержаний розмір, де-які зложені з повторень, а в одному місці лінія, проведена від слова „оддам“, що ним починається невідомий нам рядок, показує, що автор мав намір доповнити й виправити свою поему“.[1])

П. Зайцев називає той автоґраф, що був у руках Куліша, „чорновою редакцією“.[2])

---

[1]) „Основа“, 1861 р., кн. IX.
[2]) Т. Гр. Шевченко „Кобзарь“, СПБ. 1911 р., ст. IV.

Б. Лепкий пише: „Куліш редаґував „Марьяну“ з черновика, може з першого нарису олівцем, Зайцев — з викінченого й приготованого до друку (в другому зошиті альманаха „Сніп“) автоґрафу, який поет ще й прикрасив був відповідними рисунками“.[1])

М. Новицький висловлює ту саму думку; він пише: „Взагалі, рукопис Корсуна являє собою остаточну редакцію частини „Марьяни Черниці“, обробленої Шевченком у першому розділі на підставі тексту, опублікованого Кулішем в „Основі“.[2]) „А Кулішеві „чернетки“ здебільшого лягли в основу першого розділу Корсуневої „Марьяни Черниці“.[3]) Таким чином через усю критичну літературу думка Куліша про те, що його автоґраф є перший нарис, першою редакцією, залишається незмінною.

Куліш свою гадку висловив інтуїтивно, не маючи більше нічого під руками, тоді як М. Новицький уже мав другий автоґраф і мав лист Шевченка до Корсуна в кінці автоґрафу, в якому поет писав: „Отак зачинається моя „Черниця“, а що дальше буде, то я й сам не знаю, здається і люльки не курю — а шматочки паперу, що була написана „Черниця“, розгубилися — треба буде знову компанувать, а поки що буде надрукуйте хоч це, що маю“.[4]) З цього листа поетового видко, що Шевченко поему свою до часу відсилки до редактора „Снопа“ був цілком викінчив.

Видко ще й те, що вона була написана далеко раніще, бо де-які картки, на яких поема була написана, встигли вже розгубитися. Це свідчить про те, що пройшло досить часу між написанням поеми і переписанням лише частини її для Корсуна. Поет написав її, і вона лежала в нього, очікуючи відповідного моменту. Це характеристичне для Шевченка, коли написані ним твори лежать у його архиві до слушного часу. Найкращий приклад такого вичікування є з його першою поемою „Москалева криниця“ 1847 р., яка лежала серед паперів поета десять років і лише лист „з поличним“ Якова Кухаренка розбурхав поетову увагу до цієї поеми, в наслідок чого з першої повстала друга поема на ту саму тему.[5]) Для „Марьяни Черниці“ таким моментом був „Сніп“ А. Корсуна. де поет сподівався бачити свою поему надрукованою. Бажання

---

[1]) „Шевченко“, т. III, ст. 51.

[2]) М. Новицький „Поема Т. Шевченка „Марьяна Черниця““. „Записки Істор.-Філол. відділу Укр. Ак. Наук, кн. IV, ст. 33.

[3]) Ibid., ст. 32. [4]) Ibid, ст. 32. (Підкреслення наше).

[5]) Про цю поему див. студію: Л. Білецький „„Москалева криниця“ Т. Шевченка“. Нова Україна, р. 1923, кн. 3.

поета помістити свій твір у „Снопі“ примусило його післати цю поему до редактора А. Корсуна, але переглядаючи свій скрипт, поет віднайшов лише початок, якого і переписав з де-якими поправками й доповненнями. Цей початок поеми складається з першого розділу повного і другого неповного. Хоч ця частина переписувалась з готового, все-ж таки в процесі переписування поет її виправляв, і таких поправок М. Новицьким визначено аж 8.

Коли порівняємо текст обох редакцій а власне від початку аж до слів: „ледве вийшла (пішла — ред. *АБ)* з хати“, то за винятком невеликих, хоч і поважних ріжниць в окремих місцях тексту, останній для обох редакцій є спільний, і це є та основа тексту поеми, яка безперечно була і в оригіналі. Що до окремих місць цієї основи, що в обох редакціях читаються ріжно, то вони теж кидають де-яке світло на історію тексту поеми обох редакцій. Наприклад:

I.

В Г	*А Б*
„Діду, серце, голубчику	— „Діду-серце, голубчику!
Заграй яку небупь	Заграй нам що-небудь!
„Я шага дам“, ...я черешень,	Я шага дам, я — черешень,
[1])всього, чого треба[1])	Я напою медом;
всього дамо... одпочинеш	А тим часом одпочинеш,
а ми потанцюєм...	А ми потанцюєм.

Поправлення в автографові *Г* показують, що в оригіналі це місце читалося не так, як у першій редакції:

„Я напою медом
А тимчасом“...

і не так, як у другій ред.:

„всього, чого треба всього дамо“...

а так, як було в автоґр. *Г* написано вперше:

„чого тобі треба всього дамо“.

Лише в процесі переписування до друку поет став це місце виправляти. В залежності від цього і рядок:

„заграй **яку** небудь“ (ред. *В Г*)

є старшим від рядка ред. *А Б:*

„Заграй **нам що** небудь“.

[1])—[1]) В автоґрафі А. Корсуна це місце спочатку читалося: „Чого тобі треба“, поет переправив на „всього коли хочеш“, а потім знов виправив так, як у тексті.

II.

В Г	*А Б*
Ударив по рваних	Ударив по рваних

З цього прикладу бачимо, що в обох редакціях цей рядок читається однаково, але в автоґрафові *Г* спочатку замість „по рваних“, було „по струнах“; отже в ориґіналі, на нашу думку, теж було „по струнах“, а „по рваних“ є вираз пізніщий.

III.

В Г	*Б*
А Марьяна Не до пана (8)	А Марьяна не до пана (8)
виходила гуляти (7)	Виходила стояти, — (7)
Не до пана старого (7)	Не до пана товстого, (7)
Усатогоо товстого (7)	Усатого старого, — (7)
а с Петрусем в гаю в лузі (8)	До Петруся, в гаю, в лузі (8)
Що вечора святого (7)	Що вечора святого. (7)
розмовляла жартувала (8)	Розмовляла, жартувала, (8)
обнімала, мліла... (6)	Обнімала, мліла, — (6)
А иноді усміхалась [1]) (8)	В раю жила, а иноді (8)
плакала німіла. (6)	Плакала, німіла. (6)

А (Куліша)

А Марьяна не до пана (8)
Ходила стояти, (6)
Не до пана усатого, — (8)
Сідого, старого, — (6)
До Петруся що вечора, (8)
Вечора святого. (6)
Розмовляла, жартувала (8)
Обнімала, мліла, (6)
В раю жила, а иноді (8)
Плакала, німіла. (6)

Публікацію *А* (Куліша) ми не беремо на увагу, бо, як про це вже говорилося раніще, в цій публікації всі відміни належать Кулішеві, який виправляв автоґраф лише задля заховання розміру 8+6 (4+4+6). Ми порівнюємо це місце з другої ред. *(АБ)* лише з публікацією *Б* (Доманицького), яку вважаємо за відсутністю автоґрафа, чи навіть копії з автоґрафа типовою для редакції *АБ*. Що до розміру, то в обох редакціях він є цілком однаковий: 8+7+7+7+8+7+8+6+8+6. Цей факт свідчить, що це саме

[1]) Спочатку було: „усміхавшись“.

складочислення кожного вірша було і в ориґіналі поеми.

Що до розвитку теми, а з нею разом і думки, то в редакції *ВГ* тема одна і розвинута вона в однім єтягненім реченні-періоді через протиставлення одної акції підмету другій: „А Марьяна не до пана виходила гуляти... а с Петрусем розмовляла, жартувала, обнімала, мліла... усміхалась, плакала, німіла“... Але в льоґічній конструкції це речення не досить витримане; порушує його синтактичну й льоґічну правильність де-які з присудків — „обнімала“, „усміхалась“, які не вяжуться з предметом, бо „обнімала... с Петрусем“ або „обнімала... усміхалась“... „с Петрусем“ є речення недоладне. І Шевченко видно розумів цю недоладність, бо публікація *Б* першої редакції такого порушення не має. Там конструкція речення виглядає так: „А Марьяна не до пана виходила стояти..., до Петруся, в гаю, в лузі що вечора святого“. Це одне реченнє. Кінець же: „розмовляла, жартувала, обнімала, мліла, в раю жила, а иноді плакала, німіла“, — є цілком иншої конструкції і заховує правильну будову речення. А коли приняти на увагу, що в цему варіянті: „виходила стояти (а не „гуляти“, як у попередньому)... до Петруся“ думка передається правдивіще й із побутового боку, то, коли він належить Шевченкові, є вже виправлений і пізніщий, а варіянт редакції *ВГ* є раніщим і старшим, через те і ближчим до ориґіналу. Так можна-би було думати з першого погляду; але цьому заперечує одне виправленнє Шевченка в автоґрафові *Г.*: вираз, який тепер читається:

„а иноді усміхалась
плакала німіла“,

перед тим був написаний так:

„а иноді усміхавшись
плакала німіла“.

Правда, з граматичного боку „усміхавшись“ слово зовсім погане, хоч видно поет шукав льоґічної і синтактичної правильности, але тенденція граматична перемогла, і Шевченко виправив його, порушивши льоґічну цілість речення, на „усміхалась“. Цей приклад показує, що льоґічна неконсеквентність того чи иншого місця поеми є походження пізніщого і через те за старше читаннє і ближче до ориґіналу промовляє те, що міститься в публікації *Б.*

Наводимо приклад, який ще більше підтверджує нашу думку про те, що неконсеквентности в тексті — пізніщого походження:

IV.

В. Г.

Що на мову на Петрову
В глухий домовині
Усміхнуся; скажу йому
Орле сизокрилий
109. Люблю тебе і на сім світі
110. Як на тім любила

А. Б.

Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхнуся, скажу йому
Орле сизокрилий
Люблю тебе і на тім світі
Як на сім любила.

З цього прикладу бачимо, що рядки 109 і 110 редакц. *ВГ.* передають думку цілого речення консеквентніще, аніж це передається в редакц. *АБ.* А така консеквентність думки може повстати лише тоді, коли в поета вона родиться під час першого творення, а не тоді, коли він вже переписував механічно і міг слова „На тім“ і „на сім“ переплутати навпаки, як це ми бачимо в першій редакції *АБ.* Таким чином тут, на наш погляд, лектура другої редакції *ВГ* є кращою, старшою і ближчою до оріґіналу. Наведем тепер приклад, дуже цікавий що до визначення історії тексту поеми.

V.

В. Г.

200 Його щастя, його доля
201 Мої чорні брови
202 Довгі вії карі очі
203 Ласкавеє слово.

А. Б.

Його доля — мої брови,
Мої карі очі;
Моє слово — панство царство:
Нічого не схоче
Укой данах, моє сизи, —
Та не сиротою!
Тілько, мамо, щоб плакати,
Щоб співать зо мною, —

Яка із лектур цих обох редакцій є старшою й основною? В цьому питанні помагає розібратися рядок 201 автоґрафу *Г.* Спочатку цей рядок читався: „Мої карі очі й чорні брови“, а потім через скреслення: „Карі очі й“ поет залишив: „мої чорні брови“, а вираз „карі очи“ з цього рядка переніс до другої половини рядка 202: „довгі вії, карі очі“. В редакції *АБ* спостерігаємо трохи иншу картину: у відповіднім до 201 рядка *Г* читаємо: „Мої карі очі“ — цей рядок як раз є початок первісного 201 рядка автоґр. *Г,* в якому поет „карі очі й“ викреслив; у другій половині попереднього рядка тоїж першої ред. *АБ.* читаємо: „мої брови“. Отже старшою є лектура редакції *АБ*:

Його доля — мої брови
Мої карі очі;

Коли-ж поет переписував для Корсуна рядок 200 і 201, змінив, почавши з виразу: „його щастя“, тоді „його доля“ пересувається у другу половину 200 рядка, а „мої брови“ за браком місця в цему рядкові мусілиб відпасти; але поет, замінивши „мої“ на „чорні“, й цілий вираз: „чорні брови“ з додатком „й“ ставить на кінці другого рядка — 201, але, помітивши, що цей рядок із 6 складового став 10 складовим, скреслює середину „карі очі й“ і переносить цей вираз на кінець слідуючого рядка 202 і тоді під упливом таких пертурбацій цей 202 рядок змінює цілковито а за ним і рядок 203, а дальших 4 рядки викидає цілком. Таким чином уся лектура цієї Марянииної пісні в редакції *АБ* є старшою і ближчою до первісного тексту.

Основним в редакції *АБ.* є і скороченнє заспіву цієї пісні:

VI.

„Отдай мене моя мамо
Та не за старого
Отдай мене моє серце
Та за молодого“,

в рамки якого (заспіву) поет замикає[1]) цілу чудову пісню Марьяни, зверненої на адресу матері. В кінці пісні, щоби не повторюватися, поет пише лише початок, одне слово: „оддай“... а далі провів черту, сенс якої Куліш не зрозумів і саме слово прочитав як — „оддам“. В копії цієї редакції, яка була в руках у Доманицького (*Б.*), видно було написано правильно, бо в надрукованому тексті стоїть: „оддай“.[2]) Коли-ж поет поему переписував для Корсуна, то кінцевий заспів переписав цілий.[3]) Таким чином ціла пісня Маряни є старшою й ближчою до оригіналу в редакції *АБ.*

Далі в обох редакціях поеми між Марьяною й матірю точиться діяльог, який у редакції *АБ.* на прикінці перебивається піснею, в якій обидві строфи є два психольоґічних паралелізми, що символічно змальовують Марьянину матір непривітним образом галки.

VII.

ВГ.	*АБ.*
„Дочко моя Марьяно	— Дочко моя, Марьяно!
Оддам тебе за пана	Оддам тебе за пана,
За старшого багатого	За старого, багатого,
За сотника Ивана“.	За сотника Йвана“.
„Умру серце мамо	— „Умру, серце — мамо.
За сотником Иваном“.	За сотником Йваном!“

[1]) Прийом для Шевченка властивий і в його поезії популярний: пісню циклізувати. [2]) „Кобзарь“. Друге вид. 1908 р., ст. 142.
[3]) Зап. Іст.-Філол. Від. Укр. Ак. Н., кн. ст. 25, 204—207.

„Не вмреш будеш панувати	— Не вмреш, — будеш панувати,
будеш діток годовати“.	Будеш діток годувати!“
„Піду в найми піду в люди	Мати галка, мати чорна
А за сотником не буду“	Літаючи кряче;
„Будеш, дочко Марьяно	Чорнобрива дівчинонька,
За сотником Іваном“.	Ходя гаєм, плаче.
Заплакала заридала	Летить галка через балку,
Сердешна Марьяна	В степу погуляти,
„За старого... багатого...	А дівчина нудить світом:
За сотника Івана“...	Ні з ким розмовляти.
Сама собі розмовляла	
А потім сказала.	
Я ще мамо не виросла	
Ще не дівувала.	
Бо ти мене не пускала	Не пускала її мати
вранці до криниці	Вранці до криниці
Ні жита жать ні льону брать,	Ні жита жать, ні льону брать
Ні на вечірниці	Ні на вечорниці,
Де дівчата с парубками	Де дівчата з парубками
Жартують співають.	Жартують, співають,
Та про мене чорнобриву	Та про мене, чорнобриву,
Нишком розмовляють.	Нишком розмовляють.

Коли в редакції *ВГ.* цей діяльоґ між Марьяною й матірью складає певну цілість від початку аж до кінця, то в редакції *АБ* він переривається на дві частини народньою піснею про галку та дівчину, і льоґічний розвиток теми а тим самим і думки порушується. І коли в редакції *ВГ.* через викінченість і цілість слова Марьяни увесь час точаться в першій особі, в редакц. *АБ.* після перерви піснею Марьяна починає виливати свій жаль у третій особі: „не пускає її мати“, а закінчує свій монольоґ в першій особі: „та про мене чорнобриву“... Це ж саме місце в ред. *ВГ.* читаємо: 1) початок: „бо ти мене не пускала“ 2) кінець: „та про мене чорнобриву. Ця наочна помилка, на наш погляд є пізніщою і походженнє в наслідок перерібки та вставлення пісні, яка перервала нитку оповідання а цим самим спричинилася й до такої нельоґічности. Отже діяльоґ між Марьяною й матірю по ред. *ВГ.* є старшим і ближчим до ориґіналу поеми а по ред. *АБ.* є вже пізніщого походження.

Реасумуючи все, до чого ми вище в окремих випадках приходили, спостерігаємо: 1) лектура прикладів: I, II, IV, VII є старшою і ближчою до ориґіналу по редакції *ВГ.*, 2) лектура прикладів: III, V, VI є старшою і ближчою до ориґіналу поеми по редакції *АБ.* Такі спостереження приводять нас до висновку, що ні одна із цих обох редакцій поеми не є ориґіналом

тексту поеми чи брульоном, чи „початковою“ редакцією, як висловлювались попередні дослідники тексту „Марьяни Черниці“, а що оригіналом була якась инша редакція, якої ще не знайдено і яку можна було-б реституувати лише приблизно на основі цих двох редакцій нам відомих. Гадаємо, що тією первісною редакцією був той скрипт, про який Шевченко згадує в листі до Корсуна, як про „шматочки паперу“, що „розгубилися“.

III.

Що до посвяти „Оксані К......ко“, то вона, на думку П. Зайцева, є органічною частиною, в якій поет присвячує поему „Марьяна Черниця“ „Оксані К......ко“. Ця думка принята Б. Лепким і М. Новицьким. Текст цієї посвяти вповні дійшов до нас при тексті поеми редакції *ВГ*. Так зв. початок її опублікував 1861 р. Куліш на стор. „Основи“, кн. III. Коли по автографу Корсуна й по копії Псьолівни вона датована 1841 р. 22 листоп. у Петербурзі, під заголовком „Оксані К......ко“ (правда, копія Псьолівни заголовку не має; П. Зайцев уважає, що цей заголовок зрізано), то публікація Куліша є без заголовку, без дати і без місця написання. Всі списки тексту посвяти нічим значним не відріжняються крім трьох деталів і то в першій частині; наприкл.:

	Автоґр. Корсуна *(Г)*.	Куліша *(А)* і копія Псьолівни *(В)*.
1)	У якому краю...	У якому краї...
2)	Коли нема щастя	Коли нема долі

	Автоґр. Корсуна і копія Псьолівни:	Куліша:
3)	Нема кого й кинуть	То нікого і кинуть

Ці варіянти ще більше підтверджують висловлену вже нами думку, що копія Псьолівни зроблена після 1861 р., коли в „Основі“ появилася ця частина поезії — так зв „Посвята“ і поема „Черниця Марьяна“, бо далі в посвяті копія Псьолівни точно передає автограф Корсуна; а через перерву у Куліша — другого взірця у копіїста вже не було, щоб робити дальші поправки, копіїст взорувався лише на автоґр. Корсуна. Текст посвяти після редакції *ВГ* складається із двох частин; перша обіймає 14 рядків і торкається лише долі самого поета, і ця частина цілковито заховалася й обіймає викінчену цілість в публікації Куліша і яка увійшла до всіх „Кобзарів“ аж до 1914 р. як окремий самостійний вірш.

Друга частина від 15 рядка по 30-й торкається лише Оксани; в ній поет звертається до Оксани, до своєї любки із споминами і з жалем, що вона його вже не згадає більше, і поет просить її згадати хоч сестру Марьяну а часом хоч усміхнутись до Петруся, а колишнє згадати хоч як жарти. Бачимо, що обидві частини не повязуються між собою внутрішніми нитками однієї теми, а кожна розвиває свою тему самостійно. Коли ж ми приймем ще на увагу те, що Куліш, друкуючи лише першу частину, помістив її без вище наведеного заголовка, то ми будемо вважати, що у Куліша цей вірш був лише в першій його частині без заголовка і без жадного відношення до „Черниці Марьяни“ як вірш окремий і цілком самостійний. Це приводить нас до переконання, що спочатку Шевченко написав тільки першу частину, і вона торкалася лише його особистих настроїв і до Оксани а тим самим і до поеми „Марьяна Черниця“ не мала ніякого відношення; і лише тоді, коли поет посилав свою поему Корсунові, то, з огляду на її автобіоґрафічний зміст, вона в памяті поета викликала і піднесла самий образ Оксани, і тоді поет пристосовує написаний ним раніще вірш: „Вітер в гаї нагинає“ до нових цілей, властиво додає до нього другу частину, підсилює свої особисті настрої самітности особистими колишніми переживаннями і споминами про перше кохання і тоді присвячує: „На память що давно минуло“ і тоді ставить заголовок „Оксані К......ко“, і тоді вже новий вірш, як посвята, додається до його поеми „Марьяна Черниця“, але лише в автоґрафові Корсуна; ні ориґінал, ні автоґраф, що був у Куліша цієї присвяти не мав. Таким чином він з поемою, як складова частина твору, не був звязаний.

Підводячи остаточний підсумок, що до історії тексту поеми Шевченка „Марьяни Черниці“, приходимо до таких висновків.

1. Року 1840 чи на початку 1841 поет пише вірш „Вітер в гаї нагинає“... Того ж року трохи пізніше Шевченко пише й поему „Марьяна Черниця“, яку на черно й викінчує. Ця перша редакція поеми й буде ті „шматочки паперу“, про які поет згадує в листі до А. Корсуна, якого післав разом із автоґрафом *Г*.

2. Колиж поет р. 1841 захотів послати де-які із своїх творів до редакції „Снопа“ (II книжка), то, віднайшовши лише частину поеми, бо решта „шматочків“ „розгубилися“, із цієї часгки (лише початок) творить другу редакцію поеми і додає до неї при-

святу „Оксані К......ко“. Перший скрипт цієї редакції й буде автоґраф А. Корсуна, а з нього й копія Псьолівни з відмінами в деяких місцях тексту, списана після 1861 р. з додатками варіантів із публікації П. Куліша. Ціла ця редакція є вже відома нам як *ВГ*.

3. Присвяту поет створив із вже відомого віршу: „Вітер в гаї нагинає.“—, який в першій своїй формації не мав до поеми ніякого відношення, хоч і змальовував особисті Шевченкові переживання самітности та песимістичні фільософічні рефлєксії про байдужість долі до людського горя взагалі й до поетового зокрема та про забуття його всіма після смерти. Коли-ж поет посилав частину вже нам відому своєї поеми до Корсуна, то ця поема, розбурхавши його минулі дитячі роки, „перше кохання“, — викликала й самий образ Оксани, цієї першої його любки. Тоді поет присвячує свою поему Оксані й пише їй посвяту: „Оксані К...ко“, в основу якої кладе відому вже нам поезію „Вітер в гаї нагинає“ й особисті свої рефлєксії підсилює інтимними споминами про перше кохання і дописує від 15 по 30 вірш другу частину посвяти, звернену лише до Оксани, додає заголовок, додає й саму присвяту: „На память того, що минуло“ і тим самим витворює нову поезію, де образ Оксани стає символом поетових переживань, а мотиви кохання творять зміст символу. Цю посвяту поет додає до поеми як її прольоґ і в такому вигляді посилає Корсунові.

4. Десь далеко вже пізніше, трудно лише вказати коли, поет знову переробляє туж першу редакцію поеми: у першій частині лише редагує, змінюючи деякі місця її і в цій частині творить нову редакцію, вже третю, а кінець у відношенню до редакц. *ВГ*. виглядає цілком новотвором. І коли-би поет був довів до кінця поему, то хто знає, чи не була-б це цілком нова поема на ту саму тему, як це сталося із поемою „Москалева криниця“ р. 1857. Ця т р е т я редакція репрезентується тим брульоном, якого мав у руках Куліш і з поправками опублікував на сторінках „Основи“, а також тією копією зшитка поезій Шевченка, що належав Д. Сульєву, яку, на думку В. Доманицького, списав В. Лазаревський і виправив сам Т. Шевченко. Коли ця думка В. Доманицького правдива, то копія Лазаревського була можлива лише з того автоґрафу, якого мав П. Куліш. Ці два скрипти мабуть, на великий жаль, затрачені, репрезентуються лише публікаціями Куліша і В. Доманицького й обозначені нами *А. Б*.

Так ми уявляємо собі на основі де-яких фактичних данних самого тексту поеми його історію.

Ucrainica з журналу „Časopis Českého Museum“ від початку його існування по 1926 рік (1827—1925).

Подав ***Павло Богацький.***

Časopis českého Museum“ засновано було по ідеї й плянові Фр. Палацького, як науковий орган, який пропаґував би завдання музея, орґанізації чисто чеської суспільности. Довершилась ця ідея при допомозі двох братів графів Штернбергів, і особливо Каспара. 15 квітня 1826 р. Ф. Палацький офіційно був іменований редактором часопису в двох мовах: німецького місячника „Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen“ та чеського квартальника — „Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechách“. Та німецьке видання не повелось: в 1830 році змінено його назву та розмір до квартальника, а в 1832 р. воно й зовсім перестає видаватись. Натомісць чеське видання на пятому річникові також міняє свою назву на ту, що носить до сьогодняшного дня та при допомозі старших і молодших письменників, а також при умілім редаґуванні Фр. Палацького йде дуже добре та об'єднує чисто наукові інтереси з інтересами ширшого громадянства, бо містить і чисту белетристику. В р. 1837 Палацький передав редакцію часопису „Č. Č. M.“ П. Шафарикові, який веде його до 1843 року. А по Шафарикові редаґували його такі особи; I. E. Vocel (1843—1850, 1 кн.), V. Nebeský (2 кн. 1850—1861, 1 кн.), A. I. Vrt'átko (2 кн. 1861—1864), I. Krejči, I. Lepař та V. Šafařik (1865), I. Lepař сам (1866—1870), I. Emler (1871—1890), A. Truhlař (1891—1899), A. Truhlař, Fr. Kvapil та Č. Zibrt (1900—1901), два останні (1902—1904) і сам Č. Zibrt (1905—1913), I. Máchal та C. Purkyně (з 1914 по сьогодняшний день). З часу вступу в редакцію C. Purkyně в часопису заведено цілком окремий природописний відділ. Видається часопис „Č. Č. M.“ накладом Matice České і виходить він переважно яко квартальник — в чотирьох зшитках. Правда, в рр. 1846—1848 він виходив і в 2-ох томах по шість книг кожний том, а в р. 1849 в 1 томі із шести книг

в рік, але всетаки вернув до старої форми — квартальника, хоча в останні десятиліття (з 1907 р.) й почали обеднуватись друга та третя книга в один зошит.

За сто років свого існування Č. Č. M. зібрав та опублікував спору частину праці своїх наукових робітників, де чималу увагу звернено і на наш нарід, на нашу культуру, що ми й вибрали із загальної маси друків та подаемо тут. До орієнтації в змісті перших 50 річників працею V. Schulz'a вийшла книга в р. 1876 у Празі під назвою: „Ukazatel k 50 ročníkům „Časopisu českého Musea".

Kucharský, prof. — Ze slowanských Uher. Liternj zpráwy.
1828. т. II, ст. 127—131.

Palacký, Fr. — O národech uherských zwlásstě Slowanech.
1829. т. IV, ст. 11—38.

Šafařjk, P., I. — O rusalkách.
1833. т. III, ст. 257—273.

Čelakowský, Fr., Lad. — Z anthologie Ruské: I. Kotlarewský — Maloruské pjsně [Ой мати, мати, серце нерокуе]. L. Jakubowič — Ukraginské melodie.
1833. т. IV, ст. 369—370.

Šafařjk, P., J. — Slowanské národnj pjsně. Liternj zpráwy.
1833. т. IV, ст. 450—451.
[Пісні польські і руські люду Галіційського, зібрав Вацлав з Олеська. Львів. 1833.]

Langer, Iar. — Dwě starožitné basně ruské. 1) Swatba knižete Wladimjra. 2) Dobryňa Čud' pokořil.
1834. т. II, 138—154; т. IV, 373—393.

Šafařjk, P., J. — Myšlenky o starobylosti Slowanů w Ewropé.
1834. т. I, 23—57.

Šafařjk, P., J. — Přehled pramenů staré historie slowanské.
1834. т. II, ст. 155—182.

Šafařjk, P., J. — O národech kmene skythického. Pogednánj historické od...
1835. т. I, ст. 20—42.

Šafařjk, P., J. — Přehled národnjch gmen w gazyku Slowanském, od...
1835. т. IV, ст. 367—398.

Šafařjk, P., J. — O zemi gmenowané Bojky.
1837. т. I, ст. 23—36.

Šafařjk, P., J. — Liternj zpráwy ze Slowanska.
1838. т. I, ст. 102—117.
[Згадуеться про праці Мих. Максимовича: a) критичний розгляд поезії о полку Ігоревім — в журналі Мін. Народної Освіти, IV і VI, 1836 р. та I, 1837; b) „Пѣснь о полку Игоревом", сложенная на концѣ 12 вѣка на древнемъ русскомъ языкѣ. Изданіе съ переводомъ на нынѣшній Русскій языкъ проф. рус. слов. Мих. Максимовича для своихъ слушателей. Кіевъ. 1837. 8⁰. 37 ст."].

Wahylewič, Dalibor, J. — Rozhorecké jeskyně.
1838. т. II, ст. 197—215.

Kaubek, J., P. — O Králodworském Rukopisu.
1838. т. III, ст. 363—415.
[Про переклади Краледворського рукопису на „русінське наріччя т. е галіцкоруське (horinoopôlský čili varietatis galicianoruthenicae)" Маркіяна Шашкевича та Далібора Вагилевича. (Про праці останнього е сказано докладно в примітці). Тут же наведено зразки перекладів Шашкевича та Д. Вагилевича].

Zap, K., L. — Liternj zpráwy. b) Literatura polska.
1838. т. III, ст. 418—429.
[Допис про видання творів: „Марія", повість українська — Ант.

Мальчевського, „Поезиї“ Йосипа Богдана Залеського та „Писання“ Северина Гощинського. Тут же наведено думку про них Мих. Грабовського. Згадуеться також і про „Пісні люду руського в Галіції“, що зібрав Żegota Pauli].

Wahylewič, D., J. — Huculowé, obywatelé wychodňjho pohořj Karpatského.
1838. т. IV, ст. 475—498. [Докінчення буде].

Šafařjk, P., J. — Bibliografický přehled sbjrek Slowanských národnjch pjsnj. I. Ruské. B. Maloruské: a) tistěné, b) w rukopisu.
1838. т. IV, ст. 550—552.

Zap, K. Wlad. — Liternj zpráwy. Stručný přehled neynowěgšjch plodůw literatury polské.
[Згадуеться видання „Боян“. Частина перша. Видавець Адам Пиппкевич. Вільно, — тут вміщено багато дум та пісень, котрі містились у Максимовича та Вац. з Олеська. Є згадка і про укр. пісні Томаша Падури].
1838. т. IV, ст. 571, 575.

H[anka], W. — Zpráwy o literatuře ruské. Wýtahy z dopisů.
[Про видання І. Срезневським 6-го зшитка його „Запорожської Старовини“].
1838. т. IV, стр. 585.

Wahylewič, D., J. — Huculowé, obywatelé wychodnjho pohořj Karpatskeho. [Докінчення].
1839. т. I, ст. 45—68.

H. W. — Drobnůstky a liternj zpráwy. 4. Zpráwy o literatuře ruské.
[Згадуеться про вихід таких книг: „Запорожська Старовина“ І. Срезневського, част. II.; „Наталка-Полтавка“, малоруська опера І. П. Котляревського; книга перша „Украинський Збирник“ І. Срезневського. X. 1838. та „Думки і пісні та ще де що“ Амвросія Могили].
1839. т. II, ст. 247—249.

Zap, K., W. — Liternj zpráwy. 1) Neynowěgšj plody literatury polské. [Згадуеться праця проф. Мацейовського — „Pamiętniki o dziejach, pismiennictwie i prawodawstwie Słowian aż do wieku XIV“ в 2-х томах, де в 3-ій частині II тому є старі памятки мови та поезії польські, а також урядові листи польські та українські. Знову про видання Żegoty Pauli — Starozytności Galicyjskie, zebral i wydal Z. P. L. 1838; а також: „Pieśni ludu ruskiego w Galicyj, zebral Z. P. L. 1839. Нарешті, „Galeryja widoków Galicyj“ — Adama Gorčynského].
1839. т. III, ст. 360, 362—364.

H. W. — Zpráwy o literatuře ruské. a) Nowé knihy ruské.
[Тут подаються ріжні літературні новини, де є такий уступ: — „В чарівних долинах Малоросії ховается невідомий письменник, котрого під іменем Bricka [sic!] Osnowjanenka видруковано в часописях кілька прегарних кусників. В його вже є готовий роман, з якого прекрасний уривок було видруковано в „Новогоднику“]. b) Maloruský básnjk Kotlarewský. Dle S. S. K. přel. W. H. [короткі біографичні відомості та характеристика творчости письменника].
1839. т. III, ст. 372, 377—378.

Wahylewič, Dalibor, J. — O upjrech a wid'mách.
1840. т. III, ст. 232—261.

Zap, K., Wl. — Literatura polska.
[Повідомлення про вихід нових творів М. Грабовського — Література і критика (1840), де є розділ про українську школу в польській поезії, а також роман Stanica Hulajpolska. Крашевського — Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy; Ол. Пшездецького — Podole, Wołyń, Ukrajna — obrazy miejsć i czasów, нарешті, Жеґоти Павла

— Pieśni ludu ruskiego w Galicyi].
1840. т. IV, ст. 413—414.
Wahylewič, Dalibor, J. — Bojkowe, lid ruskoslowanský w Haličjch.
1841. т. I, ст. 30—72.
J. F. H. — Cesta po halické a uherské Rusi. Sdelena w listech od I. F. H. ku přjteli do L. [продовження буде].
1841. т. II, ст. 183—223; III, ст. 302—317; IV, ст. 423—437.
Palacký, Frant. — O Ruském knjžeti Rostislawowi, otci kralowny České Kunhuty, a rodu geho, rozbor kritický.
1842. т. I, ст. 23—41.
J. F. H. — Cesta po halické a uherské Rusi. Sdelena w listech od I. F. H. ku přjteli do L. [докінчення].
1842. т. I, ст. 42—62.
Zap, K., W. — Zorian Doluha Chodakowský. Nastin geho žiwota a wědeckého snaženj.
1842. т. II, ст. 234—252.
Čelakowský, Fr., L. — Z anthologie maloruské. Přeloženjm...
1842. т. III, ст. 323—337.
[Тут є: 1) „Гетьман“ — Амв. Метлинського, 2) „Сирітка“ — його-ж, 3) „Кінь“ — М. Костомарова, 4) „Співець“ — його-ж, 5) „Laudiwá пісня русалок“ — Л. Боровиковського, 6) „Прокіп та Сашенька“ — Опанаса Шміґоцького, 7) „Дві стежки“ — М. Костомарова, 8) „Козацька смерть“ — Метлинського, 9) „Туга за милою“ — Руслана Шашкевича і 10) „Пан Шулпіка“ — М. Костомарова].
Š.[afařik, P.] — Liternj zpráwy. 3) Literatura ruská.
1842. т. III, ст. 456—458.
[Тут згадується про видання „Історії Малої Русі“ — Бантиша-Каменського в Москві].
Jachim, Fr. — 4) Literatura maloruska.
1842. т. III, ст. 455—456.
[Рецензія на книжку „Галицькі приповідки і загадки“ зібрані Гр. Ількевичем. В. 1841. Також згадується про вихід у Харкові „Снопа“ Ол. Корсуна].
Zap, K., Wl. — Literatura polská.
1842. т. III, ст. 458—459.
[Допис про вихід у світ поезій Богдана Залеського (Познань, 1841) та Мих. Грабовського — Гетьман України (Берлін, 1841). Про видання гр. Едв. Рачинського (Познань) — „Pamiętniki“ про Уманську різню; Ліпомана та двох невідомих авторів, котрих рукописі знаходяться в Б—ці Оссолінських у Львові].
J. F. H. — O halické a uherské Rusi.
1843. т. I, ст. 12—52.
[Зміст: Огляд землеписний та історичний. Князівство Галицьке. Історія угорських Русинів. Галич під польською владою (воєводство Руське). Пам'ятники галицько-руські. Назви країн, осель та народніх імен. Виїмки з опису державного галицького. Виїмки з опису державного угорського, що відносяться до Русинів].
L. Z. — Literní zpráwy.
1843. т. II, ст. 300.
[Повідомлення про наукову роботу професорів та учителів рос. держави в 1840 році. Згадується про видання М. Максимовичем першої частини „Кіевлянина“, та злагодження до друку другої частини українського словника і збірника народних українських пісень].
Zap, Karel, Wl. — Literatura polská.
1843. т. II, ст. 301.
[Про вихід поезій Томаша Падурп].
Sreznewský. — Dopisy. (Dopis I. k W. Hankowi).
1843. т. II, ст. 306—307.
[Згадуються праці Поповича та Зубрицького].

Sreznewský. — Literní zprawý. I. Dopisy. List Sreznewskeho k W. Hankowi (з Харкова 1843, 1/13 грудня).
1843. т. III. ст. 463—465.
[Срезневський повідомляє про свою подорож від Братіслави до Харкова. Подає програм своїх університетських викладів по славянознавству. Описує Харків та культурне життя в нім. Згадує про аматорську виставу в місцевім театрі Основ'яненкової „Щирої любові", де приймав участь і сам автор. Літературні новини: вийшла в Харкові — „Енеїда"-Котляревського (перше повне видання), Костомарова — „Историческое значеніе русских пѣсень", „Малорусскія пословицы" — Срезневського та „Исторія Малороссіи" — видання Товариства аматорів історії].
Bod'anský, J. — Literní zpráwy. I. Dopis L. Šturu. (Москва, 17/29 мая).
1843. т. IV, ст. 627—629.
Zap, Karel, Wladislaw. — Přehled současné literatury polské az k roku 1842.
1844. т. I, ст. 53—93; т. II, ст. 246—260.
J. S. T. — Úwahy. 1) Zrcadlo žiwota na wýchodní Ewropě. Wydal Karel Władisław Zap, зш. II і III [рецензія].
1844. т. I, ст. 137—138.
S.[reznewský], J. — Literarní zpráwy. 1. Dopisy z ciziny [З Харкова 8/20 грудня 1844 р. про вихід „Молодика" Бецького].
1844. т. III, ст. 309.
Sreznewský, I. — Literni zpráwy. 1. Dopisy z Ukrainy panu W. Hankowi. (Харків, 3/15 серпня 1844). [Згадується про знайдення рукопису писань митроп. Іларіона].
1845. т. I, ст. 147.
[Редакція]. — Přehled literatury Ruské 1844 г. (витяг з „Сѣверной Пчелы").
1845. т. III, ст. 503.
[Згадано вперше про Шевченка. Названо його „Тризну" без зазначення автора].
Zap, Karel, Wladislaw. — Připominky ze Lwowa. Pohled města; Weřejný žiwot. II. Welkonočni swátky.
1845. т. IV, ст, 555—586.
Hanka, Wáclaw. — Učení zpráwy. Полное собраніе Русскихъ лѣтописей. Úplne sebrani ruskych letopisůw, wydáwaní na nejwyšší powolení archeografickoů kommissí. Tom I. w Petrohradě. 1846. XX a 267 str. w 4-ce. [Рецензія].
1846. т. VI. ст. 803—810.
Wocel, J., E. — Literní zpráwy a rozmanitosti. 3. O starodáwním historickém básnictwí Rusůw. [Рецензія].
1847. т. IV, ст. 443—444.
[Редакція]. — Historická zpráwa o sjezdu slowanskem.
1848. т. II, кн. I, ст. 1—66.
Erben, Karel, Iaromir. — Imena měsícû slowanská wůbec a česká zwláště.
1849. т. I, ст. 133—176.
Čelakowský, Fr., L. — Kalendázik z příslovi slovanskych, sestavil...
1850. т. II, ст. 206—220.
Čelakowský, F., L. — Slovanská právnická přislovi, sestavil...
1851. т. I, ст. 16—40.
Zap, Karel, Wladislaw. — Eliška, knížnička z Ostrohu. Mravoličný obraz ze 16. století. Sděluje...
1852. т. I, ст. 3—36.
Jereček, Hermenegild. — Literatura slovanskího dějepisu roku 1851. U Rusínův. [Згадуються праці Діонісія Зубрицького та Андрія Балудянського].
1852. т. III. ст. 27—29.
Jereček, Hermenegild. — Učeni a učeliště v Rusich. Přehled dějepisný.

[Згадуються впливи наукових осередків України на російські].
1853. т. IV, ст. 636—661.

J. H. — Literarní dopisy. I. Z Haliče. O literatuře rusinské r. 1855.
1856. т. I, ст. 126—128.

J. H. — О времени происхожденія славянскихъ писменъ. Сочиненіе О. Бодянскаго, съ 19. снимками. Москва. 1855. [Рецензія].
1856. т. III, ст. 139—140.

Pypin, Alexandr. — Listy o nynejší ruské literatuře, III.
1859. т. II, ст. 262—263.
[Згадується про ріжні українські видання та укр. авторів і тут же про Шевченка знаходимо перші рядки такого змісту: — „В 40-х роках з'явилося де-кількаталановитих письменників переважно малоруських. Між ними перше місце безперечно займає Шевченко, людина з народу, надзвичайно пройнята його духом та обдарована великим поетичним талантом. Шевченко друкував небагато, але й те небагате було прекрасне. Прихильники малоросійської літератури надзвичайно цінять цього поета, а в їх руках є ще инші не видані досі його поезії. Шкода, що суворий присуд затримав його поетичну працю в останніх сорокових роках. Шевченко був зісланий за межі европейської Росії, довго був у неволі, і лише тепер, за сучасної влади дістався знову на волю. Його поезія „Гайдамаки", з бурхливих часів Малоросії, про отих повстанців за свободу та местників своїх ворогів, рівняється глибиною чуття та чудовими поетичними образами з найкращими народними творами Пушкіна та Міцкевича".
Далі побіжно згадується про І. Котляревського, Основ'яненка, Гулака-Артемовського, І. Галку, П. Куліша (про його „Записки о Южной Россіи" та „Чорну Раду"), Марка Вовчка та Гоголевого „Тараса Бульбу"].

Lavrovský, P. — O úspěchu slavistiky v Rusku.
1860. т. II. ст. 219—237.

J. J. — Úwahy: Очеркъ старославянского баснословія или миѳологіи, составленъ Я. Ѳ. Г(оловацки)мъ. Львов. 1860.
1864. т. II, ст. 218—220.

Perwolf, Josef. — Sněmy v někdejši Rusi. 1. Staroruské věče. 2. Věče Novhorodské a Pskovské.
1867. т. IV, ст. 365—418.

Perwolf, Josef. — Sněmy v někdejši Rusi. 3. Moskevské zemské sobory čili dumy. 4 Kozácké rady a kruhy. Rada Nipowých Zaporožců. Kruh Donských kozáků. Kruh kozáků Jaických.
1868. т. I, ст. 3—32.

Perwolf, Josef. — Uhry a východní otázka. Historická studie. Sepsal... I. Uherská koruna a Bosna, Hercegovina, Srbsko, Bolhary, Rumunie a Halič.
1868. т. IV, ст. 321—351.

Perwolf, Josef. — Uhry a východní otázka. Historická studie. sepsal... II. Východní otázka. Rakousko a Rusko.
1869. т. I, ст. 3—33.

Pater, Ad. — Několik poznámek o novějších kritikách ruské literatury na západě. II. Ruské básnictví a Turgeněv. Od Antala Staška — Viz. „Osvěta". Listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Ročník III (1873) sešit lednový". str. 49—67.
[Тут на ст. 67-ій цієї рецензії знаходимо такий уступ: „На тій же сторінці письменник говорить про те, що Гоголь увів до літератури життя малоруське та козацьке. Згадує він також про Тараса Шевченка, письменника з надзвичайним талантом, котрий зав-

дяки тяжкому осудові є гідний нашого гарячого співчуття, але епітета „geniálni“ не можна при нім ужити, як то робить п. письменник. Бо маючи на увазі значіння слів геній і талант, як це означив їх Белінський, вагаємось, чи можна би було назвати Шевченка геніяльним письменником“].
1873. т. I, ст. 83–84.

J. J. — Úvahy a zprávy literárni. A. Knihy slovanské. Слово о пълку Игоревѣ. Поетичний памятник руської письменности XII віку. Текст с перекладом і с поясненьями видав Омелян Огоновський. У Львови. Накладом видавця. 1876. 8°, str. XLIV a 136. [Рецензія].
1876. т. IV, ст. 771–772.

J. J. — Úvahy a zprávy literárni. A. Knihy slovanské: Малорусская народная пѣсня по списку XVI вѣка. А. Потебня. Воронежъ. 1877. 8°. str. 53. [Рецензія].
1877. т. IV, ст. 664.

Pič, Jos., Lad. — Rodový byt na Slovensku a v uherské Rusi.
1878. II, ст. 189—199; III, ст. 344—354.

J. J. — Úvahy a rozpravy literárni. A. Knihy slovanské. c) Ruské: А. Потебня — Слово о полку Игоревѣ.
1878. т. IV, ст. 578.

Schwarz. František — Hlídka literárni. Uwagi krytyczne o galicyjskiej organizacyj gminnej i wnioski reformy. napisal Dr. Franciszek Kasparek, profesor Uniwersytetu w Krakowie. w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1880.
1880. т. IV, ст. 584—588.

Kořán, Jos., J. — Národnosti v Rakousku. Kritické poznámky o výsledách posledního sčítání lidu.
1882. т. II, ст. 202—217.

Režábka, Jan — Jiři II, poslední kníže veškeré Malé Rusi. Kritický pokus.
1883. т. I, ст. 120—141; II, ст. 194—218.

Polivka, J. — Малоруско-німецкий словар. Уложив Ев. Желеховский. Львів. 1882—1883.
1884. т. I. Hlídka literárni, ст. 131—132.

Zibrt, Čeněk. — Kukačka v narodním podáni slovanském.
1887. т. I, ст. 26—38; II, ст. 187—204.

E. J. — Про русько-украінські народні читальні. Зложив М. Павлик. Частина перша. Львів. 1887. ст. 188.
1888. т. II. Hlídka literárni, ст. 233—234.

Dušek, V., J. — Лекціи по исторіи русскаго языка профессора А. Соболевскаго (Университетскія Извѣстія р. 1887—1888. Kiev).
1888. т. II. Hlídka literárni, ст. 234—238.

Řehoř František — Lidova lečba u haličských Malorusů.
1891. т. II—III, ст. 281—298; IV, ст. 489–504.

Polivka, J. — Nakres slovanského bájesloví. Napsal Dr. Hanuš Máchal. Praha. 1891. ст. II a 224 v 8°. [Рецензія].
1892. т. I, ст. 130—134. Dodatek k tomu II, ст. 336.

Polivka, J. — Лекціи по славянскому языкознанію. Тимоѳея Флоринскаго. Часть I. Кіевъ. 1895. str. 526. [Рецензія].
1895. т. III, ст. 331—352.

Řehoř, Frant. — Kalendářik z národního života Lemkův. Příspěvek k rusínskému národopisu haličských Karpat.
1897. т. IV, ст. 353—375.

r. [Zibrt Čeněk] — Dr. Jan Franko. Poeta zrady (Ein Dichter des Verrathes). Na język polski przełożył i wydal Patryota polski. Z przedmową wydawcy. Warszawa. 1897. — Д-ръ Иванъ Франко, Поэтъ измѣны. Переводъ съ польського

изданія, дополненого предисловіемъ „польскаго патріота“. Варшава. 1897. [Рецензія].
1898. т. II, ст. 190.

Zibrt, Čeněk, Dr. — М. Грушевскій. Очеркъ исторіи украинскаго народа. С.-Петербургъ. 1904. Prof. Lvovské university, autor známého dila „Исторія України-Руси“, vydává tu po rusky svoji přednášky, konané v Paříži. [Замітка].
1905. т. III, Zprávy knihopisné, ст. 197.

Zibrt, Čeněk, Dr. — Н. Ѳ. Сумцовъ. Пятидесятилѣтіе сборника А. А. Метлинскаго — „Народныя южнорусскія пѣсни“. С. Петербургъ. 1904. 8⁰, str. 18 Rozbor známé sbirky jihoruských pisni A. Metlinského. [Бібліографична згадка].

Н. Ѳ. Сумцовъ. Выступленіе А. А. Потебни на ученое поприщѣ и участіе въ этомъ дѣлѣ М. С. Дринова. Харьковъ. 1904. 8⁰. str. 12. Oceňuje význam vědeckých praci slavistů A. Potebni a M. Drinova. [Бібліографична згадка].
1905. т. IV, ст. 328. Z novych knih a časopisů.

Zibrt. Čeněk — Е. Ѳ. Карскій. Малорусскій луцидарій по рукописи XVII вѣка. Текстъ, составъ памятника и языкь. Варшава. 1906. 8⁰. str. 57. [Рецензія].
1906. т. II, ст. 383—384.

Zibrt, Čeněk — Fr. Rawita Gawroński — Bohdan Chmielnicki do elekcyj Jana Kazimierza. Lwów, 1906. 8⁰, str. 362. S vyobr.
1906. т. II. Z nových knih a časopisů, ст. 400.
[Бібліографична нотатка].

Zibrt, Čeněk — Франко, Іван. Сьвятий Климент у Корсуні. [Kniha velmi důležitá, důkladne psaná]. Hruševskyj Michael. Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes.
1906. т. III. Z nových knih a časopisů, ст. 483, 484.
[Бібліографична нотатка].

Zibrt, Čeněk, Dr. — Научно-литературный сборникъ. К. 1906, кн. 2.: Переписка галичанъ съ В. Ганкою, str. 87—106, otiskuje z publicace Francevovy (Письма къ Вячеславу Ганкѣ) dopisy Holovackého, Zubrického a Lozinského.
1907. т. II—III. Z nových knih a časopisů, ст. 332.
[Бібліографична нотатка].

—b— Т. Д. Флоринскій. Славянское племя. Статистико-этнографическій обзоръ современнаго славянства. Кіевъ. 1907, v 8⁰. str. X + 190(2) з 2 mapami ethnografickými.
1908. т. III. ст. 131—133. [Рецензія].

Zibrt, Čeněk. — Zbornik u slavu Vatroslava Jagića (Jagić — Festschrift). Berlin. 1908, v 8⁰, podobizna V. Jagiče, str. VIII+725.
1909. т. I, ст. 181—187.
[Рецензія. Згадані праці: Н. Дашкевича, Ів. Верхратського, Мих. Тершаковця, Ю. А. Яворського, Ів. Франка].

[Редакція]. — Zprávy knihopisne. [Згадуються нові публікації]. Анекдоты изъ жизни Еп. Іоанна Снѣгурского. „Вѣстникъ Народного Дома“. XXVII(V). 1909. č. 10, str. 169—71.

Акты бережанской Рады русской 1848—1849 г. „Вѣстникъ Народного Дома“. XXVII (V). 1909.
Ів. Франко — Еміль Коритко, забутий славянскій етнограф. „Зап. Науков. Тва ім. Шевченка, том LXXXVI, кн. VI, str. 82—122.
1910. т. II. ст. 308, 311, 813.

[Редакція]. — Zprávy knihopisne. Noworocznik literacki awtorów polskich i ukraińskich. Pod red. Edwarda Ligockieho i Tadeusza Michalskiego. — Літературний Річник

Українських і Польських авторів. Kijów. 1909. str. 126.

Jensen Alfred. Les Emigrants Ukrainiens en Suède.

Jensen Alfred. Mazepa. 1909.

1910. т. III, ст. 395, 396.

Horský. E. — Перший український просвітно-економічний конгрес, уладжений Товариством „Просьвіта" в сорокаліте заснування у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року. Протоколи і реферати зредаґували Др. Іван Брик і Др. Михайло Коцюба. Львів. 1910, v 8⁰, str. XV. 655. [Рецензія].

1911. т. II, ст 291—293.

Kadlec, Karel, Dr. — Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України. Київ—Львів. 1911. 8⁰, ст. 551. [Рецензія].

1912. т. I, ст. 176—178.

Volf, Jos. — Петровъ А. — Предѣлы угрорусской рѣчи в 1773 г. по оффиціальнымъ даннымъ. Изслѣдованіе и карты. Записки истор.-филологич. факультета имп. Спб. Университета. ч. 105. 1912. 8⁰, str. X+337, т. 7. [Рецензія].

1913. т. II, ст. 307—309.

[Редакція]. — Zprávy knihopisné. [Занотовано видання:] 1) Энциклопедія славянской филологіи. Подъ редакціею. В. Ягича. Вып. 3. 2) Русалка Дністрова. В друге видана з нагоди столітних уродин Маркіяна Шашкевича. Тернопіль. 1910.

3) Bibliografia sławianoznawstwa polskiego, zestawil Edmund Kolodziejczyk. Kraków. 1911.

4) Матеріяли для исторіи угорской Руси. VI. А. Петрова. Спб. 1913. т. II, ст. 329, 331.

5) Н. Ф. Сумцовъ. Памяти профессора С. В. Соловьева. Харьковъ. 1913.

6) „Ілюстрована Україна", часопись у Львові.

7) К. Я. Гротъ. Иванъ Порфирьевичъ Филевичъ. СПБ. 1913 г. 8⁰, ст. 23.

1913. т. III, ст. 408, 410, 411.

Kadlec, Karel, Dr. — Малиновскій І. — Рада великаго княжества Литовскаго въ связи съ боярской думой древней Россіи. Часть II, выпускъ 2-й. 1492—1569. Томскъ. 1912. str. XVIII+492 a XXXVI. [Рецензія].

1914. т. I, ст. 80—88.

Máchal, Jan. — Jiři Polivka: Imeno Dunaj v národní poesii ruskí (zvláštni otisk „Slovníku filologického, roč. IV). V Praze. 1914. [Рецензія].

1914. т. IV, ст. 444.

Ml. — J. V. Savčenko: „Русская народная сказка". (Кıевъ. 1914. ст. 539). „Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ" (т. II). „Записки Наукового Товариства імени Шевченка", roč. 1913. зош. 117—118. (Lvov. 1914). [Рецензії].

1914. т. III, ст. 358—359.

Ml. — Hlidka literární. [Подається короткий огляд літератури присвяченої ювілееві 100-них народин Т. Шевченка в Галичині: праці Віктора Петрикевича, Юліяна Чайківського, Ярослава Біленького, Дмитра Николишина, Остапа Грицая та Якима Яреми].

1914. т. IV, ст. 455.

Boczkowski, H. — Ukrajinská akademie věd.

1916. т. II, ст. 208—214.

Ml. — Hlídka literární. [Занотовано працю Josefa Tretiaka o Bohdanu Zaleském — „Slaviku Ukrajiny", накладом краківськоі академії. 3 части].

1916. т. I, ст. 123—124.

Máchal, J. — Alfred Jensen: Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben. Literarische Studie. Wien. 1916. XVII+158. [Рецензія].

*

1917. т. II, ст. 210—213.
Sobotka, Primuss. — Několik dopisůw Josefa Perwolfa.
1919. т. IV, ст. 219—238.
Trávníček. — A. A. Šachmatov. Vvedenie v kurs istorii russkago jazyka. č. 1. Istoričeskij process obrazowanija russkich plemen i narěčij. Petrohrad. 1916. str. 146.
1919. т. II. Hlidka literární — ст. 79—80.
Ml. — Видання Т-ва „Час" Київ—Прага: 1) С. Дністрянського — „Ukrajinci Čechům", 2) Dr. Št. Smal-Stoćkyj — „Lvov, srdce západni Ukrajiny", 3) J. Nečas — Upřimné slowo o stycích českoukrajinských, 4—5) Z dejin Ukrajiny a ukrajinského obrozeni — H. Boczkowského, 6—7) Korduba — „Bukovina a Uherská Ukrajina". [Бібліографична замітка].
А також про книги J. Nečasa: „Ukrajinska otázka" a „Prosím za jeden slovánský národ. (Brno. 1918).
1919. т. II—III, ст. 201—202.
Weingart, Miloš. — Alois Hora: Podkarpatská Rus (Propagační knih. čs. ciz. úžadu č. VII). V Praze. 1919. — Д. Дорошенко: Угорська Украіна. Прага. 1919. В-во „Всесвіт".
1920. т. I, ст. 59—64. [Рецензія].
Ml. — Hlídka literární. [Згадується книга видана вид-ом „Час" — Київ—Прага — Taras Ševčenko: Jan Hus (Praha. 1919) з передмовою д-ра Ст. Смаль-Стоцького].
1920. т. I, ст. 70—71.
Machal, J. — Vladimír Galaktionovič Korolenko.
1922. т. I, ст. 22—39.
Volf, Jos. — Machal, Jan: Slovanské literatury. Dil I. Novočeská bibliotéka wydávana nákladem Narodního Musea, č. 36. 1922, 8°. str. XII+319. [Рецензія].
1922. т. II, ст. 189—191.
Ml. — Hlídka literární. [Занотована публікація: Др. Іван Брик — Матеріяли до історії українсько-чеських взаємин. Л. 1921. str. VIII+157].
1922. т. II—III, ст. 202.
Weingart, Miloš. — Hlídka literární. Zpráva o karpatoruských knihovnách a rukopisech v Prešově, Užhorodě a v Mukačevě
1922. т. IV, ст. 273—278.
Weingart. Miloš. — Aleksander Brückner. Historja literatury rosyjskiej. Tom pierwszy. 987—1825. Lwów—Warszawa—Kraków, wydawnictwo zakł. im. Ossolińskich. 1922. Str. 572, vel. 8°. Tom drugi: 1825—1914. ibidem. 1923. Stran 408. [Рецензія].
1923. т. I, ст. 82—86.
Weingart, Miloš. — „Podkarpatská Rus". Redigovali Josef Chmelař, St. Klima a Jar. Nečas. [Рецензія].
1923. т. I, ст. 93—96.
Weingart, Miloš. — „Науковий збірник тов. „Просвѣта" в Ужгородѣ за рôк 1922". [Рецензія].
1923. т. II—III, ст. 196—198.
Weingart, Miloš. — „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка", річник 133-й. Л. 1922. ст. 224.
1923. т. II III, ст. 202—203.
Weingart, Miloš. — Dorošenko Dmytro: Славянський світ в його минулому й сучасному. I—III. [Рецензія].
1923. т. IV. Hlídka literární, ст. 283—284.
Bidlo, J. — Ukrajina, naukovyj tr'ochmisjačnyk ukrajinoznavstva za rok 1924.
1925. т. I. ст. 83—87.
Volt, J. — Máchal, Jan: Slovanské literatury. II. Novočeská bibliotéka, vydávaná nákladem Narodního Musea. č. 36. V Praze. 1925. 8°. str. VI+605+3.
1925. т. IV. ст. 278—281.

Поазбучний список авторів.

Miscellanea.

Староводолазька Олександрія з 1753 р.

Подав ***М. Возняк.***

В Бібліотеці Красінських у Варшаві зберігається під ч. 3517 рукописна книга[1]) 4⁰ з таким наголовком: Сія гистория глаголемая алеѯандри македонскаго списася старателствомъ павла криницкого писара староводолазкого в'томь же местечку старой водолазѣ самими его трудами запанования в'томь местечку ея високоблагородія госпожи брегадирши анны яковлев'ны дунинои и синов ея алеѯандра и иоанна: бывшихъ тогда в'службе ея імператорскаго величества в'петербурги и намоскве. 1753 году: марта 10: дня.[2])

Після заголовного листка ще перед текстом самої повісти є два листки з передмовою: Слово к'книги сея к'читателемъ полезное. Ось її текст: Возлюбленный и благочестивій мой читателю сию гисторію о древномъ дѣйствіи и миробытіи изложенную нѣкоимъ гисторикомъ велми мудримъ, яже водревномъ военном тогда зрѣніи многіе балвохвалци бяху царіе и князи и многіе между собою воинства творяху и единъ другаго убываху, якоже и сія гисторія изъявляетъ, и хочай ея читать невѣроятно и опасно что оная издревности тогдашнеи из'ложена и яв'ляетъ дѣйство свое, в'показующихъ предписаних главахъ усумнително, и читат ихъ опасно, яже богоборних и возносящихсянависоту

---

[1]) З цим рукописом зазнайомився я в науковій робітні Бібліотеки Національного Заведення ім. Оссолінських у Львові. Управам обох бібліотек, варшавської та львівської, складаю щиру подяку за те, що вможливили мені познайомлення з рукописом.

[2]) І в наведенні цього наголовку й дальших цитатів із рукопису опускаю всякі надстрічні знаки, надстрічні букви даю в рядки, розвязую титли, заступаю ѡ через о, але вповні заховую мову.

небесную исполненны мерзостей, однакож можетъ и нинѣшное дѣйство военного бытія подробно расмотритъ, яко в'семогущій Создатель Господь Богъ в'се видитъ: в'се в'дѣйство благое сердце человѣческое производитъ, все (2 б) подаваетъ благая дѣла творити, а не злая, яже суть сія: миловати нищихъ, заступати убогихъ, плѣнником вину отарщати,[1]) благих добродѣтелей дѣла почитати, служащихъ вѣрно цару своему любезно сънабдѣвати, и протчія сим подобная творящихъ, Богу небесному пріятно дѣло то, а якоже и сія гисторія из'яв'ляетъ добродѣтели и злости своя: добрѣ правящія же надѣятися и мз'ду задобродѣтель свою восприймутъ: нетокмо отземнаго царя, но и отнебеснаго по заслузѣ своей нелишени будутъ дарованних вѣнцовъ. А злая содѣяв'ше, злѣ и погибнутъ, якоже дарій перскій и пор инъдійскій и протчіе противници погибоша; но абіе чтуще сію гисторію в'нятно да непрелщается суевѣріемъ, но в'разумляется в'сякъ военачалникъ восвоемъ военномъ исправленіи; и прочитавши ея, аще что обрящетъ погрѣшително в'ней, да бла-(3 а)говолитъ онъ своимъ високимъ разумомъ сію худо виложеную гисторію покрить и исправить вочтеніи погрѣшенное, ибо и Господь Богъ кающагося и приносящаго свѣрою покаяніе прощаетъ. Такъ и азъ молю убо васъ, братія моя возлюбленная, аще погрѣшено, аще недописано, аще и иное кое зло обрящете, простѣте, а не клените, зачто и вам Господь Богъ подасть вѣнци и корони въ царствіи небесномъ. Аминь.

Рукопис багато ілюстрований. Малюнки находяться на сторінках: 3 б, 9 а, 11 б, 12 б, 16 а, 17 б, 19 а б, 21 б, 25 б, 26 б, 32 а, 33 а б, 37 б, 38 б, 41 а, 45 б, 49 б, 54 б, 61 а, 81 б, 83 б, 89 б, 94 а, 96 а, 97 б, 99 а, 109 б, 111 а, 112 а, 113 б, 115 а, 116 б, 118 б, 123 б, 134 б, 141 б, 147 а б, 150 б, 151 а.

Первісна нумерація рукопису від а҃ починалася по третьому листку разом із початком самої повісти з наголовком: Повѣсть о великом царѣ але҃ѯандрѣ македонском. Перша її глава має надпис на пагіні: Повѣсть филипова царства. Цей самий наголовок має і друга глава. Поодинокі глави ось як розміщені в рукописі:

Гл. 1 — 4 а — 12 а.
Гл. 2 — 13 а — 15 б.
Гл. 3 — 16 а — 17 а. Повѣсть о кумянскомъ царствѣ.
Гл. 4 — 17 б — 19 а. Повѣсть о пелагійскомъ царствѣ.
Гл. 5 — 20 а — 25 б. Повѣсть о царствѣ але҃ѯандровомь.
Гл. 6 — 25 б — 26 б. Повѣсть селунскаго царства.

[1]) В рукоп. ѿарщати.

Гл. 7 — 27 а — 33 а. Повѣсть о градѣ антинѣ.
Гл. 8 — 34 а — 37 а. Повѣсть о великомъ рымѣ.
Гл. 9 — 37 б — 38 а. Повѣсть о китоврасехъ.
Гл. 10 — 39 а — 41 а. Повѣсть о поморских царех.
Гл. 11 — 41 а — 45 б. Повѣсть о тронскомъ мѣстѣ.
Гл. 12 — 46 а — 49 б. Повѣсть о градѣ Іерусалимѣ.
Гл. 13 — 50 а — 54 а. Повѣсть о градѣ египтѣ.
Гл. 14 — 54 б — 61 а. Повѣсть о приходѣ царя дарія перскаго сосилою своею надрѣку Ефраѳ.
Гл. 15 — 61 а — 81 а. Повѣсть о великом градѣ Вавилонѣ.
Гл. 16 — 81 б — 83 б. Повѣстъ о лидонском царствѣ.
Гл. 17 [1]) — зазначена в середині цього розділу.
Гл. 19 — 83 б — 89 б. Повѣсть о островѣ морском.
Гл. 20 — 90 а — 93 а. Повѣсть о побытіи сахоноса царя елинскаго.
Гл. 21 — 93 а — 93 б. Повѣсть о дивныхъ людехъ.
Гл. 22 — зазначена в середині цього розділу.
Гл. 23 — 94 а — 96 а. Повѣсть о островѣ, которой заокіяномъ морем, и о раках морских.
Гл. 24 — 96 а — 97 б. Повѣсть о великомъ человѣцѣ и ве ликой женѣ.
Гл. 25 — 98 а — 98 б. Повѣсть о дивныхъ людехъ.
Гл. 26 — 99 а — 112 а. Повѣсть о царѣ порѣ индійском.
Гл. 27 — 112 а — 113 б. Повѣсть о мастридском' царствіи.
Гл. 28 — 113 б — 114 б. Повѣсть о мерсилонскомъ царствѣ.
Гл. 29 — 115 а — 116 б. Повѣсть о поганскихъ языкахъ.
Гл. 30 — 116 б — 118 а. Повѣсть о людехъ калѣках и о високихъ горахъ.
Гл. 31 — 118 б — 123 а. Повѣсть о кролевствѣ арамскомъ.
Гл. 32 — 123 б — 134 а. Повѣсть о мастридонскомъ царствѣ.
Гл. 33 — 134 б — 141 а. Повѣсть о возвращеніи алеѯандровомъ воградь персиду къженѣ своей роѯанѣ.
Гл. 34 — 142 а — 152 а. Повѣсть о смерти и погребеніи алеѯандровомъ и роѯаниномъ.

Староводолазький рукопис (Стара Водолага у валківському повіті на Харківщині) зберігся в розмірно доброму стані: тільки листки 61—64 мають ушкоджений текст на правому боці верху наслідком надпалення, а листки 146—151 понадривані й попідліплювані.

Староводолазька Олександрія це текст повісти так званої сербської редакції. На українському грунті тішилась Олександрія великою популярністю. Та не зважаючи на це, українська наука досі не здобулася на дослідження й опублікування українських текстів Олександрії. Українськими перерібками Олександрії, що зродилися по обох боках Карпат, задумував зайнятись Іван

[1]) При нумерації глава 18 пропущена.

Франко, опубліковуючи ті перерібки[1]) й присвячуючи їм окрему розвідку.[2]) Франкові був відомий текст Олександрії хітарського збірника, що про його зміст він подав деякі уваги в X т. „Записок“ нашого Товариства,[3]) й текст Олександрії з Закарпаття десь іа початку XVIII в., описаний в „Карпаторуському письменстві“.[4]) Із згадки Антона Петрушевича в його „Сводн-ій Галицко-русск-ій Лѣтописи съ 1700 до конца Августа 1772 года“ (Львів, 1887, стор. 102) мав Франко відомість про третій текст Олександрії, що його описав др. Іл. Свєнціцький.[5]) Із записки на рукописі виходить, що „списася сія кніжка Алеѯандріи вселѣ Лѣн'цехъ за короля Августа за пана благороднаго стефана воеводи белскаго, за панѣ державнои турколовои, писалъ еи рабъ божій Анъдрей сынъ томяковъ“ 1726 квітня 23. Як відомі Франкові тексти Олександрії, так і обидва з рукописної збірки Антона Петрушевича належать до типу так званої сербської редакції. Другий текст Олександрії із збірки Петрушевича має під останнім рядком записку: „1740 — Apryla 1“.[6])

Надмір праці й пізніше хвороба не дозволили Франкові здійснити його плану щодо дослідження й опублікування текстів української Олександрії з обох боків Карпат. Пізніше прибули вістки й про инші українські тексти Олександрії, напр. про київські подав відомість С. Гаєвський в X т. „Записок Українського Наукового Товариства в Київі“ в статті: Київські списки повісти „Александрія“. В останніх роках у „Науковому Збірнику“ ужгородської Просвіти за 1922 р. опублікував др. Ів. Панькевич „Тишівську Александрію“, попередивши її текст його граматичним розбором. Моя замітка має на цілі викликати дальші звістки про українські тексти повісти, а може глибше заінтересування нею увінчається нарешті основним її дослідом і опублікуванням її текстів.

---

[1]) Др. Ів. Франко. Карпато-руське письменство XVII—XVIII вв. Львів, 1900. Стор. 15.

[2]) Тамже, стор. 90.

[3]) Інтересний збірник з с. Хітара (пов. Стрийський). (Записки Н. Т. ім. Ш. X. Miscellanea, стор. 9—14).

[4]) Др. Ів. Франко. Карпато-руське письменство, стор. 80—90.

[5]) Др. Іл. Свєнціцкий. Опис рукописів Народнього Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина перша. (Українсько-руський Архив, т. І. Львів, 1906, стор. 188—9).

[6]) Тамже, стор. 187.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarnećkyj-Gasse, 26

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen Bde I—CXLVI (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). (B. I—XX vergriffen; Bd. XCIX—C erscheinen später).

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 16 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoi sekcii).

Bd. I: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. I (bis Anfang des XI Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. II (bis Mitte des XIII Jahrh.).

Bd. III—IV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).

Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. VI—VII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrainische Kosaken (bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I Teil

Bd. XVI: Al. Novyćkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisches Archiv, bis jetz 15 Bde (I—XV)

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 21 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 25 Bände ihrer Sammelschrift (Zbirnyk). (Band XX erscheint später).

D. Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.

Bd. I: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66.

Bd. II: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565.

Bd. III: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564—5.

Bd. IV—V: St. Tomašivśkyj, Galizische Akten und Annalen aus den J. 1648—1649.

Bd. VI: St. Tomašivśkyj, Galizische Chroniken 1648—1657.

Bd. VII: M. Hruševśkyj, Lustrationen vom J. 1570.

4ρ

Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513—1630.
Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1613—1657.
Bd. XVI, 1: St. Tomašivśkyj, Vatikanische Materialien zur Geschichte der Ukraine 1648—1657.
Bd. XXII: Journal von J. Markovyč. (1735—1740).

2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I—VII.
3. Kotljarevśkyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:

1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde.

F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:

1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.
4. Beiträge der juridischen Kommission (Zbirnyk prawnyczoi komisii) Bd. 1.

G. Ethnographische Kommission publizierte:

1. Ethnographische Sammlung (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 38 Bände. (Band XX erscheint später).
2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 20 Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:

Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 5 Bde.

I. Kommission für klassische Philologie publiziert:

Arbeiten, bis jetzt 1 H. (in lateinischer Sprache).

J. Physiographische Kommission publiziert:

Sammelschrift der Kommission, bis jetzt 1 H.

K. Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlich-ärztlichen Sektion (in deutscher Sprache), bis jetzt 7 Hefte.

L. Bibliotek und Museum:

Alt-Ukraine (Stara Ukraïna) 1924, 1925. 24 Hefte.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über Tätigkeit der Gesellschaft, sowie der Sektionen und Kommissionen derselben. Bis jetzt erschienen N. 1—68 ukrainisch und 1—59 deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.

